زانكۆی سلێمانی
ناوەندی كوردستـان
بۆ دۆكیۆمێنت و لێكۆڵینەوەی ئەكادیمی
-٦-

ڕۆڵ و پێگەی

حاجی بابەشێخی سەیادەت

(سەرۆكوەزیرانی كۆماری كوردستان)

لە ڕووداوە كۆمەڵایەتی و سیاسییەكانی كوردستاندا

سەیید عەبدولڕەحمان سەیادەت

٢٠١٩ زایینی   ٢٧١٩ كوردی

زانكۆی سلێمانی
ناوەندی كوردستان
بۆ دۆكیۆمێنت و لێكۆڵینەوەی
ئەكادیمی
-٦-

ڕۆڵ و پێگەی
حاجی بابەشێخی سەیادەت
(سەرۆكوەزیرانی كۆماری كوردستان)

ڕۆڵ و پێگەی
حاجی بابەشێخی سەیادەت
(سەرۆکوەزیرانی کۆماری کوردستان)
لە ڕووداوە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی کوردستاندا

سەیید عەبدولڕەحمان سەیادەت

٢٠١٩ زایینی - ٢٧١٩ کوردی

٩٢٣،٢
س٤٤٨ سەیید عەبدولڕەحمان سەیادەت
ڕۆڵ و پێگەی حاجی بابە شێخ(سەرۆکوەزیرانی کۆماری کوردستان) لە
ڕووداوە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی کوردستاندا
سلێمانی: ناوەندی کورستان، زانکۆی سلێمانی، ٢٠١٩.
٢٥٣ل: ٢١*١٤سم.
١.حاجی بابە شێخ-یادداشت ٢.مێژووی کەسایەتی ٣.مێژووی زارەکی
٤.ناونیشان

- **نـــاوی کـتـێب: ڕۆڵ و پێگەی حاجی بابەشێخی سەیادەت لە ڕووداوە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی کوردستاندا**
- **ئامادەکردن: سەیید عەبدولڕەحمان سەیادەت**
- **پێداچوونەوە: ئەژی ئازاد ئەبوبەکر، محەممەدئەمین شاسەنەم**
- **دەزگای چاپ: ناوەندی کوردستان بۆ دۆکیۆمێنت و لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی لە زانکۆی سلێمانی**
- **بابەت: مێژووی کەسایەتی**
- **سەرپەرشتیار: د. هەردی مەهدی میکە**
- **هـــــەڵەگر: باخان ئەحمەد**
- **دیـــــــزاین: ئارام عوسمان**
- **نـۆبەتی چاپ: یەکەم چاپ**
- **شوێنی چـاپ: چاپخانەی ناوەندی سارا- سلێمانی- هەرێمی کوردستان**

لە بەڕێوەبەرێتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان
ژمـــارەی ســـپاردنی(٢٧٠٥) ی ساڵی ٢٠١٩ی پێ دراوە

مافی لە چاپدانی پارێزراوە®

ئامانج

لەگەڵ ئەوەی مێژووی هاوچەرخی کوردستان و دۆخی کۆمەڵگەی کوردستان پڕ لە ڕووداو و وێستگەی کاریگەر و یەکلاکەرەوە بووە لە دیاریکردنی ئاڕاستە و چارەنووسی بزاوت و کۆمەڵگەی کوردستاندا، بەڵام خاوەنی گێڕانەوەیەکی تایبەتی پێویست بە مێژوو و کۆمەڵگەی کوردستانی نییە کە هاوکار بێت بۆ ناساندنی شوناسێکی نیشتمانیی گشتگیر، هەنووکە هەژموونی مێژوو و گێڕانەوەکانی دراوسێ سەردەستەکان و ڕۆژهەڵاتناسان بەسەر ئاڕاستەی ئەرشیف و مێژووی کوردستاندا لە لایەکەوە و ناوچەگەرێتی و لاسەنگی لە گێڕانەوەی ناوخۆییدا زاڵە کە بە تێڕوانین و بەرژەوەندیی نەتەوەیی و دەسەڵاتخوازی و هەرێمایەتیی خۆیان دەیانەوێ ئاڕاستەی ڕووداو و مێژووی کوردستان بگێڕنەوە و گێڕاویانەتەوە یان بە دیوی ناوخۆییدا ناوچەیی و لاگیرانە گێڕدراوەتەوە.

ئەڵبەت ئەزموونی وڵاتانی وەک ئێران، تورکیا و عێراق لە ئەرشیف و بەڵگەنامەسازی و گێڕانەوەی مێژوویی خۆیاندا چەندان هەنگاو لەپێش کوردستانەوە بوون و ئەم پرۆسەیەشیان لە نیوەی یەکەمی سەدەی ڕابردووەوە لەگەڵ دروستبوونی دەوڵەت-نەتەوە و دروستکردنی دەوڵەتێکی ناوەندیی بەهێزدا بووە، ئەم ئەرشیفەی ئەوان خزمەتێکی بەهێزی بە پرۆسەی شوناسسازی و لکاندنی نەتەوەکانی دیکە بە خۆیانەوە لە ڕێگەی ئاڕاستەکردنی توێژینەوەکانیان لە ڕێی بنەڕەتی ئەرشیف و بەڵگەنامە و مێژووی گێڕدراوەی زارەکیی خۆیانەوە کردووە و بە ویستی دەوڵەت-نەتەوەیی و ناوەندگەرێتیی وان نووسراوەتەوە.

ناوەندی کوردستان بۆ دۆکیۆمێنت و لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی لە زانکۆی سلێمانی، لە پێناو بەشداریکردن لە پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییەدا کە لە نووسینەوەی مێژووی کوردستاندا هەیە، لەتەنیشت هەوڵەکانی دیکەی دەزگا ئەرشیفی و ناوەندە ئەکادیمییەکانی کوردستاندا؛ لە بەرنامەیدایە ساڵانە چەندین کتێب و بڵاوکراوە وەک یەکێک لە ئەرکەکانی، بڵاو بکاتەوە. بۆ ئەمساڵ چەند کتێبی بە هەرسێ زمانی: کوردی، عەرەبی و فارسی لە بوارەکانی بەڵگەنامە، ئەرشیف، مێژووی سیاسی، کەسایەتی، ڕووداو و مێژووی ناوچەیی کوردستانی بۆ ئامادە کردوون و لەم پڕۆژە زنجیرەییەدا بە پاکێجێک دەخاتە بەر دیدی خوێنەران. هەوڵ دراوە هەمەچەشنییەک لە کتێبەکاندا هەبێت لە ڕووی مێژووی بەڵگەنامەیی، زارەکی و گێڕانەوە، مێژووی ناوچەیی زیاتر لە ناوچەیەکی کوردستان. لە ڕووی زمانیشەوە بە ئامانجی ئەوە کتێبی فارسی و عەرەبیی تێدا چاپ کرا، تا بەشدارییەکی زیاتر لە سەرچاوە و سەرچاوەی بەدیل بۆ توێژەران و

خوێنەرانی عەرەب و فارس دابین بکەین و گێڕانەوەی جگە لە گێڕانەوەی خۆیان زیاد بکرێت. ئەنجوومەنی زانستی ناوەندی کوردستان بۆ هەڵبژاردنی کتێبەکان؛ دیدگایەکی نیشتمانیانە و فرەلایەنانەی ڕەچاو کرد تا سەرجەمیان پێکهێنەرێکی تری شوناسسازی کوردستان بن و بەشێک بن لە هەوڵەکانی دیکەی ئەو بوارە، هەر لەو ڕوانگەیەشەوە ناوی "کوردنامە" بۆ کۆی زنجیرەکە پەسەند کرا.

جێگەی خۆیەتی سوپاسی تایبەتی وەزارەتی خوێندنی باڵا و توێژینەوەی زانستی و زانکۆی سلێمانی، بەتایبەت هەردوو بەڕێزان بەڕێز د. یوسف گۆران (وەزیری پێشووی خوێندنی باڵا) و و بەڕێز پ. ی. د. ڕەزا حەسەن (سەرۆکی زانکۆ) بکرێت، کە دەرکی پڕۆژەکەیان کردین و هەمیشە خەمخۆر و پشتیوانی دامەزراندنی ناوەندەکە بوون، بێ ئەوان کارێکی ئاسان نەبوو.

د. هەردی مەهدی میکە
بەڕێوەبەری ناوەندی کوردستان/زانکۆی سلێمانی

هەواڵنامەی کتێب

نێوەرۆک

چەند قسەیەک دەگەڵ خوێنەر: سەیید محەممەد سەمەدی ٨
حاجی بابەشێخ؛ کەسایەتیی بەرزی وڵاتی موکری: ناسر عەلیار ١١
پێشەکیی نووسەر... ١٥
فەسڵی یەکەم: کەسایەتیی حاجی سەیید عەبدولکەریمی زەنبیل (باوکی حاجی بابەشێخ).. ٢٠
فەسڵی دووهەم: دەورەی خوێندنی.. ٣٢
فەسڵی سێهەم: ژیانی ئاسایی حاجی بابەشێخ و بنەماڵەکەی.. ٣٥
فەسڵی چوارەم: یەکەمین چالاکییە سیاسییەکانی ٥٢
فەسڵی پێنجەم: شوێن و جێگەی حاجی بابەشێخ لە شەڕی یەکەمدا................................ ٥٧
فەسڵی شەشەم: کەسایەتیی زانستیی حاجی بابەشێخ ٦٦
فەسڵی حەوتەم: پێگەی مەعنەویی حاجی بابەشێخ.. ٧٤
فەسڵی هەشتەم: حاجی بابەشێخ و یەکێتیی موسڵمانان.. ٧٧
فەسڵی نۆهەم: حاجی بابەشێخ و ئەدەبیات... ٨٠
فەسڵی دەهەم: حاجی بابەشێخ و هەڵبژاردنەکانی مەجلیسی شووڕای میللی........................ ٩٦
فەسڵی یازدەهەم: بارودۆخی کوردستان لە دەورانی ڕەزا شا و جێگە و پێگەی حاجی بابەشێخ لەو سەردەمەدا.. ١٠٨
فەسڵی دوازدەهەم: هەوڵە ئاشتیخوازییەکانی حاجی بابەشێخ.. ١١٣
فەسڵی سێزدەهەم: پەیوەندیی لەگەڵ شێخ مەحموودی حەفید ١٤٠
فەسڵی چاردەهەم: پەیوەندیی لەگەڵ مەلا مستەفا بارزانی ١٤٤
فەسڵی پازدەهەم: حاجی بابەشێخ و حکوومەتی میللیی کودستان................................ ١٤٨
فەسڵی شازدەهەم: سەردەمی زیندان ١٧٦
فەسڵی حەڤدەهەم: ساڵەکانی کۆتایی ژیانی ١٨١
فەسڵی هەژدەهەم: ئەولادانی حاجی بابەشێخ ١٨٧
بەڵگە و وێنەکان ١٩٩

چەند قسەیەک دەگەڵ خوێنەر

سەیید محەممەد سەمەدی

ساڵەکانی شەڕی دووهەمی جیهانی، بەتایبەتی لە ساڵی ١٣٢٠ تا ١٣٢٥ی هەتاوی (١٩٤١-١٩٤٦ز)، ڕۆژگارێکی زۆر گرینگ و هەستیار و چارەنووسساز بووە لە مێژووی ڕۆژهەڵاتی ناوین و ئازەربایجان و کوردستانی ئێراندا. دەو زەمانیدا داوێنەی شەپۆلی نەتەوەخوازی (ناسیۆنالیزم)، کە لە ئورووپاوە هاتبوو، گەیشتە ئەو ناوچانە و شوێنی خۆی دانا. لە ئازەربایجان و کوردستانی ئێراندا، بەدوای هۆگەلێکی ناوخۆیی و دەرەکی و جیهانیدا، هەلومەرجێک ڕەخسا و زنجیرە ڕووداوێک هاتنە پێش کە تا ئەوڕۆش شوێنەواریان هەر ماوە. لە بابەت ئەو ڕۆژگارەوە و چۆنیەتیی ڕووداوەکانی، کتێب و وتارگەلێکی زۆر نووسراون. لەو نووسراوانەی ناوخۆی وڵاتدا، کەم وا بووە کە نووسەر بەدوای ڕوونکردنەوەی ڕاستەقینەکاندا بووبێ و هۆی گرفتاری و لێقەوماوی خەڵکی هێنابێتە بەر باس و لێکۆڵینەوە. زۆرتر وەدوای ڕازیکردنی ساحێب قودرەت و پاساوهێنانەوە بۆ کارەکانی هەیئەتی حاکمە کەوتوون. ئەڵبەت لەو چەشنە نووسراوانەش کەڵک وەردەگیرێ، چون تارماییەکیان لە ڕاستیی هەر تێدا بەدی دەکرێ، بەڵام بۆ سازکردنی داهاتوویەکی باش و بۆ ئەوەی کە خەتاکانی عەمدی و غەیرە عەمد دووپات نەکرێنەوە، نیاز بە زنجیرە کتێب و وتارگەلێکی تەحققی و زانستی و دوور لە دەمارگیری هەیە. پێویستە کە هەلومەرجی ئەوزەمانی، ژوور و دەرەوەی وڵات، گرفتاری و نەهامەتەکانی خەڵکی، خەتا و سەهووەکان، خاڵە بەهێزەکان و خاڵە لاوازەکان، هەم ئیی جەماوەر و هەم ئیی حکوومەت و بەرپرسان، لە ڕووی بەڵگەی باوەڕپێکراو؛ بە ئەوپەڕی سەداقەتەوە بێنە سەر دەفتەر و بنووسرێن. ئەو چەشنە نووسراوانەن کە شیاوی نێوی بەرزەی "مێژوو"ن و دەکرێ پێیان بکوترێ تاریخ و دەتوانن ببنە چرا بۆ ڕێگە تاریکەکانی ژیانی کۆمەڵگا و قازانج بە هەموو لایەک بگەیێنن.

دە جەرەیانی ڕووداوەکانی بەینی ١٣٢٠ تا ١٣٢٥ی هەتاوی، شاری مەهاباد بەتایبەت و ناوچەی موکریان بەگشتی، حاجی بابەشێخ، لە ساداتی زەمبیل، کەسایەتییەک بووە کە شوێنی زۆر گرینگی داناوە. ماوەیەک بەرپرسی باڵای "هەیئەت ڕەئیسەی میللی" بووە، لە حکوومەتی یازدە مانگەی مەهابادا "صدر هیئت رئیسه" یا بە زمانی ئەوڕۆ "سەرۆکوەزیران"ی حکوومەت بووە. لە سەردەمی لاویڕا کە دەبێتە دەورانی شەڕی

یەکەمی جیهانی، ئەو شەخسە لە جەرەیانە سیاسییەکانی ناوچەدا حوزووری پڕڕەنگی بووە، بەڵام وەک لەو کتێبەدا ئاماژەی پێ دراوە، دەڵێی ژیانی کەسایەتییەکی وا خراوەتە پەراوێز و زۆر کەم ئاوڕی وێ دراوە. ئەمنیش لە عالەمی خۆمدا ئەو قسە دەسەلمێنم، بەڵام پێم وایە ڕەخنەی ئەسڵی و سەرەکی دێتە سەر بنەماڵە و ئەولادانی حاجی بابەشێخ، دوایە دێتە سەر ئەهلی قەڵەم. بۆ نووسین لەسەر مرۆیەکی ئەوتۆ، نیاز بە بەڵگە و نووسراوەی جێگای متمانە هەیە. زۆربەی ئەو جۆرە بەڵگانەش هەر لەلای بنەماڵە و ئەولادانی ئەو شەخسە دەس دەکەوێ. لازمە دەپێشدا بنەماڵەی وی شتێک بە نووسین وەدەر خەن تا ببێتە دەسمایە بۆ لێکۆڵەر و مێژوونووسان. کە وا بوو، پێویستە هەنگاوی هەوەڵ لەلایەن بنەماڵەی کەسایەتییەکەوە هەڵبگیرێ و دوایە چاوەڕوانی لە نووسەر و توێژەری دیکە هەبێ. بەختەوەرانە ئەو هەنگاوە گرینگە لەلایەن کاک سەیید عەبدولڕەحمان سەیادەت، یەکێک لە نەوەکانی ئەو کەسایەتییە پایەبەرزەوە هەڵگیراوە. کارێکی زۆر جوانی کردووە و زۆر وێدەچێ کە ئەو کتێبە ببێتە مایەی پەیدابوونی زۆر نووسراوەی بەکەڵکی دیکە. بۆ ساغبوونەوەی مێژووی ئێمە، گەلێک نیاز بەو چەشنە نووسراوانە هەیە و ئەو کتێبە؛ کەلێنێکی گەورە پڕ دەکاتەوە. زۆر جێگای ئەو کتێبە بۆ وەی دەبێ کە خوێنەر لەسەری ڕاوەستێ و دوو جار و سێ جار پێیدا بێتەوە. بۆ نموونە؛ ڕێگای چارەسەری کێشەی حاجی بابەشێخ دەگەڵ موزەففەر سوڵتان، کە بەڕاستی نیشاندەری ئەوپەڕی فەرهەنگ و تێگەیشتوویی حاجی بابەشێخە، فێرمان دەکا کە دە هیچ شەڕایەتێکدا بۆ چارەسەرکردنی گرفتارییەکانمان ڕێگای چەوت و هەڵە هەڵنەبژێرین، ئەوەش دەرسێکی کەم و چکۆلە نییە، بەکاری هەموو دەور و زەمانێک دێ.

ئێمە وەختێک دەمانەوێ لەسەر کەسایەتییەک داوەری بکەین، پێویستە چەند شتمان لەبەر چاو بێ: هەوەڵ: داوەری و قەزاوەت؛ کاری هەموو کەس نییە، تایبەتمەندیی خۆی دەوێ. دووهەم: ئەگەر ئەو تایبەتمەندییانەمان هەبوو، ئەوجار لازمە دەباری ئەو کەسەی کە دەکەوێتە بەر داوەری، بەڵگە و سەنەدی جێگای متمانەمان بەدەستەوە بێ. هیچ چەشنە دەمارگرژی و تەعەسسوبمان لەسەر شەخسەکە نەبێ، دەور و زەمانی ژیانی مرۆوەکە و هەلومەرجی ڕۆژگاری ویمان لەبەر چاو بێ و... هتد. بۆ ڕوونکردنەوەی زیاتر، نموونەیەک باس دەکەم. یەکێک لە کەسایەتییەکانی زەمانی شۆڕشی سەربەخۆیی هیند؛ "سر سید احمد خان" بووە، کە ناسراو و بەنێوبانگە. جەواهێر لەعل نێهرۆ؛ هەوەڵین سەرۆکوەزیرانی هیندی ئازاد، لە کتێبی "زندگانی من"ی خۆیدا، باسی سر سەیید ئەحمەد خان دەکا، زۆر جێگای سەرنجە. نیهرۆ دەگەڵ

سەیید ئەحمەد خان، چەندین نوختەی جیاوازی لێکدووریان هەبووە: نیهرۆ دژی ئینگلیسەکان خەباتی کردووە و زیندانی دیوە، سەیید ئەحمەد خان لەقەبی "سێر"ی لە ئینگلیسییەکان وەرگرتووە. سەیید ئەحمەد خان موسوڵمان بووە، نیهرۆ لەگەڵ ئەوە کە ڕێزی بۆ هەموو دینێک داناوە، خۆی دڵبەستەی هیچ دینێک نەبووە. سەرەڕای ئەو جیاوازییانەی کە بوویانە، نیهرۆ ئاوا داوەری دەربارەی سەیید ئەحمەد خاندا دەکا: "ئەگەرچی ئەمن زۆرم قسە لەسەر کردار و هەڵسوکەوتەکانی هەیە، بەڵام چون لە دەورانێک لە ژیانیدا تەواوی ماڵوحاڵی خۆی تەرخان کرد بۆ دامەزراندنی دانیشگای 'عەلیگەر'، ئەو دانیشگایەش بوو بە جێگای شەڕ دژی جەهل و نەزانی و دەیان و سەدان پیاوی تێگەیشتووی پێ گەیاند، ئەمن دە نیهایەتدا سێر سەیید ئەحمەد خان بە ئینسانێکی گەورە و شۆڕشگێڕ و جێگای ڕێز لە مێژووی هینددا دەناسم." داوەریی ئینسانانە بەوە دەکوترێ.

ئەمن بە بەشی خۆم، دەستخۆشی لە کاک سەیید عەبدولڕەحمان سەیادەت دەکەم بۆ ئەو کارە جوانەی، پێم خۆشە بە خوێنەرانی ڕابگەیێنم کە دوکتور محەممەدعەلی ئیسلامی نودوشەن، لە کتێبی "چهار سخنگوی وجدان ایران: فردوسی، مولوی، سعدی و حافظ"دا دوو قسەی زۆر جوانی هێناوەتە گۆڕێ: یەک: هیچ کەسایەتییەک ئەوەندە گەورە و بەرز نییە کە ڕاستی لە پێناو ئەودا فیدا بکرێ. دوو: ئەوە خزمەت بە مرۆیەکی گەورە نییە کە ئێمە عەیبەکانی بۆ داپۆشین. ئەمن نەزەرم وایە کە لەو کتێبەدا ئەو خاڵانە لەبەرچاو گیراون. بەهیوای داهاتوویەکی ڕوون بۆ هەمووان. ئیتر بە خوداتان دەسپێرم.

١٣٩٧/١٢/١٧ی هەتاوی

مەهاباد

حاجی بابەشێخ، کەسایەتیی وڵاتی موکری

ناسر عەلیار

کەسەکان لە ڕشتە و ڕەهەندێکی تایبەتدا هەر چەندی وەسەر کەون، ژیان و بەسەرهاتیان هێندە جووڵێنەر و هەستبزوێن نییە، بەقەدەر ئەوانەی لە چەند ڕشتە و ڕەهەندێدا وزەی خۆیان تاو داوە. بۆ وێنە؛ کەسێک هەر لە بواری زانستدا، چ زانستی حوجرە و مەدرسە ئایینییەکان، چ زانستی ئاکادێمی و زانکۆکانی سەردەم هەڵکشێ و باڵا بکا؛ قەد بەردێکی سارد و گەرمی وەبەر پێ نەیە، لە هەموو لاڕا قەدر و قوتبی لێ بنێن ژیان و بەسەرهاتی زۆر سەرنجڕاکێش نییە.

زۆر هەڵکەوتووە کەسێک هەر لە بارێکدا چووبێتە پێش، لەو بارەشدا هەمیشە نێوی لەسەر زاران بێ، بەڵام هەستی کەسی نەجووڵاندووە شتێکی لەسەر بنووسێ. دەبێ بۆ وەدەستهێنانی ساڵی لەدنیادەرچوونی، فەرهەنگ و "دائرة المعارف"ەکان بپشکنی.

جا ئەو ڕەهەندەی تێیدا سەر کەوتبێ، خوا لە باری زانست بێ یا هونەر یا سیاسەت، تەنانەت داهێنان و کەشف لە سنعاتدا یا لە هەر بوارێکی دیکە بیگری، مادام کەسەکە پسپۆڕیی هەر لە بارێکدا بێ، هەر لە ڕەهەندێکەوە ڕۆیشتبێ؛ چەندان باس و بەسەرهاتی دڵگیر نابێ. بەڵام کەسێک ژیانێکی پڕ کۆسپ و تەگەرەی بووبێ، بەرز و نزمیی ڕۆژگاری بەتاقی کردبێتەوە، تاڵی و سوێریی چەشتبێ، تەنگانە و فەرعانەی بەسەردا هاتبێ؛ باس و بەسەرهاتی سەرنجڕاکێشە، هەست دەبزوێنێ، هیممەتەکان دەردەخا. هەر وا کەسێک ژیان و کەسایەتیی چەند توێ و چەند لایەنە، شیاوی ئەوە هەیە شتی تازەی لێ وەدەرخەی، بە واتایەکی دیکە: کەشفی تێدا بکەی.

حاجی بابەشێخ لە کەسایەتیی دووهەم کەسەکانە کە لە چەند لاڕا جێگەی ڕامانە، کەسایەتییەکی چەند لایەنە و چەند توێی هەیە، با لە هەموو لایەنێکڕا نەچووبێتە لوتکە، ئەمما وزەی خۆی لە زۆر لایەندا تاو داوە، کۆکەرەوەی گەلێ بابەتی بەکەڵکە کە لەو کتێبەی بەردەستتان بەفراوانی باسیان لێ کراوە، ئەوا منیش بەش بە حاڵی خۆم پێداچوونەوەیەکیان بەسەردا دەکەم.

یەکەم لایەن لە ژیانی حاجی بابەشێخ، لایەنی زانستییە. ئەو لە سەرەتای لاوەتیڕا بەشی ئەوەندەی خوێندبوو وەک کوڕە شێخێک بەرەی خۆی لە قوڕاو بێنێتە دەرێ، لە مەجلیساندا خۆی بنوێنێ و بتوانێ قسان بە زۆرانی بدا، مەلا و باسەوادان بێدەنگ کا.

کەچی بەوەندە قنیات ناکا لە کاتێکدا ژن و منداڵی هەیە، کەڵکەڵەی خوێندنی زیاتر لە سەری دەدا، زەرفی ئارەزووی زانینی هەر "هل من مزید" دەچڕێ و ڕەنجی غەریبایەتی بە گیان دەکڕێ، تاکوو دێتە ڕیزی مەلا چاکەکانی وڵاتی موکری. جا ئەوجار کە شیرنیایی زانست دەچێژێ، فەساحەت و بەلاغەتی خودادادیشی لە پاڵدایە، سەرێک دەکێشێتە عالەمی سیاسەت، لەگەڵ ئەو بزاڤ و بزووتنەوانەدا لە مەملەکەتی عوسمانی ئاشنا دەبێ کە بەرچاون، کاتێک عوسمانی لە وڵاتانی دەوروبەری پێشکەوتووتر بووە.
بە ئاخنینی هەگبەی زانست و چاوکراوەیی، دیسان شوێنی باب و باپیرانی گوم ناکا لە پەروەردەی لایەنی ڕۆحی و سەرکوتی نەفسی سەرکێش و کرانەوەی چاو و دڵی مەعنەوی لەژێر سێبەری باوکی بەڕێزی؛ سەیید عەبدولکەریم، وە خاڵی خۆشەویستی؛ شێخ عەلی حوسامەددین کەمتەرخەم نییە. هەر چەند شێخایەتی بۆ ئەو تەنیا ماریفەتە، نەک مورید کۆکردنەوە.
لە کاتی شەڕی یەکەمی جیهانی کە واتای خەڵکی سەردەم مانای خەزا و جیهادیان لێ هەڵدەکڕاند، لە سەفی هەرە پێشەوەدا دەرکەوت قامکێک کە لەوەپێش هەر بە قەڵەم ئاشنا بوو، بە پەلاپیتکەی تفەنگ فێر بوو مێشکی کە تەژی دین و عیرفان و شەرع و قورعان بوو، بیری شەو و ڕۆژی خوێن و کەلاک و سەنگەر و گرمەی تۆپ بوو، نەهامەتییەکانی شەڕ بە هەموو گیانی دەچێژێ، بەهیوای نەجاتی ئیپراتۆری عوسمانی کە تەنیا ئیمپراتۆری موسوڵمانانە لە داڕووخان و تێکڕمان وەک هەزارانی دیکە گیان دەنێتە سەر دەست، بەڵام بێسوودە. لەدوای شەڕی عوسمانی لەت لەت دەبێ، چەند وەچە دەوڵەتی لاوازی لێ دەکەوێتەوە، خۆشی ناوەکەی دەگۆڕێ، دەوڵەتی بچووکی تورکیای لێ بەوەلەد دەبێ.
حاجی بابەشێخ دوای ئەوە لەو شەڕە قورسە گیان بە سڵامەت دەباتە دەرێ، بەناچاری لایەک لە ژیانی ئاسایی دەکاتەوە، کاتێک خۆی و بنەماڵەی لە غەریبی دەگەڕێنەوە، دەکەون بەسەر ماڵی وێران و تاڵانکراودا. ئەم سەفەر لەگەڵ دەسەڵاتدارانی ناوچەکە لەو تاڵان و بڕۆیەدا دەستیان هەبووە سەر دەسوێ و دەکەوێتە ناخۆشی و شکایەت، تۆڵەیان لێ دەکاتەوە و ملکیان لێ دەستێنێتەوە و دەبێتە خاوەن ملکێکی زێدەتر لە جاران. ئێستا حاجی بابەشێخ خاوەن ملکە، سەرناسە، مەلای مودەڕڕیسە، شەکەتی و مەرارەتی خەزا و جیهادی لەسەر سووک بووە، خەفەتی لەدەسدانی خەلافەتی ئیسلامی لەگەڵ نەهامەتییەکانی شەڕ دەنێژێ.
هێندەی پێ ناچێ سەروسەکوتی پەهلەوی پەیدا دەبێ، هەوەڵ جار بە ناوی

فەرماندەی ئەرتەشی ئێران، دواتر بە ناوی شای ئێران، دیسان سیاسەت بەربینگ بە حاجی بابەشێخ دەگرێ. ئەزموونی عوسمانی؛ ڕووخانی لەبەر دەستە، هەویای بە ژیانەوەی ئیسلام لە هەیکەلی دەسەڵاتی سیاسی نەماوە، ئەویش لە وڵاتی عەجەم.
حاجی بابەشێخ لەو سەردەمەدا بە بۆنەی دەسرۆیشتوویی و مۆڵەتی حکوومی، پەچە و پەرژینێک دەتەنێ بەدەوری حوجرە و تەدریس و مزگەوتدا بەئارەزووی لەمێژینەی لە سەودایەکدا گوندی زاناپەروەری تورجانی وەدەست دەکەوێ. مەلای نوێخواز و بەتەقوا، مەلا عەبدولحەمید دەعوەت دەکا بۆ تورجان. لەوانە بوو درێژەی تەدریسی قزڵجییەکان لە تورجاندا بژێتەوە، کەچی بەداخەوە مەلا عەبدولحەمید زوو کۆچی دوایی کرد.
ئەمجار سووڕی دەوران ڕەزا شاش هەڵدەدێرێ، وەبەر ڕەهێڵەی شەڕی دووهەمی جیهانی دەکەوێ. دەوڵەتان دەخزێنە نێو ئێرانەوە، وڵات بێساحێب دەبێ. حاجی بابەشێخ ناتوانێ لە دەورەی تەڕاتێنی عەشایری و سەرهەڵدانی حەمەڕەشید خان و بەگزادەی بابنە بێدەنگ دانیشێ، لە هەموو لاڕا ڕووی دەمی تێ دەکەن. بە عادەتی لەمێژینەی بنەماڵەی زەنبیل لە ناونجیگەری و ئاشتەواییدا ڕۆڵێکی بەرچاو دەبینێ، بزووتنەوەیەکی نەتەوایەتییش وێڕای بشێوێی عەشایری لە کاردایە، حاجی بابەشێخ دەکەوێتە بەرچاوی چاودێرانی ڕووسی بۆ سەفەری باکۆش بانگێشتی دەکەن. لەم تاریخە بەولاوە؛ حاجی بابەشێخ مەیلی بەرەو ئەو بزووتنەوە کوردییە دەبزوێ، پێشتریش کەینەوبەینەیەکی لەگەڵ مەلا مستەفای بارزانی و شێخ مەحموودی سولەیمانی هەبووە.
ڕابردووی حاجی بابەشێخ، ئەوی بۆ هاوکاریی کۆماری دامەزراو لە ساڵی ١٣٢٤ی هەتاوی ڕەخساندبوو. بە هەر جۆر بێ لەگەڵ سەرانی "ژێ. کاف" و دێموکرات پێک هات کە حاجی بابەشێخ بکرێتە سەرۆکوەزیری حوکوومەتی کۆمار، بەڵام لە ڕاستیدا جگە لە ڕیاسەتی مەجلیسی میللی، بەفەرمی کارێکی دیکەی بەدەست نەبووە. وێدەچێ لە دەزگای بەڕێوەبردنی کۆمار وەک ڕابەرێکی موسوڵمان ڕەخنەی زۆری لە کارەکان هەبووە، بەڵام دوای تێکچوونی کۆمار، خۆی لە بەرپرسیایەتی نەبوارد تا ڕادەیەک هەڵوێستی خۆی ڕاگرت، باجی خۆڕاگرییەکەشی لە تەمەنی نزیک بە حەفتا ساڵیدا دا.
ئیتر دوای مەرەخەسی لە زیندان هەم دەسبەسەری حکوومەت و هەم پیری؛ بڕستیان لێ بڕی، بە کاری مڵکداری و تەدریسی مەلایەتی و کتێبدانان خەریک بوو، یازدە ساڵ دوای مەرەخەسی لە زیندان ژیا. کۆتایی ژیانیشی لەژێر چاوەدێریی ئەرتەشدا

هەواڵنامەی کتێب

نەشتەرگەری کراوە، برێک لە بنەماڵە باوەڕیان وایە حکوومەت بە دەستی دەستوپێوەندەکانی؛ مەرگی پێش وەعدەی بۆ هێناوەتە پێشێ، لە ساڵی ١٣٣٨ی هەتاوی چاوی لە دنیای ئێمە لێک نا و بەرەو دنیای هەرمان چاوی هەڵێنا.
ئەمن وەک باوەڕپێکراوێکی کاکە ڕەحمان و ئاغا سەیید مستەفای باوکی، هەر لە ڕۆژانی هەوەڵی گرسانی بیرۆکەی کتێبێکی سەربەخۆ و تەمرەوێن و کامڵتر لەوەی تاکوو ئێستا نووسراون لەسەر حاجی بابەشێخی سەیادەت، هاوڕاز و هاوکاریان بووم. کاکە ڕەحمان لەژێر چاوەدێریی باوکی بەڕێزیدا کە زۆر بە بیرەوەری و ڕاستگۆ و وردبین بوو، شانی وەبەر ئەو کارە دا، منیش قەولی هاوکاریم دا لە کەنارەوە چەند وتارێکم نووسی، بەڵکە لەو کارەدا هاوفکریم کردبێ، زیاتر کاکە ڕەحمانم بۆ کارەکەی دڵگەرم کردبێ، خەبەرداری کارەکەی بووم کە لە خزم و ناسیاوی سەردەرچوو هاوفکریی لەگەڵ زۆر کەس کردووە، ئەمما لە کۆتاییدا بۆخۆی بە حەوسەلە و تێرامان بەپێی بیرەوەرییەکان و بەڵگەکان چۆتە پێشێ، کارەکەی بەجوانی تێپەڕ کردووە. هەر چەند کاکە ڕەحمان تەنیاباڵە و نەخۆشیی درێژخایەنی دایک و بابی بەیەکەوە، زۆریان پەشێو و خەیاڵبڵاو کردبوو، پەژارەی لەدەستدانی باوکی و مانەوەی بە نەخۆشی و بەدحاڵیی دایکی؛ تەکانیان دا. سەرەڕای ئەو دوو ناڕەحەتییە تاقەتپرووکێنە، دەرسی مەدرسە و گرفتاری کشتوکاڵیشی بەئەستۆوە بوو، بەڵام هەر سەرئەنجام پاش چەند ساڵ، کارەکەی بەپوختی ڕاپەڕاند. پێم وایە کەلێنێکی گەورەی لە مێژووی ناوچەی موکریان و سەربردەی پیاوانی گەورەی ئەو ناوچەیە پڕ کردۆتەوە. دڵنیام ئەو کتێبەی کاکە ڕەحمان وەک ژێدەر و مەرجەع توێژەران کەڵکی لێ وەردەگرن، خوا تەمەنی درێژ کا لە داهاتوودا ئەگەر ڕەخنەیەکی بەجێ لەسەر ئەو کتێبە بوو یان بەڵگەی تازە لەسەر حاجی بابەشێخ وەدەر کەوت، دووبارە کتێبەکە نۆژەن کاتەوە و کامڵتر و ڕێکوپێکتری کا. پیرۆزبایی پێ دەڵێم و مزگێنییشی دەدەمێ کتێبەکەی لە بواری خۆیدا لە سەر تەختی بێبەدیلی دادەنیشێ، بڕوا ناکەم لە عومری ئێمەدا جێنشینی بۆ پەیدا بێ.

زستانی ١٣٩٧ی هەتاوی
بۆکان

پێشەکیی نووسەر

مێژووی هەر گەلێک، بەشێک لە پێناسەی خۆی لە فکر و ئەندێشەی کەسایەتییەکانی وەردەگرێ، خوێندنەوە و لێکدانەوەی مێژووی فکر و دەوری ئەو کەسایەتییانە؛ چرای دۆزینەوەی ڕێبازی نوێیە.

چڕبوونەوە لە مێژووی هاوچەرخی گەلی کورد لە دوو سەد ساڵی ڕابردوودا، نیشان دەدا کەم ڕاپەڕینێکمان هەبووە کە ئاڵاهەڵگر و پێشاهەنگەکەی، کەسایەتییەکی ئایینی نەبووبێ. هەر لە شێخ ڕەزا دەرسیمی و شێخ سەعیدی پیران و شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری و شێخ مەحموودی حەفید و مەلا مستەفا بارزانییەوە تا دەگاتە قازی محەممەد، هەموو لەو پیاوە ئایینیانە بوون کە سەرۆکایەتیی شۆڕش و بزووتنەوە ڕزگاریخوازەکانی میللەتی کوردیان لەو ماوەیەدا بەدەستەوە گرتووە، کە ئەوە لە باری کۆمەڵناسی بزاڤە ڕزگاریخوازەکانی کوردەوە نیشان لە نفووز و کارتێکردنی ئایین لە گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتییەکانی کۆمەڵگای کوردەواریدایە.

یەکێک لەو کەسایەتییە ئایینیانەی کە لە زۆربەی ڕووداوە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی سەردەمی خۆیدا دەوری کاریگەر و بەرچاوی بووە، حاجی بابەشێخ بوو. ئەو کەسایەتییە تەواوی تەمەن و ژیانی خۆی لە پێناو خزمەت بە خەڵکی وڵاتەکەی تێپەڕ کرد و تا کۆتایی ژیانی لەو ڕێبازەدا بەردەوام ما و لای نەدا.

ئەم کتێبەی بەردەستتان، توێژینەوەیەکە بەو مەبەستە نووسراوە کە تیشک بخاتە سەر ژیانی ئاسایی و جێگە و پێگەی ئەو کەسایەتییە لە گۆڕانکارییە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی کوردستان.

ڕەنگ بێ زۆربەی خوێنەران ناوی حاجی بابەشێخیان وەک سەرۆکوەزیرانی حکوومەتی میللی کوردستان بیستبێ، بەڵام ئەوە تەنیا ساڵێک لە ژیان و چالاکیە سیاسییەکانی ناوبراو نیشان دەدا. حاجی بابەشێخ لە سەردەمی خوێندنی و لە هەرەتی لاویدا داخڵی حیزبە نوێخواز و ڕۆشنبیرەکانی ئەوکاتی دونیای ئیسلام وەک "حیزبی ئیتیحاد و تەرەقی" و "ئیتتیحادی ئیسلام" بووە، کە لە ئیستامبووڵ و قاهیرەوە سەریان هەڵدابوو و دواتر سەرۆکی حیزبی ئیتتیحادی ئیسلام لە کوردستانی ئێران و عێراق هەڵبژێردراوە. بەدوای ئەوانەدا بە دەسپێکردنی شەڕی یەکەم کە کوردیش بە ناچار تێوە درا، بۆ ماوەی سێ هەتا چوار ساڵ بە لایەنگری لە بەرەی عوسمانی و دژ بە ڕووسیەی تێزاری لە شەڕەکەدا بە عینوانی "ڕئیس المجاهدین" بەشداریی کردووە و

لەلایەن بابی عالی (سوڵتانی عوسمانی) و ویلهێڵمی ئاڵمان (قەیسەر)؛ فەرمان و خەڵات و میداڵی ڕێزلێنانی بۆ ناردراوە.
بەدوای تەواوبوونی شەڕی یەکەم و پێش هاتنەسەرکاری ڕەزا شا، حاجی بابەشێخێکی تەمەن ٣٥ تا ٤٢ ساڵە دەبینین کە لە کۆمەڵگای کوردەواریدا ڕێز و حورمەتێکی تایبەتی لێ گیراوە. ئەوە لە نامەی دوو سەرۆکهۆزی گەورەی موکریان، حاجی ئێلخانی (سەرۆکی هۆزی دێبوکری) و حاجی قەرەنی ئاغای مامەش (سەرۆکی هۆزی مامەش) بۆ سەرۆکی نێوداری تەریقەتی نەقشبەندی؛ شێخ عەلی حیسامەددین لە بابەت حاجی بابەشێخەوە ڕەنگی داوەتەوە و لە بەشێک لە دەقی نامەکەدا نووسراوە:
"... لەبەر ئەوەی لە ناوچەی موکریدا جگە لە حاجی بابەشێخ (بەرەکەتی بەردەوام بێت)، کەسێکی تر شک نابەین کە شارەزای سنوور و ماف و ئەرکی نوێنەرایەتی و پێداویستییەکانی و بارودخۆی ئێستا و داهاتووی وڵات بێت و دروستی بیر و کردەوە و هێزی دڵ و ڕەوانیی زمان و ڕەوانبێژی و لەسەرەخۆیی و گەورەیی و ویقاری هەبێت و پلەکانی پارێزگاری و دینداریی تێپەڕاندبێ و لەبەرچاوگرتنی کاروباری دنیا و ئاخیرەتی هەبێت و لە هەموو لایەنێکەوە جێگەی بڕوا و متمانەی خەڵک بێت و هەروەها نەبێتە هۆی زیان و شەرمەزاری و پەشیمانی، بەدڵنیاییەوە کەسێکی تر بێجگە لە حەزرەتی حاجی بابەشێخ بەڕاستی نییە، جا بەم بۆنەیەوە..."
هەر ئەو جێگە و پێگە کۆمەڵایەتییەی حاجی بابەشێخ لە کوردستان بۆتە هۆی ئەوە کە لەلایەن حکوومەتی ڕەزا شا و خودی ڕەزا شای پەهلەوییەوە وەک کەسایەتییەکی نێوداری خاوەن دەسەڵاتی مەعنەوی لە کوردستان بناسرێ و حیسابی لەسەر بکرێ.
هەر بۆیەش بۆ زۆربەی کێشە و قەیرانە سیاسی و چەکدارییەکانی ئەو سەردەمە، هەم لەلایەن سەرۆکهۆزەکانەوە کە دەسەڵاتداری ناوچەیی بوون و هەم لەلایەن بەرپرسانی حکوومەتی ڕەزا شاوە؛ دەستەوداوێنی بوون و بە دەیان شەڕ و کێشەی سەرۆکهۆزەکان خۆبەخۆ یا لەگەڵ ئەرتەشی تازە پێکهاتووی ڕەزا شا بە عەقڵانیەت و... چارەدۆزی حاجی بابەشێخ پێشی پێ گیراوە یا کۆتایی پێ هاتووە.
لە دانیشتنی ڕاستەوخۆیی لەگەڵ ڕازە شا، پێشنیاری وەزیری مەعارف (فەرهەنگ) و هەروەها بەرپرسی سازمانی بازرەسی ئێرانی پێ دەکرێ کە هیچیان پەسەند ناکات.
هەروەها حاجی بابەشێخ بەدوای ئەوەدا کە توانیی کۆتایی بە ئاڵۆزی و گێرە و کێشەی نێوان پشدەرییەکانی عێراق و حکوومەتی ئێران بێنێ، کە بۆ ماوەی نزیک دە ساڵ ببووە کێشەیەکی سنووریش، لەلایەن سپەهبود شابەختییەوە داوای لێ دەکرێ کە بۆ

وەرگرتنی قەباڵەی دوو گوندی لای میاندواو بێت بۆ ورمێ کە ئەو پێشنیارەش پەسەند ناکا و وەریناگرێ.
دۆستایەتیی پتەو و ڕاستەقینەی حاجی بابەشێخ لەگەڵ ڕێبەرانی گەورەی کورد وەک شێخ مەحموودی حەفید و مەلا مستەفای بارزانی، زۆر پێش پێکهاتنی کۆماری کوردستان، ڕەنگ بێ باشتر نیشانی بدا کە سۆزی نەتەوایەتی و هەستی نیشتمانپەروەریی ئەو لە زووەوە لە هزر و بیریدا گرێبەست بووە. لە بەشێک لە نامەکەی شێخ مەحموود بۆ حاجی بابەشێخدا دەخوێنینەوە:
"... گومان لە سەیادەت و نەجابەتی جەنابتان بە هیچ شێوەیەک ناکرێ، هەر بۆیەش هەرگیز لە ڕاستی و دروستیی جەنابتان شکم نییە. هەر چی فەرمووتانە، بە ڕاستیان دەزانم و لام وایە ئێوەش لەملاوە ئەم موخلیسەی خۆتان وەک دۆستی ڕاستەقینە و خاوەن ئیرادەتی دڵپاکانەی خۆتان دێننە حیساب..."
حاجی بابەشێخ (٤) ساڵ پێش پێکهاتنی کۆماری کوردستان، ماوەی حەوتوویەک بەنهێنی میوانداریی لە مەلا مستەفای بارزانی لە تورجان دەکا کە لەم کتێبەدا بەوردی ئەم ڕووداوە مێژووییە باسی لێ کراوە.
ڕەنگ بێ ئەم کتێبەی بەردەستتان توانیبێتی تا ڕادەیەک وەڵامی ئەو پرسیارە سەرەکی و مێژووییەی دابێتەوە کە چۆن بووە پێشەوا قازی محەممەد لەنێو ئەو هەموو کەسایەتی و زانا ئایینی و ڕۆشنبیر و سەرۆکهۆزە دەسەڵاتدارەی کوردستان، بەپێداگرییەوە نە جارێک، بەڵکوو دوو جار ڕاسپاردە دەنێرێ بۆ لای حاجی بابەشێخ و داوای یارمەتیی بۆ ئەو ئەرکە گرینگەی لێ دەکا.
حاجی بابەشێخ لەو کاتەوە کە بڕیاری هێنا سەر ئەوەی کە لە پێکهێنان و بەڕێوەبردنی ئەو حکوومەتە نوێیەی کورددا بەشداری بکا، بەوپەڕی شەرەف و ئازایەتییەوە تا کۆتایی و دوایین هەنگاوەکان نە قازی محەممەد و نە خەڵکی مەهابادی بەجێ نەهێشت. ئەوە لە حاڵێکدا بوو مەخابن هێندێک لە بەڕێوەبەرانی کۆمار لە کاتی هەرەسهێنانیدا بەنهێنی لەگەڵ حکوومەتی تاران وتووێژیان کردبوو و خۆیان ڕێک خستبوو و بەو جۆرە پشتی کۆماریان بەر دا، یا بەزوویی خۆیان شاردەوە و بەرەو عێراق و هەندەران دەرباز بوون.
لەگەڵ هەموو ئەوانە، حاجی بابەشێخ زانایەکی ئایینیی پایەبەرز بووە و لەو کاتەوە کە لە گوندی تورجان نیشتەجێ بووە، فێرگەی ئایینیی تورجانی سەرپەرستی کردووە و لەو سەردەمەدا بە دەیان و سەدان کەس لەوێ دەرسیان خوێندووە. لە مامۆستایانی

ئـاییینی داوا کـردووه لەوێ فێرکـاریی ئـاییینی بەڕێـوه بەرن و خۆشـی هەر وەک مودەڕڕیس دەرسی وتۆتەوە.
زۆر جـار بـۆ کێشـه شـەرعی و کۆمەڵایەتییەکـان فتـوای دەرکـردووه و کۆتـایی بە ناکۆکییەکان هێناوە و هەروەک پێشتریش ئاماژەی پێ کراوە، بەشـێکی زۆر لە ژیـان و تەمەنـی خـۆی بـۆ کۆتاییهێنـان بە کێشـه کـۆمەڵایەتی و سیاسـییەکان تەرخـان داوە.
زۆریش دژ بە گێره و کێشەی مەزهەبی بووه و ئەوەی لە بەرژەوەندیی کورد و ئەهلی سـوننەتی ئێرانـدا نەدیـوە، بـۆ ئەو مەبەسـتە لەگەڵ ئـایەتوڵڵا مەڕدۆخـی کوردسـتانی دانیشـتنی کـردووه و سـەیید عەزیـزی کـوڕی نـاردۆتە لای ئـایەتوڵڵا بڕووجێـردی؛ گەورەمەرجەعی شیعە لە قوم.
حـاجی بابەشـێخ لە زانسـتی بیرکـاری (ڕیـازی) و ئەستێرەناسـی لە سـەردەمی خۆیـدا کەموێنە بووه، لە بیرکاریدا شێوازی نوێی داهێنـاوه و لە ئەستێرەناسـیی کۆنـدا کتێبـی "تەنقیدی هەیئەتی جەدید"ی نووسیوە.
هـۆگریی زۆری بە عیرفـان و تەریـقەت بـووه و کەسـایەتیی گەورەی عیرفـانیی ئەو سەردەم؛ شێخ عەلی حیسامەددین (کە خاڵۆی بووه)، زۆری کـاریگەریی لەسـەر بیـر و بڕوای ئاییینی و خواناسیی حاجی بابەشێخ بووه، ئیجـازەی خەلافەتیشـی پـێ درا، بەڵام بەو حـاڵەش وەک شـێخێک لە خانەقـا دانەنیشـتووه و دەروێـش و دەفەی لەدەور نەبـووه، زیـاتر وەک زانـایەکی ئـاییینی هەڵسـوکەوتی کـردووه و ڕەنـگ بـێ زانایـانی بنەمـاڵەی قزلجـی کە پـێش حـاجی بابەشـێخ خوێنـدنگای گەورەی تورجانیـان بەڕێـوه بـردووه، لە بـواری زانسـتی ئاییینیـدا بـۆ ئەو وەک کاریزمـایەک بـووبێتن و کەسـایەتیی زانستیی حاجی بابەشێخیان ناڕاستەوخۆ شکڵ دابێ.
هەروەک تا ئێره خوێنەر کورتەیەک لە کەسایەتیی حـاجی بابەشـێخی هـاتە دەسـت و بۆی دەرکەوت کە ئەو مرۆڤە چەندی لایەنی جۆراوجۆر بووه، ڕەنگ بێ ئەو پرسیارەی بـۆ بێـتە پـێش کە بـۆچی تـا ئەورۆ ئەو کەسـایەتییەی میللەتـی کـورد نەنـاسراوه و نەناسێنراوه. بەداخەوە ئەو پرسیارە سەرەکییە وڵامێکی ئەوتۆی نییە، لەوەدا دوو لایەن بە بڕوای من تاوانبارن، یەکەم: بنەماڵەی خودی حاجی بابەشێخ و دووهەم: توێژەران و نووسەران. هەر چەند پێش ئەم بەرهەمەی بەردەستتان خوالێخۆشبوو دوکتـۆر سـۆران سنەیی، مامۆستا عومەر فاڕووقی و کاک سەعید نەجاڕی (مامۆستا ئاسۆ) لەسەر حاجی بابەشێخ لێکۆڵینەوه یا نووسراوەیان هەیە، بەڵام بەداخەوە یا بە کەم بـڵاو بـوونەوە یـا چاپ نەبوون، کە لێرەدا جێی خۆیەتی سپاس و پێزانینیان لێ بکرێ. منی نووسەری ئەم

دێڕانە کە ئەو توێژینەوەیەم بەئەنجام گەیاندووە، زیاتر لە پێنج ساڵی پێوە بووم و لەو ئەرکە گرینگەشدا تەنیا نەبووم و لە یارمەتی و ڕێنوێنی کەسانێکی زۆر کەڵکم وەرگرتووە، پێش لە هەمووان لە مامۆستا و ڕاهێنەری گەورەی ژیانم؛ خوالێخۆشبوو باوکی خۆشەویستم سەیید مستەفا سەیادەت کوڕی حاجی بابەشێخ کە هاندەر و ڕێنوێنم بوو بۆ ئەو کارە کە بەداخەوە ئەجەل دەرفەتی نەدا ئەو بەرهەمە ببینێ، دواتریش کەسانێک وەک سەیید سەعید سەیادەت، کاک ناسری عەلیار، سەیید محەممەد سەمەدی، کاک عومەری عەبدوڵڵا بەگی، کاک کەریمی ئیسلامی و سەیید خالیدی سەیادەت، کاک محەممەدئەمینی شاسەنەم کە جێی خۆیەتی لە هەموو ئەو خۆشەویستانە کە بە پێداچوونەوە و خوێندنەوەی نووسراوەکان هەڵەیان بۆ لا بردووم و ڕێنوێنیی باشیان کردووم؛ سپاس و دەسخۆشییان لێ بکەم.

لە کۆتاییدا ئەم بەرهەمە پێشکەش دەکەم بە ڕۆحی بەرزی باوکی خۆشەویستم.

سەیید عەبدولڕەحمانی سەیادەت

هەواڵنامەی کتێب

فەسڵی یەکەم:

کەسایەتیی حاجی سەیید عەبدولکەریمی زەنبیل (باوکی حاجی بابەشێخ)[١]

حاجی سەیید عەبدولکەریم کوڕی شێخ عەبدولڕەحمانی کانی توو، ئەویش کوڕی شێخ محەممەدی تەڕەتەوەن بووە کە تەڕەتەوەن گوندێکی سەر بە ناوچەی پێنجوێنە و مەرقەدی شێخ محەممەد لە تەڕەتەوەن وەک زیارەتگایەکە. کانی تووش ناوی گوندێکە سەر بە ناوچەی هەڵەبجە.

حاجی سەیید عەبدولکەریم لە باری بنچینەی بنەماڵەییەوە بە دوازدە پشت دەگەڕێتەوە سەر زانا و خواناسی پایەبەرز و ناودار؛ سەیید ئەبو بەکری موسەننیفی چۆڕی، کە ئەو کەسایەتییە لە گوندی چۆڕیی مەریوان ژیاوە.

حاجی سەیید عەبدولکەریم لە یەکێک لە گوندەکانی بێژاوا، کانی توو، یا بێ لەنگەی سەر بە ناوچەی هەڵەبجە لەدایک بووە و ساڵی لەدایکبوونەکەی بەپێی هێندێک بەراورد و لێکدانەوە لە یەکێک لە ساڵەکانی ١٨٣٧ یا ١٨٣٨ی زایینی (کە دەبێتە ١٢١٧ یا ١٢١٨ی هەتاوی) بووە[٢]. سەیید عەبدولڕەحمانی باوکی حاجی سەیید عەبدولکەریم، تەکیە و خانەقای بووە و یەکێک لە خەلیفەکانی شێخ عەبدولڕەحمانی تاڵەبانی بووە و باوکی سەیید عەبدولڕەحمانی کانی تووش بە ناوی شێخ محەممەدی تەڕەتەوەن؛ خەلیفەی مەلا مەحموودی زەنگەنە بووە، کە مەلا مەحموود گەورەی مەشایەخی تاڵەبانی و ڕێبەری تەریقەی قادری لە سەردەمی خۆیدا بووە.

---

١. بەداخەوە بە هۆی ئەوەی لە سەردەمی ژیانی حاجی سەیید عەبدولکەریمدا بەسەرهات و ژیاننامەی ئەو کەسایەتییە نەنووسراوە، زانیاریی ورد و دەقیق و زۆرمان لەسەر ژیانی ئەو نییە، بەڵام من بە کەڵکوەرگرتن لە کتێبی "مێژووی مەشاهیری ئیسلام"، نووسراوەی قازی محەممەدی خزری شنۆیی، کە چەند لاپەڕەیەکی لەسەر ژیانی حاجی سەیید عەبدولکەریم و هەروەها حاجی بابەشێخ نووسیوە و وێدەچێ کاتی خۆی ئەم زانیارییانەی لە حاجی بابەشێخ وەرگرتبێ؛ هێندێک زانیاریی بەکەڵکم وەدەست کەوتووە. سەرەڕای ئەوەش لە ڕووی هێندێک بەڵگە و نووسراوەی ئەو سەردەمە کە بەجێ ماون و ئەو بیرەوەرییانەی کە لەو بنەماڵەیەم وەرگرتووە، هیوادارم توانیبێتم ژیانی ئەو کەسایەتییە بەو شێوەیەی کە بووە؛ بیهێنمە ڕوو و لە فەوتان و لەبیرچوونەوە بیپارێزم. زۆریش تێکۆشاوم زانیارییەکانم لە ڕاستیی نزیک و لە هەڵەوپەڵە بەدوور بن، بەڵام سەرەڕای ئەوەش بۆی هەیە لە زۆر جێدا بەهەڵە چووبێتم و لە بەراورد و وەدەستهێنانی ڕێکەوتی ڕووداوەکاندا مێژووی دروستم بۆ نەدۆزرابێتەوە. هیوادارم خوێنەران بە دڵفراوانی و گەورەیی خۆیان لە هەڵەکان چاوپۆشی بکەن و ئەم مافەش بۆ من بەدی بکەن کە زیاتر لە سەد و حەفتا ساڵ لە سەردەمی ژیانی ئەو کەسایەتییە تێدەپەڕێ و لەم کاتەدا هیچ کەس نەماوە کە لە نزیکەوە ئەوی دیبێ، تا لە بیرەوەرییەکانی کەڵک وەرگرم.

٢. ئەم ڕێکەوتەم لە ڕووی ڕێکەوتی وەفاتی و ماوەی تەمەنی و ڕاوێژ لەگەڵ نەوەکانی ئەو کەسایەتییە بەدەست هێناوە.

"سەیید عەبدولکەریمی مێرمنداڵ هەروەک زۆربەی هاوتەمەنەکانی خۆی، دەنێردرێتە لای مامۆستایانی ئایینی و خوێندنی عەرەبی و قورئان دەست پێ دەکا، بەڵام کاتێک تەمەنی پازدە شازدە ساڵانە دەبێ، زانا و خواناسی گەورەی تەریقەتی نەقشبەندی؛ شێخ عوسمانی سیراجەددین، چەند کەسێک دەنێرێتە داواکاریی کچی شێخ عەبدولڕەحمانی باوکی حاجی سەیید عەبدولکەریم بۆ کوڕی گەورەی خۆی، واتە شێخ محەممەد بەهائەددینی نەقشبەندی (کە یەکێک لەو چەند کەسە ناردراوە، سەیید عەبدولڕەحیمی مەولەوی؛ شاعیری ناوداری کورد بووە)، بەڵام شێخ عەبدولڕەحمان ڕای لەسەر ئەوە نابێ کچیان بداتێ و بە ڕاسپاردەکانی شێخ عوسمان ڕادەگەیێنێ ئێمە تەریقەی قادری و ئەوان تەریقەی نەقشبەندی، کوا ئەم خزمایەتییە سەر ئەگرێ؟

بەڵام بۆ جاری دووهەمیش شێخ عوسمانی سیراجەددین داواکار دەنێرێتەوە، ئیتر ئەم جارە شێخ عەبدولڕەحمان بە پێشنیاری کوڕی چکۆلەی خۆی، واتە سەیید عەبدولکەریم دەکا و سەییزادە تەییبەی کچی خۆی دەدا بە شێخ محەممەد بەهائەددینی کوڕی شێخی سیراجەددین، کە بە بڕوای من ئەم خزمایەتییە لە ساڵی ١٨٦٠ یا ١٨٦١ی زایینی (١٢٣٩ یا ١٢٤٠ی هەتاوی) سەری گرتووە، چونکە تەنیا بەرهەمی ئەو ژیانە هاوبەشییە کوڕێک بوو کە دواتر و دوای ساڵها بوو بە یەکێک لە ناودارانی تەریقەی نەقشبەندی لە کوردستانی ئێران و عێراق، بە ناوی شێخ عەلی حیسامەددین و ساڵی لەدایکبوونی ئەو؛ ١٨٦٢ی زایینی (١٢٤١ی هەتاوی) بووە.

بەدوای ئەوەدا کە ئەو خزمایەتییە سەر دەگرێ، سەیید عەبدولکەریم بۆ درێژەدان بە خوێندن دەچێتە تەوێڵە کە ماڵی خوشکی لەوێ بووە. لە حوجرە یا مەدرەسەی ئەوێ، لەلای مەلا نەزیر مودەڕیسی ئەو قوتابخانەیە بەشێکی زۆر لە خوێندنی دەورەی سەرەتایی و قورئان تەواو دەکا. بە هۆی مانەوەی لە تەوێڵە، وردە وردە کەسایەتیی عیرفانیی شێخی سیراجەددین کاریگەریی لەسەر دادەنێ و دەبێتە یەکێک لە دەیان خولیا و شیفتەی ئەو گەورەپیاوەی تەریقەتی نەقشبەندی و هەر بۆیەش بە پێچەوانەی باب و باپیرانی کە تەریقەی قادری بوون، ڕێبازی نەقشبەندییش بۆ مەسیری خواناسیی خۆی هەڵدەبژێرێ و لای شێخی سیراجەددین ئادابی تەریقەتەکە فێر دەبێ و قۆناغەکانی ئەو تەریقەیە بە چەند ساڵ مانەوە و زەحمەتکێشان دەپێوێ.

بەڵام دواتر بە دەستووری شێخی سیراجەددین لە تەوێڵەوە دەنێردرێ بۆ ناوچەی موکریانی کوردستانی ئێران، تا بەڵکوو لەوێ لە خوێندنگای گەورەی تورجان لە خزمەت عەللامەی مەزن و زانای پایەبەرزی ئەو سەردەمە، مەلا عەلی قزڵجی، وەرگیرێ و بتوانێ درێژە بە خوێندنی بدات. بەخۆشییەوە لەلایەن مامۆستا مەلا عەلی

قزڵجییەوە بە هۆی ڕێز و حورمەتی زۆری کە بۆ شێخی سیڕاجەددینی داناوە، وەردەگیرێ و دەبێتە یەکێک لە دەیان خوێندکار و تەلەبەی ئەو زانا پایەبەرزەش[٣]."
هاتنی حاجی سەیید عەبدولکەریم بۆ تورجان، دەبێ لە یەکێک لە ساڵەکانی ١٨٦٢ یا ١٨٦٣ی زایینی (١٢٤١ یا ١٢٤٢ی هەتاوی)دا بووبێ.
لێرەدا جێی خۆیەتی هێندێک بەکورتی لەسەر فێرگە و خوێندنگای تورجان لەو سەردەمەدا بدوێم.
ئەو ساڵانە کە حاجی سەیید عەبدولکەریم چووە بۆ تورجان، مالکی ئەوێ موحەممەدئەمین بەگی موکری بابامیری بووە کە ئەویش کوڕی ئاغا قۆج بەگ و نوورنیسا خانم بووە کە ئەو دوو پایەبەرزە و هەڵبەت زیاتر نوورنیسا خانم، بناغەدانەری ئەو فێرگە گەورەیە بوون، هەموو خوێندکار و مامۆستای ئەوێیان نان داوە و خزمەتیان کردوون و لە ڕاستیدا نوورنیسا خانم یەکێک لەو خاتوونە مەزنانە بووە کە وێنەی ئەو لە کوردستاندا زۆر کەم بووە و بەشێکی زۆر لە ماڵ و مڵک و تەمەنی خۆی بۆ خزمەت بە دین و زانست و زانایانی ئایینی تەرخان کردووە و هەر بۆیە تورجان لە کوردستانی ئەو سەردەمدا بۆتە یەکێک لە گەورەترین شوێنەکانی خوێندن و فێرکاریی ئایینی و دەیان و سەدان زانای پایەبەرز لەوێ پێگەیشتوون و بە کوردستاندا بڵاو بوونەوە و پەرەیان بە زانست و ئایین داوە.
هەڵبەت هۆکاری گرینگیی تورجان، بوونی زانای پایەبەرز و گەورە، مامۆستا مەلا عەلی قزڵجی بووە کە بۆ ماوەی نزیک بە ٤٥ ساڵ لەوێ دەرسی وتۆتەوە و لە شوێنی دوور و نزیکەوە وەک داغستانی شۆڕەوی و عێراق و سابڵاغ و مەریوانەوە هاتوون لەوێ خوێندوویانە. گەورەمامۆستایانی وەک مەلا عەبدوڵڵا داغستانی (جەوانشیر) و مەلا عەبدوڵڵای پیرەباب و مەلا عەبدوڵڵای وەڵزی، مەلا حەسەنی ئیبنو قزڵجی، سەیید حەسەنی چۆڕ و موفتی پێنجوێن کە خۆیان هەریەک مەکتەبێکی زانستی بوون؛ لە تورجان پێگەیشتوون.
کاتێک حاجی سەیید عەبدولکەریم دێ بۆ تورجان، نزیک حەوت یا هەشت ساڵ لە کۆچی دوایی نوورنیسا خانم و ئاغا قۆج بەگ تێپەڕ بووە و هەروەک کوترا ئاغا حەمەدەمین بەگی کوڕی ئەوان، مالک و خاوەنی گوندەکە بووە و هەر لەو کاتەشدا خوێندنگەی تورجان بە هۆی بوونی مامۆستای قزڵجییەوە؛ زۆر لە گەشەدا بووە و

---

٣. چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ سەیید مستەفا سەیادەت (نەوەی حاجی سەیید عەبدولکەریم)، بۆکان، ڕێکەوتی ٢٠١٣/١١/٢٥ و حاجی سەیید جەمیل هاشمی، مەهاباد، ڕێکەوتی ٢٠١٢/١/١٧.

دەیـان خوێنـدکار، هەر یەک لە قۆناغێکـدا، سـەرقاڵی خوێنـدن بـوون و هەر بـۆیە وەدەسخستنی شوێنی نیشتەجێبوون و مانەوە زۆر چەتوون بـووە، بـۆ وێـنە هێـندێک لەدەوری گوندەکە لەژێر خێوەتدا بوون.
حاجی سەیید عەبدولکەریم بۆ مانەوەی خۆی شوێنێک هەڵـدەبژێرێ لە بناری کێـوی وەستا مستەفا، لەسەر کانییەک و نزیک دار گوێزێـک، لەوێ چواردیـوارییەک دروسـت دەکـا، شـەوانە لەوێ دەمێنێـتەوە و حەوتـووی دوو یـا سـێ جـار کە دەرسـی وەبەر کەوتووە، لەوێوە هاتووە و دەرسەکەی خوێندووە و گەڕاوەتەوە بـۆ شـوێنی خـۆی، کە نزیک کیلۆمیترێک لە تورجان دوور بووە.
بەدروسـتی ڕوون نیـیە چەنـد سـاڵێک لەوێ مـاوەتەوە، بەڵام لە ڕووی بەراوەردی ڕووداوەکانەوە دەردەکەوەێ نزیـک دوو سـاڵ لە تورجـان خوێنـدبێتی و ئیجازەنـامەی هەر لەوێ لەلای عەلـلامەی قزڵجـی وەرگرتـووە و گەڕاوەتەوە بـۆ تەوێـڵە و چـۆتەوە خزمەت شـێخی سیراجەددین کە وێـدەچێ سـاڵی ١٨٦٤ یـا ١٨٦٥ی زایینـی (١٢٤٣ یـا ١٢٤٤ی هەتـاوی) بـووبێ و لەوێ شـێخی سـیراجەددین بـۆ وەبیرهێنـانەوە و تەکمیلکردنی قۆناغەکانی عیرفانیی حاجی سەیید عەبدولکەریم، هێندێکی کەی ئادابی تەریقەی نەقشبەندی پێ تێپەڕ دەکا تا لە هەردوو بواری زانستی و خواناسیدا بە پلەی بەرز و جێی متمانەی ئەو بگا.
هەر لەو سەردەمەدا شێخی سیراجەددین یەکێک لە کچەکانی خۆی بە ناوی شـێخزادە ئـامینەی دەداتـێ، بەم جـۆرە حـاجی سـەیید عەبـدولکەریم لەگەڵ شـێخزادە ئـامینە پەیوەندیی ژیانی هاوبەشیان لە نێواندا دەبەسترێ، بەڵام بەداخەوە ماوەیەکی زۆر لەو پەیوەندە تێپەڕ نابێ کە شێخزادە ئامینە لە کـاتی منداڵبوونـدا گیـانی خـۆی لەدەسـت دەدا و بەو جۆرە یەکەمین ڕووداوی ناخۆش لە ژیانی حـاجی سـەیید عەبدولکەریمـدا ڕوو دەدا. بەڵام لەو ڕووداوەدا منداڵەکە کە کوڕ دەبێ، نامرێ و خودی شێخ عوسمانی سیراجەددینی باپیری ناوی دەنێ عەبدولحەکیم و تەرمی شـێخزادە ئـامینەی یەکەمـین هاوسـەری حـاجی سـەیید عەبـدولکەریم هەر لە تەوێـڵە بەخـاک دەسـپێردرێ. ئەو ڕووداوە وێدەچێ ساڵی ١٨٦٦ی زایینی (١٢٤٥ی هەتاوی) بووبێ.
دوای ماوەیەکی کورت، شـێخی سیراجەددین بـۆ پەرەپێـدانی تەریـقەی نەقشـبەندی، ئەمـری پـێ دەکـا بگەڕێـتەوە بـۆ نـاوچەی موکریـان و لەوێ ڕێنـوێنی و ڕێبەرایەتـی موسوڵمانان بۆ ئەو تەریقەیە بکا، ئەویش لەسەر ئەمری شـێخی سـیراجەددین دێـتەوە ئەم نـاوچەیە واتە تورجـان و هەر لەوێ ئاغـا حەمەدەمـین بەگـی مـوکری بابـامیری؛ خاوەنی تورجان، گوندی "جەمیان" و مەزرایەکی گوندی شیلانئاوی بە ناوی "زەنبیل"ی

پێشکەش دەکا کە لەو دوو شوێنە خانەقا و ماڵی لێ دروست بکا، ئەویش بە هاوکاریی خەڵک و بەتایبەت مالک و خاوەن گوندەکان کە دەستڕۆییو و بەدەستەڵات بوون، لە هەردوو شوێن خانەقا و ماڵ دروست دەکا، تەنانەت بیستراوە سەرۆکعەشیرە و گەورەپیاوان بە دەستی خۆیان لە دروستکردنی خانەقاکاندا هاوکارییان کردووە.
لەو سەردەمەدا ڕێبەر و سەرۆکی گەورەی تەریقەی نەقشبەندی، شێخ عوسمانی سیراجەددین، کۆچی دوایی دەکا (١٨٦٧ی زایینی/١٢٤٦ی هەتاوی). بەجێی ئەو، شێخ محەممەد بەهائەددینی کوڕی گەورەی ئەو، ڕێنوێنیی ڕێڕەوانی ئەو تەریقەتەی پێ دەسپێردرێ. یەک دوو ساڵێک دوای وەفاتی شێخی سیراجەددین، کچێکی کەی ئەو کەسایەتییە گەورەیە بە ناوی شێخزادە حەبیبە دەبێتە هاوسەری حاجی سەیید عەبدولکەریم. بەرهەمی ئەو ژیانە هاوبەشییە، کەنیشکێک دەبێ بە ناوی سەییزادە مەهتاب و بەداخەوە شێخزادە حەبیبەش کاتی لەدایکبوونی کچەکەی، گیانی لەدەست دەدا و ئەویش هەر لە تەوێڵە بەخاک دەسپێردرێ. سەییزادە مەهتاب دواتر دەبێتە هاوسەری مەلا حەسەنی ئیبنولقزڵجی و لەو کاتەوە تا کۆتایی ژیانی، ناوبانگی سەییزادەی بۆکانی دەرکردووە.
ماوەیەک دوای لەدەستچوونی ئەو هاوسەرەشی، بنەماڵەی مەشایخی هەورامان کچی سێهەمی بە ناوی شێخزادە حەلیمەی کچی شێخی بەهائەددینی دەدەنێ کە دەبێتە دایکی عەبدولڕەحمان (حاجی بابەشێخ) و حاجی سەیید حوسەین، دواتر حاجی سەیید عەبدولکەریم کچی شێخولئیسلامی سەردەشت دەخوازێ و دوو کوڕ و دوو کچ بەرهەمی ئەو ژیانە هاوبەشە نوێیەی دەبێ کە بریتی بوون لە سەیید عەبدولسەلام، سەیید حەمەدەمین، سەییزادە ئافتاب و سەییزادە خاسان.
حاجی سەیید عەبدولکەریم لە زەنبیل و هەروەها لە جەمیانیش نیشتەجێ بووە و خەڵکێکی زۆر ڕوو دەکەنە ئەو دوو خانەقایە و بەتایبەت خانەقای زەنبیل و حاجی سەیید عەبدولکەریم لەلای شێخ محەممەد بەهائەددینیش ئیجازەی ڕێنوێنی و ڕێبەریی تەریقەی نەقشبەندیی لەو ناوچەیە پێ دەدرێ.
حاجی سەیید عەبدولکەریم سەرەڕای پلەوپایەی بەرزی خواناسی و زانستی و لەخواترسی کە بوویەتی، هێندێک تایبەتمەندیی کەی بووە کە نیشان دەدا بیر و بڕوای زۆری بە کار و کاسپی و هەوڵ و تێکۆشانی هەموو جەماوەری کۆمەڵگا بووە و زۆر دژ بە دەستبەردانەوە و مفتەخۆری بووە و ڕای لەسەر ئەوە نەبووە کە خەڵک هەر لە گۆشەی خانەقا و مزگەوت دانیشن و سەرگەرمی نوێژ و زیکر و دوعا بن، بەڵکوو کۆمەڵگای موسوڵمانان، بە ڕای ئەو، پێویستی بە تێکۆشان و بەهرەوەرگرتن لە زەویوزار

و کۆکردنەوەی بەرهەمی کشتوکاڵ و بەڕێوەچوونە. هەر بۆیەش بۆخۆی لەو شوێنانەی کە بووە، داری چەقاندووە و باغی بونیاد ناوە و وەسیەتی بۆ داهاتووەکانی دوای خۆی ئەوە بووە کە دار بچەقێنن و ئەم وتەیەی ئەو ماوەتەوە کە "بەرەی دوای من لە داهاتووشدا لە هەر کوێ، تەنانەت چیلکەیەکیان لە دەست بکەوێتە خوارێ؛ شین دەبێ."

حاجی سەیید عەبدولکەریم کەسایەتییەکی خاوەن نفووزی مەعنەوی لە موکریان و بە شێوەی گشتتر لە هەموو کوردستان بووە، بەتایبەت لە ناوچەکانی سەقز و بۆکان و بانە و سەردەشت و مەهاباد، لە دەوروبەری بانە، خاوەن گوندەکان شەش دانگی دێهاتیان پێشکەش کردووە، دێهاتی وەک سوتوو، بەردەڕەش، میرئاوای سەرێ، دۆڵ هەرزن کە لەو بابەتەوە بەڵگەیەک هەیە نیشان دەدا خاتوونێک بە ناوی ئامینە خانم؛ هاوسەری حاجی مستەفا بەگی نایب لە ڕێکەوتی ساڵی ١٨٨٧ی زایینی (١٢٦٦ی کۆچی هەتاوی)، تەواوی شەش دانگی میراوێی سەرێی پێشکەش بە حاجی سەیید عەبدولکەریم کردووە. لە ناوچەی موکریانیش گوندەکانی زەنبیل و جەمیان و گەردیگلانیان پێشکەش کردووە.

حاجی سەیید عەبدولکەریم سەردەمی ساڵانێک کە قاتوقڕی و برسیەتی بەربینگی بە خەڵکی وڵات گرتووە، ئەوەی دەغڵودان و داهاتی بووە بە خەڵکی لێقەوماوی داوە، بەڵام پێی ڕاگەیاندوون ئەوە بە قەرزە و دوای بەسەرچوونی قاتوقڕی؛ بۆم بێننەوە. بەڵام بە نزیکانی خۆی ڕاگەیاندووە کە ئەو دەغڵودانەم لە ڕێی خودادا داونێ و لێیان وەرمەگرنەوە، بۆیەشم کوتووە وەریدەگرمەوە، با لە کاسپی بێخەم نەبن و دەست لەسەر دەست دانەنێن.

لە ماوەی تەمەنی خۆیدا لە چەند شوێن مزگەوت و خانەقای دروست کردووە، وەک مزگەوتی سەیید لە شاری بانە کە ئێستاش هەر ماوە و خانەقای زەنبیل و مزگەوتی جەمیان کە ئەوانیش هەر بەردەوامن.

حاجی سەیید عەبدولکەریم سێ جار توانیویەتی حەج بەجێ بێنێ، لە حەجی یەکەمدا یەکێک بووە لە هاوڕێیانی شێخ محەممەد بەهائەددینی کوڕی شێخی سیراجەددین، کە بێجگە لە حاجی سەیید عەبدولکەریم، حاجی مەلا ئەحمەدی نۆدشەیی؛ زانای گەورەش لەگەڵ بووە کە ساڵی ١٨٧٣ی زایینی (١٢٥٢ی کۆچی هەتاوی) بووە. حەجی دووهەمی ڕوون نییە لە چ ساڵێکدا بووە، بەڵام وەک کوتراوە لە دوایین حەجیدا جەماوەرێکی زۆری لەگەڵ بووە کە دواتر لەو بابەتەوە زیاتر دەدوێین.

حاجی سەیید عەبدولکەریم بە هاتنی خۆی بۆ وڵاتی موکریان، کاریگەریی زۆری

لەسەر پەرەپێدان بە تەریقەی نەقشبەندی و عیرفان و لە ڕاستیدا پەرەپێدان بە دیـن و ڕێنوێنیی خەڵک بۆ دینـداری و خواناسـی لەم بەشـە لە وڵاتـی کوردسـتاندا بـووە و لە تەواوی ژیانیدا هەر لەو پێناوەدا هەنگاوی هەڵێناوەتەوە.

داهـات و مـاڵی دونیـایی خـۆی بـۆ خـزمەت بەو جەمـاوەرەی کە بە نـاوی مورید و وابەستەی ئەو تەریقەیە پەنایان بۆ هێناوە، تەرخان کـردووە و مزگەوتـی لـێ دروسـت کردووە و دەستگیرۆیی خەڵکی دەستکورت و نەداری کردووە و بە هۆی ئەوانە لەنێـو خەڵکدا ڕێز و حورمەتی مەعنەویی تایبەتی لـێ گیـراوە و گەورەپیـاوانی موکریـان زۆر جار بۆ چارەسەری کێشەکانیان؛ پەنایان پێ بردووە. ئەویش یا خۆی یا کوڕەکـانی، واتە (شا حەکیم و حاجی بابەشـێخ) چـوون و کێشـەکانیان داکوژانـدووە و پێشـگیرییان لە دەیان شەڕ و تێکهەڵچوونی نێـوان عەشـیرەتەکان کـردووە. بـۆ وێـنە؛ کێشـەی نێـوان ئیعزامولـمولکی قارەوا (گەورەی خانەدانی بوداقی) لەگەڵ سەردار حەمەحوسێن خانی موکری (سێهەمین سەرداری بۆکان) لەسەر زەوییەک لە گوندی حەسـار کە کێشـەکە وا گەورە بۆتەوە، هەردوو لا چەکدار و هێزێکی زۆر کۆ دەکەنەوە تـا هێـرش بەرنە سـەر لایەنەکەی دی.

ئیعزامولـمولک خاوەنی ئەم گوندانە بووە کە بـریتین لە: قـارەوای گەورە، بۆگەبەسـی، قازڵیان، سەییداوا، کەرێزە، باغڵووجە، کانی پانکە، مەندیلبەسەر، تبـت، قۆچـاق، قلـیچ، هەبەکـی. لە هەمـوویـانەوە هێزێکـی گەورە بە هاوکـاریی هێنـدێک لە دۆسـتان و سەرۆکهۆزەکانی لایەنگری خۆی کۆ دەکاتەوە کە ئامادەی بەربەرەکانی لەگەڵ سـەردار بێت. سەرداریش کە دەسترۆیو و دستەڵاتداری وڵات بووە، هێزێکی زۆر بە هاوبەشیی هۆزەکـانی دێبـوکری و مەنگـوڕ و محـاڵ کـۆ دەکـاتەوە کە هێـرش بەرێـتە سـەر ئیعزامولـمولک لە قارەوا. شـەوێک پـێش ئەو ڕۆژەی کە بڕیـار بـووە تێکهەڵچـوونێکی خوێناوی لە نێوانیاندا ڕوو بدا، کەسێک بە ناوی حاجی فەتحوڵڵا؛ دانیشـتووی قازڵیـان، هەر شەوێ خۆی دەگەیەنێتە جەمیان و بە حاجی سـەیید عەبـدولکەریم ڕادەگەیەنـێ قوربان ئەگەر خۆت نەگەیەنـی و پێشـی ئەو شـەڕە نەگری، لەوانەیە دەیـان کەس لە هەردوو لایەن بکوژرێن. جا هەر بۆیەش حاجی سەیید عەبـدولکەریم زۆر زوو کـوڕی گەورەی خۆی واتە شا حەکیم کە لە زەنبیـل بـووە، بانـگ دەکـا و لەگەڵ ئەو و چەنـد کەسێک ساز دەبن خۆ دەگەیەننە قارەوا و هەر لەوێ شا حەکیمی کـوڕی دەنێـرێ بـۆ بۆکـان بـۆ لای سـەردار، کە پێـی ڕابگەیەنـێ حـاجی سـەیید عەبـدولکەریم لە قـارەوا دانیشـتووە و دەڵـێ داوا دەکەم لە سـەردار کە خـۆ لە شـەڕ و پێکـدادان ببـوێرێ، بـا کێشەکە بە وتووێژ و لێدوان چارەسەر بکرێ. سەرداریش کە ڕێز و حورمەتێکی تایبەتی

بۆ حاجی سەیید عەبدولکەریم بووە و پێشتر چەند جار وەک مورید ڕووی لە جەمیان و زەنبیل کردووە، بە هۆی ئەوە کە حاجی سەیید عەبدولکەریم لە قارەوا بووە، دەستی لە هێرشکردن بو سەر ئیعزامولمولک هەڵگرتووە، بەڵام کوتوویەتی بۆ شوێنی دانیشتن و چارەسەرکردنی کێشەکە دەبێ ئیعزامولمولک بێت بۆ بۆکان. کە ئەم ڕاسپاردەیە دێتەوە بۆ قارەوا، حاجی سەیید عەبدولکەریم نامە بۆ شا حەکیمی کوڕی خۆی کە لەو کاتەدا لە بۆکان لای سەردار بووە، دەنێرێ کە "ڕۆڵە؛ سەیید عەبدولحەکیم، عەرزی سەردار بکە چونکە من لێرەم، ئێوە وەرن بۆ قارەوا." دیسان سەردار لەبەر ڕێزی حاجی سەیید عەبدولکەریم کۆتا دێ و لەگەڵ کۆمەڵێکی سی چل کەسی کە زۆربەیان پیاوماقوڵ و سەرۆکعەشیرەت بوون، دێن بۆ قارەوا و لەوێ سێ ڕۆژ دەمێننەوە و بە حورمەت و ڕێنموونیی حاجی سەیید عەبدولکەریم کێشەکە چارەسەر دەکرێ و بەو جۆرە پێش بە شەڕ و تێکهەڵچوونێکی خوێناویی گەورە دەگیرێ. هەڵبەت ئەوانەی لە وڵاتی موکریاندا دەژین، ڕەنگ بێ ئەو زانیارییەیان ببێ کە ئیعزامولمولک بۆ میوانداری لەم وڵاتەدا لە هەموو کەس ناوبەدەرەوەتر بووە، هەر بۆیەش گۆیا ئەو سێ ڕۆژە ئەوپەڕی میوانداری لە سەردار و هاوڕێیانی دەکا و دوای سێ ڕۆژە لە کاتێکدا کە سەردار دەیەوێ بڕواتەوە، گۆیا حاجی گەنجاڵی بەگی قاتانقوڕ کە یەکێک بوو لە هاوڕێیانی سەردار، بە سەردار دەڵێ بە خوا سەردار باش بوو شەڕەکەمان نەکرد. سەردار دەپرسێ بۆچی؟ دەڵێ وەک چۆن لە میوانداریيەکەدا وەک ئەو نەدەهاتینەوە، بە خوا لە شەڕەکەشدا دەرەقەتی نەدەهاتین!

یەکێکی دی لەو کێشانەی کە بە حوزووری حاجی سەیید عەبدولکەریم کۆتایی پێ هاتووە، شەڕی نێوان بنەماڵەی حاجی ئێلخانی لە هۆزی دێبوکری و بەگزادەکانی بەشی فەیزوڵڵا بەگی بۆکان بووە، کە بە هۆی ڕێزێکی هەردوو لایەن لە حاجی سەیید عەبدولکەریمیان گرتووە؛ دەستیان لە شەڕەکە کێشاوەتەوە. بەپێی نووسینی "خاطرات عبدالله خان ناهید[٤]"، ئەو شەڕە لە ساڵی ١٣٢٧ی کۆچیدا ڕووی داوە.

ئەوانە دوو نموونە بوون لەو کێشە و گیروگرفتانەی بە هۆی کەسایەتیی جێی ڕێزی حاجی سەیید عەبدولکەریم لەنێو سەرۆکعەشیرەت و گەورەپیاوانی وڵاتدا پێشیان پێ گیراوە.

حاجی سەیید عەبدولکەریم لەلایەن بنەماڵەی مەشایخی هەورامانەوە ڕێز و حورمەتێکی تایبەتی لێ گیراوە، بەوەیدا کە ئەو بنەماڵەیە بە دەیان و سەدان زانای

---

٤. عبدالله ناهید، خاطرات من، انتشارات شبنم، ١٣٦٢، ص٣٧.

ئایینی و شاعیر و پسپۆڕ؛ وابەستە و خەلیفەیان بوون و لەنێو هەمووواندا لەلایەن سێ بەرەباب، واتە شێخی سیراجەددین و شێخی بەهائەددین و شێخی حیسامەددینەوە ئیجازەنامەی تەریقەتی بۆ تازە کراوەتەوە کە دوایین جاریان لەلایەن شێخی حیسامەددینەوە بووە کە خوشکەزای بووە، بەخۆشییەوە ئیجازەنامەکە ماوەتەوە. هەروەها سێ جار لەلایەن ئەو بنەماڵەیەوە کچی دراوەتێ، واتە سێ لە هاوسەرانی حاجی سەیید عەبدولکەریم لەو بنەماڵەیە بوون کە خۆی نیشاندەری ڕێزی حاجی سەیید عەبدولکەریم لەلایەن ئەو بنەماڵەیەوەیە.

حاجی سەیید عەبدولکەریم لە ساڵەکانی دوایی تەمەنیدا بەداخەوە لە هەردوو چاو نابینا بووە. بەدروستی ڕوون نییە کە چەند ساڵ لە تەمەنی نابینا بووە. بۆچوونێک ئەوەیە گۆیا لەدوای وەفاتی شێخی بەهائەددین کە مورشید و ڕێبەری تەریقەتی حاجی سەیید عەبدولکەریم بووە، هێندەی بۆ بەداخەوە بووە و گریاوە، وردە وردە ڕووناکایی چاوی بەرەو کزی چووە، بەڵام کۆچی دوایی شێخی بەهائەددین نزیک سێ ساڵ پێش وەفاتی حاجی سەیید عەبدولکەریم بووە و وێناچێ ئەو ماوە زۆرە نابینا بووبێ.

بەسەرهاتی حەجی سێیەمی حاجی سەیید عەبدولکەریم

حاجی سەیید عەبدولکەریم لە سێیەمین حەجی خۆیدا کۆمەڵێکی حەفتا و پێنج کەسی لە سەرۆکهۆزان و گەورەپیاوانی وڵاتی لەگەڵ بووە کە ناوی چەند کەسێکیان بریتین لە:

١. حاجی بایز ئاغای موهتەدی
٢. حاجی شێخولئیسلامی ئاجیکەند
٣. حاجی مارف ئاغای کۆسەکەرێز
٤. حاجی عەبدوڵڵا ئاغای شێخاڵی
٥. حاجی باپیر ئاغای کۆکە
٦. حاجی مەلا ئەبو بەکری شیلاناوی
٧. حاجی مەلا محەممەدی سۆفی
٨. هەروەها حاجی بابەشێخ و حاجی سەیید حوسێن و حاجی سەیید سەلام و حاجی سەیید حەمەدەمینی کوڕانی خۆی[٥].

---

٥. چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ حاجی سەیید جەمیل هاشمی، سەرچاوەی پێشوو.

حاجی سەیید عەبدولکەریم لە کاتی ڕێوڕەسمی ئەو حەجەیدا، درگای بارەگای پیرۆزی حەزرەتی ڕەسووڵی بۆ دەکەنەوە و ئەو بەختەوەری و شانازییەی بەنسیب دەبێ کە شەوێک تا بەیانی لە خزمەت مەرقەدی موبارەکی حەزرەتی ڕەسووڵدا قۆناغەکانی خواناسی و مەعنەوی تێپەڕ کا، دوای ئەو شەوە کاتێک کە هاوڕێیانی پرسیاری لێ دەکەن هێندێک لە بەسەرهاتی ئەو شەوەیان بۆ باس بکا، دوای گێڕانەوەی چۆنایەتیی بەسەرهاتەکە، لە کۆتاییدا پێیان ڕادەگەیێنێ "تەواوی ئەو شەوە کە لە خزمەت ڕۆحانیەت و بارەگای حەزرەتی ڕەسووڵدا بووم، وەڵلاهی حیسامەددینیش حوزووری بوو و لە هەموو ئەو بەسەرهات و حوزوورە مەعنەوییەدا ئەویش ئاگادار بوو."
مەبەستی حاجی سەیید عەبدولکەریم، شێخی حیسامەددینی خوشکەزای بووە کە ئەوکات لە تەوێڵە بووە و مورشیدی تەریقەتی حاجی سەیید عەبدولکەریم بووە.
کاتێک کە سەفەری حەج کۆتایی دێ و کاروانەکە دەگەنەوە سولەیمانی، شێخی حیسامەددین نامەیەک بە دەسنووسی خۆی (نە نووسەر) دەنێرێ بۆ خاڵۆی و زۆر بە ڕوونی و ڕاشکاوی ئاماژە بەو ڕووداوە دەکا، کە بەخۆشییەوە نامەکە ماوە و لەم کتێبەدا وێنەکەی داندراوە، نامەکە بە زمانی فارسی نووسراوە و من هەم دەقە فارسییەکەی و هەم وەرگێڕدراوە کوردییەکەیم بۆ خوێنەران لێرەدا هێناوە.
ئەوەش دەقی فارسیی نامەکە کە بەم شێعرەی "فیردەوسی" دەست پێ دەکا:

بدين مژده گر جان فشانم رواست
كه اين مژده آسايش جان ماست
خالوی خود را فدايم فردا بعد از شرف زيارت، فقير در آنجا عرض می كنم
رواق منظر چشم من آشيانه تست
كرم نما و فرود آ كه خانه خانه تست
خلاصه امشب را بی پايان می‌دانم خدا رحم فرمايد. جان من بابەشيخ روح من از آن تست.
بعد از وصول به شرف زيارت روضه حضرت رسول مدنی (صلى اله و عليه و سلم) فقير نيز آمدم تفضلاتی كه از مهمانی و مقام فضل و رحميت مبذول شد، همه را شكر خدا مشهود نمودم و باقی را مگر زمان حضور عرض دارم.
الداعی علی

واتە:
جێی خۆیەتی بۆ ئەو هەواڵە خۆشە گەر گیانی خۆمی بۆ فیدا کەم،
چونکوو ئەو شادمانییە بۆتە هۆی ئاسایشی گیان و ڕۆحی من.
بە فیدای خاڵۆی خۆم [واتە حاجی سەیید عەبدولکەریم] بم، بەیانی دوای ئەوە زیارەتی جەنابتانم بەنسیب بێ، فەقیر لەوێ بە عەرزتان ئەگەیێنم،

چاوی من وەک مەنزڵگایەکە بۆ مانەوەی تۆ،
کەرەم فەرموو دابەزە کە تۆ لە چاوی مندا جێت هەیە.

بەکورتی [عەرز کەم] ئەمشەو بێکۆتایی دەبینم، خوا لەگەڵمان بەبەزەیی بێ. گیانی من بابەشێخ ڕۆحی من هەر لەلاتە.
بەدوای گەیشتن بە شەرەفی زیارەتی بارەگای حەزرەتی ڕەسووڵی مەدەنی (دروود و ڕەحمەتی خوای لە سەر بێ)، "منی دەستکورت لە هەموو مەعنەوییەتێک" هاتم و ئەو سەربەرزییەی کە لە میوانداری و پلەی بەخشش و بەزەیی و دلۆڤانیی خوای گەورە پێ گەیشتی، شوکور بۆ خوا هەموویم ئاگا لێ بوو، درێژەی بەسەرهاتەکە لە نزیکەوە کاتی یەککەوتنمان بە عەرزی جەنابتانی دەگەیینم.
الداعی عەلی

هەواڵنامەی کتێب

حاجی سەیید عەبدولکەریم ساڵی ١٩١٢ زایینی (١٢٩٠ی هەتاوی) لە گوندی جەمیان لە تەمەنی دەوروبەری ٧٥ساڵیدا بۆ هەمیشە ماڵئاوایی لە دونیا دەکا و تەرمی پیرۆزی ئەو کەسایەتییە ئایینی و عیرفانییە دەبەنەوە زەنبیل و هەر لەو شوێنەی کە خۆی ئاوەدانی کردبۆوە، لەپەنای خانەقاکەی خۆی بەخاک ئەسپێردراوە.

ئەولادانی حاجی سەیید عەبدولکەریم

١. شا حەکیم کوڕی گەورە و جێدار و جێنشینی تەریقەتی حاجی سەیید عەبدولکەریم و موجازی شێخی حیسامەددین بووە و هەر لە زەنبیل ژیاوە و کەسایەتییەکی عیرفانی و ئایینی بووە و بە دەیان و سەدان کەس لە وڵاتی دوور و نزیکەوە مورید و مەنسووبی تەریقەتی بوون و زۆر جێی ڕێزی سەرۆکعەشیرە و گەورەپیاوانی وڵات بووە.

٢. حاجی بابەشێخ کە کەسایەتییەکی هەمەلایەنەی سیاسی و کۆمەڵایەتی و زانستی و خواناسیی بووە و لەم کتێبەدا بەوردی بە خوێنەر دەناسێنرێ.

٣. حاجی سەیید سەلام کە کەسایەتییەکی عیرفانی و ئایینیی بووە.

٤. حاجی سەیید حوسێن کە کەسایەتییەکی عیرفانی و ئایینیی بووە.

٥. حاجی سەیید حەمەدەمین کە زاوای شێخی حیسامەددین بووە و بەگەنجی دونیای بەجێ هێشتووە.

٦. سەییزادە مەهتاب هاوسەری مەلا حەمەحەسەنی کوڕی مەلا عەلی قزڵجی.

٧. سەییزادە ئافتاب هاوسەری شێخی حیسامەددین[٦].

٨. سەییزادە خاسان کە هاوسەری برایەکی شێخی حیسامەددین بووە بە ناوی کاکەشێخ.

---

٦. سەییزادە ئافتاب لە یەکێک لە هاوسەرانی حاجی سەیید عەبدولکەریم بووە، کە کچی شێخولئیسلامی سەردەشت بووە بە ناوی ئامینە خاتوون. ئەو ڕوونکردنەوەیەم بە پێویست زانی، چونکە یەکێک لە هاوسەرانی حاجی سەیید عەبدولکەریم بە ناوی شێخزادە حەلیمە؛ خوشکی شێخی حیسامەدین بووە.

فەسڵی دووهەم
دەورەی خوێندنی

حاجی بابەشێخ کوڕی حاجی سەیید عەبدولکەریمی زەنبیلە و لە ڕووی ناسنامەیەکی کە کۆپییەکەی ماوە، لە ساڵی ١٨٨٣ی زایینی (١٢٦٢ی هەتاوی) لە گوندی جەمیان لەدایک بووە، کە ئەو گوندە سەر بە گەورەدێی تورجانە و لەنێوان شارەکانی بۆکان و سەقز و نزیک بە گوندەکانی گەردیگلان و زەنبیل هەڵکەوتووە.
"ناوی سەرەکیی خۆی؛ سەیید عەبدولڕەحمان بووە، کە وا دیارە حاجی سەیید عەبدولکەریم ئەوی بە ناوی شێخ عەبدولڕەحمانی باوکی خۆیەوە کردووە. بەڵام زانا و خواناسی ناوداری تەریقەی نەقشبەندی، واتە شێخ عەلی حیسامەددین کە خاڵی سەیید عەبدولڕەحمان بووە، هەر بەمناڵی بابەشێخی پێ وتووە و هەر بۆیە لە بەر ڕێزی شێخی حیسامەددین، لەو دەمەوە بەو ناوە ناسراوە و تەنانەت ناسنامەکەشی هەر بەو ناوە نووسراوە[٧]."
حاجی بابەشێخ دەورەی منداڵیی لە گوندی جەمیان تێپەڕ کردووە. بەڵام بۆ خوێندنی سەرەتایی، واتە قورئان و سەرف و نەحووی عەرەبی و زمانی فارسی، چۆتە گوندی زەنبیل و لەوێ لە خانەقا و حوجرەی ئەو گوندەکە حاجی سەیید عەبدولکەریمی باوکی بناغەدانەری بووە، خوێندوویە و یەکەمین مامۆستاشی؛ حاجی مەلا ئەبو بەکری شیلانئاوی بووە و تا ماوەیەک لەلای ئەو درێژەی بە خوێندنی سەرەتایی داوە و دوایە بۆ درێژەدان بە خوێندن چۆتە گوندی تورجان و لەوێ لە خوێندنگای تورجان لەلای مەلا حەمەحەسەنی ناسراو و بە ئیبنولقزڵجی بەشێک لە زانستە دینییەکان و ئەدەبیاتی عەرەبی دەخوێنێ. بەدوای ئەوەی کە مامۆستاکەی بە داخوازیی سەردار حەمەحوسەین خانی موکری دەچێ بۆ بۆکان و دەبێتە ئیمام جومعە و مودەڕیسی مەدرەسەی سەردار لە بۆکان، وا دیارە ئەودەم حاجی بابەشێخ بۆ درێژەدان بە خوێندن چۆتە گوندی سەردارئاباد کە لە ناوچەی نێوان بۆکان و سابڵاغ هەڵکەوتووە و لەوێ لەلای مەلا ساڵحی سەردارئابادی دەرسی مەنتیق و ئاداب و بەلاغە دەخوێنێ، بەڵام بۆ خوێندنی ڕیازی و ئەستێرەناسی و فیقهـ و ئوسوول دێتەوە بۆ زەنبیل و لەوێ لەلای مەلا عەبدوڵڵای وەڵزی درێژە بە خوێندن دەدات. بەڵام دوای ماوەیەک خوێندن لەوێ، بە هۆی قەرەباڵغی و نەبوونی شوێنی ئارام دێتە سەر ئەوەی کە زەنبیل بەجێ بێڵێ.

---

٧. چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ سەیید مستەفا سەیادەت، سەرچاوەی پێشوو.

جا هەر بۆیە هەر شەوێ و بێ پێخۆشبوون و ئاگاداری باوکی واتە حاجی سەیید عەبدولکەریم، بەرەو تەوێڵە لە کوردستانی عێراق ڕێ دەکەوێ. هەڵبەت لەو بابەتەوە تەوس و ڕەخنەی مامۆستا مەلا ئەحمەدی لاسوور کاریگەریی لەسەر ئەم کۆچەی حاجی بابەشێخ داناوە کە لە مەجلیسی خانەقای زەنبیل وتوویە زۆر سەیرە ئەو کوڕانەی شێخ بێ ئەوەی زانست و خوێندنێکی ئەوتۆیان بێ، وەلای سەرەوەی مامۆستاکان دەکەون. ئەمە بۆتە هۆی ئەوە کە حاجی بابەشێخی لاو بڕیار بدا تا نەبێتە مامۆستایەکی زاڵ بەسەر هەموو زانستەکاندا، نەگەڕێتەوە و تەنانەت وتووشیەتی ئەگەر مەرگی ئەحمەدی کوڕیشم بێتە پێش؛ ئاگادارم مەکەن، چونکوو تا خوێندن تەواو نەکەم، ناگەڕێمەوە. بەداخەوە چەرخی چەپگەرد وای کرد لەو ماوەیەدا ئەحمەد نەخۆش کەوت و گیانی لەدەست دا. حاجی بابەشێخ کاتێک دەگەڕێتەوە، بەم کارەساتە دەزانێ.

حاجی بابەشیخ بە گەیشتنی بۆ تەوێڵە لەلایەن شێخی حیسامەددین کە خاڵۆی بووە، بەباشی وەردەگیرێ و ئەویش دەینێرێتە لای ئەسعەد ئەفەندی مودەڕیسی فێرگەی خانەقای ئەوێ. ماوەیەکی کەم وا دیارە لەلای ئەسعەد ئەفەندی دەخوێنێ، چونکوو ئەو کاتەی کە لە تەوێڵە دەبێ، هەست بە گەورەیی و زانستی زۆری مامۆستای پایەبەرزی بیارە واتە مەلا عەبدولقادری کانیکەوەیی دەکا، هەر بۆیە بڕیار دێنێتە سەر ئەوەی بچێتە خزمەت مامۆستای بیارە و بۆ ئەو بڕیارەی؛ پرس بە خاڵۆی دەکا، ئەویش پەسەندی دەکا و خۆشی لەگەڵی دەچێ و بەرەو بیارە ڕێ دەکەون. کە لە بیارە لەلایەن شێخ نەجمەددینی کوڕی شێخ عومەری زیائەددین پێشوازییەکی گەرمیان لێ دەکرێ و بۆ وێنە شێخ نەجمەددین لەگەڵ جەماوەرێکی زۆر مورید و دەروێش تا دەرەوەی بیارە بەپێشوازییانەوە دێت.

حاجی بابەشێخ بۆ ماوەی نزیک دوو ساڵ لەوێ دەرسی فیقهـ و حیکمەت و کەلام و تەفسیر دەخوێنێ، تا لە ئاکامدا ئەم قۆناغە لە خوێندن تێپەڕ دەکا و هەر لەوێ لە خزمەت مامۆستا مەلا عەبدولقادری کانی کەوەیی ئیجازەنامەی ئیفتا و تەدریس وەردەگرێ و دەگەڕێتەوە بۆ تەوێڵە و لەوێش لە خزمەت شێخی حیسامەددیندا بە ئەمر و بەرنامەی ئەو، ئادابی تەریقەی نەقشبەندی کە بریتی بوون لە زیکری قەلبی و سلووک و ڕیازەت و تەنانەت چلەکێشانیش تێپەڕ دەکا و بەو جۆرە ئیجازەنامەی ئیرشاد و ڕێنمایی تەریقەی نەقشبەندیشی لەلایەن شێخی حیسامەددینەوە پێ دەدرێ، کە ئەو ئیجازەنامەیە بە پەسەندی شێخ نەجمەددینی بیارەش دەگا.

حاجی بابەشێخ لە ماوەی خوێندنیدا و دوای ئەوەش کە هەردوو ئیجازەنامەی ئایینی و

عیرفـانی وەدەسـت دێنـێ، چـالاکیی سیاسـی دەسـت پـێ دەکـا و لەگەڵ حیزبـی "جەمعیەتی ئیتتیحادی ئیسلام" ئاشـنا دەبـێ و شـاخەی کوردسـتانی ئەو حیـزبە پێک دێنـێ و خـۆی بەرپرسـایەتیی وەئەسـتۆ دەگـرێ کە لە بەشـەکانی کەی ئەم کتێـبەدا بەوردی باسی دەکەین.
هەر لەو سەرودەمەدا داخڵی حیزبی "ئیتتیحاد و تەرەققی"ی عوسمانییەکانیش بووە و بەو جۆرە هەڵسووڕانی سیاسی لە ژیانی حاجی بابەشێخدا جێی خۆی دەکاتەوە و زۆر زوو گۆڕانکـارییە تازەکـانی دونیـای دەوروبەری خـۆی دەبینـێ و بەو جـۆرە لایەنێکـی دیکەی ئەو کەسایەتییە دادەڕێژرێ کە لەو بارەوە زیاتر دەدوێین.

فەسڵی سێهەم
ژیانی ئاسایی حاجی بابەشێخ و بنەماڵەکەی

هەروەک پێشتر ئاماژەی پێ کرا، حاجی بابەشێخ سەردەمی منداڵیی لە گوندی جەمیان تێپەڕ کردووە. وێدەچێ شێخزادە حەلیمەی دایکی (کچی شێخی بەهائەددین و نەوەی شێخی سیراجەددین)، لە کاتێکدا حاجی بابەشێخ تەمەنی چوار پێنج ساڵانە بووە، بۆ هەمیشە دنیای بەجێ هێشتووە. هەڵبەت شێخزادە حەلیمە جگە لە حاجی بابەشێخ، حاجی سەیید حوسێنیشی بووە کە لە حاجی بابەشێخ چکۆلەتر بووە. دوای دایکیان، ئەو دوو کوڕە لەژێر چاوەدێریی ئامینە خاتوونی زڕدایکیان (دایکی حاجی سەیید سەلام)دا بوون.

حاجی بابەشێخ تا نزیک دە دوازدە ساڵی، لە جەمیان و زەنبیل بووە و دەرسی خوێندووە. تا ئەوەی بۆ درێژەدان بە خوێندن دەچێت بۆ تورجان و لەوێ دەکەوێتە ژێر چاوەدێری و ڕاهێنانی دڵسۆزانەی خوشکی گەورەی خۆی؛ سەییزادە مەهتاب کە هاوسەری مەلا حەمەحەسەنی ئیبنولقزڵجی بووە.

دوای چەند ساڵێکی دی، کە حاجی بابەشێخ دەکەوێتە سەردەمی لاوی، حاجی سەیید عەبدولکەریم بۆ درێژەدان بە خوێندن دەینێرێ بۆ گوندی سەردارئاباد[8] بۆ لای مەلا ساڵحی سەردارئابادی.

لەو سەردەمەدا کە لەوە دەچێ تەمەنی حەڤدە هەژدە ساڵانە بووبێ، حاجی سەیید عەبدولکەریم داوای کچی حاجی شێخولئیسلامی ئاجیکەندی بۆ دەکات و هەر ئەوکات بۆشی مارە دەکا. ئەو دوو ڕووداوە لە نامەیەکی حاجی سەیید عەبدولکەریمدا کە بۆ کەسێکی نووسیوە؛ ڕەنگی داوەتەوە، نامەکە بە فارسی نووسراوە. ئەوە بەشێک لە دەقی فارسیی نامەکە:

به صلاح دین و دنیا چنانم مشهود افتاد فرزندانم باباشیخ و سلام را به تحصیل علم خدمت جناب مخدومی ملا صالح بدانجا [سردارآباد] حواله نمودیم و همسایگان اطراف را آگاهی دادیم که فرزندان در آنجا هستند هر کس جا داشته باشد البته وظیفه خود خواهد دانست به دلیل "اَلْجِنْسُ مَعَ الْجِنْسِ وَ إِلَى الْجِنْسِ يَمِيلُ" دختر بزرگ شیخ الاسلام را به عقد فرزندی باباشیخ درآوردیم مصالح ها در آن دیدەام خدا توفیق دهد.

---

٨. بە زاراوەی ناوچە، بەو گوندە دەڵێن "سەدرابات".

ئەوەش وەرگێڕاوی ئەو بەشە لە نامەکە بە زمانی کوردی:
بە سوودی دین و دنیای دەبینم کە منداڵانم، واتە بابەشێخ و سەلام، بۆ خوێندنی زانست بنێرمە خزمەت جەنابی گەورە و ڕێزدارم مەلا ساڵح، هەروەها دراوسێکانی ئەوێشم [سەردارئاباد] ئاگادار کرد کە ئەو منداڵانەم لەوێن. هەر کەس بۆ ڕاگرتنیان جێی هەبێ، هەڵبەت بە وەزیفەی خۆی دەزانێ. بە هۆی ئەوەش کە "اَلْجِنْسُ مَعَ الْجِنْسِ وَ إِلَی الْجِنْسِ یَمیلُ"، کچی گەورەی شێخولئیسلامم بۆ هاوسەریی کوڕم بابەشێخ دەستنیشان و مارە کرد کە قازانجی زۆری تێدا دەبینم ئەگەر خوا یاریدەر بێ.

بەو جۆرە ڕوقیە خاتوونی کچی شێخولئیسلامی هیدایەتی، دەبێتە یەکەمین هاوسەری حاجی بابەشێخ. بەڵام ئاکامی ئەو ژیانە هاوبەشە، چەند منداڵ بووە کە یەک بەدوای یەکدا بە نەخۆشیی جۆراوجۆر گیانی خۆیان لەدەس داوە و بەداخەوە منداڵیان بۆ نەماوەتەوە. هەڵبەت لێرەدا ڕەنگ بێ نەخۆشیی ڕوقیە خاتوون کە گۆیا "سیلی ئێسک" بووە، کاریگەریی بووبێ. هەڵبەت ئەوە نەبۆتە هۆکاری جیابوونەوەیان و تا ئاخر کاتی ژیانی ڕوقیە خاتوون هەر پێکەوە ژیاون. بەپێی هێندێک بەراوەرد، ژیانی هاوبەشیی حاجی بابەشێخ و ڕوقیە خاتوون دەوروبەری ساڵی ١٢٨٠ی هەتاوی (١٩٠١ی زایینی) دەستی پێ کردووە و تا ساڵی ١٩٣٠ی زایینی (١٣٠٨ی هەتاوی) کە ڕوقیە خاتوون کۆچی دوایی کردووە؛ هەر بەردەوام بووە. بەڵام کاتێک کە نزیک حەڤدە ساڵ لە ژیانی هاوبەشیان تێپەڕ بووە و پێنج یا شەش منداڵیان مردووە، بە دەستووری شێخ حیسامەددین، حاجی بابەشێخ هاوسەری دووهەمی بە ناوی حومەیڕا خانمی قازی کچی حاجی شێخ جەلالی قازی[٩] بۆ دەستنیشان کراوە.
ئەو هاوسەرگیرییەی دووهەمی حاجی بابەشێخ هاوکات بووە لەگەڵ ئەو سەردەمەی کە هەردوو بنەماڵەی حاجی بابەشێخ و حومەیڕا خانم لەبەر شەڕی یەکەمی جیهانی (١٩١٤ تا ١٩١٨ی زایینی) پەنایان بردبووە هەورامان و لەوێ لە ماڵ و خانەقای شێخ حیسامەددینی خاڵۆیان بوون.
حاجی بابەشێخ و حومەیڕا خانم لەوە دەچێ لە ساڵی ١٢٩٨ی هەتاوی (١٩١٩ی زایینی) ژیانی هاوبەشیان دەستی پێ کردبێ و شەش منداڵیشیان بۆ ماوەتەوە کە

---

٩. حاجی شێخ جەلالی قازی: یەکێک بووە لە خەلیفەکانی شێخی سیراجەددین و هاوسەری شێخزادە خورشید کچی شێخی بەهائەددین، هەروەها مامی قازی عەلی، باوکی پێشەوا قازی محەممەدیش بووە، هەڵبەت حومەیڕا خانمی قازی لەگەڵ حاجی بابەشێخ دایکیان خوشک بووە، واتە پوورزا بوون.

بریتی بوون لە:

١. سەیید عەبدولعەزیزی سەیادەت، لەدایکبووی ١٣٠١ی هەتاوی.
٢. سۆییەخانمی سەیادەت، لەدایکبووی ١٣٠٣ی هەتاوی.
٣. مەعسوومە خانمی سەیادەت، لەدایکبووی ١٣٠٥ی هەتاوی.
٤. سەیید عەبدولقادری سەیادەت، لەدایکبووی ١٣٠٨ی هەتاوی.
٥. سەیید مستەفا سەیادەت، لەدایکبووی ١٣١٤ی هەتاوی.
٦. سانیە خانمی سەیادەت، لەدایکبووی ١٣١٥ی هەتاوی.

کە لە کاتی نووسینی ئەم کتێبە کە ساڵی ١٣٩٤ی هەتاوی (٢٠١٥ی زایینی)یە، سێ کەس لەو ئەولادانەی حاجی بابەشێخ لە ژیاندا ماون:

١. سۆییە خانمی سەیادەت لە تەمەنی ٩٠ ساڵیدایە.
٢. سەیید مستەفا سەیادەت لە تەمەنی ٨٠ ساڵیدایە.
٣. سانیە خانمی سەیادەت لە تەمەنی ٧٨ ساڵیدایە.

حاجی بابەشێخ چوار برا و سێ خوشکی بووە کە بە تەرتیب بریتی بوون لە:

١. سەیید عەبدولحەکیم (شا حەکیم)
٢. سەییزادە مەهتاب (سەییزادەی بۆکان)
٣. سەییزادە ئافتاب
٤. سەییزادە خاسان
٥. حاجی سەیید حوسێن
٦. حاجی سەیید سەلام
٧. حاجی سەیید محەممەدئەمین

حاجی بابەشێخ تەنیا لە شا حەکیم و سەییزادەی بۆکان چکۆلەتر بووە، لەنێو خوشک و براکانیدا تەنیا لەگەڵ حاجی سەیید حوسێن دایکیان یەک بووە.

لە براکانی حاجی بابەشێخ، شا حەکیم کەسایەتییەکی ئایینی و عیرفانیی بەرزی بووە. دوای حاجی سەیید عەبدولکەریمی باوکیان، بۆ ماوەی نزیک بیست ساڵ جێنشینی تەریقەتی حاجی سەیید عەبدولکەریم و مورشیدی تەریقەی نەقشبەندی لە زەنبیل بووە و هەر لە زەنبیلیش نیشتەجێ بووە. لەلایەن شێخی حیسامەددینەوە ئیجازەی ئیرشادی ئەو تەریقەیەی پێ دراوە. بۆ پلەوپایەی خواناسیی ئەو، ئەوەندە بەسە کە خودی شێخی حیسامەددین، شێخ موعتەسەمی کوڕی خۆی بۆ ڕاهێنان و تێپەڕکردنی ئادابی تەریقەت ناردۆتە لای شا حەکیم.

شا حەکیم کەسایەتییەکی مەند و ئارام و لەسەرەخۆ بووە. حاجی بابەشێخ بۆ زۆربەی

کاروباری گرینگی خۆی، پرس و ڕاوێژی پێ کردووە. شا حەکیم وێڕای ئەوەی کە زانای ئایینی و خواناس بووە، ئەدیب و ئەدەبپەروەریش بووە. جاروبار شێعریشی کوتووە. ئەم شێعرە کە هەر ئەو بەندەی ماوەتەوە و پێنجخشتەکییە لەسەر بەیتێکی سائیبی تەورێزی[١٠]:

حرف مهر از لب دلدار نیاید بیرون
برق فکر از دل هوشیار نیاید بیرون
جان پاک از تن ابرار نیاید بیرون
«از صدف گوهر شهوار نیاید بیرون
به صفایی که تو از خانه برون می‌آیی»

دوو کوڕی شا حەکیم بریتی بوون لە: ١. حاجی سەیید محەممەدی نوورانی، ٢. سەیید کامیلی ئیمامی (مامۆستا ئاوات). جێدار و جێنشینی شا حەکیم لە بواری عیرفانییەوە، حاجی سەیید محەممەدی نوورانی بووە کە ئەویش زانا و خواناس و ئەدیب بووە، بە ڕێژەی زۆر مورید و مەنسووبی هەبووە کە ڕوویان کردۆتە زەنبیل.
سەیید کامیل ئیمامی یا مامۆستا ئاواتیش، لە شاعیرە گەورەکانی موکریان و کوردستان بووە کە لەنێو کۆمەڵگای کوردەواریدا ڕێز و خۆشەویستیی تایبەتی هەبووە. هەستی کوردایەتی و ناسیۆنالیستی لە شێعرەکانیدا ڕەنگی داوەتەوە، لە کۆماری کوردستاندا چالاکیی سیاسیی بووە و دوای کۆمار بۆ ماوەیەک دەسگیر کراوە. لەلای حاجی بابەشێخی مامی زۆر خۆشەویست بووە، هەردوو کوڕانی شا حەکیم لای حاجی بابەشێخ دەرسیان خوێندووە.
"لە ساڵی ١٣١٣ی هەتاوی (١٩٣٤ی زایینی) کاتێک شا حەکیم کۆچی دوایی کرد، جەماوەرێکی زۆر لە زانایانی ئایینی و گەورەپیاوانی وڵات ڕوویان لە حاجی بابەشێخ نا بۆ ئەوەی ببێتە جێنشین و مورشیدی تەریقەتی و لە زەنبیل نیشتەجێ بێ، بەڵام هەر چەند زۆریشیان پێداگری کرد، حاجی بابەشێخ ئەو ئەرکەی وەئەستۆ نەگرت، بەڵکوو حاجی سەیید محەممەدی نوورانیی بۆ ئەو ئەرکە گرینگە دەستنیشان کرد[١١]" و تا حاجی بابەشێخ لە ژیاندا ما، پشتگیری و پشتیوانیی خۆی هەر لێ هەڵنەگرت. پێوەندیی ئەو مام و برازایە کە پێوەندیی مامۆستا و قوتابیش بوو؛ لەوپەڕی ڕێز و حورمەتدا بووە، بۆ وێنە هەموو جێژنێک حاجی سەیید لە زەنبیلەوە چۆتە خزمەت

---

١٠. چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ سەیید مستەفا سەیادەت، سەرچاوەی پێشوو.
١١. چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ سەیید مستەفا سەیادەت، سەرچاوەی پێشوو.

حاجی بابەشێخ لە جەمیان یا لە تورجان، ئەویش وەک دابێکی هەمیشەیی بەپێشوازییەوە چووە، دواتریش حاجی سەیید محەممەد داهاتۆتەوە داوێنی عەباکەی حاجی بابەشێخی ماچ کردووە کە نیشانەری ڕێز و حورمەت و خۆشەویستی لەو بنەماڵە گەورەیەدا بووە.

براکانی دیکەی حاجی بابەشێخ، پیاوانی ئایینی و خواناسی بوون کە لە گوندی گەردیگلان نیشتەجێ بوون و خاوەنی زەویوزار و مڵک بوون.

خوشکی گەورەی حاجی بابەشێخ بە ناوی سەییزادە مەهتاب، تەمەنێکی درێژی نزیک نەوەد ساڵەی بووە، بەڵام دوو خوشکەکەی دی، هەردوو هەر لە هەرەتی گەنجیدا کۆچی دواییان کردووە. سەییزادە مەهتاب کە بە سەییزادەی بۆکان ناوی دەرکردبوو، کەسایەتییەکی گەورە و جێی ڕێزی هەمەلایەنەی خەڵکی بۆکان و بەتایبەت لای بنەماڵەی سەردارەکانی بۆکان و دواتریش بنەماڵەی حاجی ئێلخانی بووە. سەرەڕای ئەوەی کچی کەسایەتیی وەک حاجی سەیید عەبدولکەریم بووە، بووکی زانای ئایینی کورد مەلا عەلی قزڵجییش بووە. سەرەڕای ئەوانە، خۆشی شارەزایی بەسەر قورئان و حەدیس و زمانی فارسیدا بووە و زۆر جار لەگەڵ حاجی بابەشێخی برای لەسەر شێعر و ئەدەبیاتی فارسی و کوردی وتووێژیان بووە. شێعری شاعیرانی فارسی وەک سەعدی و حافز و شاعیری کورد مەولەوی تاوەگۆزی زۆر لەبەر بووە[١٢]. سەییزادە مەهتاب؛ هاوسەری مەلا حەمەحەسەنی کوڕی مەلا عەلی قزڵجی بووە کە مەلا حەمەحەسەن بە مەلای گەورە ناوی دەرکردبوو[١٣] و بە داواکاریی سەردار حەمەحوسێن خان لە تورجانەوە هاتووە بۆ بۆکان و تا کۆتایی ژیانی ئیمام جومعەی ئەو شارە بووە و هەروەها دەیان خوێندکار و مامۆستاش لای ئەو زانستی ئایینییان خوێندووە و لە ساڵی ١٣٢٧ بە تەمەنی کورتی ٥٣ ساڵی وەفاتی کردووە.

سەییزادە مەهتاب هەروەها دایکی دوو گەورە پیاوی بنەماڵەی قزڵجی بە ناوەکانی مەلا محەممەدسادقی قزڵجی ناسراو بە قازی کاکەحەمە و مەلا عەلی قزڵجی بووە کە لەوان مەلا عەلی دوای باوکی ئیمام جومعەی شاری بۆکان بووە[١٤]. سەییزادە مەهتاب

---

١٢. چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ سەیید مستەفا سەیادەت، سەرچاوەی پێشوو.

١٣. مەلا حەسەنی جەوهەری دەفەرمێ:

کە یەک دوو دەرس و بەحس و مەسئەلەت خوێندن
لەلات وا بوو مەلای بۆکان و تورجانی

١٤. قازی کاکە حەمە لایەنگری کۆماری کرد و لەسەری قاچاغ بوو، پاشان هاتەوە، تا وەفاتی کرد ئیمام جومعەی بۆکان بوو.

لەسەر دارشتنی چوارچێوەی تەربیەتی حاجی بابەشێخ زۆری کاریگەریی بووە، چونکوو سەردەمی منداڵی حاجی بابەشێخ لەژێر دەست و ڕاهێنانی ئەودا بووە. لە ساڵی ١٣٣٥ی هەتاوی (١٩٥٦ی زایینی) لە بۆکان کۆچی دوایی کردووە. تەرمەکەی بردراوەتەوە زەنبیل و لەوێ لەلای باوکی (حاجی سەیید عەبدولکەریم) بەخاک ئەسپێردراوە.

خوشکی دووهەمی حاجی بابەشێخ، کە لە دایکی خۆی نەبووە، هاوسەری شێخ حیسامەددین بووە و ناوی سەییزادە ئافتاب بووە کە لە تەمەنی گەنجیدا و پێش ئەوەی منداڵی ببێ، کۆچی دوایی کردووە.

خوشکی سێهەمی حاجی بابەشێخ، سەییزادە خاسان هاوسەری یەکێک لە شێخەکانی برای شێخ حیسامەددین بووە بە ناوی کاکەشێخ کە جوانەمەرگ بووە و سەییزادەی خێزانی هە تا ئاخری تەمەنی شوو ناکاتەوە و هەر لە تەوێڵە دەمێنێتەوە و پاشەواری لەپاش بەجێ نامێنێ و هەر لەوێش دەنێژرێ.

حاجی بابەشێخ لە ساڵی ١٣١٧ی هەتاوی (١٩٣٨ی زایینی)، گوندی تورجانی لە حاجی بایزاغای موهتەدی (ئێلخانیزادە) کڕی و بەیەکجاری لە جەمیانەوە کۆچی کردووە بۆ تورجان.

چوونی حاجی بابەشێخ بۆ تورجان، بوو بە هۆی ئەوە کە ئەو فێرگە گەورە زانستییە بۆ جارێکی دیکەش پەرە بگرێتەوە، هەڵبەت زەمانی حاجی بایزئاغاش هەر ڕەونەقی بووە و مەلا عەبدوڵڵای وەڵزی لەوێ مەلایەتیی کردووە، چونکوو حاجی بابەشێخ سەرەڕای ئەوە کە خاوەنی گوندەکە و دەسەڵاتداری ناوچەکە بوو، زانای ئایینیش بوو. هەر بۆیەش گرینگییەکی تایبەتی بە پەرەپێدانەوەی دووبارەی ئەو خوێندنگایە دا. یەکەم کاری حاجی بابەشێخ ئەوە بووە کە لە زانایانی شارەزا و پسپۆڕ لە زانستە ئایینییەکان بۆ دەرس کوتنەوە و پێشنوێژی لەو خوێندنگایەدا کەڵکی وەرگرتووە، زانایانێک وەک مەلا عەبدولحەمیدی عەبقەری و مەلا سەیید عەزیزی کوڕی شێخ حەمەساڵحی ئامۆزای خۆی. مەلا عەبدوڵڵا محەممەدی[١٥]، مەلا حەسەنی ئەدیب و مەلا سەدیقی عەلایی لەو زانایانە بوون کە لە سەردەمی ژیانی حاجی بابەشێخدا مودەڕڕیس[١٦] و ئیمام جومعەی خوێندنگا و مزگەوتی تورجان بوون و هەریەک بە میزانی زۆر یا کەم خوێندکار و زانای ئایینییان پەروەردە کردووە.

---

١٥. ئیمام جومعەی پێشووی سەقز.

١٦. ئیمام جومعەی پێشووی سەقز.

سەرەڕای ئەو زانایانە، حاجی بابەشێخ خۆشی دەرسی کوتۆتەوە و دواتریش کوڕی گەورەی حاجی بابەشێخ، بە ناوی سەیید عەبدولعەزیزی سەیادەت، مودەڕڕیس و زانایەکی ئایینی بووە و تا لە ژیاندا بوو، لەو قوتابخانە گەورەیەدا دەرسی کوتۆتەوە.
سەرپەرەستی و پشتیوانیی ماڵی و مەعنەویی حاجی بابەشێخ، بوو بە هۆی پەرەگرتنی دووبارەی ئەو خوێندنگایە، بۆ وێنە حاجی بابەشێخ لە کۆکردنەوەی بەرهەمی کشتوکاڵیی ئەو گوندانەی کە مەوقووفەی مزگەوتی تورجان بوون، زۆر پێداگر بووە. سەرەڕای ئەوەش لە بەرهەمی ساڵیانەی خۆشی، بۆ دابینکردنی پێداویستییەکانی ئەو جەماوەرە زۆرە لە فەقێ و مەلا، بۆی تەرخان کردوون.
لەسەر ئەرکی حاجی بابەشێخ بە ژمارەی زۆر، کورسیی قورئان بە دەستی حاجی وەستا حەمەموراد، دارتاشی تورجانی، دروست کراوە. هۆکارەکەشی ئەوە بووە بە ڕاوبۆچوونی حاجی بابەشێخ فێرکاریی ئادابی دین و زانستە ئایینییەکان لە تەمەنی کەمدا زۆر باشتر جێگیر دەبێ و کاریگەریی زیاترە، هەروەها پێداگریی لەسەر فێرکاری بۆ ژنانیش بووە و ئەوەش لە دارولعیلمی تورجان بەڕێوە چووە. هەر لە ڕووی ئەو بیر و بڕوایەوە، حاجی بابەشێخ ئادابی دینی ئیسلام و ئەرکانی ئیمانی بە زمانی کوردی بە شێعر بۆ منداڵان هۆندۆتەوە و منداڵان وەک دەرس خوێندوویانە. بۆ نموونە؛ ئەو چەند بەیتە لەو عەقیدە کوردییەیە کە حاجی بابەشێخ هۆندوویەتەوە بۆ منداڵان:

ڕوکنی ئیسلامی پێنجن بێگومان
یەکەمیان وتنی شەهادە و ئیمان
نوێژ و ڕۆژووە و زەکات، سەرفیترە
پێنجەمین حەجە، ئەو لەگەڵ عەمرە
بەکورتی وتم لەبەر منداڵان
منداڵەکانی مەدرەسەی تورجان
تۆفیقتان بدا خودای لامەکان
دۆعای خێر بکەن بۆ عەبدولڕەحمان

ئەو هەڵوێستە بە بڕوای من نیشاندەری وردبینی و دڵسۆزی و ڕۆشنبیریی حاجی بابەشێخی خاوەن بیر و بڕوای پتەو بووە کە بۆ فێرکاری و خوێندنی ژنان و منداڵان، چەندی بایەخ داناوە و پێداگریی کردووە. ڕەنگ بێ ئەو بۆچوونە لەو کاتەدا لە کەم کەسدا بینرابێ.
حاجی بابەشێخ لە باری ماڵییەوە هیچ کات زۆر ساماندار و دەسڕۆییو نەبووە و بۆ

دابینکردنی ئەو هەموو خەرج و موخاریجەی کە لەسەر شانی بووە، تەنیا بە داهات و بەرەجووتی ساڵیانەی زەویوزاری گوندەکانی جەمیان و تورجان و هەروەها جارجار توجارەت و مامەڵەی تووتن پشتئەستوور بووە.
یەکێک لەو هۆکارانەی کە حاجی بابەشێخ لە باری ماڵییەوە زۆر دەوڵەمەند نەبووە، ئەوە بووە مڵکەکانی -کە یەکیان گوندی جەمیان بوو- خاوەن زەوییەکی بەپیت و ڕێژەو نەبوو، تورجانیش چوار دانگی هیی حاجی بابەشێخ بوو کە بەپێی دابی ئەو سەردەم، بەشێکی بەدەست خەڵکەوە بوو کە لە سەتا بیستی بۆ ئەو دەهاتەوە.
هۆکاری دووهەم ئەوە بوو کە نرخی داهات و بەرهەمی کشتوکاڵ لە خوارێ بوو، لە بنەڕەتدا کشتوکاڵ برەوی چاکی نەبوو. تەنیا بەرهەمێک کە لەلایەن دەوڵەتەوە نرخی بۆ دیاری کرابوو؛ تووتن بوو، هەر بۆیەش ساڵی ١٣٢٩ی هەتاوی (١٩٥٠ی زایینی) کە تووتنی تورجان بە نرخێکی کەمتر لە ناوچەکانی تر دەکڕن، حاجی بابەشێخ ناڕازی دەبێ و ناڕەزایەتییەکەی بە ناردنی تێلێگراف بۆ محەممەدڕەزا شای پەهلەوی دەردەبڕێ. وەڵامی نامەکەی لە ڕێکەوتی ١٣٢٩/٢/١٢ی هەتاوی (١٩٥٠/٥/٢ی زایینی) لەلایەن وەزارەتی داراییەوە بۆ هاتۆتەوە و لێرەدا چاپ کراوە.
حاجی بابەشێخ بێجگە لە تووتنی بەرهەمی تورجان، ناردوویە لە ناوچەی میرەدێی سەقز و شوێنی تر تووتنی کڕیوەتەوە و پاشان لەلای میاندواو فرۆشتوویەتەوە. بەو جۆرە سەرەڕای کشتوکاڵ، مامەڵە و توجارەتیشی کردووە.
سێهەم هۆکار ئەوە بووە کە بەشێک لە داهاتی بۆ دابینکردنی پێداویستییەکانی فەقێ و مەلای خوێندنگای تورجان تەرخان کردووە، هەروەها بەردەوام لە وڵاتی دوور و نزیکەوە و لە هەموو چینوتوێژێک ڕوویان کردۆتە حاجی بابەشێخ و هاتوونەتە جەمیان و دواتریش تورجان، کە ئەو هەموو میوانداریيەش هەزینە و خەرجیی تایبەتی ویستووە کە بەشێکی داهات بۆ ئەوە تەرخان کراوە. لە خەڵکی لێقەوماوی دەرکراوی گوندی نزیک و دوورەوە بۆ شکایەت لە ئاغاکەی؛ هەر هاتوون، تا پیاوماقوڵ و سەرۆکهۆز و زانایانی ئایینی، سەرەڕای ئەوانەش لە دەستەڵاتدارانی حکوومەتیش کە بۆ چارەسەریی کێشە و گیروگرفتەکان سەردانی ناوچەکەیان کردووە؛ میوانی حاجی بابەشێخ بوون.
هۆکاری چوارەم بۆ ئەوەی کە حاجی بابەشێخ زۆر دەسڕۆییو نەبوو، ئەوەیە کە هیچ شتێکی نە لە کەس وەرگرتووە و نە لە کەس داوا کردووە و لەوەشدا زۆر پێداگر بووە، لە پیاوی سادەی دەستکورتی لادێیی کە بۆ سەرقەڵەمانەی دۆعایێک؛ مەڕێکی هێنابێ، تا ڕەزا شای پەهلەوی کە قەباڵەی گوندی تەقیئابادی میاندواوی بۆ ناردووە؛ لە هیچ

کامیانی وەرنەگرتووە، لە ڕاستیدا نموونەی سەرکەوتووی ئەو مرۆڤانە بوو کە ماڵی دنیا و ماڵپەرەستی نەیانتوانیوە پێگە و جێگەی کەسایەتیی ئەو لە کۆمەڵگادا بهێننە خوارێ.
هەر ئەوەش سەنگ و وەزنی کۆمەڵایەتی و سیاسیی ئەوی لەلای جەماوەری خەڵک و دەوڵەت، ئەوەندەی دییش بردبووە سەرێ.
هۆکاری پێنجەم ئەوەیە کە حاجی بابەشێخ بە پێچەوانەی شێوازی نارەوا و جێکەوتووی ئەو سەردەم کە خاوەن گوندەکان بێگارییان بە خەڵک دەکرد، هیچ کات بەبێ کرێ؛ کاری بە کەس نەکردووە و ئەوەش لە بیرەوەرییەکانی ئەو کەسانەیە کە ئێستا ماون و ئەو سەردەمەیان لەبیرە.
سەرەڕای ئەو هۆکارانە، با ئەوەشی لێ زیاد کەین کە حاجی بابەشێخ زۆربەی کات و ساتی، بە هەڵسووڕانی سیاسی و کۆمەڵایەتی و... تێپەڕ بووە و بۆ سەپەرشتیی کاروباری ئاسایی خۆی، بەڕاستی کاتێکی ئەوتۆی بۆ نەماوەتەوە.

کێشەی موزەفەرولسوڵتانی قەرەگوێز

یەکێک لەو کێشانەی کە لە ژیانی ئاسایی حاجی بابەشێخ و بنەماڵەی زەنبیل کاریگەریی بووە و شوێنی داناوە، کێشە لەگەڵ عیزەتوڵڵاخانی ئەمیر توومان ناسراو بە موزەفەرولسوڵتان بووە.

موزەفەرولسوڵتان خاوەنی گوندی قەرەگوێز بووە، کە قەرەگوێز لە گوندەکانی گەردیگلان و زەنبیل و جەمیان کە گوندی بنەماڵەی حاجی سەیید عەبدولکەریمی زەنبیل بوون، نزیکە.

لە کاتی شەڕی یەکەمی جیهانیدا، وڵاتی ئێمەش بەداخەوە پێشێلی هێزە داگیرکەرەکانی ڕووس و عوسمانی بوو. هەر بۆیە بنەماڵەی کوڕانی حاجی سەیید عەبدولکەریمی زەنبیلیش کە ماوەیەکی کەم لە کۆچی دوایی باوکیان تێپەڕ ببوو، وەک دەیان بنەماڵەی دیکەی وڵات ناچار بە بەجێهێشتنی ماڵوحاڵ و وڵاتی خۆیان بوون.

هەر لەو کاتەدا موزەفەرولسوڵتانی قەرەگوێز بە کەڵکوەرگرتن لەو دەرفەتە، بە پشتیوانیی هێزەکانی ڕووس هەڵیکوتابووە سەر گوندەکانی ئەو بنەماڵەیە و بۆ ماوەی نزیک سێ ساڵ، سەرەڕای ئەوەی کە هەموو بەرهەم و دەغڵودانی چەند ساڵەی ئەو گوندانەی لە چاڵ و ئەنبار هێنابووە دەرێ و ڕایگوێستبوو، تەواوی مەڕ و ماڵات و کەلوپەلی ماڵ و بەرهەمی سێ ساڵ کشتوکاڵی کە لە زەویوزاری ئەو گوندانەی وەدەست هێنابوو؛ دەستی بەسەردا گرت و داگیری کرد.

ئەوە کورتەیەک بوو لە ڕووداوەکە. بەڵام بۆ ئەوەی بەوردی هەموو بابەتی ڕووداوەکە تاووتوێ کرێ، پێویستی بە زانیاریی زیاتر و لەویش گرینگتر بەڵگە هەیە.

هەڵبەت لێرەدا بە پێویستی دەزانم کە پێناسەیەکی کورت لە موزەرفەرولسوڵتان بدەمە دەست.

عیزەتوڵڵاخانی ئەمیرتوومان ناسراو بە موزەفەرولسوڵتان، کوڕی موزەفەرولدەولە بووە و موزەفەرولدەولەش کوڕی فەڕوخ خانی برای عەزیز خانی سەرداری کول بووە. عەزیز خان سەرکردەی گشتیی هێزە چەکدارەکانی ئێران لە دەورەی ناسرەددین شای قاجاردا بووە، کورد بووە و لەدایکبووی گوندی نستانی لای سەردەشت، دواتر لە ناوچەی موکریان ملکی بۆکانی کڕیوە. عیزەتوڵڵاخانی موزەفەرولسوڵتان لەگەڵ ئەوەی کە باوکی؛ برازای عەزیز خان بووە و هاوسەرەکەی بە ناوی سەکینە سوڵتان خانم کچی عەزیز خان بووە. وێدەچێ دەسترۆیشتوو و خاوەن ملک بووە و قەرەگوێز بەشێکی ملکی ئەو خاتوونە بووە.

بەپێی ئەوەی کە لە بەڵگەکاندا دەردەکەوێ، ئەو دەسدرێژییەی موزەفەرولسوڵتان بۆ

سەر ماڵ و مڵکی حاجی بابەشێخ و براکانی، لە کۆتایی ساڵی ١٣٣٣ی مانگی (١٩١٥ی زایینی) یا دەسپێکی ساڵی ١٣٣٤ی مانگی (١٩١٥ی زایینی)دا بووە، چونکوو ڕێکەوتی بەڵگەکان ساڵەکانی ١٣٣٦ و ٣٧ و ٣٨ نیشان دەدەن[17] و شەڕی یەکەم لەم وڵاتەشدا دەزانین لە ساڵەکانی ١٣٣٣ (١٩١٥) و ١٣٣٤ (١٩١٥ و ١٩١٦)دا بووە. جا هەر بۆیە ئەو کاتەی ڕووسەکان لە زستانی ١٣٣٣ی مانگیدا هێزەکانی عوسمانییان لەم وڵاتە پاشگەز پێ دا و حاجی بابەشێخ کە سەرکردەی بەشێک لە هێزەکانی عوسمانی و موجاهدینی نێوخۆ بوو، بەناچار بنەماڵەی خۆی و براکانی لەم وڵاتە ڕاگوێست و بەرەو عێراق ڕاپەڕاندن. وێدەچێ ئەو کۆچە کوتوپڕ و لەناکاو بووبێ و تەنیا توانیبێتیان ماڵ و منداڵیان ڕاگوێزن.

دوو ساڵ دوای ئەو ڕووداوانە، بە هۆی شۆڕشی ئۆکتۆبەری ١٩١٧ی زایینی (١٣٣٦ی مانگی) لە ڕووسیە، تێزارەکان لە دەسەڵات وەلا نران و بۆلشیویکەکان بە ڕێبەریی لێنین هاتنە سەر کار و شۆڕەوییان پێک هێنا. لە هەموو بەرەکانی شەڕ، دەستووری پاشەکشەی سوپای ڕووس درا و بەو هۆیە سوپای ڕووس ئەم وڵاتەشیان بەجێ هێشت و ئەو خەڵکانەی کە لە خانەولانەی خۆیان پەڕەوازە و دەربەدەر ببوون؛ وردە وردە گەڕانەوە، بنەماڵەی حاجی بابەشێخیش یەک لەوان بوون.

کاتی گەڕانەوەیان هەواڵیان پێ دەگا کە هیچ شتێکیان بۆ نەماوەتەوە و هەمووی بەتاڵان ڕۆییوە. گۆیا لەو کاتەدا سەیید عەبدولحەکیم (شا حەکیم)؛ برا گەورەی حاجی بابەشێخ کە ئەوە دەبیستێ، دەنێرێ بۆ لای موزەفەرولسوڵتان لە قەرەگوێز کە پیاوەتی بکا لەو گایانەی خۆم کە بردوویە؛ جووتێکم گا بۆ بنێرێتەوە تا جووت و گایەکەی پێ وەڕێ خەمەوە، ئەویش هەر بە پیاوەکانی شا حەکیمدا دوو چەرمی گای بۆ دەنێرێ و دەڵێ عەرزی جەنابی سەیید بکەن گایەکان خوراون و ئەوەش چەرمەکەیان!

شا حەکیمیش بە براکانی ڕادەگەیەنێ: بە گەیشتنەوەم بۆ زەنبیل، دەچمە سەر مەرقەدی باوکم و لە خودای گەورە دەپاڕێمەوە تۆڵەی ئێمە لە موزەفەرولسوڵتان بکاتەوە.

بەڵام حاجی بابەشێخ هەر لەوێ لە خزمەت شاحەکیم و براکانی دیکەیدا سوێند دەخوا کە تا هەمووی ئەو زیان و زەرەرانەی کە موزەفەرولسوڵتان لێی داوین؛ پێی قەرەبوو نەکەمەوە، ناچمە سەر مەرقەدی باوکم لە زەنبیل، (حاجی بابەشێخ لە جەمیان

---

١٧. لە ڕاستیدا بەڵگەکان دوای تەواوبوونی شەڕی یەکەمی جیهانی نووسراون.

نیشتەجێ دەبوو)[١٨].
موزەفەرولسولتان بە هۆی ئەوە کە لەگەڵ لایەنی ڕووس بوو لە شەڕی یەکەمدا و لەو سەردەمەشدا دروستە کە ڕووسەکان لە وڵاتدا نەمابوون، بەڵام خۆ عوسمانییەکانیش نەگەڕابوونەوە وڵات تا لێیان بترسێ و حکوومەتی تارانیش لەوپەڕی بێدەسەڵاتیدا بوو و خۆشی ئامۆزای سەردارەکانی بۆکان بوو کە دەسەڵاتداری ناوچەکە بوون، لە لایەکی دیکەشەوە بنەماڵەی شێخانی زەنبیل؛ بنەماڵەی عەشیرەت و خاوەن تایفەی زۆر لە ناوچەکەدا نەبوون، کە وا بوو ترسێکی ئەوتۆی لێیان نەبوو و هەر بۆیەش بە غەڕڕەیی و کەمبایەخی لەگەڵیان جووڵاوەتەوە (ئەوەی کە لە بەڵگەکاندا دەردەکەوێ)، تەنیا کارتی براوەی بنەماڵەی شێخانی زەنبیل؛ حاجی بابەشێخ بوو.
حاجی بابەشێخی تەمەن سی و شەش ساڵە کە پلە و ئەزموونی سیاسی و چەکداریی زۆری پشتسەر نابوو و زۆریەک لە موجاهیدانی ژێردەستی خۆی وەک حەسەن عەسکەر و سەیید حەمەساڵەی سابڵاغ و عەزیز عەسکەر و...، وێڕای ئەو گەڕابوونەوە وڵات و چەکیان بە دەست بوو، ئاوا بەئاسانی لەبەرابەر ئەو هەموو تاڵان و دەستدرێژییەی موزەفەرولسولتان بۆ سەر ملک و ماڵ و زێد و خاک و ئاویدا بێدەنگ دادەنیشێ!
جا هەر بۆیە حاجی بابەشێخ دەستبەکار دەبێ، بەڵام هیچ کارێکی بێیاسایی و بێشەرعی و بێحورمەتی لەگەڵ موزەفەرولسولتان ناکا.
یەکەم کاری حاجی بابەشێخ ئەوە بووە کە داد و سکاڵای خۆی بۆ دادگای فەرمیی حکوومەتی کە لە سابڵاغ بوو؛ دەبا، هەر بۆیەش بۆ ئەوەی میزانی زیان و خەسارێکی کە کەوتووە؛ ڕوون کاتەوە و بە دادگای بسەلمێنێ، چەندین بڕوانامە و ئیستشهادنامەی بە مۆر و ئیمزای خەڵکی وڵات و ناوچەکە دەگەیێنێ کە وێدەچێ ئەوە ویستی دادگا بووبێ و بە عینوانی بەڵگەیەک بۆ داواکارییەکەی حاجی بابەشێخ.

بەڵگەی یەکەم:

"ما داعیان و آقایان که اهل ولایت هستیم و این ورقه را مهر کرده‌ایم علم و اطلاع کامل داریم بر اینکه جناب مظفر السلطان حاصل سه ساله‌ی قُرای زنبیل و جمیان و گردگلان را از جو و گندم و تماکو تماماً که در آن دهات در انبار و چاه بوده، جمع و خورده است. لازم بود محض حقانیت اطلاع خود، آن را بنویسیم. تحریر شد."
فی شهر محرم‌الحرام سنه ۱۳۳۶

---

١٨. بیرەوەرییەکانی سەیید مستەفا سەیادەت، بە نەقڵ لە حاجی بابەشێخی باوکیەوە.

وەرگێڕاوی بەڵگەکە:

«ئێمە داعییان و ئاغایان کە خەڵکی ناوچەکەین و ئەم وەرەقەیەمان مۆر کردووە، زانیاری و شارەزایی تەواومان هەیە کە جەنابی موزەفەرولسوڵتان بەرهەمی سێ ساڵەی گوندەکانی زەنبیل و جەمیان و گەردیگلان لە جۆ و گەنم و تووتن کە بەتەواوی لە هەنبار و چاڵی ئەو گوندانە خرابوون؛ کۆ کردۆتەوە و بردوویە. بە پێویستمان زانی بۆ ڕوونکردنەوەی ڕاستیی ڕووداوەکە، ئەم دەسنووسە بێنینە سەر کاغەز."

ڕێکەوتی مانگی موحەڕەمولحەرامی ساڵی ١٣٣٦ی کۆچی مانگی

ئەو کەسانەی بەڵگەکەیان مۆر کردووە؛ زۆرن، بەڵام لە نێویاندا ناوی چەند کەسێکیان کە زیاتر ناسراون، بریتین لە: مەلا عەبدولڕەحیم حەفید قزڵجی، مەلا عەلی حەفید قزڵجی نەوەی مەلا عەلی گەورە، ئەحمەد خانی کوڕی گەنجاڵی بەگ، مەلا محەممەدموحسین حوسەینی مودەڕڕیسی علوومی دینی لە بۆکان، محەممەدئەمین بەگی کوڕی شێرخان بەگی موکری بابامیری تورجانی.

بەڵگەی دووهەم:

لە بەڵگەی ژمارە دوودا نووسراوە: بەدوای ئەوەدا کە لەخزمەت دادوەران و زانایان و شاهیدان و حکوومەتی سابڵاغدا ڕوون بۆوە کە لە سەردەمی دەسەڵاتی سوپای ڕووسدا، عیزەتوڵلاخانی ئەمیرتوومان مەزەندەی شەست و چوار هەزار تمەن لە دەغڵودانی ماڵی حاجی بابەشێخ لە گوندەکانی جەمیان و گەردیگلان دەستبەسەردا گرتووە و ئێستاکەش لە حوکم و ئەمری قازی و حکوومەت سەرپێچی دەکا، هەر بۆیە بە حوکمی حەزرەتی ڕێزدار ئاغای سەردار و بە مەئمووریەتی عەبدوڵلا بەگ و حاجی بابەشێخ بە مەبەستی وەرگرتنەوەی ماڵە لەدەسچووەکەی؛ هاتە گوندی قەرەگوێز و...

درێژەی نووسراوەی ئەم بەڵگەیەش، هەروەک بەڵگەی ژومارە چوار بوو، بۆیە لە نووسینەکەی خۆم پاراست، بەڵام ئەوانەی مۆریان کردووە؛ چەند کەسێکیان ناو دەبەین:

١. عەبدولعەزیزی حوسەینی کوڕی حاجی سەیید بایزی سابڵاغ
٢. سەیید مەحموودی حوسەینی کوڕی خەلیفە سەیید عەبدولڕەحمان
٣. ئەحمەد کوڕی خەلیفە مەلا مەحموودی نۆباری
٤. حاجی سەیید ساڵحی حوسەینی کوڕی سەیید حوسەینی سەیید جامی

بەڵگەی سێهەم:
ئەم بەڵگەیە لە ڕاستیدا تێلێگرافی میسباحودەولەیە لە سابڵاغەوە کە یا قازی یا بەرپرسیاری پەروەندەکەیە بۆ سەرۆکی خۆی لە تەورێز.
موقامی گەورەی ئەیالەتی مەزن، شکۆداریت بەردەوام بێت.
لە بابەت شکایەتی موزەفەرولسوڵتان لە جەنابی حاجی بابەشێخ، کە پێشتر لە مەجلیسی پایەبەرزی حکوومیدا بەڵگەکانیان تاووتوێ کرا و لێک درایەوە و حەقانیەت بە جەنابی حاجی بابەشێخ درا و هەروەک ئاگاداریشی حاجی بابەشێخ دەسنووسی بەڵگەکانیشی بۆ خزمەتی موبارەکتان ناردووە، هەمیسان بەپێی ئەمری تێلێگرافی ژوماره ١٢٧١١ی جەنابت، مەئموور نێردرا و قەرەگوێز دەستی بەسەردا گیرا و خودی جەنابی حاجی بابەشێخمان هێنا بۆ شار و چەند ڕۆژە بە هەموو شێوەیەک لەگەڵی سەرگەرمی وتووێژم. ناوبراو هەر چەندێک کە پێویستە، لەبەر بەڕێوەبردنی دەستووری جەنابت ئامادەیە بە لەبەرچاوگرتنی حورمەتی موزەفەرولسوڵتان لەگەڵی ڕابێ، بەڵام نازانم موزەفەرولسوڵتان بۆچی پێمل نابێ بە هیچ شێوەیەک چاکسازی بکا.
بە هۆی ئەوە کە لەو کاتەدا کچێکی منداڵی حاجی بابەشێخ کۆچی دوایی کردووە، دوێکە بەناچار گەڕایەوە بۆ ماڵی خۆی. هەر کات موزەفەرولسوڵتان بیهەوێ ئەزیەت بکا، نابێ بایەخێکی بۆ دانرێ. ئێستاش ئەمر بفەرموو بە هەمان شێوە کە وتووێژی لەگەڵ کراوە و بڕیاری لەسەر دراوە چاکسازی بکا، یا بە یاسای شەرع هەمیسان کێشەکە بداتەوە بەردەستی شەرع و دوای ئەوەی کە حوکم دەرکرا؛ پێمل بێ و ملکەچی نەکا.

میسباحودەولە

بەڵگەی چوارەم:
ئەم بەڵگەیە کە دەستنووسی بەرپرسی دادگای تەورێز و مەئمووری چارەسەری ئەو کێشەیە، واتە حاجی فەخرولئیالە و مۆر و ئیمزای ئەو و حاجی بابەشێخ و موزەفەرولسوڵتانی پێوەیە؛ دەگەیەنێ کە کێشەکە بە ڕەزامەندیی هەردوو لا کۆتایی پێ هاتووە و بەتایبەت حاجی بابەشێخ زۆری چاوپۆشیی کردووە.

ئەمەش دەقی بەڵگەکە:
ئەم بەندەیە کە بەپێی حوکمی ژوماره ٧١ی ئەیالەتی مەزنی ئازەربایجان -شکۆداریی

بەردەوام بێت-، مەئموری چارەسەریی کێشەی نێوان جەنابی موستەتابی ئاغای حاجی بابەشێخ و جەنابی ئاغای موزەفەرولسوڵتان لە بابەتی داخوازی زەرەر و زیان و کێشە مڵکییەکانیانم لەم ڕێکەوتەدا تەواوی داخوازییەکانی هەردوو لا لە یەکتر تەواو بووە و ڕەزامەندییان دەربڕیوە و حەزرەتی حاجی بابەشێخ ئەوپەڕی فەرمانبەریان [لە حوکمی دادگا] فەرمووە و لە هەر بابەتێکدا ئاخرین ئاستی چاکسازی و چاوپۆشیی لە کارەکاندا لە خۆی نیشان داوە.
مۆر: فەخرولئیالە/موزەفەرولسوڵتان/حاجی بابەشێخ

ئەوەی کە لە دەقی بەڵگەکان و توێژینەوەی خەستی ئەوان دەردەکەوێ، ئەوەیە کە حاجی بابەشێخ لەبریی زیان و زەرەرەکانی کە لەلایەن موزەفەرولسوڵتانەوە پێی گەیشتووە، بە حوکمی دادگا دوو دانگی گوندی قەرەگوێزی دەدرێتێ و دواتر خۆشی دوو دانگی دیکەی قەرەگوێز لە موزەفەرولسوڵتان و سەکینە سوڵتان خانمی خێزانی دەکڕێتەوە. بەو جۆرە موزەفەرولسوڵتان تەنیا دوو دانگی لە قەرەگوێز بۆ دەمێنێتەوە کە ئەویش وەک لە لابەلای بەڵگەکان دەردەکەوێ، جەنابی شا حەکیم؛ برا گەورەی حاجی بابەشێخ و براکانی تر شکایەتیان لە موزەفەرولسوڵتان کردووە کە چونکوو بەڵگەی ئەو بابەتە لەبەر دەستدا نەبوو، بۆ چارەنووسی پاشماوەی قەرەگوێز زانیارییەکی ئەوتۆ نەهاتە دەست.
ئەوەی کە لە خوێندنەوەی بەڵگەکاندا بەرچاو دەکەوێ ئەوەیە کە ئەو دوو پیاوە لە حەینی ئەوەیدا کە کێشەیان بووە، لە نووسراوەکانیاندا لەوپەڕی ڕێز و حورمەتەوە ناوی یەکیان بردووە، هەر چەند بەتەما بووم لە تاووتوێی پاشماوەی بەڵگەکان بە هۆی زۆری چاوپۆشی بکەم، بەڵام یەک دوو بەڵگەی دیکەش پێم وایە کە وەرگێڕان و تاووتوێکردنیان پێویستە.

بەڵگەی پێنجەم:

١. ڕێکەوتی ئەم بەڵگەیە چوار پێنج ساڵ دوای تەواوبوونی کێشەکەیە. بابەتی بەڵگەکە ئەوە دەگەیەنێ کە حاجی بابەشێخ هەر چەند کە لە باری یاساییەوە لە کێشەکەدا سەرکەوتوو بووە، بەڵام چون خۆی زانای ئایینی و کەسایەتیی دینی بووە، ویستوویەتی لە بابەتی شەرعییشەوە هیچ شێوە شک و گومانێکی لێ نەکرێ و کێشەکە بە ڕەزامەندیی هەردوو لایەن تەواو بێ، جا هەر بۆیە لە بەڵگەکەدا موزەفەرولسوڵتان لەلایەن خۆی و سەکینە سوڵتان خانمی هاوسەریەوە ئەو شتانەی کە

بە حاجی بابەشێخ گەییوە؛ نەزر و بەیعی شەرعی کردووە. هەروەها لە دواییدا جەنابی سەردار عەلی خانی موکری ئاخرین سەردار لە سەردارەکانی بۆکان نووسیویە، ئەگەر لەو شتانەی کە بە حاجی بابەشێخ گەییوە و پێشتر شتێک بە من نەزر کرابێ لەلایەن موزەفەرولسوڵتان یا سەکینە خانمی هاوسەری، منیش هەر نەزری جەنابی حاجی بابەشێخی دەکەم.
لە کۆتایی بەڵگەکەدا نووسراوە (لە زمان موزەفەرولسوڵتانەوە) ئەگەر لەمەولا هەر کەس بە هەر شێوەیەک داخوازییەک لە جەنابی حاجی بابەشێخ لە بابەتی ئەو کێشەوە بکا، بایەخی نییە و...

ئەم بەڵگەیە بە ئیمزای سەردار عەلیخانی موکری و موزەفەرولسوڵتان و سەکینە سوڵتان خانم و ئیفتخارولسوڵتان و مەحموود ئاغای حەمامیان و قازی شێخ موحسین و مەلا عەلی قزڵجی (دووهەم) و مامۆستا سەیید حوسەینی حوسەینی و چەند کەسێکی دیکەش گەییوە.

بەڵگەی شەشەم:
٢. ئەم بەڵگەیە هەر چەند پێوەندییەکی ڕاستەوخۆی بە موزەفەرولسوڵتانەوە نییە، بەڵام چونکوو پێوەندیی بەو سەردەمە و بە کەسێکی خەڵکی قەرەگوێزەوەیە و گومان دەکرێ پیاوی موزەفەرولسوڵتان بووبێ، بۆیە لەم بەشە لە ژیاننامەی حاجی بابەشێخدا هێناومەتە بەر باس، هەڵبەت ئەم بەڵگەیە سەرەڕای ئەوە بەڵگەیەکیشە بۆ سەلماندنی ئەو ڕاستییە کە حاجی بابەشێخ بە هیچ شێوەیەک خۆشەویستیی ماڵی دونیا ئەو کاریگەرییەی لەسەری نەبووە کە لایەنی مرۆڤدۆستی و دڵڕەحمی و دینداریی ئەو کەسایەتییە داپۆشێ. ئەمەش دەقی بەڵگەکە:
بابەتی نووسینی ئەم بەڵگەیە ئەمەیە کە بە شاهیدی ئێمە کە ئەم نووسراوەیەمان مۆر کردووە، حەزرەتی موستەتابی حاجی بابەشێخ -سایەی لە سەرمان کەم نەبێ- لە بابەت ئەو میزانە گەنمەی کە ئەحمەدی حەمەسوور لە ماڵی خالیسی حاجی بابەشێخی بەتاڵان بردبوو، جەنابی حاجی بابەشێخ هەر چەند لەبریی ئەو گەنمە بە میزانی نرخی نزیک سەد و پێنج تمەن لە مەڕوماڵات و چواردە لیرەی لە ئەحمەدی حەمەسوور وەرگرتبوو و سەرەڕای ئەوە کە میراتگرانی ئەحمەدی حەمەسوور لەو بابەتەوە هیچ ماف و داخوازییەکیان نەبوو، بەڵام لە ڕووی بەزەیی و خێرخوازیی جەنابی حاجی بابەشێخەوە تەواوی ئەو میزانە پارەیەی بەبێ کەم و کەسرییەک هەر

بە نـاوی میراتگرەکـان دایەوە و بە هەمـووی میراتگرانـی ئەحـمەدی حەمەسـووردا دابەشی کـرد. بەشـی میراتگـرە گەورەکـانی ڕاسـتەوخۆ پـێ دانەوە و بەشـی میراتگـرە بچووکەکان کە بە هەتیو لەقەڵەم دەدرێن، لەلای خۆی ڕاگرت و ڕەسیدی دانێ تـا هەر کات گەورە بوون؛ بێن و لێی وەرگرن.

فەسڵی چوارەم
یەکەمین چالاکییە سیاسییەکانی

بەپێی هێندێک بەڵگە و لێکۆڵینەوە، وا دەردەکەوێ کە حاجی بابەشێخ هەر لە هەڕەتی لاوەتییەوە -واتە ئەو کاتەی بۆ درێژەدان بە خوێندن پەڕیوەی وڵاتی عێراق بووە (ساڵەکانی ١٣٢٢ هەتا ١٣٢٤ی کۆچی مانگی/١٩٠٤ تا ١٩٠٦ی زایینی)- بیرۆکەی ڕۆشنبیریی دینی و هەڵسووڕانی سیاسی لە مێشکیدا سەر هەڵدەدا، هۆکارەکەشی ئەوە بووە کە ئەودەم وڵاتی عێراق لەژێر دەستەڵاتی عوسمانییەکاندا بوو، بۆ وێنە والیی بەغدا لە ئیستامبووڵەوە دیاری دەکرا و هەر لە ئیستامبووڵەوە دوو ڕێکخراوە یا کۆمەڵە سەری هەڵدابوو بە ناوەکانی "جەمعیەتی ئیتتیحادی ئیسلام (واتە کۆمەڵەی یەکێتیی ئیسلام) و ئەوی دی بە ناوی "جەمعیەتی ئیتتیحاد و تەرەققی"[١٩]. ئەو دوو

---

١٩. کومیتەی ئیتتیحاد و تەرەقی هەر چەند بە ڕێکخراوێکی تورکی دەناسرێ، بەڵام چونکوو ڕێکخراوەیەکی پێشکەوتووخواز و ڕۆشنبیری بووە و مەبەستی سەرەکیی؛ کەمکردنەوەی دەستەڵاتی سوڵتانی عوسمانی و لایەنگری شێوازی مەشرووتەخوازی بۆ ئیمپراتۆری عوسمانی بووە، هەر بۆیە کوردە ڕۆشنبیرەکان و بنەماڵە گەورەکانی کورد لە کوردستانی باکوور پشتیوانییان لێ کردووە. لێرەدا کورتەیەک لە ڕۆڵ و دەوری کوردەکان لە پێکهێنان و بەڕێوەبردنی ئەو حیزبە، پێشکەش بە خوێنەران دەکرێ.

لە یەکەمین دژایەتی (بەرەنگاربوونەوەی) ڕێکخراوەیی کە لە ساڵی ١٨٨٩ی زایینیدا دژی سوڵتانی عوسمانی سەری هەڵدا، کوردەکان هاوکاریی بەرچاویان بووە.

چوار خوێندکاری پزیشکی ئەڕتەش کە دووانیان کورد بوون، هەستەی ناوەندی یەکیەتییەکی نهێنیی دوازدە کەسییان پێک هێنا کە دواتر بە کومیتەی ئیتتیحاد و تەرەقی ناوی دەرکرد. ئەو دوو کوردەی باس کران، عەبدوڵڵا جەودەت و ئیسحاق سکووتی بوون. ئەو دووە ئالقەیەکیان لە پەیوەندیی نێوان ڕێبازی پێشکەوتنخوازی ڕۆشنبیرانی کورد و تێپەڕبوون لە فکر و ئەندێشەی چاکسازیی ئیمپراتۆری عوسمانییەوە بۆ بیرۆکەی ڕزگاریخوازیی گەلی کورد پێک هێنا.

بەدوای ئەوان، شێخ عەبدولقادری نەهری کوڕی شێخ عوبەیدوڵڵا پەیوەندیی لەگەڵ ئیتتیحاد و تەرەقی بەستبوو، کە ئەوەش کاتێک دەرکەوت کە لە ساڵی ١٨٩٦دا پیلانی سەرنگوونی سوڵتان عەبدولحەمید لەلایەن حکوومەتەوە پووچەڵ کرایەوە و شێخ عەبدولقادریش بەو بۆنەیەوە لەگەڵ هێندێک لە ئەندامانی ئیتتیحاد و تەرەقی دەسگیر کران، کە دوای ماوەیەک ئازاد کران.

لە بنەماڵەی گەورەی بەدرخانییەکانیش، کەسانێک وەک مەدحەت بەدرخان، عەبدولڕەحمان بەدرخان پەیوەندییان لەگەڵ ئیتتیحاد و تەرەقی بووە. مەدحەت بەدرخان لە ساڵی ١٨٩٨ لە قاهیرە بە چاپکردنی گۆڤاری کوردستان، هەم پشتیوانیی خۆی بە شێوەی ڕاستەوخۆ لە کومیتەی ئیتتیحاد و تەرەقی دەردەبڕێ و هەم لەسەر مافی گەلی کورد لە گۆڤارەکەیدا وتاری بڵاو دەبۆوە.

عەبدولڕەحمان بەدرخان؛ برای مەدحەت بەدرخان و ئەمین عالی بەدرخان، کە لایەنگری توندی ئیتتیحاد و تەرەقی بوو، سەرنووسەری هەمان گۆڤاری دواتر لە لەندەن لەئەستۆدا بوو. ساڵی ١٩٢٠ وێڕای کوڕێکی

حیزبە، هەڵسووڕانی سیاسیی خۆیان لە وڵاتانی ژێر دەستەڵاتی عوسمانییش وەک عێراق پەرە پێ دابوو. حاجی بابەشێخ داخڵی حیزبی ئیتتیحاد و تەرەققی بووە و بەڵگەی نووسراوە؛ کۆپیی کارتێکە کە ئەندامەتیی حاجی بابەشێخ لەو حیزبەدا مسۆگەر دەکا، سەرەڕای ئەوەش کتێبی "تاریخ مشاهیر اسلام" نووسراوەی قازی خزری شنۆیی، ئاماژە بە ئەندامەتیی حاجی بابەشێخ لەو حیزبەدا دەکا، بە هۆی ئەوە کە قازی شنۆیی ئەو زانیارییانەی ڕاستەوخۆ لە حاجی بابەشێخ وەرگرتووە، نووسراوەکانی جێی متمانەیە، هەڵبەت جگە لەوانە، تەنیا کوڕی حاجی بابەشێخ کە لە ژیاندایە، ئەو زانیارییانە پشتڕاست دەکاتەوە.

حیزبی ئیتتیحاد و تەرەققی، خوازیاری کەمکردنەوەی دەستەڵاتی سوڵتانی عوسمانی بوون و هەر بۆیەش دواتر، واتە ساڵی ١٩٠٩ی زایینی، دوای سێ ساڵ هەڵسووڕانی سیاسی، توانیویانە سوڵتان عەبدولحەمید لە دەسەڵات وەلا نێن و بە جێی ئەو، سوڵتانی مەشرووتەخواز بە ناوی محەممەد ڕەشاد خان بکەنە دەسەڵاتدار. لە سەردەمی خۆیدا ئەو کۆمەڵەیە پێشکەوتوو بووە و هەروەک کوترا، هەندێ کەس لە ڕۆشنبیران و هەڵسووڕاوانی کوردستانی باشوور و باکووریش چووبوونە ڕیزەکانی ئەو حیزبەوە.

سەرەڕای ئەوە، حاجی بابەشێخ هەر لە سەردەمی لاویدا واتە لە تەمەنی نێوان ٢٠ تا ٢٥ ساڵیدا، داخڵی کۆمەڵەی یەکێتیی ئیسلامییش دەبێ. ئەو کۆمەڵەیە کە دواتر دەبێتە حیزب، لە ساڵی ١٨٩٠ی زایینی لە ئیستامبووڵ بە مەبەستی یەکگرتوویی و یەکدەنگی لە دونیای ئیسلامدا و بەرگری لە لێکدابڕانی فیرقە مەزهەبییەکانی ئایینی ئیسلام پێک دێ. ئەو کەسانەی بۆ یەکەم جار ئەو کۆمەڵەیان پێک هێنا، بریتی بوون لە سەیید جەماڵەددین ئەسەدئابادی ناسراو بە ئەفغانی، عەبدولڕەحمان کەواکەبی، ڕەشید ڕەزا، عومەر فەوزی، شێخ محەممەد عەبدە و چەند کەسێکی دی.

هەر چەند لە ئێران بە شێوەی فەرمی، نە حکوومەتی قاجار و نە حەوزەی عیلمییەی قوم پشتیوانییان لێ نەکرد، بەڵام هێندێک کەسایەتیی ناوداری ئەو سەردەم وەک سەیید حەسەنی مودەڕیس، میزرا کووچک خانی جەنگەڵی، سەیید محەممەدڕەزا

نێوداری دی بە ناوی حیکمەت بابان لە کۆنگرەی ئیتتیحاد و تەرەقی، ئەم جارە بە ناوی "ترکان جوان آزادیخواە" لە پاریس بەشدارییان کرد کە لەو کۆنگرەیەدا دابڕینێکی قووڵ لەنێوان نەتەوەخوازەکانی تورک لەگەڵ میانەڕەوەکاندا ڕووی دا، کە لەوەدا میانەڕەوەکان کە کوردەکانیش لەگەڵ ئەوان بوو، لایەنگری سەلماندنی مافی ئینسانی بۆ کۆمەڵگای ئەرمەنیی نێو ئیمپراتۆری عوسمانی بوون. (سەرچاوە: تاریخ معاصر کرد، دیوید مک داول، ترجمۀ ابراهیم یونسی)

موساواتی بورازجانی و میرزا تاهیری تونکابونی بوونە ئەندامی و تەنانەت میرزا کووچک خان بزووتنەوەکەی خۆی بە پشتیوانیی هەمەلایەنەی ئیتتیحادی ئیسلام بردە پێشێ.

سەرجەمی ئەم ڕاستییانە نیشاندەری ئەوەن کە بیرۆکەی ڕۆشنبیریی حاجی بابەشێخ، زۆر زوو ئەوی لە هاوچەرخان و هاودەرسانی خۆی جیا کردەوە کە دنیایان تەنیا لە دەلاقەی بچووکی حوجرەکان و خانەقاکانەوە دەدی. حاجی بابەشێخ هەر لە تەمەنی ژێر بیست و پێنج ساڵیدا بەرژەوەندیی گشتیی دونیای ئیسلامیی دیبوو، هەر لەو تەمەنەدا شاخەی کوردستانی جەمعیەتی ئیتتیحادی ئیسلامیی پێک هێنا و خۆی بەرپرسیاریەتییەکەی وەئەستۆ گرت. حاجی بابەشێخ، بە پێویستبوونی بە ئیتتیحاد و تەڕەققییەوە، لە ڕاستیدا بەر لە هەموو کەس لەم وڵاتە، هەنگاوی ڕزگاریخوازانەی دژ بە ئیستیبداد هەڵێناوەتەوە، چونکە هەروەک دەزانین ئیتتیحاد و تەرەققی، دژ بە ئیستیبدادی سوڵتانی عوسمانی بوو، هەر بۆیەش لە کارتی ئەندامەتیی حاجی بابەشێخ لەو کۆمەڵەیەدا، سێ وشە دەخوێنرێتەوە کە لە ڕاستیدا درووشمی ئەو کۆمەڵەیە (واتە ئیتتیحاد و تەرەققی) بووە کە بریتین لە "برایەتی"، "ئازادی"، "بەرابەری"، کە نیشاندەری هەڵوێستی ئازادیخوازانە و پێشکەوتنخوازانەی ئەوکاتی ئەو کۆمەڵەیە بووە.

هەروەک پێشتریش ئاماژەم پێ کرد، لەو بابەتەوە چەند بەڵگەیەکی بەنرخ بەجێ ماوە کە لە چەند لایەنەوە گرینگن: یەکەم: ئەوەی کە یەک دوو بەڵگەیان بەخۆشییەوە ڕێکەوتی پێوەیە. دووهەم: ئەوەی کە لە یەک دوو بەڵگەشدا حاجی بابەشێخ بە ناوی ڕەئیسی کۆمەڵەی یەکیەتیی ئیسلام، واتە جەمعیەتی ئیتتیحادی ئیسلام ناسێنراوە و نووسراوە.

بەڵگەی یەکەم

بەڵگەی یەکەم بە زمانی تورکیی ئیستامبووڵی نووسراوە. ئەوە دەقی وەرگێڕدراوی بەڵگەکە:

سەبارەت بە باربووکردنی سێ کاروان بار بە ڕادەی ٢٥٣ ئێستر لەلایەن بابەشێخەوە بۆ یارانی دین، [دەبێ بگوترێت] کە بارەکان بە شێوەی فەرمی درانە دەست سەیید عومەر.

٢٢ی کانونی یەکەمی ١٣٢٢ کۆچی مانگی/١٩٠٤/١٢/٢ی زایینی

ئەم بەڵگەیە لە ڕاستیدا ڕەسیدێکە کە ئەو کاتە حاجی بابەشێخ لەبری کاروانبارەکەی بە سەیید عومەر؛ کاربەدەستی عوسمانی ئەسپاردبوو، لێی وەرگرتووە. گرینگیی ئەم بەڵگەیە لەوەدایە کە دەریدەخا حاجی بابەشێخ هەڵسووڕان و تێکۆشانێکی باشی بۆ ئەو کۆمەڵەیە بووە، ناوبراو چونکە بەرپرسی ئەو کۆمەڵەیە لە کوردستاندا بووە، دیارە هێندێک کەسی لەبەر دەستدا بووە و بە هاوکاریی ئەوان ئەو هەڵسووڕانەی بووە. هەڵبەت ئەمەش پشتڕاست کەینەوە کە ئەو چالاکییانە لە کوردستانی عێراقدا بووە نەک ئێران، چونکوو ڕێکەوتی نامەکە نیشاندەری ئەم ڕاستییەیە کە نزیکەی ١٢ ساڵ پێش دەسپێکردنی شەڕی یەکەم و هاتنی عوسمانییەکان بۆ ئێران؛ ئەم کارانە کراون.

بەڵگەی دووهەم

گرینگیی ئەم بەڵگەیە لەوەدایە کە لە کۆتایی نامەکەدا بە زمانی تورکیی ئیستامبووڵی نووسراوە "الداعی جمعیت اسلام ڕەئیس حاجی بابەشێخ" و لە ڕاستیدا ئیمزای حاجی بابەشێخی پێوەیە و سەرۆکایەتیی حاجی بابەشێخ لەو کۆمەڵەیەدا مسۆگەر دەکا.

وا دیارە بابەتی ئەم بەڵگەیە هەواڵێکە سەبارەت بە کێشەی وەسیەت و دابەشکردنی بەشەماڵی محەممەد عەلی خان کە ڕوون نییە کێ بووە، بەڵام لە بەڵگەکەدا ئاماژە بە چەند شایەدێک دەکرێ کە یەک لەوانە "سەیید عەبدولسەلام"ە، کە وێدەچێ حاجی سەیید سەلامی برای حاجی بابەشێخ بێت و ئەوی دی حاجی وەهاب خانە، کە ئەویش ڕەنگە حاجی وەهاب خانی ئەردەڵان بێت.

دەقی بەڵگەی دووهەم:

سەبارەت بەو وەسیەتەی کە خوالێخۆشبوو محەممەد عەلی خان لە کاتی برینداربوونیدا کردبێتی، حاجی سەیید سەلام گەورەی دوعاگۆیان [مەلاکان] و دۆعاگۆکانی دیکە واتە حاجی وەهاب خان، کەریم خان و ئەبولقاسم خان شاهیدییان لەسەر داوە پشتڕاست نەکراوە.

الداعی کۆمەڵەی یەکێتیی ئیسلام ڕەئیس حاجی بابەشێخی

بەڵگەی سێهەم

یەکێکی دیکە لەو بەڵگانەی کە نیشاندەری بەرپرسبوونی حاجی بابەشێخ لە

کۆمەڵەی یەکێتیی ئیسلام لە کوردستاندایە، بەڵگەیەکە بە زمانی تورکیی ئیستامبووڵی نووسراوە کە وا دیارە لەلایەن یەکێک لە سەرکردەکانی تورکەوە بۆ حاجی بابەشێخ نووسراوە. گرینگیی ئەم بەڵگەیە لە دوو بواردایە: یەکەم: ئەوەی کە بەڵگەکە بەخۆشییەوە ڕێکەوتی پێوەیە (کە ڕێکەوتەکەی ١٣٢٤ی کۆچی مانگی، ١٩٠٦ی زایینییە)، گرینگییەکی تری بەڵگەکە ئەوەیە کە بەباشی وەدیاری دەخا کە حاجی بابەشێخ ڕەئیسی جەمعیەتی ئیتتیحادی ئیسلام لە شارەکانی ساوجبلاغ، سەردەشت و سەقزدا بووە، چونکە ڕووی نامەکە لە حاجی بابەشێخە ئاوا نووسراوە بە تورکی: "ساوجبلاغە، سەقیز، سەردەشت ئیتحاد ئیسلام جەمعیەتی ڕەئیس حاج بابەشێخ حضرتندە حضور علیە"، بەڵام ناوەڕۆکی نامەکم بۆ ڕوون نەبۆتەوە کە چییە.

***

ئەم چەند بەڵگەیە بەدروستی ئەم ڕاستییە مسۆگەر دەکەن کە حاجی بابەشێخ لە کوردستانی ئێران لەو سەردەمەدا لە تەمەنی دەوروبەری بیست و دوو سێ ساڵیدا ئاڵاهەڵگری هەڵسووڕان و تێکۆشانی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئایینی بووە و تەنانەت بە وتەی نووسەر و مێژوونووس کاک ئەنوەری سۆڵتانی، "کۆمەڵەی یەکێتیی ئیسلام"ی حاجی بابەشێخ، یەکەم حیزبی سیاسییە کە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و ٢٠ ساڵ و زیاتریش پێش دامەزرانی کومەڵەی "ژێ. کاف" (١٩٤٢ تا ١٩٤٥) دامەزراوە. تا ئێستا "ژێ. کاف" بە یەکەمین ڕێکخراوەی سیاسیی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەزانرا.

فەسڵی پێنجەم
شوێن و پێگەی حاجی بابەشێخ لە شەڕی یەکەمی جیهانیدا

شەڕی یەکەمی جیهانی لە مانگی ئووتی ساڵی ١٩١٤ی زایینی، واتە ١٢٩٣ی هەتاوی لە ئورووپادا هەڵایسا. لەو کات و ساتەدا لە ئێران مەشروتەخوازان کە سەرکەوتنیان وەدەست هێنابوو، سەرگەرمی پێکهێنانی ڕێکخراوەی سیاسی بوون و شای بێدەسەڵاتی قاجاریش واتە ئەحمەد شا؛ بێلایەنیی ئێرانی ڕاگەیاندبوو. بەڵام چونکوو هێزەکانی ڕووس لە چوار ساڵ پێش دەسپێکردنی شەڕ هاتبوونە نێو خاکی ئێرانەوە، بێلایەنیی ئێران هیچ مانایەکی نەبوو. هەر بۆیە ئینگلیسییەکان لە باشورەوە هێزەکانی خۆیان لە ئێران خزاند و بەشێک لە خاکی ئێرانیان داگیر کرد.

هەروەها عوسمانییەکانیش کە بە هێزەکانی ئاڵمانەوە پشتگەرم بوون، سنووری ڕۆژئاوای ئێرانیان بەزاند و هێزەکانی خۆیان لە پیرانشار و بانەوە هێنایە ئێرانەوە. ڕووسەکانیش لەو کاتەدا لەمیاندواوی نزیک سابڵاغ، هێزێکی زۆریان کۆ کردبۆوە. ئاکامی ئەو لەشکرکێشییانە بوو بەوەی کە مەڵبەندی شەڕ و تێکهەڵچوونەکەی ئەو دوو زلهێزە، واتە ڕووس و عوسمانی، ببێتە ناوچەی کوردستان و بەتایبەت ئەو بەشەی کە بە موکریان دەناسرێ، ئەوەش بوو بەوەی کە ئەم وڵاتە لە دەرەنجامی ئەو شەڕە قورس و داسەپێندراوەدا پێشێل بێ و ماڵوێرانی و دەربەدەری و قاتوقڕی و کوشتاری بەکۆمەڵ؛ ئاکامی شوومی شەڕی یەکەم بوو بۆ جەماوەری خەڵکی کوردی بێکەس و بێدەرەتان.

"دەوڵەتی عوسمانی لە ١٧ی ئۆکتۆبەری ١٩١٤ی زایینیدا بڕیاری دا بچێتە پاڵ ئاڵمانەوە و بەو جۆرە عوسمانییەکانیش چوار مانگ پاش هەڵایسانی شەڕ، خۆیان لەو شەڕە وەردا. عوسمانییەکان بۆ ڕۆژی مەبادا لە ساڵی ١٨٩٠ی زایینیدا سوارەی حەمیدییان ساز کردبوو، کە بەشی زۆریان لە چەکداران و جەنگاوەرانی کورد بوون. هەروەها هەست و خوستی کوردیشیان دەناسی کە بۆ ئیسلام و خەلافەتی ئیسلامی سۆزیان هەیە. هەر بۆیە بە کەڵکوەرگرتن لەوە، لە شەڕی دژ بە ڕووس و ئینگلیس، کوردیشیان تێوە گلاند، بۆ وێنە: کوردەکانی باکووریان لەژێر ناوی سوارەی حەمیدییە بەگژ ئەرمەنییەکاندا کرد و کوردەکانی باشووریان بە سەرۆکایەتیی شێخ مەحموودی حەفید ڕەوانەی باشووری عێراق کرد تا لە بەسرە پێش بە ئینگلیسییەکان بگرن. کوردەکانی ڕۆژهەڵات و بەشێکیش لە کوردەکانی باشووریان وێڕای عەسکەری تورکی،

خۆیان بۆ شەڕ لەگەڵ ڕووسەکان هان دا. بەو جۆرە ئاوری شەڕ کوردستانی ئێران و بەتایبەت موکریانی گرتەوە.

بە دەسپێکردنی شەڕ، عوسمانییەکان لە هەموو چین و لایەنەکانی کۆمەڵگای کوردەواریی ئەو سەردەم (سەرۆکهۆزەکان و شێخەکان)، داوایان کرد کە بۆ بەربەرەکانی لەبەرامبەر سوپای "کافر[٢٠]" و داگیرکەری ڕووس بەشدار بن و شەڕەکەشیان بە "جیهاد لە ڕێی خوا"دا لەقەڵەم دا. لەو بارودۆخەدا عوسمانییەکان بەشێک بە زەخت و فشار و بەشێکیش بە کەڵکوەرگرتن لە هەستی ئایینیی کۆمەڵگای کوردەواری، کوردی بێکەسی بێدەرەتانی بێلایەنیان لە شەڕێکەوە وەردا کە هیچ پێوەندێکی بە چارەنووس و بەرژەوەندیی کوردەوە نەبوو.

خۆ ئەوەش دەزانین کرانەوەی ئەم بەرەیەی شەڕ لە وڵاتی کوردستانی موکری لە بەرژەوەندیی ئاڵمانییەکاندا بوو، بۆ ئەوەی لە گوشاری زۆری هێزەکانی ڕووس و ئینگلیس لە بەرەکانی تری شەڕ کەم کەنەوە.

لە زۆر کەسم بیستووە جار جار بەشداریکردنی کوردەکان لەو شەڕەدا سەرکۆنە دەکەن و بە هەڵەی دەزانن و تەنانەت لەوانەیە تۆمەتی خەیانەتیشیان وەپاڵ دەن. من لام وایە پێش هەموو شت ئەم ڕاستییە بدرکێنین کە بەشداریکردنی کوردەکان لە ڕووی ناچارییەوە بووە، بە قەولی کورد: شەڕ بەری دەرکی پێگرتووی، بۆ مەگەر بێلایەنیی دەوڵەتی ئێرانیان قەبووڵ کرد تا لە ئێمەی کوردیشی قەبووڵ کەن؟ زۆربەی شار و گوندەکانی کوردستان لەژێر سم و چەکمەی ئەسپ و سەربازی هەردوو لایەن لە وێرانبووندا بوو.

ئەو کەسانەی ڕەخنە دەگرن لەوەی کە بۆچی فڵان عەشیرە یان فڵان کەسایەتی لەگەڵ ڕووس یا عوسمانی کەوتوون، ئایا ئەو بارودۆخە نالەبارەی کە ئەودەم کورد تێی کەوتبوو؛ هەست پێ ناکەن؟ لایەنگرانی ڕووس لە وڵاتدا زیاتر حاکمانی ناوچەکان بوون کە لەلایەن شای کەمدەسەڵاتی قاجارەوە دانرابوون، چونکوو ڕووس لەگەڵ لایەنی شاە یەک بوون، ئەمانیش نەیاندەتوانی بێنە بەرەی دژ بە ڕووس، هەر بۆیەش تاقمێکیان وەک سەیفەددین خانی ئەردەڵان (سەقز) و سەردار حەمەحوسێن خانی موکری، هەر چەند بەنەهێنی لەگەڵ عوسمانییەکانیش وتووێژیان کردبوو، بەڵام لەلایەن ئەرکانی عوسمانییەوە بە تۆمەتی هاوکاریی ڕووسان لەدار دران. هەڵبەت جگە لەوان، حەمە خانی کوڕی یۆنس خانی بانە و شێخ بابای بەرزەنجی غەوس

---

٢٠. بە بۆچوونی عوسمانییەکان.

ئابادیش لەو کەسایەتییانە بوون کە ئەو چارەنووسە ئەوانیشی گرتەوە. بەڵام زۆربەی کۆمەڵگای کوردەواریی ئەو سەردەم کە لە دوو دەستەی عەشیرەتەکان و شێخەکان پێک هاتبوون، لایەنگرییان لە عوسمانی کرد. کاتێک تۆ لەنێوان دوو بێگانەدای کە یەکیان هاودینتە و ئەوی دی هاودینت نییە، ئاساییە کە تۆ لە هاودینەکەت پشتیوانی دەکەی. لەپاش ئەوەش، ئەگەر بێینە سەر بەرحەقبوون و ئینسانی و غەیرەئینسانی و پێشکەوتنخوازی و ئیستبدادیبوون، دەبینین دەوڵەتی عوسمانی دەوڵەتێکی مەشرووتە و خەڵکی و نیوە دیموکراتیک بوو، چونکە ئەو سەردەم دەسەڵات لە دەست لایەنگرانی ئیتتیحاد و تەرەققیدا بوو، خودی سوڵتان موحەممەد ڕەشاد خان لەلایەن ئەوانەوە دانرابوو، بەڵام دەوڵەتی ڕووسی تیزاری؛ دەوڵەتێکی ئیستبدادی بوو، هەروەها ڕووس لە ئێرانیش هەمیشە لە بەرەی زۆرەمل و ملهوڕ پشتیوانیی کردووە، بەڵام سەرەڕای ئەوەش هاوکاریی کوردەکان لەگەڵ عوسمانی؛ دەبووایە هۆشیارانەتر و وردبینانەتر بووایە و بۆ هاوکارییەکەیان مەرجیان دانایە و پاشەڕۆژیان لەبیر بایە[٢١]."

هەڵبەت لە ڕوانگەی دینییەوە ئەو "شەڕەی دژ بە ڕووس"؛ جیهاد لە ڕێی خوادا بووە، جگە لەوە بەرگریکردن بووە لە ئاو و خاکی نیشتمانیش، هەر بۆیە لەوەدا کوردەکان بەهەڵە نەچوون (لە ڕوانگەی خۆیانەوە)، بەڵکوو چارەیان نەبووە.

عوسمانییەکان هەروەک زۆربەی ڕەئیسعەشیرە و مەشایەخەکان، لە حاجی بابەشێخیش بۆ بەشداریکردن لەو شەڕەدا داوایان کرد، بەڵام لەو سەردەمەدا حاجی بابەشێخ لەگەڵ هەموو کەسایەتییە کوردەکان جیاوازیی هەبوو. عوسمانییەکان زانیاریی تەواویان لەسەری بوو، ئەو لە چەند ساڵ بەر لە دەسپێکردنی شەڕەوە سەرۆکی حیزبی ئیتتیحادی ئیسلام لە کوردستان بوو، ئەندامی ئیتتیحاد و تەرەققی بوو و لە بارودۆخی گشتیی شەڕ و لایەنەکانی شەڕ؛ شارەزایی تەواوی بووە، بەکورتی: ئەزموونی سیاسیی لە هەمووان زیاتر بوو، هەروەها لەگەڵ هەمووی ئەوانەش حاجی بابەشێخ کەسایەتییەکی ڕۆشنبیری دینی خاوەن بیر و بڕوا بوو.

حاجی بابەشێخ بە پێچەوانەی هەموو ئەو شێخانەی کە لەو شەڕەدا بەشدار بوون، خاوەنی دەروێش و سۆفی و مرید نەبووە کە لەگەڵ خۆی بۆ شەڕەکە بیانبا، جگە لەوەی عوسمانییەکان لەم وڵاتەدا ئەویان لە هەموو کەس زیاتر دەناسی، هەروەها لەنێو خەڵکی وڵاتیشدا خاوەنی ڕێز و حورمەتی زۆری بنەماڵەیی و مەعنەوی و

---

٢١. ناسر عەلیار، کارگێڕی تورکی عوسمانی لە کوردستانی موکری، گۆڤاری ڕامان، خولی سێیەم، ساڵی هەژدە، ژمارە ٢٠٠، کانوونی دووەمی ٢٠١٤، ل١١٣-١٢٠.

کۆمەڵایەتی بوو. هەمووی ئەوانە بوونە هۆی ئەوەی کە لە هەردوو لایەنی هەم عوسمانی و هەم خەڵکی وڵاتەوە بە ڕەئیسولـموجاهیدین هەڵبژێردرێ و هەروەک لە کتێبی "ژیاننامەی شێخی حیسامەددین[٢٢]"دا هاتووە، لە شەڕی میاندواودا سەرکردایەتیی هێزەکانی بەرەی کورد و بەشێک لە عوسمانییەکان بەو بووە لەو کەسانەی کە لەو شەڕەدا بەشدار بوون، دوو کەسایەتیی ناودار: یەکیان "گوڵاوی ئاغای دێبوکری" و ئەوی دی "حاجی شێخ گوڵی بەرزەنجی" شەهید بوون و بە دەستووری حاجی بابەشێخ، تەرمی حاجی شێخ گوڵ لە گوندی ناچیت نێوان میاندواو و بۆکان (٤ کیلۆمیتریی بۆکان) دەنێژرێ. لەو شەڕەدا حاجی سەیید ساڵحی حوسێنی ساباڵغ و حەسەن عەسکەر و عەزیز عەسکەر، وەک یار و یاوەری نزیکی حاجی بابەشێخ هاوکارییان کردووە.

یەک دوو وێنە لە ئازایەتیی حاجی بابەشێخ لە شەڕی یەکەمدا کە لە نووسراوەی هێندێک لە نووسەران و مێژونووساندا ئاماژەی پێ کراوە، بۆ خوێنەرانی ئەم بەشەی دەنووسمەوە:

١. لە کتێبی "ئاوێنە شکاو"ی مامۆستا هێدی (کاک خالیدی حیسامی)، لە لاپەڕەی (٧٤)دا نووسراوە:

> "بۆ ئازایەتی و غیرەتی حاجی بابەشێخ، زۆر چیرۆک و داستان هەیە کە من یەکیان بۆ نموونە دێنمەوە: لە شەڕی ڕووساندا لە کوردستان ئەو پیاوانەی لەگەڵ حاجی بابەشێخ بوون، یەکیان بریندار دەبێ. حاجی بابەشێخ ناتوانێ لە کۆڵی کا و لەو جێیە بیگوێزێتەوە، پەستەکەکەی خۆی لە شانی دەردێنێ و بریندارەکە دەخاتە سەری و لەوێوە هەتا دەیباتە سەر شاخێکی تر، لەدوای خوێ ڕایدەکێشێ و لەوێ لای دەبا و ناهێڵێ بکەوێتە بەر دەستی ڕووسان. ئەو داستانە دووروودرێژە و من کورتم کردۆتەوە."

٢. شانۆیەکی کە لە حاجی بابەشێخ لە شەڕی یەکەمدا لە کتێبی "ساوجبلاغ مکری" نووسراوەی کاک فەرەیدوون حەکیمزادە، لاپەڕەی (٦٥٠)دا نووسراوە، وەرگێڕاوەکەی بە کوردی بەم چەشنەیە:

> لە ڕۆژێکی تاو و ساوی زستانی ساڵی ١٣٣٣ی کۆچی مانگی کە زیاتر لە نیومیتر بەفر بارییوو، حاجی بابەشێخ لە تەپۆڵکی پشتی پردی

---

٢٢. سامی دهقانی، سراج السالکین، جلد اول، چاپ اول، سنندج، انتشارات علمی کالج، ٢٠١٤، ص ٨٧.

سووری سابڵاغ (ئەو جێگەی ئێستا سەددەکەی لێیە) ناسراو بە تەپۆڵکی گەڕاوان، نوێژی ئێوارێی دەکرد، لەنێو نوێژەکەدا چەند گوللە تۆپی ڕووسەکان لەو دەوروبەرە دەکەوێ کە دەبێتە هۆی ئەوەی قوڕ و بەفر و باڕووتێکی زۆر بەسەر سەر و شانی حاجی بابەشێخدا بڵاو بێتەوە، بەڵام حاجی بابەشێخ نوێژەکەی نابڕێ. چەند کەس لە خەباتگێڕان و پیاوانی هاوڕێی حاجی بابەشێخ خۆ دەگەیێننە حاجی بابەشێخ و پێی دەڵێن تۆ دەتەوێ ئێمەش و خۆشت بە کوشت بدەی؟ ئاخر نابینی سەربازانی ڕووس گەیشتوونەتە ئەوبەری چۆمی و ئەوەندەی پێ ناچێ دەگەنە نێو شار؟ حاجی بابە شیخ دوای تەواوکردنی نوێژەکەی، دەستووری پاشەکشەی هێزەکانی دەدات. لەو کاتەدا دەبینن دوو عەسکەری تورک کە هەر لەو هێزەی ژێردەستی حاجی بابەشێخدا بوون، لەلای تۆپێکی لەکارکەوتوون و هەر چی پێیان دەڵێن تۆپەکە بەجێ ناهێڵین و دەڵێن ئێمە بشکوژرێین ئەو تۆپە بەجێ ناهێڵین، جا هەر بۆیە حاجی بابەشێخ بەناچار دەستووری چەککردن و دەستگیرکردنیان دەدا تا تێدا نەچن و لەگەڵ هێزەکانی تر پاشەکشەیان پێ دەکا. ماوەیەک دوای شەڕ لێی دەپرسن کە لە درێژایی ئەو شەڕانەدا کێت لە خۆت ئازاتر دیت؟ لە وڵامدا وتی: ئەو دوو عەسکەری تورکە لە هەموومان ئازاتر بوون.

هەڵبەت ئەمە ڕوون کەمەوە بۆ خوێنەران، کە تەمەنی حاجی بابەشێخ لە سەردەمی شەڕی یەکەمدا ٣٢ یا ٣٣ ساڵ بووە. لەم بابەتەوە چەندین نموونە و وێنە لە چالاکییەکانی حاجی بابەشێخ هەیە کە لەبەر درێژنەبوونەوەی وتارەکە لە نووسینیان خۆ دەپارێزم، تەنیا ئاماژە بە نووسراوی لاپەڕەی (٦٨٩)ی کتێبی ساوجبلاغی موکری دەکەم.

نووسەر دەنووسێ:

ئەو ڕۆژەی کە حەزرەتی شێخ نەجمەددینی بیارە لەگەڵ چەکدارانی خۆی بە مەبەستی بەشداربوون لە جیهاد بە دژی سپای ڕووس خۆ دەگەیێنێتە سابڵاغ، حاجی بابەشێخ دەبینێ کە لە ڕیزی پێشەوەی شەڕ لە کێوی داشامەجیددا ڕێبەرایەتیی هێزەکانی دەکا و چەند شەو و ڕۆژ لە زستانی سارد و سەختی ئەو ساڵەدا لەو مەڵبەندە دەمێنێتەوە، لە ئەنجامدا سوپای ڕووس لەو شوێنە تێک دەشکێنن و

ناچار بە پاشەکشەیان دەکەن.

***

بەخۆشییەوە هێندێک لەو نامە گۆڕینەوانەی ئەودەمی حاجی بابەشێخ لەگەڵ عوسمانییەکان ماونەتەوە، کە وەک بەڵگە لێرەدا کەڵکیان لێ وەردەگرین و وەرگێڕاوەکان بە کوردی دەنێمە بەردەستی خوێنەر.

بەڵگەی یەکەم

نامەکە بە زمانی فارسی نووسراوە:

بۆ حوزووری حەزرەتی والی پاشا -خودا سڵامەتی کا- یەکەم، سڵاو پێشکەش دەکەم، بیستم کە لە خزمەت پایەبەرز خەلیل پاشادا -سێبەری بەردەوام بێت- بۆ سەفەری خێر دەچن، ئەم بچووکە دڵنیگەرانیی زۆری بۆ درووست بووە. دۆخی ئەم بچووکە چیی لێ دێت؟ بەبێ وجوودی حەزرەتی جەنابتان لە موسڵ، چی بکەم؟ ئەگەریش بەبێ ئاکامی خوازراو بگەڕێمەوە زێدەکەم، چی بڵێم؟ فەرمان لەلایەن ئێوەوەیە.

غەریبی خەباتگێڕ بابەشێخ

لەو بەڵگەی چاومان پێی کەوت، هەر چەند زۆر کورتە و بە زمانی فارسییش نووسراوە، ئەم زانیارییەی لێ دەست دەکەوێ کە حاجی بابەشێخ وەک هەڵسووڕاوێکی چەکداری و نیزامی، نامەی بۆ سەرکردەیەکی سەرووی خۆی نووسیوە و داوای دیاریکردنی بارودۆخی ئەو کاتەی خۆی کردووە. دووهەم ئەوەی کە دوای پاشەکشەی هێزەکانی عوسمانی لەم وڵاتە و گەڕانەوەیان بۆ کوردستانی عێراق، حاجی بابەشێخیش وێڕای زۆربەی خەڵکی ئەم وڵاتە پەڕیوەی ئەوێ بووە و تەنانەت گەیشتۆتە موسڵیش و خۆی لەوێ بە غەریب زانیوە. بۆچوونێکیش ئەوەیە کە دوای ئەوەی هێزەکانی ڕووس، خاکی کوردستان و ئێرانیان بەجێ هێشت، لە ساڵی ١٣٣٦ی کۆچی مانگیدا، حاجی بابەشێخ ویستوویە بگەڕێتەوە بۆ وڵات و ئەم نامەیەی نووسیوە. خەلیل پاشا والیی عێراق لەلایەن عوسمانییەوە بووە.

بەڵگەی دووهەم

ئەم نامەیە هەر لە ژێر نامەکەی حاجی بابەشێخدا، هەمان والیی تورک لە وڵامی حاجی بابەشێخدا و هەر بە زمانی فارسییش ئاراستەی ئەوی کردووە. ئەم نامەیەش

ڕێکەوتی بە سەرەوە نییە.

بە خواستی خودای دلۆڤان، بەم زووانە ئاکام دەکەوێتە بەر دەست. هیچ هەوڵ و بیرکردنەوتان نەبێت تا وەڵام لەلای چاوەدێرییەوە دێت. لە موسڵ بمێننەوە و دوورکەوتنەوەی من لە موسڵ کاتییە. لە بنەڕەتیشدا ئێمە لە هەر قەزایەکدا تەلگرافمان هەیە و هەموو کاتێک دەرەتانی هەواڵوەرگرتن هەیە.

بەڵگەی سێهەم

ئەم نامەیە وێدەچێ لەلایەن ئەدهەم ئەفەندی؛ فەرماندەری تورکەوە بۆ حاجی بابەشێخ نووسرابێ، کە لە گوندی قالوێی سەر بە ناوچەی گەورکی نێوان بۆکان و سابڵاغ نێشتەجێ بوو. نامەکە لە وڵامی نامەیەکی حاجی بابەشێخدا نووسراوە، کە وا دیارە حاجی بابەشێخ پەنای مستەفا ناوێکی داوە و داوای لێبوردنی بۆ کردووە. وێدەچێ ئەو کەسە، "مستەفا بەگی شاریکەند ناسراو بە سەرتیپ" بێت. نامەکە هێندێک بە توندوتیژی و هەڕەشەوەیە، وا دیارە فەرماندەری تورک زۆر لە مستەفا دڕدۆنگ بووە.

ئەمەش دەقی نامەکە:

بەفیدات بم، نووسراوەکەت گەیشت و لێی تێگەیشتم. هەر چۆنێک هەیە دەبێ مستەفا بنێریە ئێرە. من کە بەرپرسی دەسەڵاتم، چۆن دەبێ داوای کەسێک بکەم بۆ کێشەی شەرعی و دادوەری، بەڵام ئێوە بەرگر بن و بیانوو بهێننەوە؟ بۆ من مەرجی دادپەروەری بەجێ ناهێنم و هەڵبڕین و کۆتایی کێشە شەرعییەکان بە کەیف و مەیلی خۆم دەکەم؟ بەڕێوەبردنی شەرع و عەداڵەت و هەلومەرجی یاسایی و ئازادی، شێواز و ڕێبازی ئێمەیە.

هیچ قەبووڵم نییە وەدوای بخەن و بیانووی بۆ بێننەوە. دیارە دەبێ هەر ئەوەندەی ئەم کورتە نووسراوەتان پێ گەیی، دەستبەجێ مستەفا بنێرنە ئێرە و ئەگەر ملپێچی بکەن و بیانوو بهێننەوە، دڵنیا بن بەوپەڕی بێڕێزییەوە عەسکەران دەنێرم بیگرن و بەزۆری بیهێننە ئێرە. ئاگات لێ بێ، کار بەخۆشی بەڕێوە بچێت.

فەرماندەری سەر سنوور مەفرەزەی قالوێ: ئەدهەم ئەفەندی

بەڵگەی چوارەم

وەرگێڕاوەی ئەم بەڵگەیەم وەگیر نەکەوت، بەڵام دێڕی یەکەمی بەڵگەکە چەند وشەیەکی دەخوێنرێتەوە، ئەمەش دێڕی یەکەم:
ساوجبڵاغە لوانسە تابع زەنبیل قریەسندە ڕەشادتلوو حاجی بابەشێخ حەزرەتلەری ۲۲۲ سنە سندە غروب قوماندار قائم مقام عەبباس و...

بەڵگەی پێنجەم

تێلگرافێکە بە زمانی تورکی کە لە سەرەوە ئەم دێڕەی لێ نووسراوە:
ساوجبڵاغ موجاهدین ڕەئیس شێخزادە حاجی سەیید بابەشێخە...

لە تێلگرافەکەدا ڕێکەوتێکم بۆ نەبینراوە.

بەڵگەی شەشەم: فەرمانی ڕێزلێنان لە حاجی بابەشێخ لەلایەن سوڵتانی عوسمانییەوە

بەڵگەی شەشەم لە ڕاستیدا دەستنووسێکی گەورەی بەنرخە کە لە بابی عالییەوە (کۆشکی نیشتەجێبوونی سوڵتانەکانی عوسمانی لە ئیستامبووڵ) لەلایەن سوڵتان محەممەد ڕەشاد خان، سوڵتانی عوسمانی، بۆ ڕێزلێگرتن و پێزانینی لە کەسایەتیی حاجی بابەشێخ بۆیان ناردووە کە ئێستاش هەر ماوە. فەرمانەکە لەلایەن کەسایەتیی عیلمی و دینیی ئەوکاتی تورک بە ناوی مووسا کازم و بە نوێنەرایەتیی سوڵتان نووسراوە. ئەوەی بەرچاوە، زیاتر لە کەسایەتیی زانستی و ئایینیی حاجی بابەشێخ ڕێز گیراوە تا لایەنی نیزامی و چەکداری و لەقەبی شێخولئیسلامی پێ دراوە. ئەمەش دەقی فەرمانەکە بە زمانی کوردی:
لەلایەن سوڵتانی عوسمانی خاوەنشکۆ غازی محەممەد ڕەشاد خان کوڕی سوڵتان عەبدولحەمید خان، سەرکەوتنەکانی بەردەوام بێت.
لەلایەن گەورەی زانا و لێکۆڵەران، سەرتۆپی مرۆڤانی تێگەیشتوو، کانگای عەقڵ و تێگەیین، نموونەی بیر و بڕوا، پەرەپێدەری حوکمەکانی شەرع و دین، جێگری پیاوچاکان و پێغەمبەران، ڕازاوە بە چاولێکراوی خوای بەرز و دڵۆڤان، بۆ هەرێمی سولەیمانی جەنابی حاجی بابەشێخ برای بەڕێز سەیید عەبدولحەکیم شێخی زەنبیل،

نووسراوەی پیرۆزی هومایوونی سوڵتانی عوسمانی بەم شرۆڤەی خوارەوە پێمان گەیشت کە دەقەکەی بەم جۆرەیە: جەنابتان کە لە تێگەیشتوویی و زانایی لەم هەرێمەدا لە سەرەوەی هەمووانن و زانست و گەورەیی ئێوە لە هەموو شوێنێ دەنگی داوەتەوە، وەبەر گەورەیی و بەزەیی شاهانەی سوڵتان کەوتوون و هەر بۆیەش لە ڕێکەوتی ٨ی شەعبانی ١٣٣٤ی کۆچی مانگی بە پلەی "ئیزمیر پایەسی" و بە عینوانی بەرزی "شێخولئیسلام و موفتی گەورە" دەگەن. ئەو پلە گەورەیە لەگەڵ میداڵی جەواهیرنیشانی بەنرخ ناردراوە.

ئەو فەرمانە بە دەستی زاناترینی زانایان و گەورەترینی پسپۆڕان کە سەرچاوەی زانیاری و پسپۆڕییە، جەنابی سەروەر و مەولانا مووسا کازم -کە خودا درێژە بە زانیاری و گەورەیی بدات- لەلایەن مەقامی بەرزی خەلافەت و بە نوێنەری و جێنشینی لە سوڵتانی عوسمانییەوە لەوپەڕی شانازی و شەرەفەوە بە ئێوە دەدرێ کە هیواداریـن لەو ڕێکەوتە بەولاوە، ئێوە لە فەرمانی شکۆدار کە لەلایەن سوڵتانی تاجدارەوە ناردراوە و بە مۆری سوڵتان ڕازاوەتەوە، کەڵک وەرگرن و لە هەر حاڵدا بۆ درێژەی تەمەنی سوڵتان و گەورەیی و سەربەرزی شایانی ئەو دۆعاگۆ بن و قەدری پلەی بەرز و بەنرخی خۆتان بزانن.

لە ڕێکەوتی ٢٥ی شەواڵولـموکەڕڕەمی ١٣٣٤ی کۆچی مانگی
لەلایەن مەقامی دارولخەلافەوە

فەسڵی شەشەم
کەسایەتیی زانستیی حاجی بابەشێخ

حاجی بابەشێخ نەک هەر لە بواری ئایینی و سیاسیدا کەسایەتییەکی ناسراو و نێوبەدەرەوە بووە و لە زۆربەی گیروگرفت و گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتییەکانی ناوچەکەدا ڕوویان لێ ناوە و هاوکارییان لێ ویستووە، بەڵکوو لە بواری زانستی و ئایینیدا لە ڕیزی زانایانی ئایینی خاوەن فتوا هەژمێردراوە. بۆ وێنە؛ زۆر جار لە بابەتە شەرعییەکانی وەک زەکات و تەڵاق و... لە شوێنی دوور و نزیکەوە پەنایان بۆ هێناوە و تەنانەت زانا ئایینییەکان پرسیان پێ کردووە و فتوایان لێ ویستووە. سەرەڕای ئەوانەش، پێویستە ئاماژە بەو خاڵەش بکەم کە دایرەی زانستەکانی حاجی بابەشێخ تەنیا لە بواری دینی و شەرعیدا سنووردار نەبووە، بەڵکوو لە چەندین لقی زانستیی سەردەمی خۆی وەک ڕیازیات و ئەستێرەناسیی قەدیمیدا خاوەنی ڕیسالە و نووسراوە و کتێب بووە.

پێش هەموو شت بە پێویستی دەزانم ناوی ئەو مامۆستایانەی کە حاجی بابەشێخ لەلای ئەوانی خوێندووە، ئاماژە پێ بکەم کە بریتی بوون لە:

١. مامۆستا مەلا ئەبو بەکری شیلاناوێ کە یەکەم مامۆستای حاجی بابەشێخ بووە.

٢. مەلا حەمەحەسەنی قزڵجی (ابن القزلجی) کە بە مەلای گەورە ناوی دەرکردبوو.

٣. مەلا ساڵحی سەردارئابادی

٤. حاجی مەلا عەبدوڵڵای وەڵزی

٥. مەلا قادری کانی کەوەیی ناسراو بە مەلای بیارە کە حاجی بابەشێخ لەلای ئەو لە گوندی بیارە ئیجازەنامەی وەرگرتووە.

٦. مەلا ئەمینی جەففار کە حاجی بابەشێخ عیلمی جەفری لەلای خوێندووە لە سلێمانی.

هەر چەند حاجی بابەشێخ بە هۆی سەرقاڵبوون بە گیروگرفتە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانەوە، ڕەنگ بێ کەمتر دەرفەتی دەرسوتنەوەی وەک مامۆستایەکی ئایینی بووبێ، بەڵام سەرەڕای ئەوانەش، لە زانستە ئایینی و غەیری ئایینییەکانی وەک ئوسوولی فیقهـ و تەفسیر و شەرع و حەدیس و ڕیازیات و تەنانەت عیلمی حرووفدا دەرسی کوتۆتەوە و زانایانێک وەک:

١. مەلا عەلی ڕەببانی (مەلا عەلی بوغدەکەندی)

٢. حاجی مەلا عەبدوڵڵا محەممەدی (ئیمام جومعەی پێشووی سەقز)

٣. مەلا محەممەدسادق حەفیدی قزڵجی (قازی کاکەحەمە)
٤. حاجی سەیید محەممەد نوورانی (سەییدی زەنبیل)
٥. سەیید کامیل ئیمامی (مامۆستا ئاوات)
٦. مەلا ئەسعەدوڵڵا تالشی
٧. مەلا حەکیم تالشی[٢٣]
٨. مەلا ئەحمەدی وەڵزی
٩. سەیید عەبدولعەزیزی سەیادەت (کوڕی گەورەی حاجی بابەشێخ)
١٠. مەلا عەبدوڕڕەحمان تاهیری (حاجی مەلا ڕەحمانی مەڕخوز)
١١. مەلا سەیید مەجید سەیید ڕەحمانی و مامۆستایانێکی دییش کە ناوی هەموویانم بۆ پەیدا نەبووە، لەلای حاجی بابەشێخ دەرسیان خوێندووە.

حاجی بابەشێخ چەندین ڕیسالە و کتێبی نووسیوە کە بریتین لە:
١. کتێبی تەنقیدی هەیئەتی جەدید لە ئەستێرەناسیدا بە زمانی فارسی کە ئەو کتێبە ماوە، بەڵام چاپ نەکراوە.
٢. ڕیسالەیەک لەسەر داهێنانی قاعیدەی تەعدیلولئەعداد بۆ حەلی مەسئەلەی جەوهەرە لە ڕیازیاتدا.
٣. شێوازێک بۆ حەلی کسووری موتەداخیلەی موتەساعیدە لە ڕیازیاتدا.
٤. شێوازێک بۆ دەرهێنانی جەزری ئەسەم لە ڕیازیاتدا.
٥. ڕیسالەیەک لە عیلمی حرووف و ئەوفاق و موڕەببەعی کەبیر.
٦. پەراوێز لەسەر کتێبی توحفەی شێخی ئیبنو حەجەر.
٧. ڕیسالەی مفتاحولسەعادە لە ئادابی دین و ئیمان بۆ تازەلاوان.
٨. عەقیدەی کوردی کە حاجی بابەشێخ بە شێوازی شێعر ئەرکانی ئیمان و چۆنایەتیی ڕۆژی ئاخیرەت و ژمارەی پێغەمبەران و ژیانی پێغەمبەری ئیسلامی بۆ منداڵان هۆندووەتەوە.

لەو نووسراوانەی حاجی بابەشێخ تەنیا کتێبی تەنقیدی هەیئەتی جەدید و ڕیسالەی میفتاحولسەعادە و عەقیدە کوردییەکە ماون و ئەوانی تر بەداخەوە نەماون، بەڵام بەڵگە بۆ پشتڕاستکردنەوەی ئەوانی تر چەندین نووسراوەیە: یەکەم: نووسراوەیەکی خودی حاجی بابەشێخ کە لەودا ئاماژەی بە چۆنایەتیی نووسینی ئەو

---

٢٣. هەردوو برا بوون و لە گیلانەوە هاتبوون.

چەند ڕیسالەیەی لە ڕیازیاتدا تێدایە، کە دەسنووسی خۆیەتی و ئێستاکە ماوە.
دووهەم: نامەی بەرپرسی زانکۆی ئازەربایجان لە شاری تەورێز بۆ حاجی بابەشێخ کە لە ڕۆژنامەی ژمارە ٧٦ی کوردستانی سەردەمی کۆماری کوردستاندا چاپ بووە و ئاماژەی بە ڕیسالەی ڕیازی حاجی بابەشێخ کردووە، کە دواتر بەوردی باسی دەکەین.
بەڵگە یا سەرچاوەی سێهەم بۆ ئەو نووسراوانەی حاجی بابەشێخ، کتێبی "مێژووی مەشاهیری ئیسلام"، نووسراوەی قازی محەممەدی خزری شنۆییە کە ژیاننامەی حاجی بابەشێخی بەکورتی نووسیوە و خۆی ئەوانەی لە زمانی حاجی بابەشێخ بیستووە و نووسیویە.

حاجی بابەشێخ کتێبی تەنقیدی هەیئەتی جەدیدی لە وەڵامی ئەستێرەناسانی تازە وەک کیپلرووفە لاماریوندا نووسیوە و ڕەخنەی زانستیی لە بۆچوونەکانی ئەوان گرتووە و زیاتری بابەتەکانی، چۆنیەتیی پێکهاتنی وەرزەکانی ساڵ و کورت و درێژیی ڕۆژ و شەو و شێوەی هەڵسووڕانی زەوی بەدەوری ڕۆژدا دواوە.

حاجی بابەشێخ ئەو کتێبەی لە ساڵی ١٣٢٩ی هەتاوی (١٩٥٠زایینی)دا نووسیوە و بۆ چاپی کتێبەکەش نامەی بۆ عەلی مەنسوور؛ سەرۆکوەزیرانی ئەوکاتی ئێران نووسیوە و داوای هاوکاریی بۆ چاپی کتێبەکە لێ کردووە. بەڵام لە نامەیەکدا کە ڕێکەوتی ١٣٢٩/١١/٣ی هەتاوی (١٩٥١/١/٢٣زایینی)ی پێوەیە، لەلایەن وەزارەتی فەرهەنگەوە وڵامی بۆ هاتۆتەوە کە بە هۆی نەمانی ئیعتبار بۆ چاپی کتێبی غەیری دەرسی لە چاپی ئەو کتێبەی ئێوە مەعزوورین.

نوسخەی دەسنووسی ئەو کتێبە ئێستاکە لە کتێبخانەی مەجلیسی شووڕای ئیسلامی ئێراندا هەڵگیراوە، بەڵام بەخۆشییەوە هەر ئەوکات حاجی بابەشێخ ڕوونووسێکی لەو کتێبە لەلای خۆی ڕاگرتووە، کە ئێستا لە ڕووی ئەو ڕوونووسەوە هێندێک لە پێشەکیی ئەو کتێبەم وەرگێڕاوەتەوە سەر زمانی کوردی و گواستوومەتەوە بۆ ئێرە. ئەمەش وەرگێڕدراوی بەشێک لە پێشەکیی کتێبی تەنقیدی هەیئەتی جەدید:

"ئێستا کە گەنجانی دونیای پێشکەوتوو لە گەڵاڵەدانان بۆ ئەوەدان کە بە کەڵکوەرگرتن لە سەفینەگەلی فەزایی بۆ کورەی مریخ پەل باوێن و لە خەیاڵی خواردنی نەهار لە میوانخانەکانی کورەی مانگدان، هەر لەو کاتەدا زانایانی ئیسلام لە سەدەی سێزدە و چاردەدا (کۆچی مانگی) لە ئاسیا و ئەفریقا بە هۆی سەرقاڵی و ڕامان لە زانستەکان، فەلسەفەیان فڕێ داوە و بە زانستی ڕیازی و هەندەسە نەیانتوانیوە وەڵامی پرسیارەکانی ئەو بابەتە لە عیلم بدەنەوە و بەسەر زانستی ئەستێرەناسییشدا شارەزایی ئەوتۆیان نەبووە، بەناچاری لەبەرامبەر بانگەوازی پەڕتەوی زانستی

ئوروپاییەکان ئەسپەرەیان فڕێ داوە و لە شەرح و ڕاڤەی 'کەلامولڵا'ی گەورە تێماون و دەستیان کردووەتە حاشاکردن و لادانی مانای ئایاتە ڕۆشن و دەقە ئاشکراکانی قورئانی مەجید. بەکورتی: نەگەیشتن بە حەقیقەت و ڕێی ئەفسانەیان گرتە بەر."

جا هەر بۆیە منێ کە کەمترینی سادات و زانایانم و سەیید عەبدولڕەحمانی بابەشێخم و چل ساڵ لە تەمەنی خۆم لە لێکۆڵینەوەی ئەو زانستانەدا تێپەڕاندووە، ئەم کتێبەم بە ناوی "تەنقیدی هەیئەتی جەدید" لە دوو ڕیسالەدا نووسیوە. ڕیسالەی یەکەم لە ڕەدکردنەوەی شێوازی هەیئەتی فەلاماریۆنی و ڕیسالەی دووهەم شیکردنەوە و لێدوان لەسەر بۆچوونی دروستی بارودۆخی چۆنایەتیی هەڵسووڕانی کورەکانی دونیای جیسمانی.

ئەو کتێبەی حاجی بابەشێخ لە بابەتی چۆنایەتیی لێکۆڵینەوە و مێژووی ئەو زانستە لە دونیای ئیسلام و هەروەها مێژووی زانست و بۆچوونی زانایان لە وڵاتی کوردەواری؛ گرینگ و پڕ بایەخە.

جگە لەوەش لەو بابەتەوە کە حاجی بابەشێخ لەو بوارەشدا لێکۆڵینەوە و نووسراوەی هەیە، جێی سرنج و تێڕامانە لە بابەتی مەقالەی داهێنانی "فۆرموولی جەزری ئەسەم" کە یەکێک لە کارەکانی حاجی بابەشێخ لە ڕیزیاتدایە لە ڕۆژنامەی کوردستانی ژومارە ٧٦، بە ڕێکەوتی ١٣٢٥/٥/٥ی هەتاوی (٢٧ی ژولای ١٩٤٦ی زایینی) کە لە مەهاباد چاپ دەبوو، نامەیەکی بە واژۆ (ئیمزا)ی دوکتور موهەندیس پاپاسیان کە بەرپرسی زانکۆی ئازەربایجان لە تەورێز بووە؛ بۆ حاجی بابەشێخ تێدایە، ئەمەش دەقی وەرگێڕدراوی نامەکە:

ئاغای حاجی سەیید بابەشێخ مەقالەی چاپکراوی ڕۆژنامەی کوردستانی ژومارە (٦٣) کە پێوەندیی بە داهێنانی فۆرموولی "جەزری ئەسەم" بوو، خوێندمەوە و لە داهێنانەکەی ئێوە زۆر شادمان بووم. داخوازیم ئەوەیە کە بە نامە لەگەڵ ئێمە لە زانکۆی تەورێز لە پەیوەندیدا بە، تا ئێمە لەو داهێنانە تازەی ئێوە زانیاریی زیاتر وەدەس خەین و بزانین تا چ ڕادەیەک بایەخی هەیە. یا ئەگەر بۆتان دەگونجێ بێنە تەورێز، تا لە نزیکەوە لە خزمەتتاندا ئیرادەت و هۆگریی زیاتریش پەیدا بکەین.

واژۆ: دوکتور موهەندیس پاپاسیان
بەرپرسی زانکۆی ئازەربایجان
١٣٢٥/٥/٥
تەورێز

بەداخەوە ژومارەی (٦٣)ی ڕۆژنامەی کوردستان، لەو ژومارانەن کە نەماون. جگە لەوە، بەخۆشییەوە حاجی بابەشێخ بە قەڵەمی خۆی لە بابەتی نووسینی چەند ڕیسالەیەک لە زانستی ڕیازیاتدا نووسراوەیەکی هەیە کە بە زمانی فارسییە و زۆر گرینگ و پڕ بایەخە. ئەوەش وەرگێڕدراوی نووسراوەکەی حاجی بابەشێخ:

"لە ڕێکەوتی یەکێک لە ڕۆژەکانی سەرەتای زستانی ساڵی ١٣٢٦ی هەتاوی (١٩٤٧ی زایینی)، کاتێک کە لە ژووری مەدرەسەی دارولعیلمی تورجان سەرقاڵی خوێندنەوەی کتێبە دینییەکان بووم، جەنابی فازلی زانا ئاغای مەلا محەممەدهادی ئەفخەمزادە لە بابەت پرسیارێکی کە لەمەڕ چۆنایەتیی دانی زەکات ئاراستەیان کردبوو؛ هاتن و فەرموویان ئەگەر کەسێک سەد مسقاڵ زێڕی سی ساڵ ڕاگرتبێ و زەکاتی شەرعیی بە موستەحەقین نەدابێ و ئێستا بیهەوێ زەکاتی ئەو ساڵانەی ڕابردووی لێ بدا، چەندی لەو زێڕە بۆ دەمێنێتەوە؟ هەروەک ڕوون و بەرچاوە چونکوو هەر ساڵی دەبێ چل یەکێکی لە پاشماوەی زێڕەکەی بە زەکات بدا، حیساب کردن و لێکدانەوەی ئەو مەسئەلەیە نیازی بە وردبینی و لێکدانەوەی تایبەتی خۆی هەیە. بەندە بە مەبەستی خزمەت بە هاوڵاتیان و موسوڵمانان، بە زمانی فارسی ڕیسالەیەکم نووسی کە چەندین بابەتی گرتووەتەوە.

یەکەم بە هۆی ئەوە کە فەرموودەی جەنابی زانای ناوبراو لە بابەتی دەرهێنانی میزانی زەکاتەکانی سەریەک کەوتوبوو، هەروەها چونکوو لە داهاتووشدا بۆ وەدەستهێنانی ئەو جۆرە مەسئەلانە؛ شێوازێکی زانستی بۆ خوازیاران و خوێندکاران لەبەر دەستدا بێ، شێوازی 'کسووری موتەداخیلەی موتەساعیدە'م دەرهێنا و بەدوای ئەوانەدا ڕێوشوێنی زانستیی تەعدیلولئەعداد کە چەند ساڵ لەمەوبەر بۆ حەلی نارێکییەکانی مەسئەلەی جەوهەرە نووسیبووم، هەر لەدوای ئەو دوو بابەتەدا هێناومە و چونکوو ئەو بابەتانەی باس کرا؛ پێوەندیی بە زانستی عەدەدەوە هەیە و عەدەدیش بە 'کەمیی مونفەسیل' دەزانم، ویستم مەسئەلەی جەزری ئەسەم لە 'کەمیی موتتەسیل'دا کە چەندین سەدەیە بیر و فیکری فەیلەسووفانی بەخۆیەوە گرتووە و شێوازی گشتیی بۆ وەدەرخستنی دانەنراوە؛ بنووسم و سەرچاوە و هۆکاری حەلی نارێکییەکانی ئەو مەسئەلەیە شی کەمەوە، ڕەنگە زانایان و گەورەپیاوان بە خوێندنەوەی ئەو بابەتانە یادێکی خێریش لە ئێمە بکەن."

ئەوە دەقی نووسراوەکەی حاجی بابەشێخ بوو لە بابەتی نووسین و دەرهێنانی چەندین شێوازی ڕیازی، کە بەداخەوە خودی ئەو ڕیسالانە ئێستاکە نەماون تا پسپۆڕان

لەو بابەتەوە ڕاوبۆچوونی خۆیان دەربڕن.

ئەوەی کە لە نووسراوەکەی حاجی بابەشێخ و هەروەها کتێبی تەنقیدی هەیئەتی جەدید و نامەی بەرپرسی زانکۆی ئازەربایجان دەردەکەوێ، ئەوەیە کە ئەو زانایە لە زانستەکانی وەک ڕیازیات و ئەستێرەناسیدا کە لقێکە لە زانستی فیزیک؛ شارەزایی و پسپۆڕییەکی کەموێنەی بووە. ڕەنگ بێ خوێنەران ئەوە بزانن کە ئەو زانستانە لە دایرەی زانست بە مانای گشتی بە حیساب دێن و لەگەڵ زانستە ئایینی و دینییەکان کە زۆربەی زانایانی ئایینی خوێندوویانە و دەیخوێنین، جیاوازیی بنەڕەتییان هەیە. ئەوانە زانستێک نین کە هەر زانایەکی ئایینی بیزانێ، هەروەک ئێستاش هیچ مامۆستایەکی ئایینی لەسەر ڕیازیات و فیزیکدا شارەزایی نییە.

گرنگیی کاری حاجی بابەشێخ لەوەدایە کە لەو زانستانەدا کتێب و ڕیسالە و داهێنانی قاعیدە و شێوازی تازەی بووە، کە لە ڕۆژنامەی ئەو سەردەمدا چاپ کراوە و بەر چاوی پسپۆڕان و ئەندازیارانی زانکۆ کەوتووە.

لە پێوەندی لەگەڵ لایەنی زانستیی حاجی بابەشێخ، قازی خزری شنۆیی لە کتێبەکەی خۆیدا بە ناوی "مێژووی مەشاهیری دونیای ئیسلام" لە لاپەڕەی (٧٤٧)دا نووسیویە:

> "حاجی بابەشێخ سەرەڕای زانست و لێزانیی زۆری کە لە زۆربەی زانستە ئایینییەکاندا بوویەتی، لە ئەستێرەناسی و ڕیازیاتیشدا بەتایبەت جەبر و موقابەلە و حیکمەتدا؛ زۆر پسپۆڕ و شارەزا بووە."

هەروەها لە لاپەڕەی (٣٥٧)ی هەمان کتێبدا نووسیویە:

> "شارەزایی حاجی بابەشێخ لە ڕیازیاتدا بە ڕادەیەک بوو کە بە هەموو زانایان و پسپۆڕانی زانستی ڕیازیی سەردەمی خۆی لە ئێران ڕاگەیاندبوو کە دەتوانێ لە حوزووری ئەوان، 'جەزری ئەسەم' بەباشی تاووتوێ کا و وەدەری خا."

مامۆستا هێمن لە پێشەکیی "تاریک و ڕوون"دا نووسیویە:

> "حاجی بابەشێخ لە ڕیازیاتی کۆندا زۆر شارەزا بووە."

مامۆستا هێدی لە کتێبی "ئاوێنە شکاو"ی خۆیدا لە لاپەڕەی (٧٤)دا لەگەڵ لێدوانێک لەسەر حاجی بابەشێخ نووسیویە:

"نازانم ئەو حاجی بابەشێخە بۆ خوێنەرەوەی ئەم دێڕانە چۆن و چەند ناسراوە و چ لە ڕابوردووی شەخسیەتی زانستی و کۆمەڵایەتی و جەوهەری زاتی وی دەزانێ؟ کە بەڕاستی بێجگە لەوەی کە بەسەر زۆربەی لایەنەکانی زانستدا زاڵ بوو، لە بوارەکانی تری کەسێنییشیدا هەڵکەوتوو بوو، لەبەر ئەو زانست و ئازایەتییە لەلایەن 'ویلهێڵم'ی قەیسەری ئاڵمان و ڕەزا شاوە خەڵات کرابوو و قەیسەر دووربین و ڕەزا شا عەسای جەواهێر نیشانیان بۆ ناردبوو. کاتێک دوای تێکچوونی کۆمار، لە خزمەت مەحموود ئاغای ئێلخانیزادە و حاجی حەمەد ئاغادا لە تورجان (گوندی جێی دانیشتنی) چووینە خزمەتی، ئەمری کرد ئەو خەڵاتانە بێنن کاک خالید بیانبینێ، من هەردووکیانم دیت کە بەڕاستی عەسا جەواهێر نیشانەکە زۆر سەیر ڕازابۆوە، لەبەر ئەو هەموو ئەڵماس و جەواهێراتە کە تێی گیرابوو؛ هەر بریقەی دەهات و پیاو لە تماشاکردنی تێر نەدەبوو."

لە کۆتایی ئەم بەشە لە کتێبی ژیاننامەی حاجی بابەشێخ، بیرەوەریی یەکێک لە فەقێکانی دێرینی خوێندنگای تورجان کە ئێستا خۆی مامۆستایەکی تەمەن سەرووی ٨٠ ساڵە، لە بابەت حاجی بابەشێخەوە دەنووسین.

مامۆستا مەلا محەممەدی هیدایەت گێڕایەوە:

"لە تورجان لە خزمەت مامۆستا مەلا حەسەنی ئەدیب دەمخوێند. ڕۆژێک چەند کەسێک لە ناوچەی مەنگوڕایەتییەوە بۆ پرسی تەڵاقی کەسێک هاتن بۆ تورجان کە چەند کاغەز و نووسراوەشیان دیار بوو لەو بابەتەوە پێ بوو، کە بۆمان ڕوون بۆوە ئەوە فتوای کەوتنی تەڵاقێک بوو کە گەورەمامۆستایانی مهاباد و بۆکان ئیمزایان کردبوو کە ئەو تەڵاقە کەوتووە. ئەو کەسانەش بۆ ئەوەی بەیەکجاری خاترجەم بن، هێنابوویان بزانن ڕاوبۆچوونی دارولعیلمی تورجان لەو بابەتەوە چۆنە؟ کە فتوانامەکەیان هێنا، من لە خزمەت مامۆستای ئەدیب بووم و ئەویش زۆر بەوردی تێی ڕوانی و خوێندیەوە و بێ ئەوەی هیچ ڕاوبۆچوونێک دەربڕێ، بە منی فەرموو: فەقێ محەممەد، هەستە ئەو کاغەزە بەرە خزمەت شێخ، بزانە ڕای ئەو چییە لە بابەت ئەو تەڵاقەوە؟ شێخ لەو کاتەدا لە ژووری خۆی بوو، منیش لە دەروازەم دا و لێم هەڵگیرا و چووم و کاغەزەکەم بردە خزمەت حاجی بابەشێخ، فەرمووی: دانیشە کوڕی من. دوای

ئەوەی ئەویش بەوردی خوێندیەوە، فەرمووی بچۆ عەرزی مامۆستا بکە کتیبی 'فەتاوای کوبرا' هەر لە حوجرە لەخزمەت خۆیدا هەیە؛ تماشای کا، ئەو تەڵاقە پێوەندیی بەو فتوایەوە نییە کە ئەو مامۆستایانە لە ڕووی ئەوەوە تەڵاقەکەیان خستووە، بەڵکوو یەک دوو فتوا خوارتر پێوەندیی بەوەوە هەیە و ئەو تەڵاقە ناکەوێ و دوای ئەوەی فتواکەی دییەوە، وەڵامەکەیان بۆ بنووسێتەوە. منیش چوومەوە حوجرە و مامۆستای ئەدیب کتێبەکەی هێنا، کە جوان تاووتوێی کرد و لێی ڕوانی، فتواکەی دییەوە و دیار بوو تەڵاقەکە نەدەکەوت و بەو جۆرە وڵامەکەی بۆ نووسین، ئیتر ناوێکیشی لە حاجی بابەشێخ نەبرد."

فەسڵی حەوتەم
پێگەی مەعنەویی حاجی بابەشێخ

نووسەر: کاک ناسر عەلیار

بە پێچەوانەی هەندێک وڵاتی ئیسلامی، لە کوردستاندا لەنێو ڕابەرانی مەزهەبیدا لە دوو سەت ساڵ لەمەوبەرەوە شێخەکانی تەریقەت باڵادەست بوون نەک مەلاکان، جا هەر بۆیە لە وڵاتدا بەدەگمەن مەلای وا هەبووە خاوەنی دەسەڵاتێکی مەعنەوی بووبێ. ئەو تاک و تەرا مەلایەش زۆرتر بە هۆی پێوەندی بە بنەماڵەیەکی عەشیرەتییەوە یا بە هۆی مڵکدارییەوە بووە یان پۆیەکیان لە شێخایەتی پێوە بووە. لەوانە لە موکریاندا: مەلا خەلیل گۆڕۆمەر، شێخ محەممەدی خانەقا، حاجی بابەشێخ، حاجی بایزاغا، شێخ ئەمینی بێژوێ، تا ڕادەیەکیش مەلا حوسێنی مەجدی. هەر کام لەو کەسایەتییانە وەک کۆڵەکەیەک وا بوون کە مەسەلە شەرعییەکان و ڕووداوەکانی سەر بە دین و مەزهەب و بگرە مەسەلە کۆمەڵایەتییەکانیش بەدەوری ئەواندا دەخولاوە و دەهاتە بەردەمی ئەوان.

لەوانە کە باس کران، حاجی بابەشێخ چالاکتر و زیاتر لە کاردا بووە و دەوڵەت و میللەت زۆر جار دەستەودامێنی دەبوون بۆ ناوبژیی بەینی دەوڵەت و عەشیرەتەکان یا بەینی عەشیرەتەکان خۆبەخۆی، وێنەی زۆر لە بەڵگە و نووسراوە و بیرەوەری لەو بارەوە هەن کە ئەم کتێبەی بەردەستتان هەندێک لەوانەی خستۆتە ڕوو. دیارە ئەو نەوعە کەسایەتییانەی باس کران، چەند تایبەتمەندییان تێدا بووە تا سەرەڕای باوی کۆمەڵی کوردەواری کە شێخەکانی دەخستە لای ژوورەوە، ئەوانیش وێڕای شێخەکان؛ دەگەیشتنە پلەی دەسەڵاتی مەعنەوی (واتە "اقتدار" کە لە ڕوانگەی کۆمەڵناسییەوە لە تەک "قدرت"دا فەرقی هەیە). مەبەست لە دەسەڵاتی مەعنەوی، دەسەڵاتێکە بەبێ مڵک و ماڵی زۆر و تایەفەی زۆر و چەکدار و دەستوپێوەند و خەڵات و بەخششی دەوڵەت، یانی هەموو ئەو شتانەی کە بە عادەت حاکمانی سەر بە دەوڵەت و میر و قوڵەمیر و ئاغاکان هەیانبووە. تایبەتمەندییەکانی مەلایانی دەسڕۆیشتوو و خاوەنی دەسەڵاتی مەعنەوی ئەوانەن:

١. شارەزایی لەسەر دین و مەزهەب.
٢. سیاسەتوانی و شارەزایی مامەڵە لەگەڵ چینوتوێژەکانی خەڵک.

٣. بۆیری و نەترسان.
٤. یەکڕوویی و بێغەرەزی.

ئەو خەسڵەتانە هەمووی، کەم و زۆر لە حاجی بابەشێخدا بەرچاو بوون. زۆر جار لە ناوچەدا وەک حاکمی شەرعێک هەڵسوکەوتی کردووە. دەسەڵاتی مەعنەویی ئەو جۆرە مەلایانە وەک لە وڵاتانی دیکەشدا دەرکەوتووە، دوو لایەنی لێ کەوتۆتەوە: لایەنێکی وەک ئەستووندەکی تاوڵ، سەرفی پاراستنی هەبوون و هەویەی مەزهەبی و قەومایەتیی گەل دەبێ، زۆر جار بۆتە پاڵپشت، بەتایبەت بۆ گەلی کورد کە کێشەی قەومی و مەزهەبیی هەیە. بوونی ئەو جۆرە کەسانە لە گۆڕەپانی فەرهەنگ و سیاسەتدا؛ کێشەکان بە قازانجی گەلدا دەشکێنێتەوە، بەڵام کاتی واش هەبووە هێزی مەعنەویی ئەو جۆرە کەسانە پێشی بە تازەگەریی پێویستی کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی و مەزهەبی و سیاسی گرتووە و لە دواکەوتوویی کۆمەڵگادا دەوری گێڕاوە. هەر کام لەو مەلایانەی باس کران؛ هەردوو دەورەکەیان بینیوە، حاجی بابەشێخیش سەر بەو بابەتەی باسی لێ کرا؛ هەمان خووخدەی ئەو پۆلە مەلایەی هەیە، بەگشتی بە هەمان تەبیعەتی تایبەت بە خۆیان، بەڵام پێم وایە بە بۆنەی سیاسەتکردنەوە، حاجی بابەشێخ لە بواری سیاسەتدا زۆرتر چووە بەرەو پیری تازەگەری و لەبەرانبەری شەپۆلی ئاڵوگۆڕی دونیای نوێدا خۆی بەدەستەوە داوە، هەر چەند دەوروبەرەکەی لایان وا بووە لە هەستی ماقوڵی خۆشەویستی و سەروەریخوازییەوە تازەگەریی سەلماندووە، بەڵام بەلای منەوە لە تێگەیشتنی سیاسی، زیاتر سەرچاوەی گرتووە.

لە بواری مەزهەبییشدا، من پێم وایە حاجی بابەشێخ هەر سەر بە تاقمی نەریتخواز و بیرۆکەی شێخ و مەلای سەدان ساڵەی کوردەواری بووە، بەڵام جۆرێک لە قەبووڵ و دانپێدانان بە تاقمی نوێخوازی ڕەخنەگری مەزهەبییش لە هەڵسوکەوتەکانیدا بەدی دەکرێ.

لەمەڕ قسەڕەوایی "نفوذ امر"ی حاجی بابەشێخ، نەقڵێک مامۆستا هەژار لە "چێشتی مجێور"[٢٤]دا دەیگێڕێتەوە کە بەجوانی بەیانی بابەتەکەی ئێمە دەکا:

حەمەدی مەولوودە چرچی چەتە گێڕایەوە: خۆم و سێ کەس هاتینە قاوەخانەی گردەبەردان، هەژ نۆ بارگین و ئێستر بە بارەوە بەسترابوونەوە، گوتیان جیازی بووکی حاجی بابەشێخە. دەمم هەڵبەست و بارمان برد و

---

[٢٤] . هەژار موکریانی، چێشتی مجێور، سنە، چاپەمەنی مێهرەگان، ١٣٨٦، ل٣٠٠.

ڕۆیشتین. گەڕامەوە گوتم: بە حاجی بابەشێخ بڵێن حەمەی مەولوود ماڵەکەی برد، چونکە ئەو بۆ هەژدە کەس نۆ نانی ناردبوو. ماڵمان لە عێراق فرۆشت. نامەی حاجی بابەشێخ بۆ شێخ عەلائەددین هات. گرتیانم، ئاخر پووشەکەیان لێ ستاندمەوە. نەمدەزانی شێخ لەسەر یەکتری دەکەنەوە!

فەسڵی هەشتەم
حاجی بابەشێخ و یەکێتیی موسڵمانان

بیروبۆچوونی حاجی بابەشێخ هەر لە سەردەمی لاوەتییەوە لە بابەت ئۆمەتی ئیسلامی و کۆمەڵگای موسوڵمانان وەک ڕۆشنبیرانی گەورەی ئەو سەردەمی دنیای ئیسلام بووە و دیارە فکر و ئەندێشەی کەسانێک وەک شێخ محەممەد عەبدە کەواکەبی و ڕەشید ڕەزا و سەیید جەماڵەدین ئەسەدئابادی کاریگەریی زۆریان لەسەر حاجی بابەشێخی لاوی تەمەن ژێر (٢٥) ساڵ بووە کە هەر لەو سەردەمەدا بە کۆمەڵەی یەکیەتیی ئیسلام پەیوەست بووە و زۆر زوو بۆتە بەرپرسی ئەو کۆمەڵەیە لە کوردستان.

دیارە ئەو ڕۆشنبیرانەی دنیای ئیسلام لەو ڕوانگەیەوە کە وڵاتە پێشکەوتووەکانی ئورووپایی لە ناکۆکیی دنیای ئیسلام بۆ بەرژەوەندیی خۆیان کەڵک وەردەگرن، دەستیان داوەتە ئەو چالاکییانە و کۆمەڵگای موسوڵمانانیان ئاگادار کردۆتەوە. جا حاجی بابەشێخیش وەک کەسایەتییەکی ئایینی لە وڵاتی کوردستان، ئەو بیروبۆچوونەی بووە و پێی وا بووە شەڕی فیرقەیی و مەزهەبی سەرچاوە لە دواکەوتوویی و بێخەبەری دەگرێ کە لە بەرژەوەندیی گشتیی دونیای ئیسلامدا نییە و ناتەوانی لە هەڵسەنگاندن و لێکدانەوەی پیلانەکانی وڵاتە ئیستیعمارییەکانە بۆ وڵاتانی دواکەوتوو. سەرەڕای هەموو ئەوانە، شەڕی فیرقەیی بە قازانجی گەلی کوردی سوننی لە ئێراندا کە کەمینەن؛ نەزانیوە.

ڕەنگ بێ هاوڕانەبوون لەگەڵ مەلا خەلیلی گۆڕۆمەر کە لە سەردەمی ڕەزا شادا لەبەرابەر یاسای یەک دەسبوونی لیباس فتوای دەرکرد و شەڕی خوێناویی لێ کەوتەوە، هەر لەو بیروبۆچوونەوە سەرچاوەی گرتبێ. هەر بۆیە حاجی بابەشێخ بە پێچەوانەی مەلا خەلیل فتوای دەرکرد، کە هیچ کەس بە لەبەرکردنی شەڵوار و کڵاوی عەجەمی کافر نابێ. هەر چەند ئەگەری ئەوە هەیە کە هێندێک کەس پێیان وا بێ ئەو فتوایەی مەلا خەلیل سەرچاوە لە هەستی نیشتمانپەروەریی ئەوەوە دەگرێ و لەبەر پاراستنی پۆشەنی کوردی؛ ئەو فتوایەی دابێ، لە کاتێکدا هەڵوێستی مەلا خەلیل لە سەردەمی کۆماری کوردستانیش کە هەموو بەڕێوەبەرانی ئەو حکوومەتە کوردییەی بە کافر دانابوو؛ ئەوە پشتڕاست ناکاتەوە.

یەکێکی دی لەو نیشانانەی کە ئەو هەڵوێست و بیروبۆچوونەی حاجی بابەشێخ وەدەر دەخەن، دانیشتن لەگەڵ ئایەتوڵڵا مەڕدووخی کوردستانی لە بابەت

دەسکێشانەوەی ئایەتوڵلا لە نووسینی کتێب لە دژایەتی بە مەزهەبی شیعە کە دەبێتە هۆی پەرەسەندنی کێشەی نێوان شیعە و سوننی؛ گفتوگۆی کردووە. حاجی بابەشێخ چەندین جار لەو بابەتەدا لەگەڵ ئایەتوڵلا لە شاری سنە لە ماڵی ئاغای موجتەهیدی کە دۆستی حاجی بابەشێخ بووە، چاوپێکەوتنی بووە.

لە لایەکی دیکەوە و لە هەمان کاتیشدا سەیید عەبدولعەزیزی کوڕە گەورەی خۆی کە زانای ئایینی بوو، ناردۆتە لای گەورە مەرجەعی شیعە؛ ئایەتوڵلا برووجێردی، کە لە شاری قوم دادەنیشت، ئەویش هەر بۆ وتووێژ لەسەر پێشگیری لە بێڕێزی و بێحورمەتی بە مەزهەبی سوننی لەلایەن هێندێک لە زانایانی شیعەوە، هەروەها داوای لە ئایەتوڵلا برووجێردی کردبوو کە ئەو کتێبانەی وەک کتێبی "مەجلیسی" و "کولەینی" کە زۆریان بێحورمەتی و بابەتی دوور لە ڕاستی لە بابەت جێنشینانی پێغەمبەری ئیسلام تێدایە؛ کۆ کرێتەوە و چاپ نەکرێن.

ئەو هەڵسووڕانانەی حاجی بابەشێخ دەگەڕێتەوە بۆ چەند ساڵ پێش کۆچی دوایی خۆی و هەر بۆیەش بە بۆنەی کۆچی دوایی حاجی بابەشێخ، ئایەتوڵلا برووجێردی نامەی پرسە و سەرەخۆشیی ئاراستەی سەیید عەزیزی کوڕی حاجی بابەشێخ دەکا و لێرەدا نامەکە چاپ کراوە. ئەوەش دەقی فارسیی نامەکەی ئایەتوڵلا برووجێردی (ناوی چکۆلەی ئایەتوڵلا برووجێردی؛ حوسەین تەباتەبایی بووە):

نامەی ئایەتوڵلا برووجێردی بۆ سەیید عەبدولعەزیزی سەیادەت، بە بۆنەی کۆچی دوایی حاجی بابەشێخەوە

بسم الله الرحمن الرحیم

حضور جناب مستطاب آقای عبدالعزیر سیادت اَدامه الله تعالی تأییده و توفیقه

مرقومۀ جنابعالی را آقایان اخوانتان سید عبدالقادر و سید مصطفی سیادت رسانیدند. از اینکه مرقوم داشته بودید والدتان متوفی شده متأثر شدم. امید است ایشان مشمول رحمت واسعۀ خداوند عزّ شأنه شوند و جنابعالی و سایر مصیبت‌زدگان را صبر جمیل و اجر جزیل عطا فرماید. امید است در این مواقع دعاء و توجه حقیر را فراموش نکنید. از قرار مسموع حوزۀ علمیۀ آنجا را اداره می‌کنید. مقتضی است برای تدریس محصّلین اشخاص صالح و بالیاقت انتخاب فرمایید.

والسلام علیکم و رحمة الله و برکاته.

٢٢ رجب ١٣٧٩ [هجری قمری]

حسین الطباطبایی

واتە:

بە ناوی خوای گەورە و دلۆڤان

[بۆ] پێشگای بەڕێزی موستەتاب؛ ئاغای عەبدولعەزیز سەیادەت، خواوەندی مەزن سەرکەوتنی درێژە پێ بدا.

نووسراوەی بەڕێزتان، ئاغایانی براتان، سەیید عەبدولقادر و سەیید مستەفا سەیادت هێنایان. ئەوەی کە نووسیبووتان باوکی بەڕێزتان کۆچی دوایی کردووە، پەشێو و نارەحەت بووم، هیوادارم زاتی پاکیان بکەوێتە بەر ڕەحمەتی بێسنووری خواوەندی گەورە و بێهاوتا و بەڕێزتان و هەموو ئەو کەسانەی کە لەو خەسارەدا هاوبەش بوون، لە خوای گەورە داوا دەکەم تاقەتی ئەو ڕەنج و تاڵییەتان زیاد کا و خۆڕاگریتان چەند بەرابەر کا.

هیوادارم لەو کاتانەشدا دوعا و هاوغەمیی ئەم بچووکەشتان لەبیر نەکەن.

بیستوومە کە خوێندنگای دینیی ئەوێ بەڕێوە دەبەی، داوات لێ دەکەم بۆ خوێندن لە کەسانی پاک و ڕاست و لێهاتوو کەڵک وەرگری.

سڵاو و درووود و ڕەحمەتی خوداتان لێ بێ.

٢٢ی ڕەجەبی ١٣٧٩

حوسێن تەباتەبایی

فەسڵی نۆهەم
حاجی بابەشێخ و ئەدەبیات

حاجی بابەشێخ وێڕای ئەوەی کە لە زانستە ئایینییەکان و ئەو زانستانەی وەک ڕیازیات و ئەستێرەناسییشدا شارەزایی بووە و تەنانەت خاوەنی ڕاوبۆچوونی تایبەت و نووسراوە و کتێب لەو زانستانەدا بووە، زۆریش هۆگری شێعر و ئەدەبیات بووە. سەرەڕای ئەوەی کە زۆر جار شاعیرانی بە وەرگێڕان یا مانای شێعرێک تاقی کردۆتەوە، خۆشی شێعری بە زمانی فارسی و کوردی هەیە، بەڵام ئەو شێعرانە زۆر نین، یا هەر ئەوەندە بوون، یا هەر ئەوەندەیان ماون.

شێعرەکانی حاجی بابەشێخ، بەتایبەت ئەو چەند شێعرە فارسییە، هەروەک لێرەدا خوێنەران دەیبینن، زۆر لە ئاستێکی بەرزی شێعری و ئەدەبیدان، بەڵام سەرەڕای ئەوە، حاجی بابەشێخ وەک شاعیرێک ناوی دەرنەکردووە.

لەم بەشەدا بیرەوەریی چەند شاعیر و مامۆستا لە حاجی بابەشێخ کە پێوەندیی بە شێعرەوە هەیە و لە کتێب و نووسراوەکانیاندا هاتووە، پێش شێعرەکانی حاجی بابەشێخ دەخوێنینەوە.

١. مامۆستا حەقیقی لە پێشەکیی کتێبی "دیوانی حەقیقی"، لە لاپەڕەی (١٢)دا نووسیویە:

> "جێژنێک لەگەڵ سەیید کامیل (مامۆستا ئاوات) چووینە خزمەت زانای بەناوبانگ حاجی بابەشێخ لە گوندی جەمیان، مەلا و فەقێی ئەو مەڵبەندە زۆریان لەوێ بوون، ڕووی کردە من فەرمووی بەم دوو شێعرە عەرەبییە کە حەزرەتی عایشە لە وەسفی حەزرەتی محەممەددا فەرموویە؛ ئیمتیحانی شاعیریی تۆ دەکەم. بۆی نووسیمەوە و منیش هەر لەو کۆڕە و لە خزمەت خۆیدا وەرمگێڕاوە سەر شێعری فارسی کە لە ڕادەبەدەری پێ خۆش بوو و پەسەندی کرد و تەحسینی کردم. ئەو ڕووداوە شوێنێکی تایبەتی لە لاپەڕەی بیری مندا جێ هێشتووە. شێعرە عەرەبییەکە و وەرگێڕاوەکەی من ئەمەیە:
>
> وَ لَو سَمِعوا فِي مِصرَ اَوصافَ خَدِّهِ
> لَمَا بَذَلوا فی سومِ یُوسفَ مِن نقدِ
> لَوّامی زلیخا لَو رَأيْنَ جَبینَهُ
> لَأثَرنَ بِقطعِ القلوبِ على الأيدِ

ئەمەش وەرگێڕاوەکەی:

اگر اوصاف خدّش مصـریان آن‌دم شنیدندی
خریداران یوسف را به پولی کی خریدندی؟
رخش را طعنه‌گویان زلیخا ار بدیدندی
به جای دست‌های خویش، دل‌ها را بریدندی

مامۆستا حەقیقی ساڵانێک دواتر لە نامەیەکدا کە بۆ مامۆستا سەیید عەبدولقادری سەیادەت کوڕی حاجی بابەشێخ نووسیبوو، بە شێعر ئاماژەی بەو ڕووداوە کردووە، ئەمەش چەند بەیتێک لەو شێعرە:

سەیادەت سەییدی پاکیزە گەوهەر!
دوڕی دوڕدانەیی زارا و حەیدەر
گوڵی بێخاری سووری باخ و چیمەن
دوڕی سەرسەوزی بن دەریای ئەحمەر
هەمیسان نامە و شێعرت گەیشتن
کە پێی ڕوون بووە چاوم، نامە سەر سەر
دەزانم شاعیرێکی چاکی ئەمما
بڕستی لێ بڕیوی کاری دەفتەر
لە حاڵی موخلیسی خۆت گەر دەپرسی
لە نەردی پیرییا کەوتوومە شەشدەر
جەنابی حاجی باباشێخی بابت
لە گەردوونی فەزیلەتدا بوو ئەختەر
چەلێکی ئیمتحانی شێعری کردم
بە ڕووسووری لە عۆدەی هاتمە دەر
ئەتۆ چۆنی لەگەڵ دنیایە قوربان
هەتن یارانی دیندار و بەجەوهەر
"حەقیقی" موخلیسی خۆتانە "سەیید"
دۆعاگۆیە هەتاکوو ڕۆژی مەحشەر

خوالێخۆشبوو مامۆستا سەیید عەبدولقادری سەیادەت (سەیید) وەڵامی هەر بە شیعر داوەتەوە، ئەوەش چەند بەیتێک لە شێعرەکەی ئەو:

حەقیقی شێعری دوایی تۆ گەیشتن
وەکوو چەپکێک وەنەوشەی تازە و تەڕ
لە حاجی بابەشێخت کردبوو یاد
مەشامی گیان و دڵ پێی بوو موعەتتەر
لە دنیادا ئەتۆش نەتبوو دڵی خۆش
دڵت خۆش کا خودا ئەمجار لەمەوبەر
بە لوتفی تۆوە هەمدەم زۆرە ئەمما
ئەگەر دینداری جەوهەردار بێ کەمتەر
کەسێ دینی هەبێ خۆی جەوهەرێکە
دروستە پێی بڵێی پیاوی بەجەوهەر
بەیانێکی حەقیقەت بوو کە فەرمووت
بڕستی لێ بڕیوم کاری دەفتەر
قسەی تۆم هێندە پێ خۆشە کە نایدەم
پیاڵێکی بە جۆگێک ئاوی کەوسەر
بەڵام من ئیمتیحانت ناکەم ئوستاد
موجەڕڕەب تەجرووبەی ناکرێ موکەڕڕەر

٢. مەلا جەلالی شافیعی سەقز کە نووسەری کتێبی "جوغرافیای تاریخیی کوردستان"ە، بیرەوەرییەک لە حاجی بابەشێخ دەگێڕێتەوە هەر لە بابەتی شێعرەوە لە لاپەڕەی (٥٢٤)ی کتێبەکەیدا، نووسیویە:

حاجی بابەشێخ عەلاقە و پەیوەندیی زۆری بە باس و وتووێژی عیلمی لەگەڵ فەقێ و مەلاکاندا بووە. لە ساڵی ١٣٢٩ی هەتاوی (١٩٥٠ی زایینی) لە دێی تورجان لەخزمەت ئاغا سەیید عەبدولعەزیزی کوڕی حاجی بابەشێخ دەرسی "کافیە"م دەخوێند. حاجی بابەشێخ جارجار دەهاتە ناو فەقێکان، جاری وا بوو ئێمە پرسیارمان لێ دەکرد، جاری وایش بوو ئەو پرسیاری لە فەقێکان دەکرد. لەبیرمە ڕۆژێ هاتە حوجرە، بەڕێکەوت مامۆستا مەلا عەبدوڵڵا محەممەدیش لەوێ بوو، ئەم شێعرەی سەعدی (ڕ. خ) لە موستەعیدەکان پرسییەوە:

سَلِ الْمَصانِعَ رَكْباً تَهيمُ فِي الْفَلَواتِ
تو قدر آب چە دانی کە در کنار فراتی!

دیارە مەبەستی نیوە عەرەبییەکە بوو، بەڵام فەقێکان نەیانزانی. ئێمە کە سووختە بووین، دانیشتبووین و تەماشای دەممان دەکردن، ئیجازەمان نەبوو قسە لەو شتانە بکەین، بەڵام من کە ئەم شێعرەم لە "کلّیات سعدی"دا خوێندبۆوە؛ دەستم هەڵێنا، موستەعیدەکان لێم توورە بوون و وتیان ئێمە نەیزانین تۆ ئەیزانی؟ منیش وتم ئەگەر نەمزانی؛ وەک ئێوە دێمەوە، ئەگەریش زانیم؛ ئەوە دیارە بە حەق دەستم هەڵێناوە. حاجی بابەشێخ فەرمووی: ئافەرین کوڕی مامۆستا، بیڵێ. منیش شێعرەکەم مانا و تەرکیب کرد. حاجی بابەشێخ فەرمووی ئەی هەزار ئافەرین کوڕی مامۆستا، بەڕاستی زانیت، جوانیشت زانی.

٣. مامۆستا سەیید کامیل ئیمامی (ئاوات) گێڕاویەتەوە:
ساڵێک لە تورجان لەخزمەت حاجی بابەشێخی مامم‌دا بووم کە جەماوەرێکی زانا و ئەدیبیشی لێ بوو، مامم (حاجی بابەشێخ) فەرمووی: سەیید کامیل بزانم ئەو بەیتە شێعرەی باباتاهیری هەمەدانیم بۆ دەکەیە کوردی! فەرمووی:

شب ار گیرم خیالت را در آغوش
سحر از بسترم بوی گل آیو

مامۆستا ئاوات فەرمووی، منیش خێرا کوتم: جا قوربان هەر وشەکان بکەیە کوردی، دەبێتەوە شێعر. ئەمەش کوردییەکەی:

ئەگەر شەو فیکرەکەت بگرم لە باوەش
لە جێگەمدا سبەینێ بۆنی گوڵ دێ

فەرمووی زۆری تەحسین کردم.

٤. سەیید مستەفای سەیادەت کوڕی حاجی بابەشێخ گێڕایەوە:
لە گۆڤارێکی فارسیی ئەو سەردەمەدا، شێعرێکی ئەبولحەسەنی وەرزی شاعیری لاوی ئەو سەردەمە کە لە ئێراندا ناوی دەرکردبوو؛ بۆ حاجی بابەشێخی بابم خوێندەوە کە بەیتی یەکەمی غەزەلەکەم خوێندەوە.

آن شب که تو را با دگری دیدم و رفتم
چون مرغ شب از داغ تو نالیدم و رفتم

حاجی بابەشێخ فەرمووی ئەوە هەر قسە نییە شاعیر کوتویە. جا چۆن ئینسان هێندە خۆیڕی دەبێ، کاتێ یارەکەی دەگەڵ یەکی دی ببینێ، لە تاوان وەک قەل دەقڕێنێ و هەڵدێ؟
حاجی بابەشێخ فەرمووی درێژەی بدە، بزانم دوایە چ دەڵێ!
کە بەیتی دووهەمم خوێندەوە:

چون پرتو مهتاب کە افتادە و محو است
بر گوشەی دیوار تو تابیدم و رفتم

ئەم بەیتەی کە وێنە و تەشبیهی شاعیرانەی جوانی تێدایە، وای کاریگەریی لەسەر حاجی بابەشێخ دانا کە فەرمووی: ئەی هەزار ئافەرین شاعیر! وەڵڵاهی ئەو بەیتەی دیکەشی چاک کردەوە.
"ئەوە نیشاندەری پلەی شێعرناسی و زەوقی حاجی بابەشێخ دەگەیەنێ، کە شێعری لاوازی چۆن لە شێعری ڕێکوپێک و پڕ مەعنا خێرا بۆ لێک بۆوە[٢٥]".
حاجی بابەشێخ خۆشی جار جار شێعری داناوە، بەڵام تەنیا سێ غەزەل بە زمانی فارسی بەجێ ماوە، هەڵبەت بێجگە لەو شێعرانەی کە بە زمانی کوردی؛ ئادابی دینیی بۆ منداڵان نوسیووە بە ناوی "عەقیدەی کوردی".
لێرەدا بۆ باسی ئەو شێعرانەی حاجی بابەشێخ لە نووسراوەکەی مامۆستا ئاسۆ کە لەو بابەتەوە هەیە، کەڵک وەردەگرم.
مامۆستا ئاسۆ: من بۆخۆم شاعیرم و هیچ پێویستیش ناکا بڵێین خۆی تاریف دەکا یان شکستەنەفسی دەکا. لە شێعردا گەیشتوومەتە ئەو پلەیەی کە ئەگەر لە فارسی و کوردی و کەم تا کورتێ لە عەرەبی و تورکیشدا شێعرێ ببینم، بزانم چاکە یان خراپە؟ نەزمە یا شێعرە؟ شاعیرەکەی ئاگادار و زانایە، یا هەر زەوقی باشی شێعری هەیە؟
ئەو پێشداوەرییە بۆ ئەوە بوو کە چاو لەو شێعرەی حاجی بابەشێخ کەن کە ئەگەر تۆزێک شێعرناس بن، دەزانن پلەی زانیاری و زاڵبوونی ئەو بەسەر ئەدەبی فارسیدا تا چ ڕادەیەک لە سەرێ بووە. ئەوەش غەزەلەکەی حاجی بابەشێخ:

---

٢٥. محەممەدسەعید نەجاڕی (ئاسۆ)، تەمەنی خزمەت، زەمەنی ئەزیەت، لەسەر حاجی بابەشێخ (چاپ نەبووە).

از تنم افسردگی یک مشت خاکستر گذاشت
استخوانم را زغال خالی از اخگر گذاشت
بـرنگردد در خزان ما بهار زندگی
این تمنا داغها بر جان اسکندر گذاشت
اشک و آه، آمد شدی خوش داشتند در شهر عشق
تیره‌بختی رخت ما در کوچۀ دیگر گذاشت
محنت بی‌صفوتان چندان گرانی می‌کند
بر من بیچاره نتوان بار سنگین‌تر گذاشت
عهد پایانی ندارد جز زبان هیچ کس
چون تهی‌دستی که در دکّان گرو خنجر گذاشت
هست سالاری که در میدان عرفان نامجوست
آفرین بر وی که پا از سایرین برتر گذاشت
"مخلصا" در هر دو عالم کار مردان مردمی است
نقد واعظ این بود از هر چه در منبر گذاشت

مامۆستا ئاسۆ لە درێژەی وتارەکەیدا نووسیویە:
ئەم غەزەلە کە ڕاست بە شێوازی هیندی دانراوە و بۆنی شێعری "سائیب" و "کەلیم"ی لێ دێ، نیشاندەری شاعیریی باشی دانەرەکەیەتی. ئەگەر ئەو بەیتەی کە ئاماژە بە سالار سەعید دەکا؛ تێیدا نەبایە، پیاو بەڕاستی وەشک دەکەوت ئایا شێعری حاجی بابەشێخ هیی خۆیەتی یا هیی شاعیرێکی دیکەیە و ئەو نووسیویەتەوە بۆ سالار سەعید (عەلی بەگ حەیدەری)؟

لە وەڵامی ئەو شێعرەی حاجی بابەشێخدا عەلی بەگ حەیدەری (سالار سەعید) کە شاعیر و ئەدیب و زانا بووە، دەچێتە جەنگی شێعرییەوە و لە وڵامدا قەتعەیەکی هەشت بەیتی هەر بەو وەزن و قافیە و ڕەدیفە دەنێرێتەوە، کە جێی خۆیەتی ئەویش لێرەدا بنووسین تا خوێنەرانی ئازیز لەم بابەتە نایابانە کە وەک گەوهەر لە چەند سەدەفی بێ خاوەن لەنێو دەریای ئەدەبی ئێمەدا ون بوون؛ بێبەش نەبن:

چامه نغزت بخواند هر کسی گوید ابد
حضرت سیّد ز درج معرفت گوهر گذاشت

برتری از هر که گویم، زآنکه آل حیدری
برتری را بهر اولادش ز پیغمبر گذاشت
روسفید بارگاه آل پیغمبر بود
هر که کفش پات را دستش به روی سر گذاشت
هر کسی بر ضدّ رأی صائبت کاری کند
دست حق بر حنجر و حلقوم او خنجر گذاشت
آن کَسَت در مجلس شوریٰ ببیند گوید او
اهل مُکری بر سر شوریٰ یکی افسر گذاشت
ای علی عاصی مشو از امر سیّد رو متاب
قهر حق از بهر عاصی نار و هم اخگر گذاشت

مامۆستا ئاسۆ لە درێژەدا نووسیویە:
هەمدیسان لەدوای ئەم شیعرە جوانەی عەلی بەگ حەیدەری، شاعیرێکی کەش بە نازناوی "فایز" لە وەڵامی شێعرەکەی حاجی بابەشێخدا غەزەلێکی نووسیوە. ئەوەش ئەو غەزەلە:

بر صحیفه خامه مشکین تو عنبر گذاشت
از معانی در معانی کانی از گوهر گذاشت
"حظ" همچون خط روی دلبرانش حفظ جان
خال نقطه خال مشکی اقطع و ابتر گذاشت
مشکلات حکمتی از یک نظر تحقیق شد
همچو یک برق تجلی قطب را انور گذاشت
خود نه تن را دیده را در روشنی کحل البصر
بلکه دل زان در بصیرت صد قدم برتر گذاشت
مجلس شوریٰ ز شور مقدمت بشری زمان
در مقام ملک ایران شورش محشر گذاشت
زین تغابن در رقابت بر عدو هموار شد
بر دل خود او ز حسرت ناجح از شر گذاشت
هر که لاف همسری با آل پیغمبر زند
نار او را تن به خاک و خاک را اخگر گذاشت
بر بقای مجد و علمت آنکه واقف‌تر شود
حب و اخلاص نبی را ملک بی رهبر گذاشت

فایزا در دو جهانش راحت و رحمت بود
هر که خود را بهر قهرش از ادب مغفر گذاشت

مامۆستا ئاسۆ لەدوای ئەم شێعرەش، ئەمەی نووسیوە:
وەک دەردەکەوێ ئەم غەزەلە لەوی دیکە کە قەتعەش بوو، بەقەوەتتر و بەهێزترە. هەردوو ئەو شیعرانە، زەمانی کاندیدابوون (پاڵێوراوبوون)ی حاجی بابەشێخ دەگەیێنێ.
ئەم سێ بەیتە فارسیەش هەر هیی حاجی بابەشێخە:

ای دل چرا به گوشۀ عزلت نشستەای؟
چون صید تیر خورده و در دام بستەای
ساقی اگر پیاله ندادت عجیب نیست
زیرا به خلف وعده تو مینا شکستەای
چون ژاله تلخ طعمی و چون سرو بی ثمر
هر جا به باغ و راغ لب جوی رُستەای

دیارە دەبێ غەزەلێکی تەواو بێ، یان هەمووی نەماوە، یان خۆی تەواوی نەکردووە.
***
"حاجی بابەشێخ هەستی خۆی بە ماوەیەکی کەم پێش کۆچی دوایی خۆی، لە پارچە غەزەلێکدا دەربڕیوە. غەزەلێکی مەردانە کە لە ڕاستیدا دەتوانێ نیشاندەری ژیان و ئاواتەکانیشی بێ. هێزێکی ئیمانی و عیرفانیی بەهێز کە دیارە لەژێر هەڵسوکەوتی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابووریی ئەو کەسایەتییەدا بوونی هەر بووە و لە سەرەمەرگدا سەری هەڵداوە، لێرەدا ئەو غەزەلە دەهێنین کە زۆر شت دەردەخات[٢٦]."
ئەوەش ئەو غەزەلەی حاجی بابەشێخ:
جز درد و الم همدم بیمار کسی نیست
زین دام بلا غیر خدا دادرسی نیست
از قافلەی مرگ کسی باز نگردد
کاین راه روان را اثری نه، جرسی نیست

---

٢٦. ناسر عەلیار، ورەبەرزی لە تێشکاندا، ڕووداوێکی مێژوویی، گۆڤاری ڕامان، ژمارە ١٦٤، ٢٠١١/١/٥.

ای پیک اجل تند همی آیی و دانم
در بین من و ساعت موعود بسی نیست
مرغ دلم افتاده ز پرواز و تماشا
هرچند که دامی نه به ظاهر قفسی نیست
من طایر قدسم که به وحدت شدەام رام
الفت به من اندر سر هر بوالهوسی نیست
هر کس که به بازار صداقت گذر آرد
بی‌غایله آید که در اینجا عسسی نیست

ئەم غەزەلە لەلایەن حاجی سەیید جەمیل هاشمی، نەوەی حاجی باباشێخەوە پێشوازیی لێ کراوە، ئەمەش تێهەڵکێشەکەی حاجی سەیید جەمیل:

تێهەڵکێشەکەی:

این کالبد فانیِ تن، جز قفسی نیست
بی شعله جان تیره و در آن قبسی نیست
صد حیف دوا و دم عیسی نفسی نیست
جز درد و الم همدم بیمار کسی نیست
زین دام بلا غیر خدا دادرسی نیست

بی مرگ حیات دگر آغاز نگردد
رمزی است که هرگز به کس ابراز نگردد
جز ملهم حق محرم این راز نگردد
از قافلەی مرگ کسی باز نگردد
کاین راه روان را اثری نه، جرسی نیست

چون تیر برون جستەای از قوس کمانم
سوی هدف آخرتم رفته روانم
آمادۀ بخشیدن سرمایۀ جانم
ای پیک اجل تند همی آیی و دانم
در بین من و ساعت موعود بسی نیست

مرغ ارم جنت توحیدم و الهام
مستغنی‌ام از دانه و اوهام و می و جام
در قید منیّت نیم و رسته‌ام از دام
من طایر قدسم که به وحدت شده‌ام رام
الفت به من اندر سر هر بوالهوسی نیست

آن عاشق صادق که صفای دلی دارد
جان بر کف خود در ره معشوق گذارد
از محشر و میزان و جزا باک ندارد
آن‌کس که به بازار صداقت قدم آرد
بی غایله آید که در آنجا عسسی نیست

ئەوەش وەرگێڕاوی ئەو غەزەلەی حاجی بابەشێخ بۆ سەر زمانی کوردی، کە مامۆستا ئاسۆ (کاک سەعید نەجاری) بەجوانی ئەو کارەی کردووە:

هاوڕێ بە نەخۆش غەیری غەم و دەرد کەسێ نین
لەم داوی بەڵا بێجگە خودا دادڕەسێ نین
لەم بارگە کە وا مردنە، هیچ کەس نەگەڕاوە
لەم ڕێگە کە دەڕوا ئەسەرێ نە جەرەسێ نین
ئەی پەیکی ئەجەل بۆچی بە لەز دێی کە دەزانم
نێوانی من و کاتی سەفەر چەن نەفەسێ نین
نەیماوە مەلی دڵ نە فڕین و نە تەماشا
ڕوانیم بە ڕواڵەت کەچی تەپکە و قەفەسێ نین
باڵندەیی قودسم بەڵێ "وەحدەت" "کەوی" کردم
دۆستایەتیی من خۆ لەکن هەر بولهەوەسێ نین
هەر کەس کە لە بازاڕی سەداقەت گوزەرێ کات
قەت تووشی زەرەر نابێ، لەوێدا عەسەسێ نین

***

ڕاوبۆچوونی حاجی بابەشێخ بۆ فێرکردنی ئادابی دین و جێگیربوونی زانیارییە سەرەکییەکانی ئایینی لە بیروباوەڕی مرۆڤدا، ئەوە بووە کە ئەو ئادابە ئەگەر لە

سەردەمی منداڵی و بە زمانی دایکی و بە شێوازی شێعر بخوێنرێ؛ کاریگەریی زیاتر دەبێ و لەبیر ناچێتەوە، جا هەر بۆیە حاجی بابەشێخ خۆی دەستی داوەتە قەڵەم و بە شێوازی شێعری کوردی، ئادابی دینی بۆ منداڵان هۆندۆتەوە و ناوی "عەقیدەی کوردی"ی لێ ناوە و چونکوو بۆ منداڵانی نوسیووە، زۆر تێکۆشاوە سادە و ساکار و ڕەوان بێت. ئەوەش ئەو شێعرانە:

حەمد و سەنایەک زۆرتر لە تەقریر	بۆ خودای بێچوون، قەییووم و قەدیر
سەڵوات و سەلام بێحەد و حیساب	لەسەر موستەفا هەم ئال و ئەسحاب
لازمە لەسەر هەموو موسوڵمان	بزانێ ڕوکنی ئیسلام و ئیمان
تۆ موسوڵمانی، باشی بزانە	زانینی شەش شت ڕوکنی ئیمانە
باوەڕ بە خودا و مەلائیکانی	هەم کتێبان و پێغەمبەرانی
ڕۆژی قیامەت، هەم قەزا و قەدەر	فەڕزە بزانی بەبێ دەردی سەر
بزانە ئەوەڵ خودا بەسیرە	سەمیع و مورید، ساحەب تەقدیرە
باقییە و عالِم، ساحەب کەلامە	قەدیم و تەنیا، خالیقی عامە
بەبێ باب و دایک، بێ ژن و فەرزەند	هەر بووە و دەبێ، بێ میسل و مانەند
دووهەم ئیمانت بێ بە مەلەک	موتیعی خودان لە ئەرز و فەلەک
نەوعە عالەمێ کە نایانبینین	بێ خەو و خۆراک، هەموو ڕۆحانین
جیسمیان لەتیفە، باڵ و پەڕدارن	نە نێرن نە مێ، ئیتاعەتدارن

سێیەم: ئیمان بە کتێبان

سێیەم ئیمان و تەسدیق بە کتێبان	زەبوور و ئینجیل، تەوڕات و قورئان
یەک سەدیش سوحوف کەلامی خودان	نازڵ بوونە خوار بۆ پێغەمبەران
دە بۆ ئادەم و پەنجایان بۆ شیس	دە بۆ ئیبراهیم، سێیان بۆ ئیدریس
زەبوور بۆ داود، ئینجیل بۆ عیسا	قورئان بۆ ئەحمەد، تەوڕات بۆ مووسا
هەموویان یەقین کەلامی خودان	بەڵام هەموویان نەسخن بە قورئان

چوارەم: ئیمان بە پێغەمبەران

سەد و بیست و چوار هەزار پێغەمبەر	لە بەنی ئادەم بەڵکوو زیاتر
سێسەد و سێزدە لەوان ئەفزەلن	زیاتر لە هەمووان، چونکە مورسەلن
بیست و پێنج لەوان نەسی قورئانن	فەڕزە موسوڵمان دەبێ بیزانن
ئادەم و نووح و ئیدریس و ئەیووب	لووت و ئیبراهیم، ئیسحاق و یەعقووب
زولکیفل و یوونس، یەحیا، زەکەریا	ئیلیاس و هاڕوون، مووسا و عیسا

یۆسف، ئیسماعیل، سولەیمان، داوود
ئەحمەدی سەروەر، خاتەمی هەمووان
لەمانە پێنجیان کە ئولولعەزمن
نووح و ئیبراهیم، مووسا و عیسا
گەورەی پاک ئەحمەد، شافیعی
ئـــــوممەت
ئەحمەدی موختار ئیبنی عەبدوڵڵا
عەبدولموتەلیب باپیری وی بوو
پەس عەبدولمەناف باوکی هاشمە
دایکی ئامینە کچی وەهەبە
حەوت ئەولادیان بوون، کوڕ بوون
سیانیان
ئوممەکولسووم و ڕوقیە و زەینەب
ئیبراهیم نەبێ لە ماریەیە
عومری پێغەمبەر شەست و سێ ساڵ
بــــــوو
باڵای موعتەدیل ڕەنگی سپی و سوور
بۆنخۆش، ددان شاش، گوشاد پێشانی
لە چل ساڵیدا بوو بە پێغەمبەر
لە مەککەی شەریف تەوەلودی بوو
بە ئەمری خودا وەحی ئەمینە
دە ساڵ و دە مانگ لە مەدینە بوو
قەبری شەریفی وا لە مەدینە
صَلِّ و سَلَّم رَبِّي عَلَيهِ
یازدە ژنی بوو ڕەسووڵی موختار
هێند و مەیموونە، سوودە و سەفیە
باقییش جارییە، باشی بزانە

شوعەیب و ساڵح، ئەلیەسەع و هوود
ئەو بوو بە باعیس دینی موسوڵمان
مەئموور بە غەزا و کوشتار و ڕەزمن
ئەحمەد موجتەبا، خەتمولئەنبیا
باقییە دینی هەتا قیامەت
ئەشرەفی عالەم حەبیبی خودا
باپیرەگەورەی هاشمی نێو بوو
لەمەش زیاتر غەیری لازمە
ئیبنی زەهرییە گەورەی عەرەبە
عەبدوڵڵا و قاسم ئیبراهیم ناویان
فاتیمەی زەهرا زۆر ساحەب ئەدەب
ئەوانی دیکە لە خەدیجەیە
حەڤدە مووی سپی لە ڕدێندا بوو
جیسمی نوورانی بێ سێبەر وەک نوور
ڕەش و زەریف بوون هەردوو چاوانی
قورەیشی نەسەب ڕەسووڵی سەروەر
پەنجا و دوو ساڵ و دوو مانگی پێ چوو
هیجرەتی فەرمووو چوو بۆ مەدینە
بە ئەمری خودا وەفاتی فەرموو
ڕۆح و جان فیدای ئەو سەرزەمینە
وَ ارْحَمْ أُمَّتَه بِقاعِدەِ
خەدیجە و حەفسە، عایشەی نازدار
ڕەمڵە و دوو زێنب، هەم جوویریە
جارییەی خۆشبۆ: ماریە و ڕەیحانە

پێنجەم: ئیمان بە ڕۆژی قیامەت

پێنجەم باوەڕ کە دونیا ڕادەبرێ
بەهەشت و جەنەم، سیڕات و میزان
لەدوای مردنیش زیندوو دەبنەوە

غەیری خوداوەند هەموو کەس دەمرێ
حەقن، دەیبینین بە چاوی خۆمان
لە سەحرای مەحشەر پاک کۆ دەبنەوە

کـردەوەی چـاکە و خـراپەی دونیامـان
پـاک بە حیسـابی دێـتەوە ڕێـمان
هەر کەس لە دونیـا کـاری چـا بکـا
خـودا بەهەشـتی پـێ عەتـا دەکـا
موسـوڵمان ئەگەر خـراپەی کردبـێ
بەقەدەر گونـا عەزابـی دەبـێ
بەڵام کـافری مـوتڵەقی بەدکـار
دەچـنە جەهەنـنەم قەت نـابن ڕزگـار

شەشەم: ئیمان بە قەزا و قەدەرە

شەشـەم ئـیمانە بە قەزا و قەدەر
بە دەسـت خودایە هەمـوو خێـر و شـەڕ
هەر چی ئیرادەی خودای لەسـەر بێ
مەعلـووم بـزانە هەر دەبـێ ببـێ
جـوزئێ ئیختیـار داویە بە خۆمـان
کـاری خێـر چـاکە و خـراپ زەرەرمـان

ڕوکنی ئیسلام چەندن؟

ڕوکنـی ئیسـلامی پێـنجن بێگومـان
ئەوەڵیان گوتنی شەهادە و ئیمان
نـوێژە و ڕۆژووە و زەکـات، سـەرفیترە
پێنجەمین حەجە، ئەو لەگەڵ عەمرە
بەکـورتی وتـم لەبەر منـداڵان
منداڵەکانی مەدرەسەی تورجان
تۆفیقتـان بـدا خـودای لامەکـان
دوعای خێر بکەن بۆ عەبدولڕەحمان

حاجی بابەشێخ
١٣٢٠ی کۆچی هەتاوی/١٩٤١ زایینی

***

بە بۆنەی پێشکەشکردنی عەسای جەواهیرنیشان لەلایەن ڕەزا شای پەهلەوییەوە بۆ حاجی بابەشێخ، مەلا حەسەنی جەوهەری؛ شاعیر و زانای ئایینی، دوو دەستە شێعری زۆر جوان و بەرزی بە زمانی کوردی و فارسی هۆندۆتەوە کە ئەمە بەشێک لە شێعرە کوردییەکەیە:

ڕۆژی جێژن و شادییە یاران وەرن با کۆوە بین
زاهید و سۆفی وەدەرنێن، گوێ نەدەینە واعیزین
موتریب و ساقی بلێ بێن دەست بە تار و جامی مەی
بۆ تەماشا بێن بە لەنجە، دڵبەرانی نازەنین
سونبول و ڕێحانە و گوڵنار و شەبۆ و سوورەگوڵ
خاڵ و پەرچەمیان وەدەرخەن، غونچە بێنە پێکەنین

سەروو و شمشاد و چنار و نەخل و نار و ناروەن
ڕابوەستن، ببنە خزمەتکار لالە و یاسەمین
هەوری ڕەحمەت با ببارێنێ بەسەر گوڵزار و باغ
بای سەبا با بێنێ بێنێ ڕەوزەیی خولدی بەرین
سەف بە سەف غیلمان بڵا بێن دەست بە تار و جامی مەی
دەستە دەستە بۆ نەوا و خونیاگەری بێن حووری عین
تاق و جووتی تاق بە تاقم بچنە پێشوازیی خەڵات
وا ئەمیر هێنای لەلای شاهەنشەهی ئێران زەمین
وا عەساییێکی مورەسسەع پڕ جەواهیر ناردی بۆ
حاجی بابەشێخی جەمیان، نەسڵی خەیرولـمورسەلین
ساحیبی سەیف و قەڵەم، حاجی و غازی و پێشەوا
ساحیبی شەرع و تەریقی موقتەدایی موتتەقین
ئەو عەسایە بۆ شکستی حاسیدانی ئەو بەڵێ
وەک عەسای مووسایە یەعنی "تلک ثُعبانٌ مُبين"
بۆ نیساری ئەو خەڵاتە من کە دەستم خاڵییە
ڕۆحی خۆم هێناوە فەرموو ئەی ڕەئیسولعاریفین
بۆ عوموومی ئەورۆکە جەمیان مەلجەء و دارولئومید
خاسسە بۆ تۆ "جەوهەری" "حَمْداً لِرَبِّ الْعالَمين"

***

کاتێک کە مەلا عەبدوڵڵای زیوەر؛ شاعیری بەناوبانگی خەڵکی سولەیمانی، لەگەڵ بنەماڵەی شێخ مەحموود پەڕیوەی وڵاتی موکریان دەبن، قەسیدەیەکی دووردرێژی کوتووە کە وتووێژی خۆی و خەرقەکەیەتی و باسی زۆر کەسی تێدا کردووە، بەشێکشی بە حاجی بابەشێخ و شا حەکیم؛ برا گەورەی حاجی بابەشێخ تەرخان داوە کە لێرەدا دەیبینین:

کوتی سا حاجی بابەشێخ چاکە
سەییدە، عالمە و کەریمولسیەر
کوتم ئەو مەردە فەردە لەم چەرخە
من لە ڕاست ئەو خەجاڵەتم یەکسەر
دەفعەیەک بۆ زیارەتی کە نەچووم
چۆن بنووسم بکەومە بەحس و خەبەر

ئەوسا دێتە سەر باسی شا حەکیم:
گوتی زاتێ هەیە خوجەستە سیفات
ئـاسمانپایە و بڵیندئەختەر
کامی هەر کەس ڕەوا دەبێ لای ئەو
نووری زەنبیلە و سەییدە و سەروەر
سوبحی گوڵشەن سیفاتی ئەهلی بەهار
یا هەناسەی نەسیمی وەختی سەحەر
هەروەکوو خوڵقی ئەو فەرەحبەخشە
هەروەکوو فیکری ئەو عەبیرئاوەر
مەرکەزی دایرەی فەزایل و جوود
لە سەمای عیلم و حیلمەوە میحوەر
دەرکی ئەو مەرجەعی خەواس و عەوام
بۆ فەقیران و بێنەوایە پدەر
خزری ڕاهی موراد و گومگەشتە
سەددی ڕێی زوڵم ئەکا وەک ئەسکەندەر
نەسلی پاکی بەتوول و شێری خودا
زوهدی بووبەکریە بە وەرعی عومەر
کە ئەمانەم لە خەرقە بیست فەورەن
کوتم ئەی ئافەرین ڕەفیقی سەفەر
هیممەتی سەییدە کە هاتیە زمان
لە کەڕاماتی ئەو بووی بە دانیشوەر

***

ئەوەش شێعرێکە لە شاعیری ناوداری موکریان؛ مەلا ساڵحی حەریق بۆ حاجی بابەشێخ. ئەو شێعرە بەرزە لەگەڵ نامەیەک بووە:

لە ئادەم تا بە خاتەم جوملە عالەم پڕ سەدا و سەیتە
بە عیشقی حەزرەتی لەولاک ئەوی زیندوو نەبێ مەیتە
تەتیممەی هەر سەلات و خاتیمەی حەمد و تەحییەی حەق
سەنا بۆ ئال و بەیتە، باقی هەر ئەفسانە و بەیتە

لەپاش سیغەی تەرازی و ئایەتی تەتهیری سەحب و ئال
بە قورئان، مەدحییان نایێ بە جوملەی زەیتە و کەیتە
کە تۆش لەو نەسلەیی، جەددت ڕەزا بێ شێر بە گوێ دەگری
وەکوو ڕێوی زەلیلی گورگی نەفسم، سا، لە بۆ کەیتە؟
لە خۆت و جەددی خۆت و نەسلی پاکت چاوەڕێی لوتفم
لە ڕێی حەقدا موعینم بن لە غەوغای ڕۆژی یالەیتە
بە شاهید بن سەگی قافڵەی تەریقی ئال و ئەسحابم
هەمیشە گوێقوڵاغی بانگی هەیهەیم و سەدای هەیتە
بە ئیستیمداد و لوتفی "بابە شێخ" و هیممەتی کاکی
گوڕوگاڵێ دەکەم تا بڵێن لەچاو کوێر و شەلان پەیتە
ئەگەرنا من لە فەڕشی خاک و ئال جێی فەوقی عەڕشی پاک
مەسابەی عەڕشی و فەڕشی وەکوو زەهراب و ڕۆن زەیتە
کەسێ "ساڵح" بێ بۆ زیکر و دوعاگۆییت بەبێ چاوی
هەزار چاوساغی وا دێنێ بە چاو زیندوو بە دڵ مەیتە
لە بۆ تەشریفی ڕێی میعراجی جەددت بوو، نیدای هاتیف:
تَعالَ یا حَبیبَ اللَّهِ تَـمَّنَ ما تَـمَـنَّیْتَ

ئەوەش دەقی فارسیی نامەکە، تا ئەو جێگایەی دەخوێنرێتەوە:

تصدّق حضور مبارکت شوم

پس از استدعای برداشتن دست دعا به درگاه ... خدای تعالی حق جل و علا، برای صحت و عافیت و طول بقای مستطاب عالی، و آقازادەهای ذوی المتعالی، که منتهای هر گونه مطالب دنیا و آخرت است به عرض می‌رساند دیرگاهیست به اقتضای هر گونه درد و الم خاصه ز هر دو دیده پر آب بدم نه در این خاکسار دست و قدرتی قلمی نگارش ... قدری سفارش و نه در طرف قرین شریف حضرت ایشان ظاهر به مرحمت و نوازش به ظهور پیوست و باز خدای ناخواسته که مبادا این شیوه در ظاهر و باطن باشد. چند بیتی را بهانه ساخته در میان ایشان بعرض رسانده نسبت به بزرگی حضرات هر چه گفته شود ناقص است، شاید که اسباب هزاران شادی و دل‌آبادی این عمر بر باد شود.

المخلص الغریق ملا صالح حریق

فەسڵی دەهەم
حاجی بابەشێخ و هەڵبژاردنەکانی مەجلیسی شووڕای میللی

ئەگەر هێندێک بەوردبینییەوە سەیری بۆچوون و هەڵسوکەوتەکانی ژیانی سیاسیی حاجی بابەشێخ بکەین، بەباشی بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە بیر و بڕوا و هەڵوێستی ئەو کەسایەتییە، بەگشتی لە باری سیاسییەوە بە شێوەیەک بووە کە لەگەڵ حیزب و دەوڵەتە نوێخوازەکانی هەردوو وڵاتی عوسمانی و ئێراندا هەڵسوکەوتی بووە و هاوکاریی کردووە. بۆ نموونە؛ وەرگرتنی ئەندامەتیی کۆمەڵەی "ئیتتیحاد و تەرەققی"ی عوسمانییەکان و ڕازیبوون بۆ بەشداری لە هەڵبژاردنەکانی مەجلیسی شووڕای میللیی ئێران وەک کاندیدا (پاڵێوراو)ی نوێنەرایەتیی خەڵک لەو مەجلیسە، ئەوە نیشان دەدا کە حاجی بابەشێخ لەگەڵ بزووتنەوەکانی مەشرووتەخوازی دوو وڵاتی عوسمانی و ئێران کە بزاڤێک بوون بۆ کەمکردنەوەی دەستەڵاتی سوڵتانەکانی عوسمانی و پادشاکانی قاجار؛ لە کردەوەدا هاوکار و هاوئاهەنگ بووە. کۆمەڵەی ئیتتیحاد و تەرەققی هەروەک پێشتریش ئاماژەی پێ کرا، سوڵتان عەبدولحەمیدی دووهەمی عوسمانیی لەسەر کار لا برد و سوڵتانی مەشرووتەخواز واتە سوڵتان موحەممەد ڕەشاد خانی لە جێی ئەو دانا.
هەروەها لە ئێرانیش مەشرووتەخوازەکان بە کەڵکوەرگرتن لە دەستەڵاتی مەجلیسی شووڕای میللی کە بەردەوام بە پەسەندکردنی یاسای نوێ، لە دەستەڵاتی حاکمانی قاجاری ئێرانی کەم دەکردەوە و لە ئاکامدا تەنانەت ئەحمەد شا؛ دوایین شای قاجاریان لەسەر کار لابرد.
هەموو ئەوانە لە بیروبۆچوونی ڕۆشنبیرانە و دیمۆکراسیخوازانەی دژ بە دیکتاتۆری و لە دووربینی و عەقڵانیەتی سیاسی و هەڵوێستی تایبەتیی کەسایەتییەکی مەزن و هەڵسووڕاوێکی بەئەزموونی میللەتی کورد هەڵدەقوڵێ، کە دوای ساڵها لە قۆناغەکانی دیکەی ژیانی سیاسیی خۆیدا هەر ئەو بیروبۆچوونەیە کە پلەی بەرزی سەرۆکوەزیرانی تەنیا کۆماری کوردستانی پێ دەبەخشێ.
لێرەدا بەشداریی حاجی بابەشێخ لە هەڵبژاردنەکانی مەجلیسی شووڕای میللی بەوردی تاووتوێ دەکەین، تا بەڵکوو قۆناغێکی دیکەی وەدەرنەکەوتووی ژیانی سیاسیی ئەو کەسایەتییە وەدەرخەین.

سەیید مستەفا سەیادەت[٢٧]؛ کوڕی حاجی بابەشێخ، کە ئێستا لە تەمەنی نزیک ٨٠ ساڵیدایە، لە وەڵامی پرسیارێکی من کە چ زانیارییەکت لە بەشداریکردنی حاجی بابەشێخ لە هەڵبژاردنەکانی مەجلیسی شووڕای میللیدا هەیە، ڕایگەیاند کە حاجی بابەشێخ لە هەڵبژاردنەکاندا بە عینوانی کاندیدای خەڵکی سابڵاغ و دەوروبەر بەشداریی کرد و بە زۆرینەی دەنگ لە وڵاتی موکریاندا دەستنیشان کرا، بەڵام حکوومەت زۆربەی دەنگەکانی کە بە حاجی بابەشێخ درابوو؛ لەبەین برد، بۆ وێنە لە سندووقێکدا نزیک ١٢٠٠ دەنگی لەناو بردرابوو.
سەیید مستەفا لە درێژەی وتەکانیدا ئاماژە بەوە دەکا کە ئەم زانیارییانەم چەندین جار لە باوکم و کاکم بیستووە کە بە جێی حاجی بابەشێخ، کەسێک بە ناوی سەییدی موساوات بە عینوانی نوێنەری خەڵکی سابڵاغ دادەندرێ کە هەر ئەوکات نوێنەری سەقز؛ مەرحوومی سەدرولعولەما موفتی لەوپەڕی ئازایەتی و نەترسی و بە دەنگی بەرز لە مەجلیس پێی دەڵێ: ئەمە کورسیی حاجی بابەشێخە، تۆ بەناحەق لەسەری دانیشتووی.
ئەمە بیرەوەرییەکانی کوڕی حاجی بابەشێخ لەو بابەتەوە، بەڵام هێندێک بەڵگە و لێکۆڵینەوە، چۆنیەتیی هەڵبژاردنەکان و چ دەورەیەک لە دەورەکانی مەجلیسی شووڕای میللی و لە چ ڕێکەوتێکدا ڕووی داوە؛ باشتر ڕوون دەکەنەوە:
بەڵگەیەک (نامەیەک) لەو بابەتەوە ماوە و ڕێکەوتی ١٣٤٢/١٢/٢٩ی کۆچی مانگیی پێوەیە کە دەکاتە ١٣٠٢/٨/١٩ی هەتاوی و ١٩٢٣/١١/١٠ی زایینی. ئەم نامەیە لەلایەن دوو سەرۆکهۆزی گەورەی موکریان، واتە حاجی محەممەدئاغای ئێلخانی ناسراو بە حاجی ئیلخانی (سەرۆکی هۆزی دێبوکری) و حاجی قەرەنی ئاغای مامەش (سەرۆکی هۆزی مامەش) بۆ گەورەپیاوی تەریقەت و عیرفان، واتە شێخ عەلی حیسامەددین نووسراوە، کە داوای لێ دەکەن حاجی بابەشێخ ناچار بکەن لە هەڵبژاردنەکانی مەجلیسی شووڕای میللی بەشداری بکات، بەڵام پێش نووسینی دەقی وەرگێڕدراوی نامەکە، ڕەنگ بێ شیکردنەوەیەک نابەجێ نەبێت کە لە چەند خاڵی جیاوازدا ئاماژەی پێ دەکەم.
یەکەم: هۆی ئەوە کە داواکارییەکە لە شێخی حیسامەددین کراوە، ئەوە بووە کە شێخی حیسامەددین لەگەڵ ئەوەی کە خاڵی حاجی بابەشێخ بووە، دەتوانین بڵێین لە باری عەقیدەتی و عیرفانییەوە ناودارترین ڕێبەر و مورشیدی تەریقەتی سەردەمی

٢٧. ئاغا سەیید مستەفا سەیادەت، دوو ساڵ دوای ئەو پرسیارە لە ساڵی ١٣٩٤ی هەتاویدا کۆچی دوایی کرد.

خۆی لە کوردستانی ئێران و عێراق بووە و لەسەر حاجی بابەشێخ دەستەڵاتی مەعنەویی تەواوی بووە و حاجی بابەشێخ لە هەموو کەس زیاتر، لەوی فەرمان بردووە.
دووهەم: وێدەچێ پێشتریش بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ هەمان داواکاری لە حاجی بابەشێخ کرابێ و ئەو بە هەر هۆیەک داییێتە دواوە، بۆ وێنە ڕەنگ بێ حاجی بابەشێخ بە هۆی زانیاریی سیاسی و کۆمەڵایەتی کە لە بارودۆخی ئەوکاتی ئێرانی بووە، زانیویە کە لەو ساڵانی پێش هاتنە سەرکاری ڕەزا شا، هەلومەرجی ئێران زۆر ناسکە و هەر کات ئەگەری ئەوە هەیە کە دۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتی بەرەو شێواوی بڕوا و هەروەها دوور نییە ڕەزا خان هیچ دەستەڵاتێک بە مەجلیسی شووڕای میللییەوە نەهێڵێ، ڕەنگە ئەمانە لەو هۆکارانە بن کە حاجی بابەشێخیان لە بەشداریکردنی هەڵبژاردنەکە دڵسارد کردبێ.
سێهەم: دەقی نامەکە زۆر جێی سرنجە و نیشان لە ڕێز و پلەوپایەی بەرزی کۆمەڵایەتیی حاجی بابەشێخ لە تەمەنی ٤٢ ساڵیدا دەدا. ئەو دوو گەورەپیاوە و دەستەڵاتدارەی موکریان وا دیارە بەڕاستی کەسی دیکەیان لەو ئاستەدا نەدیوە، کە تا ئەو ڕادەیە پێداگیرییان لەسەر بەشداریی حاجی بابەشێخ بۆ نوێنەرایەتی کردووە.
ئەمەش دەقی وەرگێڕدراوی نامەی حاجی ئێلخانی و حاجی قەرەنی ئاغای مامەش بۆ شێخی حیسامەددین:

٢٩ی ڕەبیعول ئەوەڵی ١٣٤٢

بەفیدای تۆزی پیرۆزی بەر پێی موبارەکتان بین...
هاوڕێ لەگەڵ پێشکەشکردنی ئەرکی بەندەیی و غوڵامی و تکای بەخشینی مەرحەمەت و ڕووتێکردنی بەرزی تایبەت زاتی پیرۆزی تەوەری عیرفانی عالی -ڕۆحمان بەفیدای بێت-، بەبوێرییەوە پێتان ڕادەگەیەنین لەم کاتەدا کە دەستەڵاتدارانی دەوڵەتی بەرزی ئێران کێشەی هەڵبژاردنی نوێنەران و سەرکردنەوەی مەجلیسی "دار الشوری"یان بە هۆی گرینگییەوە بەجیددی شوێن گرتووە و ئەمری جیددییان بە غوڵامانی ئەم ناوچەی حکوومەتی ویلایەتی موکری فەرمووە، لەبەر ئەوەی لە ناوچەی موکریدا جگە لە حەزرەتی حاجی بابەشێخ (بەرەکەتی بەردەوام بێت) شک نابەین کە شارەزای سنوور و ماف و ئەرکی نوێنەرایەتی و پێداویستییەکانی و بارودۆخی ئێستا و داهاتووی وڵات بێت و دروستیی بیر و کردەوە و هێزی دڵ و ڕەوانیی زمان و ڕەوانبێژی و لەسەرخۆیی و گەورەیی و ویقاری هەبێت و پلەکانی پارێزگاری و

دینداری و لەبەرچاوگرتنی کاروباری دنیا و ئاخیرەتی هەبێت و لە هەموو لایەنێکەوە جێگەی بڕوا و متمانەی دڵی خەڵک بێت و هەروەها نەبێتە هۆی زیان و شەرمەزاری و پەشیمانی، بەدڵنیایی کەسێکی ترمان بێجگە لە حەزرەتی حاجی بابەشێخ (بەرەکاتی بەردەوام بێت) بەڕاستی نییە. جا بەم بۆنەیەوە بەوپەڕی پاڕانەوە و خۆبەکەمزانینەوە تکاتان لێ دەکەین بۆ ئەوەی بەزەیی و گەورەییتان دەرحەق بە هەموو خەڵکی موکری کردبێت، ئیجازەی حەزرەتی پایەبەرزیان بۆ نوێنەرایەتی و چوونە مەرکەز بفەرموون و عالەمێک بکەنە قەرزداری سپاسی هەمیشەیی.
بەوپەڕی هیواوە چاوەڕوانی وەڵامی نامەکەین، با بزانین مەرحەمەتی تەواوی جەنابتان چۆن دەبێت!

پیرەغوڵامی ڕاستەقینە غوڵام: قەرەنی مامەش

مۆری حاجی ئێلخانی مۆر: وەیسی قەرەنی

***

بەدوای ناردنی نامەی ئەم دوو سەرۆکهۆزە مەزنە، شێخی حیسامەددین نامەیەک بۆ حاجی بابەشێخ لەگەڵ نامەی ئاغایانی سەرۆکهۆز دەخا و هەردوو نامەی بۆ دەنێرێ و بۆ بەشداریکردنی لە هەڵبژاردنەکاندا ئەمری پێ دەکات. ئەمەش دەقی نامەکەی شێخی حیسامەددین بۆ حاجی بابەشێخ:

بە ناوی خودا

هێزی دڵی هەردوو دنیام!
جەنابی پاکی مەولانای زاناتر و فازیلتر، سەری جەنابی حاجی سەیید بابەشێخ بە هۆی پێشکەشکردنی دۆعا و سڵاوی بێ قسە ئازار دەدەم و خێری وەبیر دێنمەوە.
ئەگەر خودا بیەوێت ڕۆژانی بەخوشبەختی کۆتایی پێ هاتوو، بە گەورەیی و بەختەوەریی زیاتر و برەوپێدانی شەریعەتی درەوشاوە، بەگوێرەی خواستی دۆستانی ڕاستەقینە تێپەڕ بکەن.
هەر چۆنێک بێت، خۆشەویستانی سەرۆکان؛ جەنابی حاجی ئێلخانی و جەنابی قەرەنی ئاغا -بەختەوەرییان زیاتر بێت-، جەنابی پاکی بەرزتانیان بەگوێرەی دەنگ و ڕاوێژی میللەت، بۆ نوێنەرایەتیی مەجلیسی شووڕا کە هۆکاری خێروبێری بەندەکانی خودا و ئاسوودەیی موسوڵمانانە؛ هەڵبژاردووە و دەستنێشان کردووە و وا نامەیەکیان بۆ ئەم فەقیرە ناردووە کە وێڕای ئەم نامەیە ناردمە خزمەتی بەختەوەرتان. دیارە بە

چاوی وردبین سەیری دەفەرموون و لەبەر ئەوەی خێروبێری بەندەکانی خودا و ئاسوودەیی موسوڵمانان بەم پێیە دەستەبەر دەبێ، هەڵبەت بەپێی وتەی "باشترین خەڵک ئەوانەن وا سوودی زیاتریان هەبێت"، ئەمڕۆ بۆچوونی ئەوان قەبووڵ و جێبەجێ دەفەرموون و پاش قەبووڵکردن و بۆ ماوەیەک خزمەتکردنی میللەت، ئەگەر پێتان خۆش بوو کەسێکی دیکە لە شوێنی خۆتان دادەنێن.

ڕۆژتان پیرۆز بێت. دوعا و سڵاو، یا عەلی!
مۆری "یا عەلی"

***

دوای هێندێک لێکۆڵینەوە، دەرکەوت کە ئەو دەورەیە دەورەی پێنجەمی مەجلیسی شووڕای میللی بووە کە لە ڕێکەوتی ٢٢ی ڕێبەندانی ١٣٠٢ی هەتاوی بەرابەر بە ٥ی ڕەجەبی ١٣٤٢ی کۆچی دەستبەکار بووە، یانی ٢ مانگ دوای ئەو ڕێکەوتە کە بە نامەکەوەیە. "لە کۆتایی دەورەی چوارەمی مەجلیسدا ڕەزا خان کە ئەودەم وەزیری جەنگ بوو و دەستەڵاتی زۆری بوو، لەگەڵ تاقمێک لە نوێنەرانی 'خۆپارێز' (محافزەکار)ی ئەو دەورەیە گیروگرفت و ناکۆکیی لێ پەیدا دەبێ. کە وا بوو بۆ ئەوەی دەورەی پێنجەمی مەجلیس لەبەرابەر خواست و ئیرادەی ئەودا بەرهەڵست نەبن، بە کەڵکوەرگرتن لە ئەرتەش کە لەژێر فەرمانی خۆیدا بوون؛ ڕاستەوخۆ واردی کار بووە، بەتایبەت لە ناوچە عەشیرەییەکان و نزیک ناوچە سنوورییەکان نوێنەرانی حیزبی تەجەدود کە لایەنگری خۆی بوون، لە سندووق دێنێتە دەرێ و بەو شێوەیە زۆرینەی مەجلیسی پێنجەم لە لایەنگرانی ڕەزا خان پێک هاتن کە لە ئاکامدا هەر ئەو دەورەیەش بوو کە ڕەزا خان دەنگی متمانەی لە مەجلیس بۆ کورسیی سەرۆکوەزیری وەرگرت و بەدوای ماوەیەکی دی، ئەحمەد شای بێدەستەڵاتی بەتەواوی لە تەختی پادشاهی هێنا خوارەوە."

"ئەوەش دەزانین کە نوێنەری دەورەی پێنجەمی سابڵاغ، سەیید محەممەد ڕەزا بورازجانی بووە کە خەڵکی بورازجانی لای شیراز بووە. سەیید محەممەد ڕەزا لە لیباسی ڕۆحانیدا بووە و ماوەیەک مودیری ڕۆژنامەی 'مُساوات' بووە، هەر بۆیەش بە 'سەییدی موساوات' ناوی دەرکردووە."

سەرجەمی ئەو زانیارییانە وەدەری دەخەن کە حاجی بابەشێخ بەدوای داواکارییەکەی سەرکردەکانی موکری لە شێخی حیسامەددین و هەروەها خواست و ئەمری شێخی حیسامەدینی خاڵۆی، لە هەڵبژاردنەکاندا بەشداری دەکا و وا دیارە ڕەقیبەکەشی

جەنابی سەیید موحەممەد ڕەزای بورازجانی بووە.
زۆر ڕوون و ئاشکرایە کە بە دەستووری حکوومەت، نوێنەری ڕاستەقینەی میللەت وەلا دەنێن، دەنا هەموو عەقڵێکی سەلیم ئەوە دەزانێ حاجی بابەشێخی ناسراوی خاوەن پلەوپایەی بەرزی سیاسی و کۆمەڵایەتی لە ناوچەی موکریان و کوردستان بەگشتی، لەبەرابەر کەسێکی نەناسراوی کە هاومەزهەبی خەڵکی وڵات نەبووە، دەنگ ناهێنێتەوە؟
ئەوکات کە حاجی بابەشێخ وا دیارە بەشداریکردنی خۆی لە هەڵبژاردنەکاندا ڕاگەیاندووە، لەنێو کەسایەتییەکانی وڵاتدا هەر یەک بە جۆرێک هەڵسوکەوتی لەگەڵ کراوە؛ هێندێک لایەنگر و هێندێکیش دژ بەو بەشداریکردنەی حاجی بابەشێخ بوون. لەو بابەتەوە دوو دەستە شێعری زۆر جوان و ڕێکوپێک بە زمانی فارسی هەن، کە وەک بەڵگەیەکی بەنرخ بۆ ئەو تەوەرە جێی سرنجن، یەکەمیان جەنابی عەلی بەگی حەیدەری کە کەسایەتییەکی سیاسی و زانا و شاعیرێکی باش بووە و چەند دەورەی دواتریش نوێنەری خەڵکی سابلاغ بووە لە مەجلیسدا. لە وەڵامی شێعرێکی جوانی حاجی بابەشێخ کە بەو بەیتە دەست پێ دەکا:

از تنم افسردگی یک مُشت خاکستر گذاشت
استخوانم را زغال خالی از اخگر گذاشت

شێعرێکی ڕێکوپێکی هەر بەو وەزن و قافیە داناوە کە لێرە چەند بەیتێکی دەنووسم، بەڵام بە هۆی ئەوە کە لە فەسڵی "حاجی بابەشێخ و ئەدەبیات" بەباشی تاووتوێ کراوە، لێرەدا تەنیا بە چەند بەیتێک دێنمەوە:

چامه نغزت بخواند هر کسی گوید ابد
حضرت سیّد ز درج معرفت گوهر گذاشت
برتری از هر که گویم، زآنکه آل حیدری
برتری را بهر اولادش ز پیغمبر گذاشت
روسفید بارگاه آل پیغمبر بود
هر که کفش پات را دستش به روی سر گذاشت
آن کَسَت در مجلس شوریٰ ببیند گوید او
اهل مُکری بر سر شوریٰ یکی افسر گذاشت

لە یەکێک لە بەیتەکانی ئەم شێعرەدا عەلی بەگ دەڵێ:

هەر کەس تۆ لە مەجلیسی شوورِا ببینێ، دەزانێ کە خەڵکی ناوچەی موکریان لەسەر ئەو شوورِایە وەک تاجێکیان دانابێ؛ وایە.
بەدوای عەلی بەگدا، شاعیرێکی دیکەش بە نازناوی "فایز" لە وەڵامی شێعرەکەی حاجی بابەشێخدا بە دەستە شێعرێکی بەرزی فارسی هەر لەسەر ئەو کێش و قافیەیە شێعری داناوە و ئەمەش چەند بەیت لەو:

بر صحیفه خامه مشکین تو عنبر گذاشت
از معانی در معانی کانی از گوهر گذاشت
مجلس شوریٰ ز شور مقدمت بشری زمان
در مقام ملک ایران شورش محشر گذاشت
هر که لاف همسری با آل پیغمبر زند
نار او را تن به خاک و خاک را اخگر گذاشت
فایزا در دو جهانش راحت و رحمت بود
هر که خود را بهر قهرش از ادب مغفر گذاشت

ئەم شاعیرە پایەبەرزەش لە بەیتی دووهەمدا دەڵێ مەجلیسی شوورِا لە شۆر و شەوقی مەقدەمی تۆ بۆ ئەو شوورِایە (بە چوونی تۆ بۆ ئەوێ) و بۆ مزگێنیی چوونی تۆ بۆ ئەوێ، غەوغایەک بەرپا ئەکا کە لە ئێراندا وەک شۆرِشێک دەنگدانەوەی دەبێ.

شاعیرێک کە لەوە دەچێ مامۆستایەکی ئایینی بە ناوی مامۆستا سەیید عەبدوڵلا تاهیری "خەرِرات" بووبێ، لە ڕوانگەیەکی دیکەوە بۆی چووە و پێی وا بووە پلەوپایەی حاجی بابەشێخ زۆر لەوە باڵاترە کە خۆی بە نوێنەرایەتیی مەجلیسەوە سەرقاڵ کا، بە شێعرێکی دوورودرێژ کە بە قەسیدەی "تو کجا و مجلس تهران کجا" ناوی دەرکردووە، نارەزایەتیی خۆی بۆ نوێنەرایەتیی حاجی بابەشێخ دەربرِیوە.
لەپێش دەسپێکردنی شێعرەکە، چەند دێرێکی لە بابەت چۆنیەتیی نووسینی شێعرەکە نووسیوە کە لێرەدا وەرگێرِاوەکەی بۆ خوێنەران دەنووسم:
کاتێک کە جەنابی پایەبەرز و بلیمەت، گەورەی سادات و زانایان، جەنابی حاجی بابەشێخ بە نوێنەرایەتیی جەماوەری خەڵکی موکریان برِیاری چوونی دارولخیلافەی تارانی بوو، ئەم پارچە شێعرەم پێشکەشی حوزووریان کرد:

ای ز نسل حضرت خیر الوری
وی ز پُشت آن علی مرتضی
ای ز بطن فاطمه سید النسا
وی ز عمرت عالمان را مقتدا
تو کجا و مجلس تهران کجا؟!

ای ز اولاد حسین شاه شهید
وی سعادتمند میران سعید
ای رشادت‌بخش مردان رشید
وی که عالم را به قرآن مجید
تو کجا و مجلس تهران کجا؟!

آمدی از درگه خیر الأمین
گشتی شارع بر همین شرع مبین
تا رسیدی بر سریر ملک دین
بنگر از خود، خود مقام خود ببین
تو کجا و مجلس تهران کجا!

گر مبرّا تو نباشی زین طریق ناجیه
یا نخواهی در قیامت وصل نار و حامیه
یا بمانی گر به امید حیات عاریه
نی دهی از دست هرگز تو مقام عالیه
تو کجا و مجلس تهران کجا!

جدّ تو بود این چنین صدر کبیر
او بلندتر بود از شاه و امیر
فخر کرده او به احوال فقیر
تن بداده خو به إفراش حصیر
تو کجا و مجلس تهران کجا!

ای ز شاهنشاه انجب‌تر تویی

وی ز ماه و روز انورتر تویی
از امام عصر اشهرتر تویی
از مقام علم اعلم‌تر تویی
تو کجا و مجلس تهران کجا!

تو ز نسل حضرتی ای نوجوان
تو ز بحر علم هستی کشتی‌بان
تو ز بام شرع هستی این چنان
گر نیفتی تو بدام این جهان
تو کجا و مجلس تهران کجا!

گر به دقت خود به خود را بنگری
قول این اهل زمان را ننگری
از دو جانب وارث پیغمبری
گر ز ارث جدّ خود تو نگذری
تو کجا و مجلس تهران کجا!

تو امام اهل عصر سیدی
تو نهال باغ نصر سیدی
زین زمانه اهل فخر سیدی
زین میانه هر تو صدر سیدی
تو کجا و مجلس تهران کجا!

چشم بر هم نه تو ای والا مکان
بُگسلی گر تو طماع این جهان
شاه هستی زین جهان و زان جهان
برتری تو از شهنشاه شهان
تو کجا و مجلس تهران کجا!

گر تراشی نقش سیم از لوح دل
یا بخوانی بحث اصحاب رُسل

همچو بلبل نی شوی عاشق به گل
"کلُّ شیءٍ هالِکٌ" گویی به دل
تو کجا و مجلس تهران کجا!

خود تو دانی گر دوام گل چه باد
عشق بلبل بر گُلان بیهوده باد
عطر او و عمر خود بر باد داد
کس به وصل کس نخواهد گشت شاد
تو کجا و مجلس تهران کجا!

آرزوی نفس را در دل تراش
شاهی تبریز و تهران گو مباش
همچو ابراهیم ادهم شاه باش
هم جلیس حور و هم غلمان باش
تو کجا و مجلس تهران کجا!

آخر دنیا بیامد ای عجیب
دین احمد سست گشت و شد غریب
خاک بگذاریم بر سر از نهیب
ور نه ای اولاد ممتاز حبیب
تو کجا و مجلس تهران کجا!

گر نبودی قرب دجّال لعین
یا نبودی سست این دین مبین
یا نخواهد رفت شرع یا و سین
چون شوی تو هم‌جلیس خائنین
تو کجا و مجلس تهران کجا!

گر شراب شرع نوشی از خضر
الحذر گویی تو زین راه و سفر
مر نخواهی کرد گم، راه پدر

یا ندادی تن به الماس خطر
تو کجا و مجلس تهران کجا!

تو سواد شرع داری نام را
پیشوای اهل فضل عام را
داری هم ارزاق صبح و شام را
گر بگیری خو به این آرام را
تو کجا و مجلس تهران کجا!

بس کن این دفتر تو ای مرد گدا
دم نزن زین گفتۀ بیهودەها
شه ندارد گوش برقول گدا
زین تمنا روی خود کن از خدا
تو کجا و مجلس تهران کجا!

گر برنجد شاه از این کمتر غلام
یا ببرد برد او زبانم کلام
چونکه زین درگاه دارم حبّ تام
تا قیامت می‌گویم این مقام
تو کجا و مجلس تهران کجا!

نووسراوەکە ڕێکەوتی پێوە نەبوو، وێدەچێ ئەو مامۆستایە بڕوای بە مەجلیسی شووڕا نەبووە، یا ئەوەی لە مەشرووتەخوازی و پێکهێنانی مەجلیسی شووڕای میللی کە هەنگاوێکی سەرەکی بۆ گەیشتن بە دیموکڕاسی گەلانی ئێران بووە، تێگەیشتن و زانیاریی باشی نەبووە، بەڵام حاجی بابەشێخی خاوەن ئەزموونی سیاسی و ڕۆشنبیریی ئاینی، بارودۆخی سیاسیی ئەو سەردەمەی ئێرانی باشتر هەڵسەنگاندووە.
هەر لە بابەتی بەشداریکردنی حاجی بابەشێخ لە هەڵبژاردنەکاندا، چاوم بە نووسراوەیەکی کاک ئەنوەری سوڵتانی (لێکۆڵەر و مێژوونووسی کورد) لەژێر سەردێڕی "روحانیت، سنّت، مشروطیت" لە کوردستان کەوت، کە لەو بابەتەوە لەسەر ڕۆڵی زانا

ئایینییەکانی کورد لە مەشرووتەخوازیی گەلانی ئێراندا دواوە و لە زانا گەورەکانی وەک ئایەتوڵڵا مەڕدووخی کوردستانی و حاجی بابەشێخی سەیادەت یادی کردووە. لە بابەت حاجی بابەشێخەوە، بە فارسی چەند دێڕێکی نووسیوە کە وەرگێڕاوەکەی بە کوردی دەنێمە بەر چاو و دەستی خوێنەران:

"حاجی بابەشێخی سەیادەت" زانای ئایینیی ناودار و کوڕی شێخ عەبدولکەریمی زەنبیل (لە مەشایخی خانەقای نەقشبەندی) کە دوای ساڵها لەلایەن پێشەوا قازی محەممەدەوە ئەرکی بەرپرسیایەتیی کابینەی کۆماری کوردستانی پێ ئەسپێردرا، لە ساڵانی شەڕی یەکەمی جیهانیدا سەرۆکی کۆمەڵەی یەکێتیی ئیسلام و لایەنگری عوسمانی و دژ بە سوپای ڕووسیەی تێزاری لە کوردستان بووە. هەروەها لە لایەنگرانی مەشرووتەخوازی بووە و بەپێی ئەو سەرچاوانە کە هەیە، لە یەکێک لە دەورەکانی مەجلیسی شوورای میلیی ئێراندا بۆ خۆپاڵاوتن لە هەڵبژاردنەکاندا بەشداریی کردووە، کە یەک جاریش بە زۆرینەی دەنگی خەڵکی وڵات بە نوێنەرایەتیی ناوچەی موکریان (ساوجبلاغی موکری و دەوروبەری، واتە بۆکان و سەردەشت) هەڵبژێردراوە، بەڵام حکوومەت، سەیید موحەمەدڕەزا موساواتی لە سەندووقەکانی دەنگ هێناوەتە دەرێ کە خەڵکی بورازجانی فارس بووە. میرزا عەبدولعەزیزی موفتی (سەدرولعولەما)؛ نوێنەری سەقز و بانە، ناڕەزایەتیی خۆی بە حوزووری موساوات لە پارلمان دەربڕی.

حاجی بابەشێخ بۆ چەند دەهە، یەکێک لە ناودارترین هەڵسووڕاوان و کەسایەتییە سیاسییەکانی کورد لە کوردستان بووە.

فەسڵی یازدەهەم
بارودۆخی کوردستان لە دەورانی ڕەزا شا و
جێگە و پێگەی حاجی بابەشێخ لەو سەردەمەدا

ساڵەکانی کۆتایی، حکوومەتی قاجار و سەرەتاکانی هاتنە سەر کاری ڕەزا شای پەهلەوی، دەستەڵاتی حکوومەتی ناوەندی بەسەر ناوچە دوورەدەست و سنوورییەکاندا کز و لاواز ببوو، هەر ئەوەش ببووە هۆکاری پەرەگرتنی شێوازی دەستەڵاتداریی ناوچەیی و بەهێزتربوونی هەر چی زیاتری هۆز و خێڵەکان، کە لە ڕاستیدا چوارچێوەی کۆمەڵگای ئەودەمی ئێران و بەتایبەت کوردستانیان پێک هێنابوو. ئاکامی باش و پۆزێتیڤی ئەو بارودۆخە، بەهێزتربوونی دەستەڵاتە ناوخۆییەکان و پێکهاتنی هێزێکی چەکداریی عەشایری لە کوردستان بوو، کە زۆر جار ئەو هێزە عەشایرییانە لەبەرابەر هێزەکانی ئەرتەشی تازەپێکهاتووی ڕەزا شادا یەکیان دەگرت و بەهانای یەکترەوە دەچوون، بۆ وێنە؛ سمایل ئاغای شکاک بە یەکخستنی زۆربەی خێڵەکانی شکاک و هەرکی و جەلالی لە دەوروبەری ورمێ و دواتریش بە ڕێککەوتن لەگەڵ هۆزە گەورەکانی ناوچەی موکریان، وەک دێبوکری و مامەش و مەنگوڕ و زەرزا و...؛ توانیی بەشێکی بەرچاو لە کوردستانی ڕۆژهەڵات بخاتە ژێر دەسەڵاتی هێزەکانی خۆی.

بەڵام ئەو بارودۆخە، واتە پەرەگرتنی دەسەڵاتی هۆزایەتی، دەرەنجامی دژوار و ناخۆشیشی لێ کەوتبووەوە، ئەویش ململانە و پێکهەڵپڕژانی بێسەمەر و بێئاکامی هۆزەکان بوو، کە یەکێک لە هۆکارەکانی؛ نەبوونی دەسەڵاتێکی گشتی و حکوومی لە وڵاتدا بوو.

لەو ڕکەبەرایەتی و تێکهەڵچوونانەی نێوان هۆزەکاندا، زۆر جار سەرلەشکرەکانی ئەرتەشی ڕەزا شا کەڵکیان وەردەگرت و بۆ سەرکوتکردنی هۆزێک کە لەبەرابەر پەرەگرتنی دەسەڵاتی ئەرتەشدا بەربەرەکانەی دەکرد، لە هۆزێکی تر هاوکارییان وەردەگرت و بەم جۆرە ببوونە هۆکاری پێکدادانی عەشیرەتەکان.

سەرەڕای ئەو ناکۆکییە نێوخۆییانە، ڕەزا شای پەهلەوی لەگەڵ هاتنەسەرکاری خۆی، هێندێک گۆڕانکاریی بنەڕەتیی کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسیی لە ئێران دەست پێ کرد، بۆ وێنە؛ یەکدەستکردنی جلوبەرگ و کەشفی حیجاب (لابردنی ڕووبەند و چارشێو) و پێکهێنانی ئەرتەش و دروستکردنی زانستگا و...؛ لەو هەنگاوانە بوو کە ڕەزا

شا بۆ ئەوەی کە ئێران لە کۆمەڵگایەکی سونەتییەوە بەرەو کۆمەڵگایەکی نوێ ڕاگوێزێ؛ هەڵیهێنابووەوە، کە لەوانە یەکدەستکردنی لیباس لە ساڵی ١٣٠٧ی هەتاوی لە زۆر شوێنی ئێران لەگەڵ بەرگری و سەرپێچیی کۆمەڵگای ئەودەم ڕووبەڕوو ببۆوە، کە یەک لەوان کوردستان بوو.

تاروپۆی کۆمەڵگای ئەودەمی کوردستان لەسەر دوو لایەن ساغ ببۆوە: یەکەمیان دەسەڵاتدارە ناوچەییەکان کە سەرۆکهۆزەکان بوون و دووهەمیان دەسەڵاتدارە مەعنەوییەکان کە زانایانی ئایینی و کەسایەتییە عیرفانییەکان واتە شێخەکان بوون. لەو دوو لایەنە، سەرۆکهۆزەکان بە هۆی پەیوەندیی پیر و مریدی کە لەگەڵ کەسایەتییە ئایینییەکان بەتایبەت شێخەکان بوویانە، زۆر گوێڕایەڵ و فەرمانبەریان بوون و ئەوە خاڵێکی گرینگ و ئەرێنیی بۆ کۆمەڵگا پێک هێنابوو کە ئاکامەکەی ئەوە بوو بە دەیان کێشە و گیروگرفت بەو پەیوەندییە مەعنەوی و ئایینییەی نێوان ئەو دوو لایەنەی کۆمەڵگا چارەسەر دەکرا. کۆمەڵگای کوردەواریی ئەو سەردەم، ناوچە ناوچە بوو و هەر ناوچەیەک هەرێمی دەسەڵاتداریی سەرۆکهۆزێکی گەورە بوو. زۆر جار ئەو جیاوازی و سنووربەندییە ببووە هۆکاری کێشە و گرفتی ناوچەی نێوان دوو سەرۆکهۆزی دراوسێ، کە جاری وا بوو شەڕی گەورە و خوێناوی لێ پەیدا دەبوو. جگە لەو کێشە ناوخۆییانە، کێشەی نێوان ئەرتەشی تازەپێکهاتووی ڕەزا شا کە لە هەوڵی پەرەپێدانی دەستەڵاتی خۆی بەسەر تەواوی ئێران بەتایبەت ناوچە سنوورییەکاندا بوو، لەگەڵ دەسەڵاتدارە ناوچەییەکانیش خۆی ئەوەندەی دی بارودۆخەکەی لەگەڵ دژواری و تەنگژە ڕووبەڕوو کردبۆوە. تەنیا پاڵپشت بۆ هەردوو لا، کەسایەتییە ئایینییەکان بوون، کە دەوری بەرچاویان لە داکوژاندنی شەڕ و کێشەکاندا بوو.

یەکێک لەو کەسایەتییە ئایینییانەی کە جێگە و شوێنی ئەو لە زۆربەی ڕووداوە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی کوردستان لە سەردەمی ڕەزا شادا دیار و بەرچاوە، حاجی بابەشێخ بوو کە بەداخەوە مێژوو بەبێدەنگی لە پەنایەوە تێپەڕیوە. ئەو بەڵگانەی کە ئێستا کەمیشیان ماون و ئەو ڕاستییانەی کە وەک بەشێک لە مێژووی زارەکی ئێستا نەهاتوونە سەر کاغەز، نیشاندەری ئەوەن کە ناوبراو وەک کەسایەتییەکی جێی باوەڕ و متمانەی گشتی و وەک دڵسۆزێکی ڕاستەقینەی خەڵک و کۆمەڵگا حیسابی لەسەر کراوە و لەلایەن هەموو چینوتوێژەکانی کۆمەڵگا، لە خەڵکی سادەوە تا دەستەڵاتدار و سەرۆکهۆزەکان، ڕێزی لێ گیراوە و هەر بۆیەش حکوومەتی ڕەزا شا بۆ کێشەکان پەنایان بۆ هێناوە و بە دەیان کێشەی بچووک و گەورە بە چارەدۆزی و ڕێز و حورمەتی ئەو؛ پێشی پێ گیراوە یا کۆتایی پێ هاتووە.

ئەوەی ئێستا دەردەکەوێ ئەوەیە کە حاجی بابەشێخ هەر هەڵوێستێکی گرتوویەتی و هەر هەنگاوێکی هەڵیهێناوەتەوە، هەمووی لە پێناو بەرژەوەندیی خەڵکی سادە و ساکاری کۆمەڵگای کوردەواریدا بووە، کە زۆر جار بەرژەوەندییان لەبەرچاو نەگیراوە، نە لەلایەن حکوومەتەوە و نە لەلایەن سەرۆکهۆزەکانەوە.
حاجی بابەشێخ زۆر زوو لەلایەن حکوومەتی ڕەزا شاوە وەک کەسایەتییەکی کە لە کوردستان جێگە و پێگەی ئایینی و سیاسی و کۆمەڵایەتیی نێو خەڵکی هەیە، ناسراوە. سەرەڕای ئەو هۆکارانەی ئاماژەی پێ کرا، گۆیا لەلایەن عوسمانییەکانیشەوە بە دەرباری ئێران ناسێنرابوو. جا هەر بۆیەش حکوومەتی ڕەزا شا خۆی لێ نزیک کردووەتەوە و بۆ زۆربەی گیروگرفت و ئاڵۆزییەکان دەستەوداوێنی ئەو بوون و هاواریان بۆ بردووە و لە ڕێز و حورمەت و نفووزی مەعنەوی و کۆمەڵایەتیی حاجی بابەشێخ لەلای سەرۆکهۆز و دەستەڵاتدارەکانی وڵات؛ بە باشترین شێوە کەڵکیان وەرگرتووە.
بەڵام بابەتێک کە زۆر گرینگە و جێی سەرنجە، ئەوەیە کە حاجی بابەشێخ لەو پلەوپایە بەرزە کۆمەڵایەتییەی بوویەتی، هیچ کات بۆ بەرژەوەند و قازانجی تاکەکەسیی خۆی هەنگاوی هەڵنەهێناوەتەوە. لە بۆچوونە سیاسییەکانیدا کەمی هەڵە بووە. زۆر جار ئەو کارە گرینگانەی کە لە دەست ئەو بەتەنیا هاتووە، ئەگەر ئەوڕۆکە بیری لێ دەکەیەوە؛ کاری لێژنەیەکی بەرزی سیاسی بووە. حاجی بابەشێخ وەک چاکسازێکی کۆمەڵگا، زۆرتر و باشتر لە زانایانی ئایینی و سەرۆکعەشیرەتەکان بەرژەوەندیی گشتیی جەماوەری خەڵکی زانیوە و هەموو هەوڵەکانیشی هەر لەو جەغزەدا سووڕاوەتەوە.
حاجی بابەشێخ بە هۆی تایبەتمەندیی زاتی خۆی، نە تەنیا هیچ داخوازییەکی ماڵی و هیچ نیازێکی دنیایی بە حکوومەت نەبوو، بەڵکوو پێشنیاری پێشکەشکردنی ماڵ و مڵک و هەروەها وەزارەتی لەلایەن حکوومەتی ڕەزا شاوە داوەتە دواوە و قەبووڵی نەکردووە. ئەگەر بڵێین ئەوە حکوومەتی ڕەزا شا بوو کە نیازی بە بوونی حاجی بابەشێخ بوو نەک پێچەوانەکەی، وتەیەکی دوور لە ڕاستی نییە. ئاماژە بە چەند نموونە لەو بوارەدا دەکەین:
١. نموونەی یەکەم لە سەفەرێکدا کە حاجی بابەشێخ لەلایەن حکوومەتەوە داوای لێ دەکرێ بچێ بۆ تاران، لەوێ پێشنیاری "وەزیری مەعاریف" (فەرهەنگ)ی پێ دەکرێ کە حاجی بابەشێخ بەو وڵامە کورتە پێشنیارەکە دەداتە دواوە، دەڵێ: "ئەگەر من لەنێو خەڵکدا بم، باشتر دەتوانم خزمەتیان پێ بکەم و لە وڵاتی ئێراندا کەسانی زۆر زانا و

تێگەیشتوو بۆ ئەو پلەیە هەن[٢٨]."
دواتر پێشنیاری "بەرپرسی سازمانی بازرەسیی ئێران"ی پێ دەکرێ کە لە وڵامدا دەڵێ: "ئەو کارە بە پشکنین و توێژینەوە لە کاری کاربەدەستانی دەوڵەتی دەزانم و ئەوە کاری منی زانای ئایینی نییە[٢٩]." هەر چەند لێرەدا هێندێک لە مێژوونووسانی کورد، بۆ وێنە کاک عومەری فارووقی ڕەخنەی لێ دەگرن کە دەبوو حاجی بابەشێخ پێشنیاری وەزارەتی فەرهەنگ قەبووڵ بکا، با ئێمەی کوردیش لە درێژایی مێژوویی ئێراندا وەزیرێکمان ببوایە.
٢. نموونەی دووهەم: ئەم جارە ڕەزا شا تێکۆشاوە کە لە ڕێگەی پێشنیاری ماڵی و ملکی، حاجی بابەشێخ لە خۆی نزیک کاتەوە. هەر بۆیە دەستوور دەدا کە دوو گوندی لای میاندواو بە ناوی "تەغیاوا" و "شیناوا"، کە ملکی خالسی دەوڵەتی بوون، بە حاجی بابەشێخ پێشکەش کرێ. لەو بابەتەدا سپەهبود شا بەختی، ئەمیرلەشکری باکووری ڕۆژاوای ئێران (شمال غرب)، تێلگراف بۆ حاجی بابەشێخ دەکا. لەگەڵ ئەوەی بۆ ئەو بابەتەی ئاگادار دەکا، بانگهێشتنی دەکا بچێ بۆ ورمێ و لەوێ لە ڕێورەسمێکی گەورەدا قەباڵەی ئەو دوو گوندە بە حاجی بابەشێخ پێشکەش بکا، بەڵام حاجی بابەشێخ لە وڵامی تێلگرافەکەی شا بەختیدا زۆر بەکورتی بەو شێعرەی حافزی شیرازی قنیات دەکا و دەنووسێ:

ما آبروی فقر و قناعت نمی‌بریم
با پادشه بگوی که روزی مقرّر است٣٠

گۆیا شا بەختی کە ئەوە دەخوێنێتەوە، دەڵێ: "لەگەڵ ئەو سەرسەختە هیچ ناکرێ"، بەڵام دوای ماوەیەک سەرلەشکر عەلەوی موقەددەم کە دۆستایەتیی لەگەڵ حاجی بابەشێخ زیاتر بووە، لە شوێنێک کە لەگەڵ حاجی بابەشێخ یەک دەکەون، لە بابەت ئەو هەڵوێستەی حاجی بابەشێخدا پێی دەڵێ: "وی قضایت بیفتد بە هرچی روحانیت تشیع و تسنن"، واتە "وەی دەرد و بەڵات لە هەر چی ڕۆحانیی شیعە و سوننییە بکەوێ." ئەوانە نیشان دەدەن کە تێگەیشتوویی و وشیاریی سیاسیی حاجی بابەشێخ

---

٢٨. وتووێژی مامۆستا سەیید محەممەد سەمەدی لەگەڵ سەیید عەبدولقادر سەیادەت لە کتێبی: ایگلتون، همان، ص٢٤٨.
٢٩. همان
٣٠. ئیگڵتۆن، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٤٩.

زۆر لەوە زیاتر بووە کە بە پێشنیارێکیماڵیی ڕەزا شا، جێگە و پێگەی مەعنەویی خۆی لەنێو کۆمەڵگادا لەبەرچاو نەگرێ و لەدەستی بدا، هەروەک کوڕی حاجی بابەشێخ؛ خوالێخۆشبوو حاجی سەیید مستەفا سەیادەت گێڕایەوە و کوتی: "حاجی بابەشێخ فەرمووی ئەگەر ئەو پێشنیارانەی ڕەزا شام قەبووڵ کردایە، دەبوو بۆ هەموو داخوازییەکی ڕەزا شا گوێڕایەڵ بم."

هەڵبەت حاجی بابەشێخ دوو جار لەلایەن ڕەزا شاوە عەسای جەواهێرنیشانی پێشکەش کراوە، شێوە و ڕەسمی ڕەزا شا ئەوە بووە لە سەرتاسەری ئێراندا کەسایەتییە ناودارەکان بەتایبەت ئەگەر کەسایەتیی ئایینی بووبێتن، بە جورێک ڕێزیان لێ بگیرێ. حاجی سەیید مستەفا سەیادەت کوڕی حاجی بابەشێخ گێڕایەوە کە حاجی بابەشێخ کوتی دەمەویست جاری دووهەمیان وەرینەگرم، پێم کوت ئەعلا حەزرەت عەسام لەلایەن جەنابتەوە پێ گەییوە، پێویست ناکا، ڕەزا شا قەبووڵی نەکرد، ئەوەش لەبەرابەر ئەوەدا بوو کە حاجی بابەشێخ کێشەی پشدەرییەکانی عێراقی چارەسەر کرد کە بۆ ماوەی دە دوازدە ساڵ لە ناوچەی سەردەشت ئاڵۆزییان پێک هێنابوو و ڕێککەوتننامەی لەگەڵ ئێران پێ واژۆ کردن.

ئەوەش دەقی فارسیی ئەو نووسراوەیە کە وەک بەڵگەیەک لەگەڵ عەساکە بووە:

نظر به مراتب لیاقت و شایستگی و کفایت و آراستگی که از جناب حاجی باباشیخ در پیشگاه همایونی ما معروض افتاده لهذا محض بروز مراحم کامله از خدمات مشارالیه در وظایف دولتخواهی مشارالیه را به اعطای یک دانه عصای مرصع قرین افتخار و مباهات می‌فرماییم که زائدا علی ما کان به توجهات شاهانه مستظهر و امیدوار باشد.

۱۳۰٦/٦/۲٦ هجری شمسی

فەسڵی دوازدەهەم
هەوڵە ئاشتیخوازییەکانی حاجی بابەشێخ

حاجی بابەشێخ ئەگەر نزیک چوار ساڵی تەمەنی، لەبەر بیر و بڕوای ڕاستەقینەی دینی؛ دژ بە داگیرکەرانی ڕووس لە شەڕی یەکەمدا تێپەڕاند، بەڵام تا لە ژیاندا ما، بۆ سەقامگیریی ئاشتی و ئاسایشی خەڵکی وڵات هەوڵی دا.

لە ڕاستیدا بەرچاوترین و ئینسانیترین لایەنی ژیانی حاجی بابەشێخ، ئەو هەموو هەوڵەیە کە بۆ دابینکردنی ئاشتی و کۆتاییهێنان بە کێشەکان داویەتی.

لە هەموو ئەو بوارانەی کە هەنگای بۆ هەڵێناوەتەوە، مەبەستی سەرەکیی؛ پاراستنی دۆخی پێکەوەژیان و سەقامگیریی ئاشتەوایی گشتی بۆ کۆمەڵگا بووە. بەتوندی دژ بەوە بووە کە کێشە و ناکۆکییەکان، بە شەڕ و تێکهەڵچوونی خوێناوی کۆتایی پێ بێ.

ڕای لەسەر ئەوە بووە کە دەکرێ لە وڵاتێکی فرەنەتەوە و فرەمەزهەب و فرەڕەگەز و فرەزمانی وەک ئێران، بە ڕێزگرتن لە خاڵە جیاوازەکان؛ ناکۆکییەکان کەم کرێتەوە، یان لانی کەم پێش بە گەورەبوونەوەیان بگیرێ.

حاجی بابەشێخ لە سەردەم و کۆمەڵگایەکدا ژیاوە کە شێوازی دەستەڵاتداریی ناوچەیی واتە سیستمی ئەرباب و ڕەعیەتی، شێوازی باو لە کۆمەڵگا بووە کە بەردەوام ناکۆکی و کێشە و ململانێی عەشیرەتی؛ تایبەتمەندیی سەرەکیی ئەو کۆمەڵگایە بووە.

لە وەها ڕۆژگارێکدا کەسایەتییە ئایینی و مەعنەوییەکان وەک ستوون و کۆڵەکەیەک بوون، کە بۆ چارەسەری کێشەکان پەنایان بۆ بردوون و پاڵیان پێوە داون. چەندین تایبەتمەندیی حاجی بابەشێخ ئەویان وا جیاواز کردبوو، کە دەتوانین بڵێین لە زۆربەی ناوچەکانی کوردستان کێشەکان دەهاتنەوە بەر دەستی ئەو:

یەکەم: ئازایەتی و بەغیرەتیی زاتی کە لە هیچ کەس ترسی نەبووە و هەر ئەوە بۆتە هۆی متمانە و پشتپێبەستنی زیاتری گەورەپیاوانی عەشیرەتەکان کە زانیویانە حاجی بابەشێخ نە بە هەڕەشە و نە بە هەڵخەڵەتاندنی ماڵی، ئەو کەسە نییە کە حەق بەناحەق بگۆڕێتەوە.

دووهەم: حاجی بابەشێخ بە هۆی زاڵبوون بەسەر زانستە ئایینییەکاندا، لە باری شەرعییەوە وەک دادوەرێک حوکمی داوە.

ئێستاش ئەوەندەی بەڵگە ببێ، ئەو هەوڵە ئاشتیخوازییانەی حاجی بابەشێخ دێنینە سەر کاغەز و بەداخەوە زۆریش بەڵگە لەو بابەتەدا نەماون.

١. پێشگرتن لە شەڕ و تێکهەڵچوونی نێوان چەکدارانی چەند تایفەیەکی بانەیی، کە هێرشیان کردبووە سەر ناوچەی میرەدێی سەقز، لەگەڵ خەڵکی ناوچەی میرەدێ.

تەنیا بەڵگە بۆ ئەو ڕووداوە، ئاماژەیەکی کورتی نووسراوەی حاجی بابەشێخە کە نووسیویەتی: "پاش کۆچی دوایی باوکم (حاجی سەیید عەبدولکەریم[٣١])، چەکدارانی چەند هۆزێکی بانەیی لەشکریان هێنابووە سەر ناوچەی میرەدێی سەقز، کە دواتریش نزیک ببوونەوە لە شاری سەقز، لەو کاتەدا بە منیان ڕاگەیاند، بەندە چوومەماڵی "مەحموود ئاغای تەمووتە"، دوای دەردی سەری و مەینەتییەکی زۆر لەشکری عەشایرم ڕازی بە گەڕانەوە کرد و بەو جۆرە پێشی کوشتار و تاڵانیی خەڵکی ناوچەکەم گرت[٣٢]."

٢. کۆتاییپێهێنانی شەڕی نێوان چەکدارانی هۆزی گەورک کە هێرشیان بردبووە سەر بەگزادەکانی تایفەی حاجی مومین خانی ئیسکی بەغدا.

حاجی بابەشێخ بۆ ئەم ڕووداوە نووسیویەتی: "بەدوای داکوژانی شەڕی عەشایریی بانە و سەقز، لەخزمەت خوالێخۆشبوو برای گەورەم سەیید عەبدولحەکیمدا چووین بۆ گوندی ئیسکی بەغدا و کۆتاییمان بە شەڕ و تێکهەڵچوونەکە دا[٣٣]."

٣. ڕازیکردنی پشدەرییەکان بۆ بەجێهێشتنی ناوچەی سەردەشت بە شێوەی دادوەری شەرعی.

تا ئەو جێیەی بزانم هۆزی پشدەر نیشتەجێی ناوچەی قەڵادزێی عێراقن، بەڵام وا دیارە ئەوان بەشێک لە لەوەڕگە و گوندی ناوچەی سەردەشت و تا ڕادەیەک بانەیان بە هی خۆیان زانیوە یا هەر هی خۆیان بووە، هەر بەو هۆکارە بۆ ماوەی نزیک دە دوازدە ساڵ بەردەوام، جاروبار هێرشیان کردووەتە سەر ناوچەی سەردەشت، کە یەکەم جار لە ساڵی ١٢٩٨ی هەتاوی/١٩٢٠ی زایینی بە سەرکردایەتیی بابەکری سەلیم ئاغا، پشدەرییەکان دەستیان بەسەر داهاتی هێندێک گوندی ناوچەی سەردەشتدا گرتبوو و ساڵێک دواتر پشدەرییەکان لەگەڵ تاقمێک چەکداری مەنگوڕ بە بیانووی وەرگرتنەوەی قەرز هێرش دەکەنە سەر شاری سەردەشت و بەشێکی زۆر لە ماڵ و

---

٣١. کۆچی دوایی حاجی سەیید عەبدولکەریم، ١٢٩١ی کۆچی هەتاوی/١٩١٢ی زایینی بووە.

٣٢. نووسراوەکانی حاجی بابەشێخ لە زیندان (دەستنووسە و هێشتا چاپ نەبووە).

٣٣. نووسراوەکانی حاجی بابەشێخ لە زیندان، سەرچاوەی پێشوو.

مڵکی خەڵکی سەردەشتیان سووتاند و چەند کەسێک لە چەکدارانی دەوڵەت لەو هێرشەدا کوژران و پشدەرییەکان؛ سەردەشتیان بۆ ماوەی مانگێک لە کۆنترۆڵدا بوو[٣٤].
ئەوە کورتەیەک بوو لە کێشەی پشدەرییەکان کە هێرشیان دەکردە سەر سەردەشت، بەڵام بزانین حاجی بابەشێخ لەو بابەتەوە چیی نووسیوە؟
"دوای چەندساڵێک کە پشدەرییەکان دەستیان بەسەر ناوچەی سەردەشت و دەوروبەریدا گرتبوو، بەندە لەگەڵ سەرتیپ مێهدی قولی خانی تاجبەخشی چووین بە شێوەی دادوەری شەرعی کۆتاییم بەو دەستدرێژییانە هێنا."
بۆ وەدەستهێنانی ڕێکەوتی ئەو ڕووداوە، دوای هێندێک لێکۆڵینەوە دەرکەوت کە بە ئەگەری زۆر لە ساڵی ١٣٠٣ی هەتاوی، واتە ١٩٢٥ی زایینیدا بووە.

٤. چارەسەریی کێشەی ڕاپەڕینی هۆزەکانی بانە و کێشەی هێرشی دووبارەی پشدەرییەکان بۆ سەردەشت و هاتنی سەرلەشکر ئەمیرعەبدوڵڵا خانی تەهماسبی بۆ جەمیان.

حاجی بابەشێخ نووسیویە: "بەدوای ئەوەی کێشە و ئاژاوەی هۆزەکانی بانە سەری هەڵدا و هەمیسان پشدەرییەکان هێرشیان بۆ ناوچەی سەردەشت دەست پێ کردەوە، خوالێخۆشبوو عەبدوڵڵا خانی تەهماسبی بۆ چارەسەری کێشەی ناوچەکانی سەردەشت و بانە و مەریوان و هەورامان؛ ڕووی لە ماڵ و خانەقای من کرد، بە پشتیوانیی خوا بێ ئەوەی لەشکرکەشی پێویست بێ، سەرۆکعەشیرەکانی بانە و سەردەشتم لەگەڵ سەرلەشکر کۆ کردەوە و بەیەکەوە لەشکری عەشایر و ئەرتەش بۆ هەورامان چوون، هەڵبەت لەوەدا حەزرەتی پیری تەریقەت حیسامەددین یارمەتیی زاهیری و باتنیی فەرموو."
هەروەک لێرەدا و لە نووسراوەکەی خودی حاجی بابەشێخدا کە زۆر بەکورتی ئاماژەی بە ڕووداوەکان کردووە؛ دەبینرێ، دەردەکەوێ کە ئەمیر عەبدوڵڵا خانی تەهماسبی بۆ چارەسەریی ئەو کێشانە پەنای بردووەتە لای حاجی بابەشێخ. پێش هەموو شتێک، پێویستە بزانین ئەمیر عەبدوڵڵا خان کێ بووە؟
"سەرلەشکر ئەمیر عەبدوڵڵا خان لە دەورەی ئەحمەد شای قاجاردا فەرماندەی گاردی پارێزەری ئەحمەد شا بووە و ئەوکات لە لەشکری ئێراندا مافەوقی ڕەزا خانی میرپەنج

---

٣٤. محمد رئوف توکلی، جغرافیا و تاریخ بانه (کردستان)، چاپ دوم، تهران، چاپخانۀ سهیل، ١٩٩٦، ل١٨٥.

(ڕەزا شا) بوو، لە ئەنجامدا بە هاوکاریی ئەمیر عەبدوڵڵا خان و سپەهبود شا بەختی و ڕەزا خان، حکوومەتی قاجار هەرەس دێنێ. دوای هاتنەسەرکاری ڕەزا شا، ئەمیر عەبدوڵڵا خان ماوەیەک وەزیری جەنگ بوو، بەڵام دواتر کە ڕەزا شا لێی دڕدۆنگ دەبێ، دەیکاتە فەرماندەی لەشکری باکووری ڕۆژاوا (شیمالی غەرب)ی ئێران و لە ئەنجامدا لە ساڵی ١٣٠٧ی هەتاوی لە ڕێگەی سەردانی پارێزگەی لوڕستان، بە شێوەیەکی گومانلێکراو تێدا دەچێ."

سەرلەشکر ئەمیر عەبدوڵڵا خان، هیچ ناسیاوییەکی پێشووی لەگەڵ حاجی بابەشێخ نەبووە. "ئەوکات کە سەرلەشکر دەیهەوێ لەگەڵ حاجی بابەشێخ کۆ ببێتەوە، پێی ڕادەگەیێنن کە حاجی بابەشێخ لە گوندی جەمیان نیشتەجێیە و لەو کاتەشدا چەند ڕۆژێک لە کۆچی دوایی کچێکی حاجی بابەشێخ تێدەپەڕێ. هەر بۆیە ئەمیر عەبدوڵڵا خانی تەهماسبی بڕیار دێنێتە سەر ئەوەی بچێ بۆ جەمیان. لەو سەفەرەی سەرلەشکر ئەمیر عەبدوڵڵا خاندا کە چەند کەس لە فەرماندەرانی دیکەی ئەرتەشی لەگەڵ دەبن، عەلیاغای عەلیار (ئەمیرئەسعەد) و عەبدوڵڵا ئاغای ئێلخانیزادە کە خاوەن و مالکی شاری بۆکان و لە عەشیرەتی دێبوکری بوون، لەو سەفەرەدا هاوڕێی ئەمیر عەبدوڵڵا خان دەبن. عەبدوڵڵا ئاغا بۆ ئەوەی حاجی بابەشێخ لە هاتنی ئەو میوانانەی، بەتایبەت سەرلەشکر ئەمیر عەبدوڵڵا خان ئاگادار کاتەوە، نامەیەک بۆ حاجی بابەشێخ دەنووسێ و بە پیاوێکدا دەینێرێ بۆ حاجی بابەشێخ، بەڵام مەبەستی سەرەکیی عەبدوڵڵا ئاغا ئەوە بووە کە حاجی بابەشێخ مەودایەک بۆ پێشوازیی سەرلەشکر بێ، بەڵام هەر چەند بەرەو جەمیان ڕۆیشتن (کە بە سواری ئەسپ دەچوون)، کەس نەهات بۆ پێشوازی تا نێو گوندی جەمیان. عەبدوڵڵا ئاغا گێڕاویەتەوە کە لەوێش چەند پیاو و دەستوپێوەندی حاجی بابەشێخمان چاو پێ کەوت و ئێمەیان ڕێنوێنی کرد بۆ خانەقاکەی (کە هەمان مزگەوتەکە بوو). لەو پێشوازییە ساردەی حاجی بابەشێخ ئەمیر عەبدوڵڵا خان لە ڕێگادا زۆری پێ ناخۆش دەبێ، تەنانەت بڕیار دێنێتە سەر ئەوەی بگەڕێتەوە. عەبدوڵڵا ئاغا گێڕاویەتەوە: تا نەچووینە نێو مزگەوتەکە (خانەقاکەی حاجی سەیید عەبدولکەریم)، چاومان بە حاجی بابەشێخ نەکەوت، تەنانەت لەوێش حاجی بابەشێخ خۆی بە پەردەی پەنجێرەکانەوە سەرقاڵ کردبوو. کاتێک چووینە نێو مزگەوتەکە، کە ئەمیرعەبدوڵڵا خان پێی وا نەبوو مزگەوتە، ویستی بە چەکمەکانیەوە بچێتە ژوورێ، کە لەو کاتەدا حاجی بابەشێخ پێش سڵاو؛ بەو ئایەتەی قورئان هۆشداریی بە ئەمیر عەبدوڵڵا خان دا. ئایەتەکە دەفەرمێ: ﴿فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى﴾،

'پێڵاوەکانت دانێ، کە تۆ بەدروستی هاتوویە شوێنێکی پیرۆز'، کە ئەمیر عەبدوڵڵا خان دەگەڕێتەوە و چەکمەکانی لە پێی دەردێنێ[٣٥]."

ئەم شێوە هەڵسوکەوتەی حاجی بابەشێخ کە دواتریش چەندین جار لەگەڵ سەرلەشکر و فەرماندەکانی دیکەی حکوومەتی ڕەزا شا بینراوە، نیشان لە نەترسی و ویقار و باوەڕبەخۆبوونی ئەو دەکا کە لەو سەردەمەدا لە کەم کەس بینراوە، هەڵبەت ئەوەش بڵێین هەر ئەو حاجی بابەشێخە هەر کات فەقێیەک یا مامۆستایەکی ئایینی چووە بۆ لای، بردوویەتە لای سەرەوەی خۆی[٣٦].

بەڵام هەروەک حاجی بابەشێخ نووسیویەتی، دوای دانیشتنی جەمیان، حاجی بابەشێخ لەگەڵ ئەمیر عەبدوڵڵا خان و هاوڕێیانی دەکەوێ و دەچن بۆ ناوچەی بانە و لەوێ حاجی بابەشێخ کەسانێک ڕادەسپێرێتە لای سەرۆکهۆزەکانی سەردەشت و بانە کە بەتەما بوون لەبەرامبەر هێزەکانی ئەرتەش و هۆزەکانی مەنگوڕ و دێبوکری کە لەگەڵ ئەرتەش بوون، شەڕێکی خوێناوی ئەنجام بدەن.

هێزەکانی بانەیی و سەردەشتی کە سەرکردەیان حەمەڕەشید خان بوو، ڕێزێکی تایبەت و باوەڕ و متمانەیەکی پتەویان بە حاجی بابەشێخ بوو، هەر بۆیە بەپیر داواکارییەکەی حاجی بابەشێخەوە دێن و لە گوندی چێچۆڕان لەگەڵ سەرلەشکر ئەمیر عەبدوڵڵا خان دانیشتنیان دەبێ و حاجی بابەشێخ ڕێککەوتننامەیان لە نێواندا واژۆ دەکا و ئەو ڕێککەوتننامەیە لە ساڵی ١٣٠٦ی هەتاوی/١٩٢٧ی زایینی دەبەسترێ و ناوەرۆکی ڕێککەوتننامەکە لەسەر ئەم چەند خاڵەی خوارەوە بووە:

١. هێزی بەگزادەکانی بانە دەست لە پەلاماردانی شاری بانە هەڵگرن.
٢. دەوڵەت، بەڕێوەبردن و کۆکردنەوەی باجەکانی گوندەکانی خۆراوای بانە بۆ بەگزادەکانی بانە بگێڕێتەوە.
٣. هەردوو لا هاوکاریی یەک بکەن لە شەڕدا[٣٧].

---

٣٥. چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ عەباس ئیلخانیزادە کوڕی عەبدوڵڵاغا، ڕێکەوتی ٢٠١٥/٤/٢٧ و چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ سەیید مستەفا سەیادەت، سەرچاوەی پێشوو.

٣٦. لە بەراورد لەگەڵ ئەو هەڵسوکەوتەی حاجی بابەشێخ لەگەڵ تەهماسبیدا، هەر ئەو کاتە کە ئەمیر عەبدوڵڵا خان لەگەڵ هۆزەکانی دێبوکری و مەنگوڕ هێرش دەبا بۆ سەر حەمەڕەشید خانی بانە و دوایە دەگەڕێتەوە بۆ سابڵاغ، زۆربەی گەورەپیاوان و زانایانی ئایینیی مەهاباد تا گوندی "دەرمان" بە پێشوازیی سەرلەشکر ئەمیر عەبدوڵڵا خانەوە دەچن.

٣٧ . کەیوان ئازاد ئەنوەر، حەمەڕەشید خان، چاپخانەی بەدرخان، وەزارەتی ڕۆشنبیری، ٢٠٠١، ل٤٧.

٥. کۆتاییپێهێنانی ئاژاوەی پشدەرییەکان و گرێبەستکردنی ڕێککەوتننامە لەنێوان پشدەرییەکان و سەرتیپ سەیفی ئەفشاردا.

هەروەک پێشتریش ئاماژەی پێ کرا، هێرشی پەیتا پەیتای پشدەرییەکان لەودیوی سنوورەوە بۆ سەر شار و گوندەکانی سەردەشت؛ ئاسایش و هێمنایەتیی لە خەڵکی ناوچەکە هەڵگرتبوو، لەوانەش بوو کێشەی سنووری لەنێوان ئێران و عێراقدا لێ پەیدا بێ، هەر بۆیە ڕەزا شا بۆ چارەسەریی ئەو قەیرانە بە ناردنی سەرتیپ سەیفی ئەفشار، دەستەوداوێنی حاجی بابەشێخ بوو. بۆ ئەو مەبەستە لە مانگی جۆزەردانی ساڵی ١٣٠٨ی هەتاوی (١٩٣٠ی زایینی)، سەرتیپ سەیفی ئەفشار؛ ناردراوی ڕەزا شا، لە ماوەی دوازدە ڕۆژدا دوو نامە بۆ حاجی بابەشێخ دەنووسێ.

لە نامەیەکیاندا کە ڕێکەوتی ١٣٠٨/٣/٣ی هەتاوی (واتە ١٩٢٩/٥/٢٤ی زایینی)ی پێوەیە، وێدەچێ سەیفی ئەفشار لە سەقز بووبێ و حاجی بابەشێخیش لە گوندی جەمیان:

خزمەتی جەنابی موستەتاب، پەرەپێدەری ئەحکامی دین، ئاغای حاج بابەشێخ

بە ناوی خودا:

بەپێی ئەوپەڕی تامەزرۆیی کە بۆ دیداری پایەبەرزی جەنابتانم هەبوو، بەتایبەت لەم لایەوە هاتم کە چاوم بە جەنابت بکەوێ، بەڵام بە هۆی ئەوە کە هاتنی ماشێن بۆ خزمەت جەنابتان دەس نادا[٣٨]، ناچار چوومە سەقز و لە سەقز چاوەڕوانی هاتنی قەدەمی پیرۆزتان دەکەم. بە هۆگرییەکی بێڕادە کە دووراودوور بە جەنابتانم بۆ پەیدا بووە، بەتایبەت بە هۆی پلەی هۆگری و ئەمانەتداریی بەڕێزتان سەبارەت بە ئەعلاحەزرەت شاهەنشا (ڕۆحمان بەفیدای بێت)، بەڕێزیان دڵسۆزی و ڕێزی تایبەتی جەنابتانی ڕاسپاردووم و دەستووریان فەرمووە بە خزمەتتان موشەڕەف بم، هەر بۆیە داوا دەکەم ئەگەر بۆتان دەگونجێ، هەر چی زووتر تەشریفتان بێن بۆ سەقز.

سەرۆکی سەرجەم عەشایری ئازەربایجان

سەرتیپ سەیفی ئەفشار

٣٨. بە هۆی نەبوونی ڕێگا، حاجی بابەشێخ ئەوکات نیشتەجێی گوندی جەمیان بووە.

لە نـــامەیەکی دیـــدا بە ڕێکەوتـــی ١٣٠٨/٣/١٥ی هەتـــاوی (١٩٢٩/٦/٥ی زایینـــی) نووسیویەتی:

لەلایەن فەرماندەی هێزەکانی سەقزەوە بۆ خزمەت حەزرەتی پاکی
فەرمانبەڕێوەچوو ئاغای حاجی بابەشێخ -خوای بەرز و بێهاوتا بیپارێزێ-.
بە هۆی ئەوە کە ڕۆژی شەممە ١٣٠٨/٣/١٨ لەسەر سەفەری چوونی
سەردەشتم، تکاتان لێ دەکەم حەزرەتی پایەبەرزتان ڕۆژی شەممە تەشریف
بێننە گوندی نمەشیر کە بەیانیی ڕۆژی یەکشەممە بەیەکەوە بەرەو سەردەشت
ڕێ کەوین.
ناردراوی تایبەتی ئەعلاحەزرەتی پاک و بەرز شاهەنشا، ڕۆحمان بەفیدای بێت.
سەرتیپ سەیفی ئەفشار

حـاجی بابەشـێخ بەدوای ئەو هەمـوو داکـۆکییەی سـەرتیپ سـەیفی ئەفشـار، لەگەڵ حاجی سەیید سەلامی برای و یەک دوو پیاوێک لە جەمیانەوە بەرەو نمەشێر بە سواری ئەسپ ڕێ دەکەوێ و لەوێشەوە لەگەڵ سەرتیپ ئەفشار و هێزێکی زۆری دەوڵەتی و عەشـایر دەگەنە سەردەشـت و مـاوەی نزیـک دە ڕۆژ لەوێ دەمێنێـتەوە و لەگەڵ سەرکردەکانی هۆزی پشدەری، وەک باپیر ئاغا و هەبـاس ئاغـا و بـابەکر ئاغـا و سـاڵح ئاغا، دوای دانیشتن و تاووتوێکردنی بەڵگەکان؛ لە ئاکامدا دەتوانێ ڕێککەوتننامەیەکی قایم و ڕێکوپێک لەنێوان دەوڵەتی ئێران و پشدەرییەکانی عێراق ببەستێ و بەو جـۆرە یەکێک لە گەورەترین کێشە و قەیرانەکانی ناوچەکە کە بۆ ماوەی نزیک دە ساڵ ببووە هۆکاری ماڵوێرانی و کوشتاری خەڵکی بێتاوانیش، کۆتایی پێ بێنێ.
وەکوو لە نوسراوەکـانی حـاجی بابەشـێخ دەردەکەوێ، ئاغایـانی پشـدەر بە وەرگرتنـی پارەی نرخی ڕۆژ، مڵکـی خۆیـان بە دەوڵەتـی ئێـران فرۆشـتووە و ڕێککەوتننامەیەکی چەند ماددەیی بەم شێوەیە مۆر کرا:
١. هەر کام لە ئاغایانی پشدەری بیانەوێت، دەتوانن بە شێوەی فەرمی ناسنامە وەرگرن و ببنە هاوڵاتیی ئێران.
٢. ئەوانەی هەر حەز دەکەن لە عێراقـی بمێنـنەوە، بە نووسـینی بەڵـگە و قەبـاڵەی شەرعی؛ مڵکی خۆیان بە دەوڵەتی ئێران بفرۆشن و پارە وەرگرن.
٣. پشدەرییەکان بۆیان هەیە لە وەرزی بەهـاردا هەمـوو سـاڵ ئـاژەڵ و مەڕ و مـاڵاتی خۆیان بێنن بۆ هەوارەکانی دەوروبەر.

ئەم ڕێککەوتننامەیە بە مۆر و ئیمزای حاجی بابەشێخ و سەرتیپ سەیفی ئەفشار و نۆ کەس لە گەورەپیاوانی پشدەری، گەییشت[٣٩].

٦. هەوڵ و تێکۆشان بۆ ئازادکردنی هێندێک هاوڵاتی لە بەندیخانە.

(سەفەری تاران)

ئەو کەسانەی کە حاجی بابەشێخ بۆ ڕزگارکردنیان هەوڵی داوە، بریتی بوون لە: حەسەن خانی نمەشیر، عیزەت خانی نمەشیر، نەسروڵڵا خانی ساوان، فەیزوڵلا خانی بۆبەکتان، سەلیم خانی کیوەڕۆ، حاجی ئەمیر ئەسڵان خانی مەڕخوز، حاجی پاشا خانی ئەردەڵان؛ لەو کەسانە بوون کە گیرابوون.

لە ڕووی تێلگرافێک کە حاجی بابەشێخ بۆ ئازادکردنیان ئاراستەی وەزارەتی دەرباری ڕەزا شای کردووە، دەردەکەوێ ساڵی ١٣٠٨ی هەتاوی (١٩٣٠ی زایینی)، ئەوانە لە تاران لە بەندیخانەدا بوون و حەوت کەسیش بوون. ئەوەی کە لە تێلگرافەکەی حاجی بابەشێخ دەردەکەوێ ئەوەیە کە کەسوکاری دەسگیرکراوەکان دەستەوداوێنی حاجی بابەشێخ بوون، بەڵام حاجی بابەشێخ بە ناردنی تێلگراف بە ئەنجامێکی دیاریکراو نەگەییوە، وا دیارە دوای ماوەیەک هەمیسان پەنایان بۆ حاجی بابەشێخ بردۆتەوە، هەر بۆیە حاجی بابەشێخ بڕیار دێنێتە سەر ئەوەی کە بۆ ڕزگارکردنیان؛ بچێ بۆ تاران.

بۆ ئەو سەفەرە چەند کەس کە بریتی بوون لە حاجی سەیید سەلامی برای و حاجی سەیید عەلی حوسەینی (حاجی سەیید عەلی سابڵاغ)؛ دۆست و یاوەری ڕاستەقینەی حاجی بابەشێخ و حاجی میرزا عەزیز؛ پیاوی وەفادار و هاوڕێی هەمیشەیی حاجی بابەشێخ، لەگەڵ خۆی دەبا. لە تاران کارەکە ماوەیەک دەخایەنێ و لە سەرەتای گەیشتنیان بە تاران، وەزارەتی دەربار داوا لە حاجی بابەشێخ دەکا کە خۆی و هاوڕێیانی میوانی دەربار بن یا لەسەر هەزینەی دەربار لە هۆتێل بمێننەوە، کە حاجی بابەشێخ ئەو پێشنیارانەی دەربار پەسەند ناکا. هەر چەند پێداگری دەکەن و تەنانەت هاوڕێیانی حاجی بابەشێخیش ڕایان لەسەر ئەوە دەبێ، بەڵام بە هیچ شێوەیەک ڕازی نابێ و لەو ماوەدا کە لەوێ دەبن و کارەکە درێژە پەیدا دەکات، کەم کەم پارەیان دێتە کەمی و هاوڕێیانی حاجی بابەشێخ پێی ڕادەگەیەنن ئەو پارەیەی پێمانە، بەشی یەک دوو ڕۆژی کە دەکا.

حاجی بابەشێخ بەخێرایی حاجی میرزا عەزیز ساز دەکا و دەینێرێ بۆ ورمێ بۆ لای

---

٣٩. عومەر فارووقی، حاجی بابەشێخ یەکەمین سەرۆکوەزیرانی حکوومەتی میللی کوردستان، چاپخانەی کوردستان، وەزارەتی ڕۆشنبیری، سلێمانی، ٢٠٠٨، ل٨٥.

دۆستی دێرینی خۆی؛ حاجی محەممەد ئاغای وسووق (حاجی محەممەد ئاغای قاسملوو؛ باوکی دوکتور عەبدولڕەحمان قاسملوو) و بە ناردنی نامە، دۆخەکەی خۆیانی پێ ڕادەگەیێنێ و داوای پارەیەکی بە قەرزی لێ دەکا.
گۆیا هاوڕێیانی حاجی بابەشێخ لەو ماوەیەدا کە ئێستا حاجی میرزا عەزیز نەهاتۆتەوە، پێی دەڵێن: قوربان، ئەگەر کەسێک بێ بۆ چاوپێکەوتنی جەنابت، چۆنی میوانداریی لێ بکەین؟ حاجی بابەشێخ لە وڵامیاندا دەڵێ من بەڕۆژوو دەبم و هەر کەسیش هات، لەبەر حورمەتی ڕۆژووەکەی من دیارە هیچ ناخوا، هەر واش دەبێ.
حاجی میرزا عەزیز نامەکە دەگەیەنێ بە حاجی مەمەد ئاغا و چونکە ئێواریش دەگاتێ، بەتەما دەبێ ئەو شەوە لەوێ (ورمێ یا گوندی قاسملوو) بمێنێتەوە، بەڵام حاجی مەمەد ئاغا کە لە بارودۆخی حاجی بابەشێخ و هاوڕێیانی تێگەییوە، بەزوویی بە میزانێکی لیرەی عوسمانی دەداتێ و حاجی میرزا عەزیز وادار بە گەڕانەوە هەر بەو شەوە دەکا کە ماشێن بۆ تاران هەیە و دەتوانی هەر ئەوشۆ بگەڕێیەوە. بەو جۆرە بەخێرایی دەینێرێتەوە.
کاتێک حاجی میرزا عەزیز دەگاتەوە تاران، بەخۆشییەوە حاجی بابەشێخ بە هەر زەحمەتێک بێ، بەڵێنی ڕزگاربوونی بەدیلگیراوەکان لە بەرپرسان و کاربەدەستان وەردەگرێ و بە گەیشتنەوەی حاجی میرزا عەزیز، مەخاریج و حیسابی موسافیرخانەکە ساف دەکەن و بەرەو وڵات ڕێ دەکەون.
لە گەڕانەوەیاندا لەنزیک مەراغە بە هاوڕێیانی ڕادەگەیەنێ کە بەرەو سابڵاغ ناچین، بەڵکوو دەبێ بچین بۆ ورمێ بۆ لای حاجی مەمەد ئاغا. هاوڕێیانی کە چاوەڕوانی ئەوەیان نەبوو، زۆریان بەدڵ نەبوو، بەڵام هەموو بەرەو ورمێ ڕێیان داگرت. لە ورمێ، حاجی مەمەد ئاغا میوانداریيەکی باشیان لێ دەکا و حاجی بابەشێخیش وێڕای ئەوەی زۆری سوپاس لێ دەکا، پاشماوەی لیرەکانی دەداتەوە و پێشی ڕادەگەیەنێ کە لیرەکانی دیکەش لە زووترین کاتدا دەنێرمەوە، بەڵام حاجی مەمەد ئاغای قاسملوو پێداگرییەکی زۆر دەکا کە ئەو لیرانەم بە قەرز بۆ نەناردووی و هەر خۆم پێم خۆشە لەو چالاکییە مرۆڤدۆستانەدا بەشداریم کردبێ. هەر چی پێداگری دەکا، حاجی بابەشێخ ڕازی نابێ و پێی دەڵێ حاجی مەمەد ئاغا، من پیاوەتی و میوانداریی ڕەزا شام لە تاران پەسەند نەکرد، هیی تۆ چۆن پەسەند دەکەم؟ "لەگەڵ ڕێز و حورمەتێکی زۆری کە بۆ تۆم هەیە."
لەو کاتەدا حاجی مەمەد ئاغا بە هەر جۆرێک بێ، چەند لیرەیەک بە حاجی میرزا عەزیز دەدات. کە دەگەنەوە سابڵاغ، حاجی میرزا عەزیز بە حاجی بابەشێخ ڕادەگەیەنێ کە دەمهەوێ بچمە بازاڕ هێندێک دیاری بۆ ماڵ و منداڵ بکڕم. حاجی

بابەشێخ کە هیچ پارەیەکی پێ نابێ، پێی ڕادەگەیەنێ کە هێندێکیش بۆ ماڵی من بکڕە تا گەیشتینەوەی ماڵێ.
لە ڕێی هاتنەوەیان بۆ جەمیان، حاجی بابەشێخ لەنێوان گەردیگلان و جەمیان بە هاوڕێیانی ڕادەگەیەنێ کە دەبێ لێرە سوجدەی شوکر بەجێ بێنین. دەپرسن لەبەر چی؟ دەفەرمێ لەبەر ئەوەی کە یەکەم: شوکر بۆ خوا سەفەرەکەمان بێ ئاکام نەبوو و توانیمان بەدیلگیراوەکان ڕزگار کەین. دووهەم: ئەوەی کە تەعارۆف و میوانداریی ڕەزا شامان قەبووڵ نەکرد. سێهەم: ئەوەی کە هەموومان بەسڵامەت گەڕاینەوە نێو ماڵ و منداڵی خۆمان.

٧. پەیوەندیی حاجی بابەشێخ و سمایل ئاغای سمکۆ

ئەوەی لەم بابەتەدا دەتوانم ئاماژەی پێ بکەم، یەکەم نووسراوەکەی حاجی بابەشێخە کە لە زیندان داوایان لێ کردووە کە لەو بابەتەدا ئاوای نووسیویە:
کاتێک ڕاپەڕینەکەی سمکۆ پەیدا بوو، سەرۆکی هۆزی شاهسەوەن نامەی بۆ نووسیم و هاواری بۆ هێنام (لەدەست زەخت و توندوتیژیی هێزەکانی سمکۆ دژ بە خەڵکی بێتاوانی ئەو هۆزە). حاجی بابەشێخ نووسیویە منیش لەگەڵ سەرکردەی هۆزەکانی موکری پەیوەندیم گرت و ئەوانم بەوە ڕازی کرد کە "لەو کارە دژ بە مرۆڤایەتییانەدا، هاوکاریی هێزەکانی سمکۆ مەکەن".
هەڵبەت ڕاپەڕینەکەی سمکۆ هەر چەند گەورەترین بزووتنەوەی ڕزگاریخوازانەی ئەوکاتی کوردی ئێران بوو، بەڵام زۆر جار لەگەڵ توندوتیژی و کاری دژ بە مرۆڤایەتییش تێکەڵ ببوو، بۆ وێنە؛ کوشتنی مارشیمۆنی ئاسۆری و ٧٠ کەس لە هاوڕێیانی[٤٠]، یا کوشتنی سەربازە بەدیلگیراوەکان لە شاری مەهاباد، یا دەستووری کوشتنی قازی عەلی؛ باوکی قازی محەممەد کە بەهەڵە بە جێی قازی عەلی، قازی لەتیف دەکوژن و...
لێرەدا هەڵوێستی حاجی بابەشێخ، هەروەک هەمیشە، بەرگریکردن لە تێداچوون و دەربەدەری و ماڵوێرانیی خەڵکانی بێتاوان بوو، هەڵبەت بە هۆی ئەوە کە حاجی بابەشێخ ئەوانەی لە زینداندا نووسیوە، ئاماژەی بە پەیوەندیی نهێنیی خۆی لەگەڵ سمکۆ نەکردووە کە بۆ ئەم ڕاستییە من تەنیا دەتوانم بە وتەکانی تەنیا کوڕی حاجی بابەشێخ کە لە ژیاندا مابوو؛ ئاماژە بکەم.

---

٤٠. جلال الطالبانی، کردستان و الحرکە القومیە الکردیە، طبعە٢، بیروت، ١٩٧١، ص١١٩.

خوالێخۆشبوو سەیید مستەفا سەیادەت دەیکوت: من چەندین جار ئەوەم لە باوکم و کاکم بیستووە کە حاجی بابەشێخ بە پیاوێکی جێی متمانەی خۆی بە ناوی حەمە شێخ عارف نامەی بۆ سمکۆ دەنارد، سمکۆش جوابی نامەکانی هەر بەودا بۆ دەناردەوە[٤١].

٨. هەڵوێستی حاجی بابەشێخ لەسەر دیاردەی یەکدەستکردنی لیباس لەلایەن ڕەزا شاوە.

ساڵی ١٣٠٧ی هەتاوی (١٩٢٦ی زایینی)، ڕەزا شای پەهلەوی نزیک بە حەوت ساڵ بوو کە دەسەڵاتی ئێرانی بەدەستەوە گرتبوو و سێ ساڵ بوو لەسەر تەختی شاهەنشاهیی ئێران دانیشتبوو، کە یاسایەکی بە پەسەندی مەجلیسی شوورای میللیی ئێران گەیاند بۆ یەکدەستکردنی لیباس لە هەموو وڵاتی ئێران. ئەو یاسایە لە سەرەتادا تەنیا فەرمانبەرانی دەوڵەتی دەگرتەوە، بەڵام دواتر یاساکە جگە لە زانایانی ئایینیی گەورەی شیعە و سوننی، بۆ هەموو میللەتی ئێران پەرە پێ درا.

ئەو یاسایە لە ڕاستیدا گۆڕانکارییەکی کولتووری و کۆمەڵایەتی بوو بۆ بردنی ئێران بەرەو کۆمەڵگایەکی نوێ و ئەوکات لە پەسەندی ئەو یاسایەدا ئەو هۆکارانەیان دێناوە کە ئەو شێوە لیباسەی خەڵک لە زۆربەی ئێران وەک شێوە لیباسی ڕۆحانییان بوو، هیی دەورەی قاجارە و ئێستاش ئەوە بۆ کاروباری ئاسایی خەڵک دەستوپێگرە، ئەوکات هەر لە دەستووری مەجلیسدا گونجابوو کە کەسێک سەرپێچیی بکا، دەبێ بە وەرگرتنی پارە؛ کەسەکە سزا بدرێ و...

هەروەک چاوەڕوان دەکرا، ئەو گۆڕانکارییە لە هێندێک شوێنی ئێران لەگەڵ هەڵوێستی دەمارگیرانی مەزهەبی ڕووبەڕوو ببووەوە، بەڵام لە کوردستاندا بە هۆی فتوای مەلا خەلیلی گۆڕۆمەر کارەکە بە بەربەرەکانێ و ڕاپەڕینی چەکداری کێشرا. مەلا خەلیل کە لە میراوێی سەردەشت نیشتەجێ دەبوو، سەرکردەی ناوداری هۆزی مەنگوڕ؛ بایز ئاغای بۆ ئەو بەربەرەکانییە ڕازی کرد و ئەویش لە کۆبوونەوەیەکدا توانیی سەرکردەکانی تری مەنگوڕ پێمل کا. مەلا خەلیل فتوای دابوو کە "هەر کەس لیباسی پەهلەوی لەبەر کا و کڵاوی شەبکە لە سەر بکا، کافر دەبێ."

هەر ئەو فتوایەی مەلا خەلیل بوو بە هۆکاری تێکهەڵچوون و شەڕی خوێناوی کە لە

---

٤١. نووسراوەکانی حاجی بابەشێخ لە زیندان، سەرچاوەی پێشوو، چاوپێکەوتن لەگەڵ سەیید مستەفا سەیادەت، سەرچاوەی پێشوو.

لایەکەوە چەکدارانی مەنگوڕ بە فتوای مەلا خەلیل ڕاپەڕیبوون و لە لایەکی دیکەشەوە سوارەنیزامی هۆزەکانی مامەش و دێبوکری وێڕای سەربازانی ئەرتەش، بەرەنگاری پەلاماری مەنگوڕ ببوونەوە. لە ئەنجامدا بە هۆی شەڕی توندی سوارەنیزامی دێبوکری و مامەش و پشتیوانیی تیربار و تۆپی ئەرتەش، هێزەکانی مەنگوڕ خۆیان نەگرت و دوای کوژرانی نزیک پازدە بیست کەس لە هەردوو لا؛ بەناچار لە پردی قەڵاتاسیان پەڕینەوە و دەربازی ئەودیوی سنوور بوون. سەرەڕای ئەوە، هێندێک گوندی مەنگوڕایەتی لە شەڕەکەدا سووتێنران، هەڵبەت لێرەدا هەڵوێستی ئینسانانەی سەرتیپ موقەددەم بەهاناوە هات و نەیهێشت هێزەکانی دەوڵەتی گوشار بێنن و پێشی هێرشەکەی گرت، دەنا زۆربەی ژن و منداڵی هۆزی مەنگوڕ لەسەر پردی قەڵاتاسیان تێدا دەچوون و زیان و کوشتار و خەسارەتەکە زۆر لەو زیاتر دەبوو. هەروەک هەمیشە لە سەرەتای ئەو قەیرانەدا، دەستەوداوێنی حاجی بابەشێخ بوون.

حاجی بابەشێخ دژ بە فتواکەی مەلا خەلیل فتوا دەردەکا و هەروەک خۆی نووسیویە: "فتواکە لە مەهاباد لە دار و دیوار دەدەن و تا ڕادەیەکی زۆر خەڵک ئاگادار دەبنەوە کە بە لیباسی کۆت و شەڵوار کەس کافر نابێ، هەر بۆیەش ئەو کێشەیە لە مەهاباد و شارەکانی دی ئاژاوە و هەڵلای لێ پەیدا نەبوو."

بۆ هەڵسەنگاندنی هەڵوێستی حاجی بابەشێخ و مەلا خەلیل و بۆ ڕوونکردنەوەی خوێنەران، بە چەندین خاڵ ئاماژە دەکەم:

یەکەم: ئەوەی کە حاجی بابەشێخ و هەموو زانایەکی ئایینیی ئەوکاتیش و ئێستاش، باشیان ئەوە زانیوە کە بە لەبەرکردنی کۆت و شەڵوار کەس کافر نابێ، حاجی بابەشێخ بە هۆی ئەزموونی سیاسی و کۆمەڵایەتی کە بوویەتی، زۆر شارەزایانەتر لە مەلا خەلیل بارودۆخی ئەوکاتی کوردستان و ئێرانی هەڵسەنگاندووە، هەر بۆیە ئەو کێشەیەی بە هیچ جۆر لە بەرژەوەندیی میللەتی کورددا نەدیوە.

ئەو کێشەیە نە تەنیا شەڕی کورد و عەجەم و شیعە و سوننیی لێ پەیدا دەبوو، بەڵکوو ببووە هۆکاری پێکدادانی هۆزە کوردەکانیش. لە هەمووی گرینگتر، ئەوەی زیاتر تێدا دەچوو و دەربەدەر دەبوو، ژن و منداڵ و پیری وڵاتەکە، بەتایبەت هۆزی مەنگوڕ بوو کە هیچ تاوان و گوناهێکیان نەبوو. جا هەر بۆیە هەر کات حاجی بابەشێخ هەستی بەوە کردووە کە بەرژەوەندیی خەڵکی بێپەنا و بێتاوان پێشێل دەبێ، دەستبەکار بووە.

حاجی بابەشێخ هەر ئەوکات چەند کەس لە گەورەپیاوانی دێبوکری لە مەلا خەلیل ڕادەسپێرێ، کە پێی بڵێن حاجی بابەشێخ دەڵێ ئەو فتوایەی لە ڕووی کام ئایەت و کتێبی شەرع دەرهێناوە؟ ئاخر نازانێ بەو فتوایەی ئەو، هەر چی غەیری کوردە -واتە

فارس و تورک- دەبێ بە کافر دانێین و خوێنیان بە حەڵاڵ بزانین؟ هەر لە میاندواو و ورمێ و نەغەدەوە شەڕی کورد و عەجەم هەڵدایسێ، مەگەر ئێمە ململانەمان لەگەڵ ئەرتەشی ڕەزا شا و شیعەی ئێران پێ دەکرێ[٤٢]؟

٩. کۆتاییهێنان بە مەینەت و ئاوارەیی هۆزی گەڵباغی

هۆزی ستەمدیدە و لەبیرکراوی گەڵباغی، بە درێژایی مێژووی خۆیان هەر چی کوێرەوەری و دەربەدەری و کوشتار و دوورخستنەوە لە زێدی خۆیان بووە لەلایەن حکوومەتەکانی قاجار و پەهلەوی، هەموویان بەسەر هاتووە. بەداخەوە ئەم هەموو ستەم و زەختە لە لاپەڕەکانی مێژوودا کەمتر ڕەنگدانەوەی بووە.

ئەو هۆزە کە لە ناوچەیەکی بەربڵاو لەنێوان شارەکانی سەقز و دیواندەرە و مەریواندا نیشتەجێن، دوای ماوەیەکی هەشت نۆ ساڵە کە هێمنی و ئاسایشێکی کەم تا زۆریان بوو، لە ساڵی ١٣١٣ی هەتاوی (١٩٣٥ی زایینی) دەکەونەوە بەر شاڵاو و هێرشی هێزەکانی ئەرتەش.

بەدوای ئەوەدا ڕێککەوتننامە لەنێوان دوو لایەندا گرێبەست دەکرێ، تا ئەوەی کە لە زستانی دژوار و پڕ بەفری ساڵی ١٣١٥ی هەتاوی (١٩٣٧ی زایینی)، هەمیسان دەکەونەوە بەر هێرشێکی بەربڵاو و پەلامارێکی گەورەی هێزەکانی حکوومەتی ڕەزا شا، بە فەرماندەریی سەرلەشکر حەسەنی مەیمەندی کە خۆی لە سنە نیشتەجێ بوو، بە بیانووی داڵدەدان و حەشاردانی سەیید عەتا و حەمەتاڵ کە لە دەوڵەت ڕاسابوون و چەند ساڵێک بوو لەگەڵ هاوڵانیان وەک سەیید عومەر و بلەخەزان و نزیک شەست کەسی دیکە لە ناوچە جۆراوجۆرەکانی کوردستان دەگەڕان و چەتەگەرییان دەکرد.

دەرەنجامی ئەو هێرشە دڕندانەیە بوو بە لەدەستچوونی ژمارەیەکی بەرچاو لە پیاوانی گەورەی ئەو هۆزە و پاشەکشەکردنی بە ناچارییان بۆ کوێستانەکانی نزیک سنووری عێراق کە داپۆشراو لە بەفر بوون، تا ئەو کاتەی بە ئەسپەکانیان توانییان بڕۆن و ڕچە بشکێنن؛ ڕۆیشتن، بەڵام ئەوکات کە ئەسپەکان دەرنەچوون، خۆیان بە پێیان درێژەیان بە ڕێگەکە دا و لەو کوێستانە سارد و بەفراوییە سەر دەکەوتن، بەو حاڵەش دەکەوتنە بەر گوللەی سەربازانی ئەرتەش و چەکدارانی ئەو هۆزانەی کە لەگەڵ ئەرتەش یەک

---

٤٢. ابراهیم افخمی، ملا خلیل و رد فرمان رضاخان، سقز، انتشارات محمدی، ١٣٦٨، ص٢١. نووسراوەکانی حاجی بابەشێخ لە زیندان، سەرچاوەی پێشوو.
چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ سەیید سەعید سەیادەت، سەرچاوەی پێشوو.

کەوتبوون بۆ سەرکوتی گەڵباغییەکان.
پیاوانی گەڵباغی کە ژمارەیان لە بەینی ٥٠٠ تا ٦٠٠ کەس بوون، هێندێکیان کوڕی مێرمنداڵی ١٠ تا ١٢ساڵەش لەگەڵ بوو. لە زۆر جێ کە سەرما بڕستی لێ بڕیبوون، بەناچار زگی ئەسپەکانیان هەڵدڕیبوو تا بە تینی لەشی ئەسپەکان تۆزێک بیووژێنەوە و ئەو مێرمنداڵانە لەدەست نەچن، هەر چەند بەو حاڵەش تا یازدە کەسیان لە سەرمادا تێداچوون. لە ئەنجامدا ئەوانی تر کە دەتوانن ئەو کوێستانە بەفراوییە بە هەر مەینەتی و نەهامەتییەک ببڕن؛ خۆ دەگەیێننە عێراق، بەڵام ژن و منداڵ و هەموو دار و نەداریان لە وڵاتی خۆیان بەجێ هێشت.
لەو بارودۆخە نالەبارەدا سەرکردەکانی گەڵباغی کە گەیشتوونەتە عێراق، ڕادەسپێرنە لای حاجی بابەشێخ کە بە هەر شێوەیەک پێی باشە، لەگەڵ سەرکردەکانی ئەرتەش لێدوانمان بۆ بکا کە بتوانین بگەڕێینەوە سەر ماڵوحاڵی خۆمان.
ئەوان ڕاسپاردەکەیان ناردبووە لای مامۆستا مەلا محەممەدئەمین ئیمامزادە (کە لە دواییدا سەردەفتەر بوو لە شاری سەقز)، کە بە هەر جۆر بێ پەیامی ئێمە بگەیێنە خزمەت حاجی بابەشێخ.
مەلا حەمەدەمین گێڕایەوە دوای ئەوەی ڕاسپێرییەکەی ئەوانم بە حاجی بابەشێخ گەیاند و ئەوم لە بارودۆخی ناجۆری گەڵباغییەکان ئاگادار کرد، حاجی بابەشێخ خۆی هات بۆ سەقز و فەرمووی: مەلا حەمەدەمین، دەبێ بچی بۆ ناوچەی گەڵباغی کە پیاو بنێرن بۆ عێراق بۆ لای سەرکردەکانیان و پێیان بڵێن حاجی بابەشێخ دەڵێ بە هیچ جۆر نەگەڕێنەوە و خۆیان ڕادەستی دەوڵەت نەکەن، چونکوو لە تەسلیمبووندا هیچ مافێکیان بۆ ناسەلمێنن، لەوانەیە لەناویشیان بەرن. مەلا حەمەدەمین کوتی حاجی بابەشێخ نووسراوە یا نامەی نەدامێ (لەبەر ئەگەری ئەوە کە مەبادا دەست دەوڵەت کەوێ)، کوتی پێیان بڵێ حاجی بابەشێخ دەڵێ دەبوو لەبەرابەر دەوڵەتدا بەربەرەکانی نەکەن، تازە کە وایە؛ دەوام بێنن و خۆڕاگر بن، تا من خۆ دەگەیێنمە سنە و بزانم لەگەڵ سەرلەشکر مەیمەندی چم بۆ دەکرێ! ئەگەر خوا ڕاست بێنێ، سوڵحیان بۆ دەکەم. تەسلیم نەبن بە هیچ شێوەیەک.
حاجی بابەشێخ بۆ ئەو کارە گرینگە دەچێ بۆ سنە، ماوەیەکی دە دوازدە ڕۆژی لەوێ دەمێنێتەوە (لە ماڵی ئاغای موجتەهیدی)[43]. حاجی بابەشێخ ئەو ماوەیە کە لە سنە دەبێ، دەبینێ سەرلەشکر مەیمەندی هەڵوێستی زۆر توندوتیژە بەرانبەر بە

٤٣. هەروەها لەو ماوەیەدا لەگەڵ ئایەتوڵڵا مەردووخییش دانیشتن و وتووێژیان بووە.

گەڵباغییەکان. حاجی بابەشێخیش بەتوندی هۆشداریی دەداتێ کە ئەو کارانە دژایەتیی لەگەڵ ئیسلام و ئینسانییەتدا هەیە (کە گۆیا هێزەکانی ئەرتەش لە گوندەکانی گەڵباغی دەستدرێژیی نامووسییان کردووە).
تا ئەو ڕادەیەی کە کار دەگاتە جێگەیەک کە مەیمەندی تێلگرافی توند دژ بە حاجی بابەشێخ دەنێرێتەوە بۆ تاران و هەر چەند حاجی بابەشێخیش ڕادەسپێرێ لە میاندواو ئەو کارە دڕندانەیەی مەیمەندی لەگەڵ هۆزی گەڵباغی بە تاران ڕادەگەیەنێ و داوای لابردنی سەرلەشکر مەیمەندی دەکا، بەڵام لە تاران بەجێی لابردنی مەیمەندی، تێلگرافی توندوتیژ بۆ حاجی بابەشێخ دەنێرن و داوای لێ دەکەن کاری بەو گیروگرفتانەوە نەبێ (کە هەر لەو ڕێکەوتەوە حاجی بابەشێخ لەسەر بەرگری لە هۆزی ستەملێکراوی گەڵباغی پەیوەندیی لەگەڵ حکوومەتی ڕەزا شا دەپچڕێنێ). بەڵام بەردەوامی و پێداگریی حاجی بابەشێخ بەئەنجام دەگا و بە هەر شێوەیەک بێ، بەرپرسانی حکوومەت ڕازی دەکا و بەڵێنیان لێ وەردەگرێ کە دەستبەرداری سەرکردەکانی گەڵباغی بن. لەو بابەتەدا بەڵگەیەک هەیە کە نامەیەکە لەلایەن سەرگورد ئەفشارەوە کە لە وەڵامی نامەیەکی حاجی بابەشێخدا نووسیویەتی، ئەوەش دەقی فارسیی نامەکە:

حضرت قطب العارفین آقای حاج بابا شیخ دامت برکاته
مرقومه شریفه متضمن علاقه‌ای که راجع به مرخصی پسر- آقای سلیمان به عنوان تیمسار فرماندهی لشکر دامت عظمته بود زیارت و فوراً تلگراف مخابره و مخصوصاً امروز هم با تلفن نسبت به مفاد مرقومه آن‌حضرت با فرماندهی معظم مذاکره شد فرمودند بحضرتت نوشته شود در این موقع که آن پیر روشن‌ضمیر با حال مریضی متحمل زحمت و واسطه رعایای متواری شده‌اند، البته نسبت به هر فردی از افراد ایرانی اعم از گلباغی و متواریان سابق از قبیل سید عطا و غیره که مایل به تأمین و عودت به وطن عزیز خود باشند به عموم تأمین داده می‌شود و آنان را به مراحم دولت شاهنشاهی امیدوار نموده بدون هیچ واهمه‌ای با تأمین از طرف آن‌حضرت و ستوان یکم وکیلی به آنها داده می‌شود به أوطان خود مراجعت و مطیع مقررات این کشور بوده و با عائله خود مشغول زندگی باشند و مخصوصاً به سلیمان نیز متذکر شده و نصیحت‌های لازمه را بنمایند که شما شخصی هستید ایرانی و از نعمت ایران پرورش یافته و ضمنا به اندازه کافی در ایران علاقه داشتید بایستی از مراجعت نسبت به کشوردوستی و میهن‌پرستی امتحان خود را داده و عملاً جدیت‌های خود را در

شرافت به دولت نشان داده و خود نیز با نهایت اطمینان به وطن خود مراجعت نمایید و تلگراف راجع به مرخصی پسرش هم قریباً خواهد رسید و متعاقباً فرستاده خواهد شد.
سلام خصوصی قلبی خدمت آقای سید عبدالسلام داریم و امیدوارم به زودی مراجعت فرموده و به زیارت پدر روحانی نائل شوم.
سرگرد افشار

بە ئەگەری زۆر، حاجی بابەشێخ بۆ ئەو کارە، نامەی بۆ سەرتیپ سەیفی ئەفشار؛ دۆستی ساڵیانی پێشووی خۆی نووسیوە کە لە کێشەی پشدەرییەکاندا حاجی بابەشێخ زۆری یارمەتیی ئەفشار دابوو.
بەدوای ئەوەدا هەر لە سنە "حاجی بابەشێخ ڕاسپێردە و پەیام دەنێرێ بۆ گەورەپیاوانی گەڵباغی کە لە عێراق بوون، کە حکوومەتی ناوەندی ئێران بڕیاری لەسەریان داوە کە ئەگەر تا سەرەتای مانگی بانەمەڕی ساڵی ١٣١٦ی هەتاوی (١٩٣٨ی زایینی) بگەڕێنەوە ئێران و لە شەڕ و ئاژاوەنانەوە دژ بە حکوومەت دەست هەڵبگرن، هەموویان دەکەونە بەر لێخۆشبوون و بەندکراوەکانیشیان هەموو ئازاد دەکرێن و ژن و منداڵە کۆچدراوەکانیش ئیزنیان پێ دەدرێت بگەڕێنەوە سەر ماڵ و ژیانی ئاسایی خۆیان.
سەرکردەکانی گەڵباغی کە ئەم ڕاسپاردەیەی حاجی بابەشێخیان بۆ دەچێ، سەرەتای مانگی خاکەلێوەی ١٣١٦ی هەتاوی (١٩٣٨ی زایینی)، بێ ئەوەی هیچ مەترسییەک لەسەر ڕێگای خۆیاندا ببینن؛ پۆل پۆل گەڕانەوە ناوچەکانی خۆیان[٤٤]."
بەو جۆرە حاجی بابەشێخ ناهێڵێ تەسلیم بن و پێشی کوشتوبڕ و دەربەدەریی ئەو هۆزە ستەملێکراوە دەگرێت و ئەوەش یەکێکی دی لەو خزمەتانەی حاجی بابەشێخە بە خەڵکی ستەملێکراوی وڵاتەکەی.

١٠. داکوژاندنی شەڕی نێوان چەکدارانی گەورک لەگەڵ خانانی هەرمێلە (مەجیدخان).
لە ڕێکەوتی ڕووداوەکە بەدروستی ئاگادار نیم، بەڵام دەتوانم بنووسم کە ئەم ڕووداوە

٤٤. خالید ئەحمەدی، گەڵباغییەکان، دەزگای ڕۆشنبیری گۆران، سنە، ٢٧٠٤ک، ل١٤٧.
چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ سەیید سەعیدی سەیادەت، سەرچاوەی پێشوو.
نامەی سەرگورد ئەفشار بۆ حاجی بابەشێخ، بەو سەردەمە کە لە ئارشیوی نووسەردا پارێزراوە. بڕوانە: عەبدولحەمید حیرت سجادی، ایلات و عشایر کردستان، انتشارات دانشگاه کردستان، سنندج، ١٣٨١.

کاتێک بووە کە ماڵی حاجی بابەشێخ لە تورجان بووە و حاجی بابەشێخ لە ساڵی ١٣١٧ی هەتاوی (١٩٣٩ی زایینی)یەوە ماڵی چۆتە تورجان.
شەڕ و تێکهەڵچوونەکە لە گوندی هەرمێلەی نزیک تورجان بووە، وەک دەکوترێ هۆکاری کێشەکە؛ ناکۆکیی مڵکی یا سنووری لەوەڕگە و مەڕتەعی نێوان گوندەکانی دوو لایەن بووە. ئەوانەی ناویان هاتووە لە لایەنی هۆزی گەورکەوە: حاجی خدر ئاغای گڵۆڵان و حاجی حەسەن ئاغای قڕووچا کە بە تاقمێکی چەکدار و پیاوی شەڕکەرەوە هێزیان هێنابووە سەر خانانی هەرمێلە، کە ئەویش دۆستی خۆی واتە ئاغا سەدیقی یازیبلاغی بۆ بەرگری لە خۆی هێنابووە هەرمێلە.
کاتێک حاجی بابەشێخ ئاگاداری بارودۆخەکە دەکرێتەوە، چەند کاتژمێرێک لە شەڕ و پێکدادانەکە تێپەڕیبوو و لە هەردوو لایەن بەداخەوە چەند کەسێک کوژرابوون. حاجی بابەشێخ لەگەڵ یەک دوو پیاوی خۆی لە تورجانەوە بە سواریی ئەسپ بەرەو هەرمێلە دەچن و بەخێرایی پیاوێکی خۆی دەنێرێ بۆ هەرمێلە و عەمامەی سپی مەلایەتیی خۆی دەداتێ، تا بەزوویی وەک ئاڵا بەسەر دارێکەوە بەرزی کاتەوە و بە دوو لایەن ڕابگەیەنێ کە دەس ڕاگرن تا حاجی بابەشێخ دەگاتێ، کە بەخۆشییەوە هەردوو لایەن دەس ڕادەگرن.
کاتێک حاجی بابەشێخ دەگاتێ، دەبینێ هێزەکانی گەورک کە ڕێژەیان زۆر لە چەکدارانی مەجید خان زیاترە و هەر بەو هۆیەش زیاتریشیان لێ کوژراوە، دەیانەوێ گوندی هەرمێلە بەگشتی ئاور تێ بەر دەن. کە حاجی بابەشێخ دەگاتێ، ئاغایانی گەورک بانگ دەکاتە بەر درگای ماڵی خانان، لەگەڵ ئەوەی کە ئارامیان دەکاتەوە، بەتوندی بەسەریاندا دێ و پێیان دەڵێ جا خانان و ئەو هەمووە هێزە ئافەرین، ئافەرین! ئاغایانی گەورک بە حورمەتی حاجی بابەشێخ لە کاتێکدا چەند کەسێکیان لێ کوژرابوو، ئەوپەڕی سەبر و پیاوەتیی خۆیان نیشان دەدەن و تەقە ڕادەگرن و دەس لە سووتاندنی ماڵ بە ماڵی هەرمێلە هەڵدەگرن، لە حاڵێکدا یەک دوو گیشە گیای نێو دێکەیان سووتاندبوو. حاجی بابەشێخ دەنێرێ لەدووی خانان (مەجید خانی ئەردەڵان) بێتە دەرێ، ئەویش بە متمانەی بوونی حاجی بابەشێخ لەوێ دێتە دەرێ و گۆیا حاجی بابەشێخ پێی دەڵێ: پێم سەیرە تۆ بە خۆت و چەند چەکدارێکەوە چۆن بەگژ عەشیرەتی گەورکدا هاتووی؟ ئاخە ئەوە چ کارێکە مەجید خان؟
گۆیا خانان کە دوو هاوسەری بووە، سێ گوللەی جیا کردووەتەوە بۆ خۆی و هەر دوو هاوسەرەکەی، هەڵبەت خانان زۆریشی ئازایەتی نواند کە لە جەنگەی شەڕەکەدا هاتە دەرێ، نێو ئەو هەمووە گەورەپیاو و چەکدارەی گەورک (چونکوو ئاغا سەدیقی

یازیبڵاغی کە دۆستی خانان بووە؛ نەهاتە دەرێ، هەڵبەت بەو هۆکارە کە ئەگەر خانان بکوژن، ئەو بتوانێ لە سەنگەرەوە تۆڵەی خانان بکاتەوە).
جەفەنگێکی خانان لەگەڵ حاجی حەسەن ئاغای قڕووچا لە هۆزی گەورک لەو کات و ساتەدا زۆر لەنێو خەڵکدا وەک بیرەوەرییەکی ئەو شەڕە گێڕدراوەتەوە و ئەویش ئەوە بووە کە لەو کاتەدا کە هەردوو لایەن لەدەوری حاجی بابەشێخ لەبەر درگای ماڵی خانان ڕاوەستابوون، خانان جگەرە هەڵکراوەکەی خۆی لە پشت ملی حاجی حەسەن ئاغا نزیک کردەوە و حاجی حەسەن ئاغا بەتوندی ڕادەچڵەکێ، لەو کاتەدا خانان پێی دەڵێ: مەترسە "کەڵە"! ئەوە گوللە نییە.
حاجی بابەشێخ دوای کۆتاییهێنان بە کێشەکە، هێزەکانی گەورک بانگێشتن دەکا بۆ تورجان (تورجان لەنێوان هەرمێلە و قڕووچادایە) و لەوێ دوای خواردنی نەهار، دەچنەوە گوندەکانی خۆیان[٤٥].

١١. پێشگیری لە شەڕ و تێکهەڵچوونی دوو بنەماڵەی گەورەی هۆزی گەورک

لەنێوان بنەماڵەی کاکەڵڵا ئاغای قولقولە (بنەماڵەی حەسەنی) و بنەماڵەی حاجی خدر ئاغای گلۆڵان (بنەماڵەی عەزیزی)، کێشەی ملکی پێش هاتبوو. ئەو دوو بنەماڵەیە کە خزم و کەسی یەکتریش بوون، هەردوو خاوەنی بەشێک لە کێڵگە و زەویوزاری گوندی گلۆڵان بوون. هەڵبەت ئەو سەردەم ئەو جۆرە ناکۆکییانە تا ڕادەیەک ئاسایی بوون. ناکۆکییەکە بەرە بەرە تەشەنەی ئەستاند و هەردوو لایەن هێزێکی زۆریان لە بنەماڵەکانی گەورک یا هۆزەکانی دی کۆ کردبووەوە، بەڵام بارستایی قورسایی هێزەکان بەلای بنەماڵەی حەسەنییەوە بوو. ئەوان توانیبوویان سەرەڕای هێزێکی زۆر لە گەورکی میرەدێ، حەمەڕەشید خانی بانەش ڕازی بکەن بەوەی کە بێت بەهاواریانەوە. لەو کاتەدا دۆست و کەسانی بنەماڵەی عەزیزی هەستیان بەوە کردبوو کە لەگەڵ چەکدارانی زۆری بنەماڵەی کاکەڵڵا ئاغا، بەتایبەت چەکدارانی حەمەڕەشید خان بەرگری و شەڕیان پێ ناکرێ، هەر بۆیە یەک یەک و دوو دوو لەبیری ئەوەدا بوون خۆیان دەرباز بکەن و خۆ ببوێرن.
لەو بارودۆخە دژوارەدا حاجی خدر ئاغای گلۆڵان کە هەست بەوە دەکا خەریکە لەشکر دێتە سەری و دۆستانیشی دەوری چۆڵ دەکەن؛ دەستەوداوێنی حاجی بابەشێخ

---

٤٥. چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ سەیید مستەفا، سەرچاوەی پێشوو و مام ساڵحە ڕەش، تورجان، ڕێکەوتی ١٩٩٦/١١/٥.

دەبێ، وا دیارە نامەی لێ دەنووسێ و ڕاسپاردە دەنێرێ کە ئەگەر فریام نەکەوی؛ بە سەر و ماڵەوە تێدا دەچم.
حاجی بابەشێخیش هەر زۆر زوو خۆی دەگەیێنێتە گڵۆڵان و پێش هەموو کارێک، زۆر بەتوندی بەگژ دۆستانی حاجی خدر ئاغادا دێ و پێیان دەڵێ: جا چۆن دەبێ لەو دۆخە نالەبارەدا کە نیازی بە هاوکاریی ئێوەیە، پشتی بەر دەدەن؟ ئەوانیش لە وەڵامدا دەڵێن بە هیچ جۆر هێزەکانمان پێکەوە یەک ناخوێننەوە و ئەوان ژمارەیان زۆر لە ئێمە زیاترە و بەتایبەت حەمەڕەشید خانیشیان لەگەڵە.
حاجی بابەشێخ بەخێرایی نامەیەک لە حەمەڕەشید خان دەنووسێ و پێی دەڵێ: ئەوا من لێرە (واتە گڵۆڵان) لە سەنگەردام، یەکەم فیشەک لەلایەن منەوە ئاراستەی ئێوە دەکرێ و یەکەم فیشەکی ئێوەش ئاراستەی من دەکرێ. دیارە لە نامەکەدا کە من هەر ئەوەندەم بیستووە داوای لێ دەکا کە حەمەڕەشیدخان هەوڵ بدا لایەنی ماڵی حەسەنی لە شەڕ بگێڕێتەوە.
بەدوای ئەوەدا، حاجی بابەشێخ دەستوور دەدا لەبەر درگای ماڵی حاجی خدر ئاغا سەنگەری بۆ دروست کەن.
کاتێک نامەکەی حاجی بابەشێخ بە دەستی حەمەڕەشید خان دەگا، حەمەڕەشید خان دەڵێ بە خوا باوە حاجی بابەشێخ لەوێیە شەڕ ناکرێ. هەر چی پێداگری لەگەڵ حەمەڕەشید خان دەکەن؛ هەر ئەوە وڵامیەتی، هەر بۆیە دوایە بە هاوکاریی حاجی بابەشێخ و حەمەڕەشید خان، ناکۆکییەکەی نێوان دوو بنەماڵە چارەسەر دەکرێ[٤٦].

١٢. ڕەخنە و سەرکۆنەکردنی شێخ لەتیف لەمەڕ ئازاری خەڵکی ناوچەی سەردەشت.

کاتێک شێخ لەتیفی کوڕی شێخ مەحموودی حەفید دەبێتە زاوا و نوێنەری سەلیم خانی کێوەڕوو لە ناوچەی سەردەشت (ساڵی ١٣٢٢ی هەتاوی/١٩٤٣ی زایینی) و دەستەڵاتی بەشێک لە گوندەکانی ئەو ناوچەیەی پێ دەبێ، هێندێک لە خەڵکی ناوچەکە بۆ شکایەت لەدەست شێخ لەتیف هاوار دێنن بۆ حاجی بابەشێخ.
حاجی بابەشێخ نامەیەک بۆ شێخ لەتیف دەنووسێ و وێڕای ڕەخنەلێگرتن، لەو کارانەی دەگێڕێتەوە و بۆی دەنووسێ ئەزیەت و تالانی خەڵک؛ کاری مەشایخ نییە و تۆ لە بنەماڵەی گەورەی کاک ئەحمەدی شێخی و نابێ وەک عەشایر هەڵسوکەوت لەگەڵ خەڵکی بکەی.

---

٤٦. چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ سەیید مستەفا سەیادەت، سەرچاوەی پێشوو.

وا دیارە حاجی بابەشێخ لە نامەکەیدا چەند جارێک بۆی نووسیوە: "ئای ئای ئەوە کوا کاری مەشایخە! ئای ئای ئەوە کوا کاری تۆیە! ئای ئای..." هەر بۆیە لە وەڵامی نامەکەی حاجی بابەشێخدا، شێخ لەتیف نامەیەک دەنووسێ و لە نامەکەیدا نووسیبووی: "قربان نامۀ آی آی شما را زیارت کردم و..." کە دیارە لەبەر ڕێزی حاجی بابەشێخ، ڕێنوێنی و ئامۆژگارییەکانی لەچاو دەگرێ و کۆتایی بە توندوتیژی دێنێ[٤٧].

١٣. نامەی سەرلەشکر وەرەهرام؛ فەرماندەی لەشکری ئازەربایجان لە ساڵەکانی ١٣٢٧ تا ١٣٢٨ی هەتاوی (١٩٤٨-١٩٤٩ی زایینی) بۆ حاجی بابەشێخ و داوالێکردنی بۆ چارەسەریی کێشەی سنووری نێوان ناوچەی بانە و گەورکی سابڵاغ.

لە یەکێک لەو ساڵانەی کە ئاماژەی پێ کرا، ناکۆکییەک لەسەر دیاریکردنی سنووری ناوچەی بانە کە بەشی کوردستانە، لەگەڵ گەورکی سابڵاغ کە بەشی ئازەربایجانە؛ لەنێوان هۆزەکانی گەورک و مەنگوڕدا ساز ببوو. هەر لەبەر ئەوە شکایەت و سکاڵا دەبەن بۆ سەرلەشکری ئەوکاتی ئازەربایجان، کە سپەهبود وەرەهرام بوو. وەرەهرامیش کە لەو بابەتەوە شارەزایی و ئاگادارییەکی ئەوتۆی نەبووە، نامە بۆ حاجی بابەشێخ دەنووسێ و هەردوو لایەن دەنێرێ بۆ تورجان بۆ لای ئەو و پێیان ڕادەگەیێنێ و لە نامەکەشدا دەنووسێ: هەر چۆن حاجی بابەشێخ دیاریی کرد، منیش پەسندی دەکەم.

بۆ ئەو مەبەستە ئەوکات حاجی کەریم ئاغای قوڵقوڵە (حەسەنی) (کە لەم کاتەدا لە ژیاندا ماوە) و عەوڵای بایز ئاغای مەنگوڕ (کەسایەتیی ناوداری عەشیرەی مەنگوڕ) و چەند کەسایەتییەکی دیکەی هەردوو لایەن دێن بۆ تورجان و بۆ ماوەی چەند ڕۆژ لەوێ دەمێننەوە، تا حاجی بابەشێخ بە تاووتوێکردنی بەڵگە و قەباڵەی مڵکی هەردوو لایەن، بۆیان دەستنیشان دەکا کە "کەلی گڵەزەردە" نێوان هەردوو ناوچەکەیە و بەو جۆرە ئەو کێشە سنوورییەش بە دەستی حاجی بابەشێخ چارەسەر دەکرێ[٤٨].

١٤. بەشێک لە هەوڵەکانی حاجی بابەشێخ بۆ هێورکردنەوەی بارودۆخی سەقز لە کاتی هێرشی حەمەڕەشید خان لە شەهریوەری ١٣٢٠ی هەتاوی (١٩٤١ی زایینی)، "بە قەڵەمی حاجی بابەشێخ کە لە زینداندا بە زمانی فارسی نووسراوە" و من وەرمگێڕاوەتەوە سەر کوردی.

یەکێکی دی لە ئاژاوەکانی کوردستان، هاتوچۆی حەمەڕەشید خانی وێنەیی بوو.

---

٤٧. هەمان سەرچاوە.

٤٨. هەمان سەرچاوە.

"کاتێ سەرتیپ محەممەدقولی خانی تاجبەخشی، لە سەرەتای پادشایی ڕەزا شادا هات و شەڕێکی لەگەڵ حەمەڕەشید خان کرد، بەندە کۆتاییم پێ هێنا. تا جاری دواتر کە سەرلەشکر ئەمین لە سەقز بە دەستی هێزەکانی حەمەڕەشید خان کوژرا، وا بوو کە سپەهبود شا بەختی کە یەکێ لە مەزنترین ئەفسەرانی ئەرتەش و نزیک بە ڕەزا شا و محەممەدڕەزا بوو، هاتە سەقز و داوای لە من کرد کە تەگبیرێ بکەم و ئەم ئاژاوە کۆتایی پێ بێنم.

بەندە شەو و ڕۆژ لە بیری ئەوەدا بووم کە چلۆن پێشی شەڕ بگرم و ئەو ناکۆکییە داکوژێنم، کە لەو کاتەدا ئاگادار کرام لەنێوان حەمەڕەشید خان و سەلیم خان لەسەر دەستەڵاتداری و حکوومەتی سەقز کێشە دروست بووە و ئۆردووی هەردوو لا دژ بە یەک ڕاوەستاون و جارێکی تر هەوری ڕەشی مەینەتی، ئاسمانی سەقز و ناوچەکەی داپۆشییەوە و مەترسیی هێرشی عەشایر و تاڵان و کاولکاری؛ خەوی لە چاوی کۆمەڵانی خەڵکی ڕاپساندووە. ئەو کاتە بەندە دانیشتووی تورجان بووم.

شەوێکیان پێنج سوار لە نیوەشەوێدا هاتن و داوایان لە من کرد کە بە دەستووری حەمەڕەشید خان لەگەڵیان کەوم بۆ سەقز، هەر چەند لەو کاتەشدا هەوا زۆر سارد بوو، لەبەر پێشگیری لە شەڕ و کێشە چووم بۆ سەقز.

کە گەیشتمە سەقز، دوای ماوەیەکی کورت حەمەڕەشید خان هات و کوتی: جەنابی سەیید، ئیتر من چارم نەماوە، خۆم بە جەنابت دەسپێرم. لەوە دەترسم خۆم و هێزەکانم بڕۆینەوە بۆ بانە و سەلیم خان دەست بکا بە تاڵان و بڕۆی خەڵکی، بۆیە داوا لە جەنابت دەکەم دەستەڵاتی شار بگریتە دەست.

بەندە لە وڵامدا کوتم: 'حکوومەت کاری مەشایخ و مەلا نییە'، بەڵام خان هەڕەشەی کرد ئەگەر قەبووڵی نەکەم؛ خۆی دەکوژێ. کاتێ حەمەڕەشید خانم بەو دۆخە پەرێشانەوە دیت، داوای دەرفەتم لێ کرد و ئەو ڕۆیی.

دوابەدوای ئەودا سەلیم خان وەژوور کەوت و ئەویش هەر ئەو داخوازییەی بوو و کوتیشی: ئەگەر قەبووڵی نەکەی، گوناهی خوێنی بێتاوانان دەکەوێتە ئەستۆتان. ناچار دەرفەتم لەویش خواست. ئینجا زانایان و گەورەپیاوانی سەقز تەشریفیان هێنا بۆ لای بەندە و ئەوانیش داخوازییەکەیان هەر ئەوە بوو، هەر بۆیە چارم نەما و پێم ڕاگەیاندن لەوڕۆوە سەیید عەزیزی کوڕم دەبێتە حاکم و دەستەڵاتداری سەقز و هەموو لایەنەکان بێ سێ و دوو پەسندیان کرد.

بەندە ناردم ئەحمەد بەگی برای محەممەدحوسێن خان هات و داوام لێ کرد کە بۆ ئەو ئەرکە گرینگە، یاریدەدەری سەیید عەزیز بێت. ئیتر بۆ ماوەیەک سەقزیان

حەساندەوە."

(لێرەدا نووسراوەکەی حاجی بابەشێخ دێتە سەر لێدوان لە چۆنایەتیی سەفەری باکۆ و دوای کورتەیەک لەو بابەتەوە حاجی بابەشێخ نووسیویە):

"سەفەری باکۆ با لێرەدا ڕاوەستێ. بەڵام چەند خاڵی گرینگ هەیە لەسەر ڕووداوەکانی شەهریوەری ١٣٢٠ی هەتاوی (١٩٤١ی زایینی) و حەمەڕەشید خان، ئەویش بەم شێوەیەیە کە شارەکانی مەهاباد و سەردەشت و سەقز و بانە و ناوچەی موکریان بەتەواوی لەلایەن هێزەکانی ئەرتەش چۆڵ کرابوون و ئەو ناوچانە لە دەست هێزکانی کورددا بوون و حەمەڕەشید خان، سەقز و بانەی گرتبوو و خەریک بوو بڕوا بەرەو دیواندەرە و سنە. لەولاش محەممەدعیززەت خان لە زیندانی تاران ئازاد کرا و ئەویش ئوردووی بۆ خۆی ساز کرد و دەیەویست بەرەو مەریوان بڕوات. بەڵام بەر لەوە، نەخشەی تاڵانکردنی کارخانەی قەندی مياندواوی لەئارادا بوو کە ئەوەی قەند و شەکری کە تێدایە؛ ڕایماڵن، ئەوەش بووبووە مایەی دڵەڕاوکێی خەڵکی ناوچەی سەقز، چونکوو دەیانزانی کە هێزە چەکدارەکانی عەشایر بە هاتنەوەی ئەرتەش بۆ ناوچەکە دەتوانن خۆیان دەرباز کەن، بەڵام خەڵکی بێتاوان و بێدەسەڵات ڕەنگ بێ دواتر تاوانی ئەوان بدەنەوە.

لەسەر ئەم باوەڕە، چەند جار بە ناردنی ڕاسپاردە و نامە داوایان لە بەندە کردبوو بچمە سەقز و لە گیان و ماڵ و ناموسی میللەت بەرگری بکەم. لە لایەکی دیکەشەوە خوالێخۆشبوو سەرلەشکر مەحموود خانی ئەمین هەر ئەو داخوازییەی لە من بوو. خۆی لە سنە نیشتەجێ بوو، چاوەڕوانیی ئەوەی بوو کە بەندە خۆ نەبوێرم لەو بارودۆخە نالەبارەی سەقز و ناوچەکە. منیش بۆ ڕێزگرتن لە خواستی هەردوو لایەن، چوومە سەقز و پاش سێ ڕۆژان ڕاسپاردەیەک هات و وتی سەرلەشکر کوتوویە ڕاسپاردەی چەند کەس لە سەرۆکهۆزەکانم بەدەس گەیشتووە و بەڵێنیی هاوکارییان داوە و دەیەوێ لەگەڵ هێزەکانی خۆی بێت بۆ سەقز، و داوای ڕاوبۆچوونی لە من کرد. بەندەش پێم کوت هاتنی ئێوە بەو هێزە کەمەوە هەڵەیە و پێم وا نییە هۆزەکان یارمەتیت بدەن. من تێدەکۆشم بە وتووێژ کارەکە چارەسەر کەم.

لەسەر بەڵێنیی تیمسار گەڕامەوە بۆ تورجان. لەو ماوەدا تیمسار ئەرفەع بە خۆی و لەشکرەکەیەوە هاتبووە سەقز، وەک گوێبیست بووم لەلایەن خەڵکەوە، عەشایر گەلاڵەی شەڕێکی خوێناوییان لە شاری سەقزدا لەئارادا بوو و ئەوەش هەمیسان خەڵکی نیگەران و پەرێشان کردبوو، هەر بۆیە بە داخوازیی خەڵک؛ خۆم گەیاندە گوندی مەڵقەرەنی، لەوێوە بە ناردنی نامەیەک بۆ ئەرفەع، پێم ڕاگەیاند هەر چی

زووتر شاری سەقز چۆڵ بکە. نامەکە پیرێژنێک بردبووی، دابوویە دەست مەلا ساڵحی ئیمامزادە و ئەویش لەگەڵ حاجی موشیر و حاجی عەزیزی دەبباغی نامەکەیان بردبوو بۆ ئەرفەع، ئەویش بە دیتنی نامەکە و پەند و ئامۆژگاریی بەندە، فەرمانی پاشەکشەی دابوو بەرەو گوندی ساحێب. بۆخۆم چوومە سەقز و خوا دەزانێ بە قۆنداخی تفەنگی لەشکری هەردوو لا سەرم لە چەند لاوە شکا و خوێن دەهاتە خوارێ، بەڵام چونکوو لەبەر ڕەزامەندیی خالق و مەخلووق بوو، هیچ باکم نەبوو. هەمیسان گەڕامەوە بۆ تورجان و هاوڕێکانم کە لە کوڕەکانی سەیفەددین خانی ئەردەڵانی مالکی مەڕخوز بوون، چوونەوە ماڵی خۆیان.

پاش ئەم ڕووداوانە، کێشەی ڕزگاریی کوردستان هاتە پێش. لەو سەردەمانەدا بوو کە هێزەکانی بێگانە سنووری ئێرانیان بەزاندبوو، سەرەڕای ئەوە لەو چەند ساڵە کە ئاشتی و ئاسایش بۆ وڵات دابین ببوو، هەمیسان تاقمێک لە فەرمانبەرانی حکوومەت نزیکان و کەسانی محەممەدڕەشیدیان ئازار دابوو و دوو سێ کەسیشیان دەسگیر کردبوون و بۆ زیندانی سنەیان گواستبوونەوە و دوای ماوەیەک ئەوانە توانیبوویان خۆیان لە زیندان دەرباز کەن و بگەنە سەر سنووری بانە و لەوێ هێزی چەکداریان پێک هێنابوو و هێرشیان هێنابووە سەر بانە و لەوێش تێپەڕ بوون و گەیشتنە سەقز و تەواوی ناوچەی سەقزیان دەستبەسەردا گرت بە ناوی ئازادیی کوردستان، لەو کاتەدا زۆربەی پیاوماقووڵان و خان و بەگزادەکانی سەقز ڕاسپاردەیان بۆ لای من دەنارد و دەپاڕانەوە کە فلانە کەس خۆ بگەیێنێتە سەقز و هەر لەو سەردەمەدا حەمەڕەشید خانیش چەند سوارێکی ناردبوو و نامەی نووسیبوو کە حاجی بابەشێخ بێت بۆ سەقز. چونکوو ئەم دۆخە پێک هاتبوو و هەروەها لەبەر چاکسازی بۆ کاری میللەت و دابینکردنی ئاسایشی کۆمەڵانی خەڵک؛ چووم بۆ سەقز، لەو کاتەدا بوو کە حکوومەتی سەیید عەزیز کوتایی پێ هات. کاتێ گەیشتم، سەرنجم دا ئەم جارە جیاوازە و کوردی ناوچەی سولێمانییش لەگەڵ خان کەوتوون و داوای ڕزگاریی تەواوی کوردستان دەکەن.

لەگەڵ محەممەدڕەشید و سەرۆکهۆزەکانی تری کە هاوڕێی بوون، بە چاوکراوەییەکی باشەوە دەستم بە لێدوان و وتوویژ لەسەر بارودۆخە هەستیارەکە کرد و هێندێکم ڕێنوێنی کردن، وتم ئەگەر ئێوە بۆ ئازادیی خەڵکی کوردستان تێدەکۆشن، دەبێ کارێک نەکەن کە خەڵک لە زەخت و گوشاردا بێ و دەبێ ئێوە خەڵک خۆشحاڵ کەن، نەوەک ئازاریان دەن. جاری وا بوو لە خەیاڵی تاڵانی کارخانەی قەندی میاندواودا و جاری واش بوو لەسەر بیری هێرش بۆ ناوچەی هەوشاردا بوون.

ئەو حەوت هەشت ڕۆژە کە من لە سەقز بووم، هەر فریای ئەوە دەکەوتم تا ئەو

جێیەی دەکرێ؛ پێشی دەستدرێژی بۆ سەر ماڵ و گیانی خەڵک بگرم. لەو کاتەدا ئاگادار کرام کە لەشکری دەوڵەت لە دیواندەرەیە و سەرلەشکر مەحموود خانی ئەمین فەرماندەیە. خوالێخۆشبوو سەرلەشکر بە تەلەفۆنێک کوڕی حاجی وەهاب خانی ڕاسپاردبوو کە حاجی بابەشێخ بێ بۆ تەلەفۆنخانە. بەندە ڕۆیشتم، بە هۆی سەروان نازمی، ناسیاوی لە نێوانماندا پەیدا بوو. سەرلەشکر گوتی تۆ لەلایەن منەوە بە محەممەدڕەشید و سەرۆکهۆزەکانی هاوڕێی بڵێ: سەقز و بانە چۆڵ بکەن و هەر داخوازییەکیان لە دەوڵەت و حکوومەت هەیە، من دەستووری دەگرم. لە وەڵامدا پێم ڕاگەیاند ئاغای من، ئەوە چ فەرمایشێکە؟ ئەو کۆمەڵە و حەشامەتەی کە لێرەیە و کاربەدەستی دەرەکی فێرکارییان لەگەڵ دەکەن، ئەوە نییە کە بەو وتانە گوێبیست بن. وتی: تۆ بڕۆ هەر ئەو ڕاسپاردەی منیان پێ ڕابگەیێنە. بەندە ڕۆیشتم و پێم ڕاگەیاندن. محەممەدڕەشید کوتی دەبێ زەحمەت بکێشی و بە سەرلەشکر بڵێی ئەو کارێکی بە کوردستان نەبێ و ئێمە سەرۆکی کوردان، ئازادیی تەواوی کوردستانمان گەرەکە. چونکوو ئاوا بە ڕوونی و ئاشکرایی وتەکانی ڕاگەیاند کە بە سەرلەشکری بڵێم، بەندە چەند کەسێک وەک حاجی بایز ئاغا، هەباس ئاغا، حاجی موشیرولتوجار و مەلا ساڵحی ئیمامزادە و مەلا وەهاب و خانە بێگ و کوڕی حاجی وەهاب خان و چەند کەسێکی کەشم لەگەڵ خۆم بۆ تەلەفۆنخانە برد، بە وەسیلەی سەروان نازمی لەگەڵ سەرلەشکر بە درێژایی لە بابەتەکە دواین و زۆرم پێداگری لەسەر ئەوە کرد کە بە هیچ شێوەیەک بە دروستی نازانم لەشکر بێنێ بۆ سەقز و ئەوە شاهیدەکان لێرەن.

بەڵام چەرخی چەپگەرد هەر چۆن بیەوێ، هەر وا دەکات و ئاغای ئەرفەع لە ساحێب دەبێ و تیمسار ئەمین بەرەو سەقز هات و سوپای عەشایر چوونە پێش و شەڕی 'حاجیەتاوە' ڕووی دا. حاجیەتاوە ناوی کێوێکی بچووکە، بەڵام قوت و بەرز و قیتە کە دەڕوانێتە سەر گوندی کاکەسیا و ساحێب.

سوپای ئێران لەسەر دوندی ئەو چیایە تۆپی دانابوو و دەیگرتە ناوچەی سەقز، بەڵام جەنگاوەرانی حەمەڕەشید خان توانییان بچنە سەر چیاکە و ئەو تۆپە بخەنە خوارێ و ورەی هێزەکانی ئەرتەش بەتەواوی ڕووخا و لە درگای شاری سەقز و لە نزیکیی پردی چۆمی شار لە دەسپێکی ڕێگای سەرەکی کە دەچێ بۆ سنە، گوللەی وێڵەکی لە سەرلەشکر مەحموودی ئەمین کەوت و هەر لەوێ گیانی لەدەست دا. ئەو جێگایە بە ناوی شەقامی سەرلەشکر ئەمین ناو نرا و تیمسار ئەرفەع لە کتێبی بیرەوەرییەکانی خۆیدا، خوالێخۆشبوو ئەحمەد خانی فارووقیی بە کوشتنی سەرلەشکر ئەمین تاوانبار

کردووە، بەڵام ئەحمەد خان بۆخۆی ئینکاریی دەکرد[٤٩]."

١٥. چۆنیەتیی بەشداریکردنی حاجی بابەشێخ بە دەستی خۆی لە شەڕی حاجیەتاوەدا.

بە پێویستی دەزانم بۆ خوێنەر ڕوون بکەمەوە کە ئەو دێڕانەی لاپەڕەکانی پێشوو کە لە بابەت ڕووداوەکانی ١٣٢٠ی هەتاوی (١٩٤١ی زایینی)ی شاری سەقز نووسرابوو، بەشێک لە بیرەوەرییەکان یا لە ڕاستیدا بەشێک لە دیفاعیاتی حاجی بابەشێخ لە زیندانی تەورێز بوو، کە لە ساڵی ١٣٢٥ی هەتاوی (١٩٤٦ی زایینی) لە وەڵامی داخوازیی بەرپرسانی حکوومەتی کە داوایان لێ کردبوو چ خزمەت و تێکۆشانێکت بۆ وڵات و میللەتی ئێران بووە؛ بیهێنە سەر کاغەز، نووسراوە. چەندین خاڵ لە نووسینی ئەو بەرگرییانەی حاجی بابەشێخ لە خۆی، بەرچاو دەکەوێ کە پێویستە ئاماژەی پێ بکرێ:

- یەکەم: ئەگەر خوێنەران لێی ورد بنەوە، دەبینرێ کە حاجی بابەشێخ بۆ بەرگری لە خۆی؛ هیچ کەسی تاوانبار نەکردووە.
- دووهەم: حاجی بابەشێخ لە هیچ دێڕێکی نووسراوەکانیدا ئاماژەی بەوە نەکردووە کە ئەوانەم لەبەر ڕەزامەندیی دەوڵەتی شاهەنشاهی ئێران ئەنجام داوە، بەڵکوو نووسیویە ئەم هەموو ڕەنج و مەینەتیەم لەبەر ڕەزامەندیی خالق و مەخلووق کێشاوە.
- سێهەم: مەبەستی سەرەکیی حاجی بابەشێخ -هەروەک خۆی نووسیویە-، پاراستنی ماڵ و گیان و ناموسی خەڵکی بووە، نەوەک ڕەزامەندیی سەرلەشکرەکانی ئەرتەش یا سەرۆکهۆزەکان.

تا ئەو جێیەی توانیویە لە کێشەکانی شاری سەقزدا سەرکردەکانی ئەرتەشی لە داخڵبوونی هێزەکانیان بۆ نێو شار پەشیمان کردووەتەوە، تەنانەت سەرلەشکر ئەرفەع بە ڕێنوێنی و ئامۆژگاریی حاجی بابەشێخ هێزەکانی لەنێو شار پاشەکشە پێ کردووە، کە لە هەموویدا مەبەستی حاجی بابەشێخ؛ پێشگیری لە شەڕی نەخوازراو و کاولبوونی ماڵی خەڵکی بووە.

خاڵی زۆر گرنگ و جێی سەرنج ئەوەیە کە حاجی بابەشێخ کاتێک دەبینێ سەرلەشکر ئەمین درۆی لەگەڵ کرد و بە پێچەوانەی بەڵێنییەکەی کە دابووی، هێرشی هێنایە سەر شاری سەقز، بە دەستی خۆی بۆ بەرگری لە گیان و ماڵی خەڵکی سەقز شانبەشانی

---

٤٩. نووسراوەکانی حاجی بابەشێخ لە زیندان، سەرچاوەی پێشوو.

هێزەکانی عەشایر دژ بە لەشکری ئەرتەش چووە سەنگەرەوە و خەڵکی سەقزیشی بۆ بەشداریکردن لە شەڕەکە هان دا، بەڵام زۆر ڕوون و بەرچاوە ئەم بەشدارییەی خۆی لە شەڕەکەدا نەهێناوەتە سەر کاغەز و بەڵگەی نەداوەتە دەست بەرپرسانی بەندیخانەکەی.

ئەوەی کە ڕاستییە ئەوە بووە کە کاتێ حاجی بابەشێخ لەگەڵ سەرلەشکر ئەمین بە تەلەیفۆن واردی باس و لێدوان لە بارودۆخەکە دەبێ، بە هەر شێوەیەک بێ سەرلەشکر ڕازی دەکا کە هێزەکانی بەرەو سەقز نەهێنێ، بەڵکوو بتوانێ بە وتووێژ لەگەڵ حەمەڕەشید خان و سەرکردەکانی دی چارەسەرییەک بۆ کێشەکە ببینێتەوە، بەڵام کوتوپڕ لە نیوەشەوی ١٩ی ڕێبەندانی ١٣٢٠ی هەتاوی (١٩٤١ی زایینی) لەلایەن عەشایری بانەییەوە ئاگادار دەکرێ کە هێزەکانی ئەرتەش لە گوندی ساحێبەوە بەرەو سەقز ڕێ کەوتوون.

ئەو هەواڵە کوتوپڕە لە دوو لایەنەوە بۆ حاجی بابەشێخ ناخۆش و بەسام بوو: یەکەم: ئەوەی کە مەبەستی سەرەکیی حاجی بابەشێخ کە پێشگیری لە شەڕ بوو، وەدی نەهاتبوو. دووهەم: ئەوە بوو کە سەرلەشکر ئەمین بە شێوازی درۆ و فریوکاری لەگەڵ حاجی بابەشێخ جووڵابووەوە و بە پێچەوانەی بەڵێنێک کە دابووی، هێرشی هێنا و لە لایەکی دیکەوە حاجی بابەشێخ عەشایری ئەرخەیان کردبوو کە بڕیار نییە ئەرتەش جارێ بەرەو سەقز پێشڕەوی بکا.

حاجی بابەشێخ کە هەواڵی هێرشی ئەرتەش دەبیستێ، بۆخۆی و چەند کەس لە خاوەن گوند و عەشیرەتەکانی ناوچەی سەقز وەک مەجید خانی ئەردەڵان (خانانی هەرمێلە) و پیاوەکانی و هەروەها پیاوێکی وەفاداری خۆی بە ناوی مەحموودی نەشێ دەچنە سەنگەرەوە. مەحموودی نەشێ گێڕاویەتەوە کە کاتێک دیتم حاجی بابەشێخ بێ ئەوەی چووبێتە سەنگەرەوە، هەر لەسەر تەپۆڵکی پشتی سەقز ڕاکشاوە و سێرەی لە هێزەکانی دوژمن گرتووە، لەو کاتەدا بەپەلە خۆم گەیاندێ و خۆم کردە سەنگەر بۆی و دوای ماوەیەکی کەم بە هەر شێوەیەک بێ، تەنانەت پشتێنەکەم کێشا و بردمە دواوە، لەپشت بەردێک سەنگەرمان گرت.

خودی حاجی بابەشێخ لە ئازایەتیی مەجید خانی ئەردەڵان (خانان) لەو شەڕەدا دواوە، کە چۆن توانیویەتی بە خۆی و چەند کەسێکەوە پردەکەی سەقز بسووتێنێ و زرێپۆشێک کە پەڕیبۆوە بەری سەقز، لەکار بخا.

ئەوەی کە ڕاستییە، هەر لەو شەڕەدا سەرلەشکەر ئەمین دەکوژرێ و هێزەکانی دەوڵەت وادار بە پاشەکشە دەبن. ئەو ڕووداوە نیشان لە هەڵوێستی دروستی حاج

بابەشێخ دەدا کە تا ئەو جێیەی هێز و توانای بووە و درۆیان لەگەڵ نەکردووە، بۆ پێشگیری لە شەڕ تێکۆشاوە، بەڵام کاتێک دەبینێ دوژمن پەیمان دەشکێنێ، ئیتر خۆشی داخڵی شەڕەکە دەبێ (ئەم جاریش هەر بە مەبەستی پاراستنی خەڵکی ئاسایی) و دەچێتە سەنگەرەوە[٥٠].

---

٥٠. چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ سەیید مستەفا سەیادەت، سەرچاوەی پێشوو.
چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ سەیید عارف سەیادەت، بۆکان، ڕێکەوتی ٢٠١٦/٣/١٦.

فەسڵی سێزدەهەم
پەیوەندی لەگەڵ شێخ مەحموودی حەفید

شێخ مەحموود کوڕی شێخ سەعید؛ نەوەی کاک ئەحمەدی شێخ، لە گەورەپیاوانی مێژوویی نەتەوەی کوردە کە لە ساڵی ١٨٨٢ی زایینی لە شاری سولەیمانی لەدایک بووە.
شێخ مەحموود دوای کۆچی دوایی باوکی، بە زۆرینەی دەنگ لەلایەن خەڵکی ناوچەکە بۆ سەرۆکایەتی هەڵبژێردرا و هەر بۆیەش سەرۆکهۆزە گەورەکانیش بە خۆیان و هێزە چەکدارەکانیانەوە پشتیوانییان لێ کرد. ئەوەی کە شێخ مەحموودی حەفید دەستەڵاتی کوردستانی لە هەلومەرجێکی نیوە دێموکڕاسیدا پی سپێردرا، سەرچاوە لە لێهاتوویی و کەسایەتیی ڕاست و بە بیر و بڕوای ئەوەوە دەگرێ کە توانیویە متمانە و پشتیوانیی زۆرینەی خەڵک وەدەست بێنێ.
بە دەسپێکردنی شەڕی یەکەم و پێشێلبوونی وڵاتی کوردستانیش بە دەست زلهێزەکانی ئەوکات وەک ڕووس و ئینگلیس و عوسمانی، کوردیش لە شەڕەکە وەردرا. عوسمانییەکان کە ئاڵای ئیسلامیان هەڵگرتبوو، وڵاتی عێراقیان بەتەواوی لەژێر دەستدا بوو، چاوەڕوانییان لە کەسایەتییە ئایینییەکان بوو کە دژ بە ڕووس و ئینگلیس بۆ پاراستنی وڵات و ئایینی ئیسلام بە دەرکردنی فتوا و بە هاندانی خەڵک و ڕێڕەوانیان پشتیوانییان لێ بکەن.
شێخ مەحموود بە دەسپێکردنی شەڕی یەکەم دژ بە داگیرکەرانی ئینگلیسی ڕاوەستا، کە لە باشووری عێراقەوە دزەیان کردبووە وڵاتەوە. جگە لە بەرەی هێزە چەکدارەکانی شێخ مەحموود، ئینگلیسەکان لە تەواوی بەرەکان پێشڕەوییان کرد.
شێخ مەحموود لە شەڕی "بەردەقارەمان"دا بریندار بوو و بەبرینداری لەلایەن ئینگلیسییەکانەوە گیرا و بۆ ماوەی نزیک پێنج ساڵ دوور خرایەوە بۆ وڵاتی هێندووستان. دوای ئازادبوونی، دووبارە هێزە چەکدارەکانی خۆی کۆ کردەوە.
پەیوەندیی حاجی بابەشێخ لەگەڵ شێخی بەردەقارەمان، بە ئەگەری زۆر دەگەڕێتەوە بۆ پێش شەڕی یەکەم، واتە ئەو سەردەمە کە حاجی بابەشێخ بۆ خوێندن چووە بۆ وڵاتی عێراق. هەر بۆیەش دواتر کە حاجی بابەشێخ بنەماڵەی خۆی و براکانی (بنەماڵەی شێخانی زەنبیل) لەبەر مەترسیی ئاوری شەڕی یەکەم بەرەو عێراق ڕادەگوێزێ، پەنا دەبا بۆ خانەقا و ماڵی شێخ مەحموود لە گوندی "داری کەلی".

هەروەها بەپێی نووسراوەکەی زێوەری شاعیر، چەند ساڵ دوای شەڕی یەکەم، بنەماڵە و کوڕانی شێخ مەحموود کە ئاوارەی وڵاتی ئێران دەبن، بۆ ماوەیەک لە زەنبیل دەمێننەوە و هەر بۆیەش لە قەسیدە مەشهوورەکەیدا زۆر بەجوانی لەسەر سەیید عەبدولحەکیم (ناسراو بە شاحە کیم؛ براگەورەی حاجی بابەشێخ) و حاجی بابەشێخ دواوە.

سەرەڕای هەموو ئەوانە، بۆ پەیوەندیی نێوان شێخ مەحموودی نەمر و حاجی بابەشێخ، بەخۆشییەوە بەڵگەیەکی زۆر بەنرخ و گرنگ هەیە کە نامەیەکی شێخ مەحموودە بۆ حاجی بابەشێخ.

نامەکە بە فارسی نووسراوە و لەوە دەچێ لە وڵامی نامەیەکی حاجی بابەشێخدا بووبێ. ڕێکەوتی ساڵی ١٩٣٠ی زایینی (١٣٠٩ی هەتاوی) بە نامەکەوەیە.

ئەوەش دەقی وەرگێڕدراوی نامەکە:

بۆ خزمەتی حەزرەتی موستەتابی ئامۆزای بەڕێز جەنابی حاجی بابەشێخ، فەزلی بەرزیان بەردەوام بێت:

دوای ڕاگەیاندنی سڵاو وڕێزی شایان، دەسخەتی پیرۆزتان گەیشت و خوێندنەوەی دێڕەکانی بوو بە هۆی داپۆشینی هەموو ژان و لەناوچوونی هەر خەفەتێک. قوربان، بە هۆی ئەو خەوەوە کە لە ڕابردوودا دیومە و جەنابی سەیید عەبدولحەکیم دەیزانێت و زۆر جاریش گێڕاومەتەوە، کاتێ گەیشتمە خزمەت حەزرەتی فەخری عالەم -سڵاوی خوای لێ بێت-، گومان لە سەیادەت و نەجابەتی جەنابتان بە هیچ شێوەیەک ناکرێ. هەر بۆیەش هەرگیز لە ڕاستی و دروستیی جەنابتان شکم نییە. هەر چی فەرمووتانە، بە ڕاستیان دەزانم و لام وایە ئێوەش لەملاوە ئەم موخلیسە وەک دۆستی ڕاستەقینە و خاوەن ئیرادەتی دڵپاکانەی خۆتان دێننە حیساب.

سەبارەت بە کێشەی حەمەڕەشید خان و بەگزادەکانی دیکەی بانەش، شەرحێکتان ڕاگەیاندبوو. سەبارەت بەوەی کە بە بۆچوونی جەنابتان ئەوان لەژێر فەرمانی "ئەم خاوەن ئیرادەتە"دا دەجووڵێنەوە و لەم بارەیەوە فەرمووبووتان کە من بەدڵی ئەوان دەکەم و دەیانلاوێنمەوە، خودا پاکە، ئەمە بوختانێکی گەورەیە.

ڕاستی لە موخلیسی خۆتان ببیستن، بەسەداقەتەوە پێتان ڕادەگەیێنم، لەبەر ئەوەی لە ئێوە دۆستتر کەمتر شک دەبەم، باوەڕ بفەرموون هەر چییەکیان پێ ڕاگەیاندوون، هەڵبەستراوی خاوەن غەرەز و خراپەکارانە و ئەوان هەرگیز بۆ

هـیچ کارێـک نەهـاتوونەتە لای ئـێمە بـۆ ئەوەی بـبم بە ڕاوێژکـار یـاخود فەرماندەری ئەوان، دەنا وا گومان دەکەن کە لە ڕابردوو و ئێستادا خزمەتێکی خوازراو بە حکوومەتی بەرزی ئێران کراوە بەبادا دەم؟

لەگەڵ ئەوەشدا خۆتـان دەزانـن مـن هـیچ جەزایەکـی چاکەم لە حکوومەتی بەرزی ئێران نەدیوە، هەمیشە بەشوێن ئەوەوە بووم ڕەزامەنـدیی حکوومەتی بەرزی ئێران وەدەسـت بێنم، بەڵام پاداشـتەکەی ئەوە بـووە خـاوەن غەرەزان بەرز بکرێنەوە و دۆستانی من نزم. هەر چۆنێک بێت تا گیان لە لەشمدایە، لە خێرخوایی دەوڵەتی بەرزی ئێران لا نادەم.

لەگەڵ ئەو فەرمایشتەشدا کە ئـامۆزای بەڕێـزم فەرمـوویە، بە گیـان خوازیـاری ئەوەم کە هەر کارێک بە منی بسپێریت، بە گیان منەتی دەکێشم و بەڕێـوەی دەبەم، بەڵام لەم کارەدا موخلیستان داوای لێبـوردن دەکـات، ئەگەر هـاتوچۆی کۆمەڵ بە هۆکار بزانن، بە خێـری بنەمـاڵەی حەزرەتـی کـاک ئەحـمەد -خـودا ڕۆحی پاک ڕابگرێت-، عالەمی ئیسلامی دێن [بۆ ماڵمان] و دژ بە دیندارییەکە بەرگریان بین.

جگە لەوەی کە هێندێک جار تەنیا بـۆ زیـارەت هـاتوون، هـیچ وەسیلەیەکی پەیوەنـدی لەنێـوان ئـێمەدا نـیـە و دوور لە عەقـڵە ئەگەر بەبـێ هـاتن و داواکـاریی ئەوان خۆمـان بکەیـن بە نەسیحەتکار و فەرمانـدەریان. هیـوادارم گلەیـی نەفەرمـوون، ئەم موخلیسـەتان بـۆ بەڕێـوەبردنی کاروبـاری جەنابتـان ئامادەم. تکا و ڕجام ئەوەیە خالیسانەش پێتان ڕادەگەیێنم کە بە هۆی ئەو پایە و جێگە و ڕێزەی کە لە شوکری خـوداوە ئێسـتا هەتـانە، ئەم هەلە بە دەرفەت بزانن و لە چاککردنەوەی کاری موسوڵمانان درێغی مەکەن، من لام وایە ڕەزای خـودای بەرز، هۆکـاری بەرزبـوونەوەی بەردەوام و نەفەوتـاو دەبێـت، ئێـتر ئامۆژگاریکردنی لوقمان کارێکی شایان نییە.

دۆستداری ئێوە: مەحموود

ئەگەر خوێنەران هێندێک بەوردی سەیری شێوازی نووسینی نامەکەی شێخ مەحمـوود بکەن، بۆیان دەردەکەوێ کە ئەو کەسایەتییە گەورە (شێخ مەحموود) کە لە بڵیندترین لوتکەی ڕێز و دەسەڵاتداری و دەسترۆیشتوویی نێو کۆمەڵگای کوردەواریدا بووە، چۆن بەوپەڕی ڕێز و حورمەتەوە لەگەڵ حاجی بابەشێخ دواوە.

بـۆ پەیوەنـدیی ئەم دوو کەسـایەتییە، ڕووداوێکـی کە دەگەڕێتەوە بـۆ سـاڵی ١٩٤٣ی

زایینی (١٣٢٢ی هەتاوی)، ئەویش ئەوکات کە مەلا مستەفای بارزانی توانیبـووی خـۆی لە زیندانی "نگرة السلمان" لە عێراق دەرباز کا، بۆ گەڕانەوەی بۆ ناوچەی بارزان و نێو عەشیرەتەکەی خۆی، پەنا دەبا بۆ شێخ مەحموود. شێخ مەحموودیش بۆ ئەو کـارە پـڕ مەترسی و گرینگە، تەنیا یەک ڕێگای پێ شک دێ، ئەویش ئەوە دەبـێ کە لە ڕێـگەی ئێـرانەوە بتـوانێ ڕەوانەی نـاوچەی بـارزانی کـاتەوە. هەر بـۆیە شـێخ مەحمـوودیش دەستەوداوێنی تەنیا دۆستی جێی متمانەی خۆی لە ئێران، واتە حاجی بابەشـێخ دەبـێ و لەگەڵ نـاردنی نامەیەکـدا، جەنـابی مەلا مسـتەفا لەگەڵ شـێخ محەمـمەد چکـۆلەی ئامۆزای خۆی (ئامۆزای شێخ مەحموود) و کەسێکی دی بە سواری دەنێرێ بـۆ گونـدی تورجان بۆ ماڵی حاجی بابەشێخ، کە ئەم ڕووداوە مێژووییە گـرینگە لە فەسـڵی دوایـی ئەم کتێبەدا بەوردی باسی کراوە.

فەسڵی چاردەهەم
پەیوەندی لەگەڵ مەلا مستەفا بارزانی

هەروەکوو لە بەشی پەیوەندیی شێخ مەحموودی نەمر و حاجی بابەشێخدا ئاماژەی پێ کرا، لە ساڵی ١٩٤٣ی زایینی (١٣٢٢ی هەتاوی) (دوو ساڵ پێش پێکهاتنی کۆماری کوردستان)، گەورەپیاوی مێژووی میللەتی کورد؛ مەلا مستەفای بارزانی کە لە عێراق لە زیندانی "نگرة السلمان"دا دەسبەسەر بوو، توانیبووی خۆی دەرباز بکا و پەنا بەرێ بۆ شێخ مەحموودی مەلیک کە بە هەر شێوەیەک بێ بە هاوکاریی شێخ بتوانێ بەرەو ناوچەی بادینان کە شوێنی عەشیرەتی بارزانە؛ بگەڕێتەوە. شێخ مەحموودیش بۆ ئەو مەبەستە تەنیا ڕێگای بێ مەترسی لە ڕێی ئێرانەوە دەبینێ و تەنیا دۆستی جێی متمانەی بۆ ئەو کارە گرینگ و ئەستەمە، حاجی بابەشێخ دەزانێ. جا هەر بۆیە شێخ مەحموود، مەلا مستەفا لەگەڵ شێخ محەممەدە چکۆڵەی ئامۆزای خۆی و کەسێکی دی بەسواری و هەر شەوێ بەرەو گوندی تورجانی حاجی بابەشێخ دەنێرێ و نامەیەکیش بۆ حاجی بابەشێخ لەو بابەتەوە دەنووسێ کە بەداخەوە نامەکە نەماوە.
بەڵام چۆنیەتیی گەیشتن و میوانداری و تەحویلوەرگرتنیان لەلایەن حاجی بابەشێخەوە لە زمانی کوڕی گەورەی حاجی بابەشێخ؛ سەیید عەبدولعەزیزی سەیادەت کە خۆی شایەدحاڵی ڕووداوەکە بوو، گێڕدراوەتەوە و منی نووسەری ئەم دێڕانە ئەو گێڕدراوانەم لە زمانی سەیید سەعیدی کوڕی خوالێخۆشبوو سەیید عەبدولعەزیزی سەیادەت وەرگرتووە.
لە یەکێک لە شەوەکانی ساڵی ١٩٤٣ی زایینی (١٣٢٢ی هەناوی)، درگاوان و پیاوی حاجی بابەشێخ بە ناوی "خاڵە یارە" بە لە درگادان و دەنگەدەنگی چەند کەسێک وەخەبەر دێ، کاتێک لەخەو ڕادەپەڕێ و دەچێتە بەر درگا، دەبینێ سێ سوار لەبەر دەروازەی ماڵی حاجی بابەشێخ لە تورجان ڕاوەستاون. لێیان دەپرسێ: چ کەسن و کارتان چییە؟ ئەوانیش دەڵێن کارمان بە حاجی بابەشێخە، بۆمان بانگ کە. خاڵە یارەش پێیان دەڵێ بەو نیوەشەوە حاجی بابەشێخ چۆن هەستێنم لە خەو! هەرکەس هەن، وەرن بچن لە دیوەخانی دەرەوە بخەون تا بەیانی، ئەودەم حاجی بابەشێخ دەتوانن ببینن.
بەڵام ئەو چەند کەسە پێداگری دەکەن کە دەبێ حاجی بابەشێخمان بۆ بانگ کەیە دەرەوە، کارمان پێیەتی.

خاڵە یارەش بەناچار لە دەروازەی ماڵی حاجی بابەشێخ دەدا و بە هەر جۆرێک بێ پێی ڕادەگەیەنێ قوربان سێ سوار هاتوون و زۆر بەغەرڕەیەوە دەڵێن برۆ حاجی بابەشێخمان بۆ بانگ بکە کارمان پێیەتی.

حاجی بابەشێخیش بە یارە دەڵێ برۆ لە درگای ماڵی عەزیزیش بدە و ئەویش هەستێنە با بێت.

کاتێک کە حاجی بابەشێخ و سەیید عەزیزی کوڕی دەچن، ئەو سێ کەسە دوای سڵاو، نامەیەک بە حاجی بابەشێخ دەدەن و حاجی بابەشێخ داوا لە سەیید عەزیزی کوڕی دەکا کە عەزیز ئەو چرایەم بۆ بێنە پێشی، با ئەو نامەیە بخوێنمەوە.

دوای خوێندنەوەی نامەکە دەڵێ: عەزیز برۆ دەستیان زیارەت کە، ئەوانە لە نەتەوەی شێرانی کوردستانن و...

حاجی بابەشێخ زۆر بەگەرمی پێشوازییان لێ دەکا و دوای ڕۆژێک شێخ محەممەدە چکۆلەی ئامۆزای شێخ مەحموود و کەسەکەی دیکە دەگەڕێنەوە بەرەو سولەیمانی، بەڵام مەلا مستەفا لەلای حاجی بابەشێخ دەمێنێتەوە. تا ئەو کاتەی هەلومەرجی ناردنی بارزانی بۆ وڵاتی خۆی لەبار دەبێ، نزیک حەوتوویەکی پێ دەچێ. هەر بۆیە جەنابی مەلا مستەفا لەو ماوەدا کە لە تورجان دەمێنێتەوە، بە پێشنیاری حاجی بابەشێخ، ناوی شێخ عەبدوڵلای لێ دەنرێ و بە یەکێک لە شێخانی هەورامان و لە بنەماڵەی گەورەی سیڕاجەددینی دەناسێنێ کە ماڵی خاڵوانی حاجی بابەشێخ بوون.

دروست لەو ماوەدا کە بارزانی لە تورجان دەبێ، دەستەیەک لە ئاغایانی گەورک بۆ چارەسەری کێشەی مڵکی نێوان خۆیان هاتبوون بۆ تورجان و هەموو بەڵگە مڵکییەکانیان هێنابووە لای حاجی بابەشێخ، هەر بۆیە حاجی بابەشێخ جەنابی مەلا مستەفا بەناچار بۆ چەند ڕۆژێک دەنێرێتە حوجرە لای جەماوەری فەقێ و مەلا.

هەروەک خوێنەران ئاگادارن، تورجان ناوەندی گەورەی فێربوون و فێرکاریی زانستە دینییەکان بووە لە ناوچەی موکریان و تەنانەت کوردستانیش. هەر بۆیە جەماوەرێکی زۆری مەلا و فەقێ بەردەوام لەوێ لە حاڵی فێربوون و فێرکاریدا بوون. لەو سەردەمەدا مامۆستا مەلا عەبدوڵڵا محەممەدی، مودەڕیس و ئیمام جومعەی تورجان بووە. گۆیا مامۆستا بۆ شکایەت لەو میوانە تازەیە دێتە لای حاجی بابەشێخ کە جەنابی حاجی بابەشێخ ئەو خزمەی جەنابت کە چەند ڕۆژە هاتووە، فەقێکان هاواریانە لە دەستی کە هیچ کارێکی خۆی کە ناکا هیچ، دەستووریشمان بەسەردا لێ دەدا، فەقێکان بەدەستیەوە پێوە بوون!

حاجی بابەشێخ دوای ماوەیەکی چەند ڕۆژە کە لە تورجان میوانداری لە جەنابی مەلا

مستەفا دەکا، لەگەڵ دوو کەس لە ئەمیندارانی خۆی بە ناوی حاجی میرزا عەزیز و کاک عەبدوڵڵای حاجی حەمە موارد دەینێرێ بۆ مهاباد بۆ لای دۆست و خۆشەویستی جێی متمانەی خۆی، واتە حاجی سەیید عەلی حوسەینی، کە لەگەڵ نووسینی نامەیەک لە بارودۆخەکەی ئاگادار دەکا و پێی دەسپێرێ کە لە ڕێگەی ئەمن و بە کەسی جێی باوەڕی خۆیدا جەنابی بارزانی بنێرێتەوە بۆ زێد و وڵاتی خۆی. ئەویش هەر وا دەکا، بە هاوکاریی شێخانی گەزگەسک کە خزم و نزیکی حاجی سەیید عەلی بوون، جەنابی مەلا مستەفا بەسڵامەت بەڕێ دەکەنەوە بۆ وڵاتی خۆی.
بیرەوەرییەک لە کاتی بەڕێکردنی بارزانی لە تورجانەوە بۆ مهاباد هەیە، لەبەر ئەوەی بەشێکە لە مێژوو، بە مەبەستی نەفەوتانی ئەو بەشە لە مێژوو؛ لێرەدا دەینووسین.
گۆیا بەیانی و کاتی ڕۆیشتنی جەنابی مەلا مستەفا، حاجی بابەشێخ تا دەرەوەی گوندی تورجان بۆ بەڕێکردنی دەچێ، بەڵام پێش ئەوەی بەڕێی کا، حاجی بابەشێخ کەوایەکی درێژی مەلایانەی خۆی و دوو کتێبی بۆ دێنێ و پێی دەڵێ: جەنابی مەلا مستەفا، ئەو کەوایە لەبەر کە و ئەو کتێبانە هەڵگرە و تۆش هەتا لە ئێرانی، هەر ناوت شێخ عەبدوڵڵای هەورامانییە و خۆت بە خزمی من بناسێنە.
جەنابی مەلا مستەفا بە حاجی بابەشێخ دەڵێ: "ئەزبەنی پێویست ناکا" و نایەوێ کەوا درێژەکە لەبەر کا. لەو کاتەدا حاجی بابەشێخ قۆڵی دەگرێ و پێی دەڵێ: "ئاغای من، ئوستادزادە، نووری چاوم، بۆ مەگەر ئێمەی کورد چەند کەسی کەی وەک تۆمان هەیە کە ئاوا کەمتەرخەمی دەکەی؟ بە سیراجەددین لەبەری دەکەی!"
بارزانی کە پێداگریی حاجی بابەشێخ ئاوا دەبینێ، دەڵێ: "ئیتاعەتی ئەمرت دەکەم جەنابی حاجی بابەشێخ"، بەو جۆرە کەواکە لەبەر دەکا.
پەیوەندیی حاجی بابەشێخ و بارزانی لێرەدا تەواو نەبوو، بەڵکوو ئەوە دەسپێکی بوو.
دوو ساڵ دواتر چەرخی گەردوون ئەو دوو گەورەپیاوە یەک دەخاتەوە، ئەوکات کە لە مەهاباد کۆماری کوردستان پێکهاتووە و حاجی بابەشێخ بۆتە سەرۆکوەزیری ئەو کۆمارە و ئەم جار بارزانیی گەورە لەگەڵ عەشیرەتەکەی هاتۆتەوە بۆ ئێران. گۆیا کاتی یەککەوتنەوەیان کە حاجی بابەشێخ دەچێ بۆ بەخێرهێنانی بارزانی، لەبەر درگا پێشمەرگەیەکی بارزانی ڕایاندەگرێ (حاجی بابەشێخ لەگەڵ سەیید عەزیزی کوڕی خۆی و پێشمەرگەیەک دەبێ). جەنابی مەلا مستەفا کە زانیی حاجی بابەشێخە، هەر بە پێی پەتی دێتە حەوشەی ماڵەکە بۆ پێشوازی. حاجی بابەشێخ بە جەنابی مەلا مستەفا دەڵێ: جەنابی بارزانی، هاتووم بۆ ئەمانەتییەکانم. ئەویش لە وڵامدا دەڵێ: "جەنابی حاجی بابەشێخ ئەوە کەواکەی جەنابت لەو ساکەدا، هەمیشە وەک

یادگارییەکی پیرۆز لەلای خۆم ڕامگرتووە" و...
بەسەرهاتێکی دیکە کە پەیوەندیی بە دۆستایەتی و خۆشەویستیی نێوان ئەو دوو کەسایەتییەوە هەیە، لە زمان تەنیا کوڕی زیندووی حاجی بابەشێخ حاجی سەیید مستەفا سەیادەت (ڕۆحی بەرزی شاد) کە تا ساڵێک لەمەوبەر لە ژیاندا بوو، گێڕایەوە ئەمەیە کە: "ڕۆژێک لە سەردەمی کۆماردا، حاجی بابەشێخ بە ئیفتخاری بارزانی بانگهێشتنێک بۆ خواردنی نەهار لە ماڵی خۆی ساز دەکا کە لە جەنابی پێشەوا قازی محەممەد و چەند کەس لە پیاوماقوڵانی مهاباد کە لە کۆماردا بەرپرسیایەتییان بوو؛ دەعوەت دەکا. ئەو کەسانەی لەو ڕۆژەدا لەوێ بوون، هێندێکیان بریتی بوون لە: مامۆستا مەلا حوسەینی مەجدی، ئەمەر خانی شکاک، جەعفەر ئاغای کەریمی، میرزا ڕەحمەتی شافیعی، شێخ حەسەنی شەمسی بورهان، میرزا قادری ئەمینی، حاجی سەیید عەلی حوسەینی، زێرو بەهادوری و...
کاتی سازبوونی نەهار، حاجی بابەشێخ داوا لە میوانەکان دەکا بۆ خواردنی نەهار، لەو کاتەدا جەنابی مەلا مستەفا نایەتە پێشێ بۆ خواردنی نەهار، کە ئەوە دەبێتە هۆی سەرسوڕمانیی حاجی بابەشێخ و میوانەکانی. حاجی بابەشێخ هۆکارەکەی لێ دەپرسێ، لە وڵامدا بارزانی دەڵێ: "جەنابی حاجی بابەشێخ ئەمن لێرە لە حوزووری ئێوە پڵاو و گۆشتێ بخۆم و عێلە بارزانییش هەموو لە کووچە و کۆڵانی مهاباد لەوپەڕی نەهامەتی و فەلاکەتدا ڕۆژگار بەرنە سەرێ و ڕۆژانە بە چەند کەس لەبەر نەخۆشی و برسییەتی لێیان بمرێ! وەڵڵا ئەو نەهارە بە گەرووی مندا ناچێتە خوارێ!"
ماتی و بێدەنگییەکی بەسام دانیشتنەکە دادەگرێ و بۆ ماوەی چەند خولەکێک کەس هیچ ناڵێ، تا ئەوەی کە حاجی بابەشێخ بێدەنگییەکە دەشکێنێ و دەڵێ: "جەنابی مەلا مستەفا، دەبێ نەهارەکەمان لەگەڵ بخۆی و هەر لێرەش بەڵێنت پێ دەدەم ناهێڵم ئەو دانیشتنە تێک چێ تا دۆخی بازرانییەکان چارەسەر نەکەین."
بەدوای خواردنی نەهار، حاجی بابەشێخ سەیید عەزیزی کوڕی خۆی دەنێرێ لە ژوورەوەی ماڵی خۆی (٥) هەزار تمەن دێنێ و دایدەنێ و بەدوای ئەودا جەنابی پێشەوا قازی محەممەد و میوانەکانی دی کە هەریەک لە پیاوماقوڵ و ساماندارەکانی وڵات بوون، پووڵێک دادەنێن و سەرجەم (٥٥) هەزار تمەن ئەو ڕۆژە کۆ دەبێتەوە، کە بۆ ئەوکات پووڵێکی کەم نەبووە. بەدوای ئەوەدا چەند کەسێک دەستنیشان دەکرێن بۆ پێڕاگەیشتن بە بارودۆخی بارزانییەکان، بۆ وێنە دوکتور سەلامەتبەخش بۆ چارەسەریی نەخۆشەکان مەئموور دەکرێ، بەو جۆرە دۆخی بارزانییەکان گۆڕانکاریی باشی بەسەردا دێ.

فەسڵی پازدەهەم
حاجی بابەشێخ و حکوومەتی میللیی کوردستان

دامەزراندنی حکوومەتی میللیی کوردستان لە ناوچەی موکریان، یەکێکە لە ڕووداوە گرینگ و هەستیارەکانی مێژووی نوێی نەتەوەی کورد. ئەو ڕووداوە مێژووییە بە قەڵەمی زۆر یەک لە مێژوونووسانی خۆیی و بێگانە تاووتوێ کراوە و لێکۆڵینەوە و کتێب و بیرەوەریی لەسەر نووسراوە. هەر بۆیەش من لێرەدا نامەوێ توێژینەوەی گشتی لەسەر چۆنیەتیی پێکهاتنی کۆماری کوردستان و ڕووداوەکانی ئەو کۆمارە ئەنجام بدەم، بەڵکوو بە هۆی ئەوە کە بەشێک لە ژیان و چالاکییەکانی حاجی بابەشێخ پەیوەندیی بە کۆماری کوردستانەوە هەیە، لەم بەشەدا ڕۆڵ و شوێنی حاجی بابەشێخ لە پێکهێنان و دامەزراندن و بەڕێوەبردنی ئەو کۆمارە تا کاتی هەرەسهێنانی؛ تاووتوێ دەکەم و لە ڕووی دەقە مێژووییەکانەوە ڕاستییەکان وەدەر دەخەم.

بەدوای گۆڕانکارییەکانی شەڕی دووهەمی جیهانی و لابردنی ڕەزا شا لە دەستەڵات و هاتنی لەشکری سووری یەکیەتیی سۆڤیەت بۆ ئێران (بەتایبەت باکوور و ڕۆژاوای ئێران) و بۆشایی دەسەڵاتی حکوومەتی ناوەندی لەم بەشە لە ئێراندا، پیاوە ناسراوەکانی کورد بە یارمەتی و هاودەنگیی یەکیەتیی سۆڤیەت لەدەوری یەکتر کۆ بوونەوە و بە یەکدەنگی و یەکگرتوویەکی بێوێنە لە مەهاباد، یەکەمین کۆماری کوردیان لە مێژووی ئەم نەتەوەیەدا دامەزراند. بۆ پێکهاتنی ئەو کۆمارە، ڕۆڵ و هەڵسووران و لێهاتوویی پێشەوا قازی محەممەد زۆر گرینگ و بەرچاو بووە. بنەماڵەی قازی هەر لە زووەوە جێی ڕێز و حورمەت و متمانەی خەڵکی مەهاباد و دەوروبەر بوون و خودی پێشەوا قازی محەممەدیش کەسایەتییەکی ئایینی و لە هەمان کاتیشدا ڕووناکبیرێکی نیشتمانپەروەر بوو. ئەو ڕاستییەش دەبێ لەبیر نەکرێ کە تێکۆشان و هەوڵی ئەو بوو کە توانیی زۆربەی سەرۆکهۆزەکانی موکریان و کوردستان بەگشتی، سەرەڕای ناکۆکی و کێشەی عەشیرەتی کە لە نێواندا بوو، لەدەوری یەکتر بۆ ئامانجێکی هاوبەش کۆ کاتەوە کە ئەوە کارێکی ئاسان نەبوو.

بەخۆشییەوە ڕۆڵی پێشەوا لە هەموو قۆناغەکانی دامەزراندن و بەڕێوەبردنی ئەو کۆمارەدا، هەنگاو بە هەنگاو لە لاپەڕەکانی مێژوودا تۆمار کراوە، بەڵام بەداخەوە ئەو شێوازە لە نووسینی ڕۆڵی کەسایەتیی دووهەمی کۆمار، واتە حاجی بابەشێخ و کەسانی دیکەی وەک سەرۆکهۆزەکان و تێکۆشەران و ڕووناکبیران کە لە پێناو کۆماردا هەموو

هەوڵیان داوە و تێکۆشاون، نابینرێ.
ئەگەر لە مەهاباد بە هۆی ناسیاوی و پێشینەی جێی ڕێزی بنەماڵەی قازی و خۆشناوی و حورمەتی خودی پێشەوا قازی محەممەد، زۆربەی چینەکانی خەڵک بە شێوەیەکی یەکگرتوو هۆگرییان بە حکوومەتی میللیی کوردستان پەیدا کرد، بە تێڕادیوی دەتوانین بڵێین لە دەرەوەی مەهاباد، بەتایبەت ناوچەکانی بۆکان و سەقز و بانە؛ نفووز و حورمەتی بنەماڵەیی و جێگە و پێگەی مێژوویی و کۆمەڵایەتی و دەستەڵاتی مەعنەویی حاجی بابەشێخ زۆر زۆر کاریگەرتر بووە بۆ هۆگریی خەڵک و عەشیرەتەکان لەو ناوچانە بە حکوومەتی میللیی کوردستان، ئاکامەکەشی پەرەسەندنی زیاتری دەستەڵاتی حکوومەت لەو بەشە لە خاکی کوردستان بووە. بۆ وێنە؛ ئەگەر دووربینی و عەقڵانیەتی سیاسیی حاجی بابەشێخ نەبایە، ناکۆکیی نێوان بنەماڵەی گەورەی حاجی ئێلخانی کە سەرۆکهۆزی دێبوکری بوون، لەگەڵ حکوومەتی میللیی کوردستان چارەسەر نەدەبوو و ئەنجامەکەی دەبووە ئەوەی کە دەستەڵاتی کۆماری کوردستان تەنانەت نەگاتە بۆکانیش، چ بگا بە سەقز و بانە کە لەولای بۆکانەوە بوون.
هەروەک خوێنەرانی ئەم کتێبە تا ئێرە چاویان پێی کەوتووە، هەڵسووڕان و چالاکییەکانی حاجی بابەشێخ لە پێناوی دابینکردن و سەقامگیریی ئاشتی و پێشگیری لە شەڕ و ناکۆکییە نێوخۆییەکان؛ شوێن و پەنجەمۆری لە هەمووی کوردستاندا زۆر پێش کۆمار دیارە و بەرچاو بووە.
هاوکاری و پەیوەندیی نزیکی حاجی بابەشێخ لەگەڵ شێخ مەحموودی حەفید و مەلا مستەفای بارزانی، دوو ڕێبەری گەورەی کورد، ئەو ڕاستییە مسۆگەر دەکەن کە هەستی کوردایەتی و نیشتمانپەروەری لە حاجی بابەشێخدا دەگەڕێتەوە بۆ چەندین ساڵ پێش پێکهاتنی کۆماری کوردستان لە مەهاباد.
پێشەوا قازی محەممەد لە هەموو کەس زیاتر، بوونی حاجی بابەشێخی لە پێکهێنان و دامەزراندنی کۆماری کوردستان بە پێویست زانیوە، هەر بۆیە بەدوای سەفەری دووهەمی پێشەوا بۆ باکۆ، واتە چەند مانگ پێش ڕاگەیاندنی فەرمیی کۆمار لە ٢ی ڕێبەنداندا، نە جارێک، بەڵکوو دوو جار ڕاسپاردە دەنێرێ بۆ لای حاجی بابەشێخ و داوای هاوکاری و بەشداری لە پێکهێنان و دامەزراندنی حکوومەتی میللیی کوردستانی لێ دەکا[٥١].
لە دەسپێکی کاری کۆماری کوردستان، محەممەد ڕەزا شای پەهلەوی، یەمین لەشکری

٥١. چاوپێکەوتن لەگەڵ سەیید سەعیدی سەیادەت، سەرچاوەی پێشوو.

هەوشار، دۆستی حاجی بابەشێخ و گەورەپیاو و دەسڕۆیشتووی ناوچەی هەوشار لە حاجی بابەشێخ ڕادەسپێرێ کە ناوبراو لە سەردەمی ڕەزا شادا خزمەتگوزاریی وڵات و دۆستی ڕەزا شا بووە، ئێستا بۆ چۆتە لایەنی دژبەر بە دەوڵەت و میللەتی ئێران؟ حاجی بابەشێخ تەنیا ئەو وڵامە بەکورتی بۆ شا دەنێرێتەوە: "آن سبو بشکست و آن پیمانە ریخت[٥٢]."
هەروەک لەم بەشە لە کتێبەکەدا خوێنەران بەوردی دەیبینن، حاجی بابەشێخ وەک کەسایەتییەکی ناسراو و ناودار لە یەکەم سەفەری پیاوە ناسراوەکانی کورد بۆ باکۆ لەلایەن یەکیەتیی سۆڤیەتەوە بانگێشتن کراوە و لە وتوویژەکانی باکۆدا ڕاوبۆچوونی تایبەتی خۆی بووە، چەند ساڵ دواتریش بە داواکاریی پێشەوا قازی محەممەد بۆ دانانی بەردی بناغەی ئەو کۆمارەوە چووە و بەوپەڕی شەڕەف و ئازایەتییەوە تا ئاخر کاتەکانی تێکچوون و دارمانی کۆمار؛ نە کۆمار و نە پێشەوا و نە خەڵکی مەهابادی بەجێ نەهێشت، هەر بۆیەش بۆ ماوەی نزیک ساڵێک لە زیندانی مەهاباد و تەورێز لە پێناو ئامانجەکانی خۆی و میللەتی کورددا زیندانی کرا و دواتریش بە مەرج ئازاد کرا.
جا لێرەدا هەروەک مێژوونوسی کورد؛ کاکە حەمەی حەمە باقی وتەنی لە مێژووی کورددا هیچ کەس بە ئەندازەی حاجی بابەشێخی غەدر لێ نەکراوە[٥٣]، "هیچ توێژینەوە و لێکۆڵینەوەیەکی لەسەر ئەنجام نەدراوە". لەو کەمتەرخەمی و خۆبوێرییەدا دوو لایەن بە تاوانبار دەزانم: یەکەم: بنەماڵەی خودی حاجی بابەشێخ کە لەدوای خۆیدا لەو بابەتەوە هەوڵێکی ئەوتۆیان نەداوە. دووهەم: توێژەران و مێژوونوسان کە هیچ لێکۆڵینەوەیەکی تایبەت و وردیان لەسەر حاجی بابەشێخ ئەنجام نەداوە. هیوادارم ئەم کتێبە، کەم تا کورتێک توانیبێتی ئەو بۆشاییە پڕ کاتەوە و ئەو کەسایەتییە بەو جۆرەی کە شایانیەتی، بە هاوچەرخان و داهاتووانی بناسێنێ تا لە مێژووی میللەتی کورددا ناوی ئەو گەورەپیاوە نەکەوێتە ژێر گەرد و تۆزی لەبیرچوونەوە.

یەکەمین هەنگاو: سەفەری باکۆ

لە ئاخر و ئۆخری هاوینی ساڵی ١٩٤١ی زایینی (١٣٢٠ی هەتاوی) کە چەند مانگ لە هاتنی لەشکری سوور لە ناوچەی باکووری ڕۆژاوای ئێران بە هۆی گۆڕانکارییەکانی

---

٥٢. هەمان سەرچاوە.
٥٣. چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ محەممەد حەمەباقی، سەقز، ڕێکەوتی ١٩٩٥/١١/٧.

شەڕی دووهەمی جیهانی تێدەپەڕی، هێزەکانی ئەرتەشی شاهەنشاهیی ئێران لە ناوچەی موکریاندا نەمابوون.
لێپرسراوانی ئەرتەشی یەکیەتیی سۆڤیەت کەوتنە وتوویژ و لێدوان لەگەڵ سەرۆکهۆزەکان و پیاوە ناسراوەکانی کورد، تا ئامادەیان کەن بۆ ئەو داخوازییە فەرمییەی کە لەلایەن یەکیەتیی سۆڤیەتەوە لێیان کرابوو بۆ چوون بۆ باکۆ. لە ئاکامدا شاندێکی ١٩ کەسی لە پیاوە ناودارەکانی کورد کە بانگێشتی باکۆ کرابوون، لەگەڵ ژێنراڵ سەلیم ئاتاکچیۆف لە ڕێگەی تەورێز و شاری جولفاوە بەرەو باکۆی ئازەربایجان وەڕێ کەوتن.
ئەو وەفدە بریتی بوون لە:
١. قازی محەممەد
٢. حاجی بابەشێخ
٣. عەلیاغای عەلیار (سەرۆکهۆزی دیبۆکری)
٤. قەرەنی ئاغای مامەش (سەرۆکهۆزی مامەش)
٥. حەمەحوسەین خانی سەیفی قازی
٦. بایز ئاغای عەزیزی (گەورک)
٧. زێرۆ بەگی هەرکی
٨. محەممەد ئاغای وسووق (باوکی دوکتور قاسملوو)
٩. ڕەشید بەگی هەرکی
١٠. ئەحمەد خانی فاڕووقی (فەیزوڵلابەگی)
١١. حەسەنی تیلەکۆی شکاک
١٢. کاک هەمزەی قادری
١٣. سەرتیپی شکاک
١٤. مەجید خانی میرموکری مامەش
١٥. حەمەدەمین بەگی فەیزوڵلا بەگی
١٦. حەسەنی عومەری شکاک
١٧. شێرۆ کوڕی سەیید تەهای شەمزین
١٨. عەلی خانی نەوزەری (مەنگوڕ)
١٩. قۆیتاس مامەدی شکاک
ئەو وەفدە بە گەیشتن بۆ باکۆ، لە هۆتێلی ئاواردیا کە یەکێک لە باشترین هۆتێلەکانی باکۆ بوو، میواندارییان لێ کرا. دوای ئەوەی چەند شوێنێکیان لە پێکهاتەکانی هونەری

و فەرهەنگی و نیزامی و کشتوکاڵ نیشان دان، ئینجا وەفدەکەیان بردە دیداری میرجەعفەر باقرۆفی سەرۆکوەزیرانی ئازەربایجان. لە هەندێک سەرچاوەدا بۆ وێنە کتێبی "جمهووریەتی کوردستان"، نووسراوەی مەحموودی مەلا عێزەتدا نووسراوە کە: "باقرۆف بەگشتی باسی جیهان و یەکیەتیی سۆڤیەت و ئازەربایجان و کوردی کرد، بێ ئەوەی کەم و زۆر باسی ماف و داخوازییەکان و مەسەلەی کورد بکات. بۆیە کوردەکان بەبێ ئەوەی کارێکیان بۆ کورد کردبێت و بەبێ ئەوەی بەڵێنێکی ئەوتۆیان بدرێتێ، هەر وا گەڕانەوە". بەڵام کتێبی "قازی محەممەد و ئاکامی خوێنین"، نووسینی حەمیدڕەزا جەلاییپوور دەڵێ: "لەو دانیشتنەدا قازی محەممەد بە میرجەعفەر باقرۆفی کوت: جەنابی سەرۆک! میللەتی کورد ستەملێکراو و لێقەوماوە و ئێمە هاتووین بە دڵێکی گەرمەوە داوای یارمەتیتان لێ بکەین بۆ سەربەخۆیی کوردستان و دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی. داوا دەکەین ئەرتەشی سوور بێتە هانامان و بە ناردنی سەرباز و چەک و تەقەمەنی و کەرەسەی پێویستی شەڕ بتوانین کۆماری میللی کوردستان دابمەزرێنین." جەلاییپوور لە درێژەی نووسراوەکەیدا دەڵێ: "پاش قازی محەممەد، ئینجا حاجی بابەشێخ هەڵسا و زۆر توندتر لە قازی سەبارەت بە میللەتی کورد دوا و داوای یارمەتی و پێکهاتنی دەوڵەتی میلیی کوردستانی کرد." بەخۆشییەوە حاجی بابەشێخ بە قەڵەمی خۆی لە زینداندا بۆ بەرپرسایەتی زیندان چۆنیەتیی ئەو سەفەرەی باکۆی نووسیوە، کە ئەمەش نووسراوەکەی حاجی بابەشێخ کە بۆ یەکەم جارە بڵاو دەبێتەوە:

"هەر لەو ماوەدا [کێشەی حەمەڕەشید خان و سەلیم خان لە سەقز]، چەند کەسی ڕووسی هاتن و داوایان لێ کردم بچم سەرێک لە میاندواو و تەورێز و باکۆ بدەم، بەڵام من پێم ڕاگەیاندن کە باری لەشساغیم باش نییە و توانام نییە بچمە سەفەر. ئەوان گەڕانەوە، کەچی پاش دوو ڕۆژی دیکە چەند کەسێکی دیکەی ناردراو لەلایەن ڕووسەکانەوە هاتن و یەکیان لەگەڵ بوو ناوی 'نەبیئۆف' بوو، لەگەڵ ئارام خان و یەک نەفەر دوکتور و کاربەدەستێکی ڕووسی، وتیان سەرانی عەشایری مەنگوڕ و گەورک و شکاک و دێبوکری و مامەش و بەگزادە و جەلالی و جەنابی قازی محەممەد کەوتوونە ڕێ و ئێستا لە تەورێز دەبن و چاوەڕوانن منیش لەگەڵیان بچم بۆ باکۆ.

ئیتر من ڕێگای هیچ بیانوویەکم نەما و لەگەڵیان بەرەو تەورێز ڕێ کەوتم. بەڵام تا من گەیشتمە تەورێز، وەفدەکە گەیشتبوونە جولفا و لە خاڵی سەر سنوور منیش پێیان گەیشتمەوە و پاش ئەحواڵپرسی، بەرەو شوڕەوی کەوتینە ڕێ. وەک باسم کرد لەخزمەت قازی محەممەد و بە یاریدەی چەند کەس لە کاربەدەستانی کۆنسوولگەری

شۆڕەوی لە تەورێز گەیشتینە باکۆی ناوەندی ئازەربایجان و پێشوازییان لێ کردین. لە هوتێل جێگیر بووین. پاش حەسانەوە و ماندوویی دەرکردن، چووین چاومان بە چەند بنکەی نیزامی و فەرهەنگی کەوت. ئەوان لە هەوڵی ئەوەدا بوون پێشکەوتنەکان و بارودۆخی باشی خۆیانمان پیشان بدەن، بەتایبەت لەسەر ئازادیی ژنان زۆر پێداگر بوون، خوێندنگای کچان و ژنانی ئازاد و زانستگا و باخچەی جوان و شەقامی خاوێن و ناوەندە نیزامییەکان لەو شوێنانە بوون کە چاومان پێی کەوت. ئەو کەسانەی ڕێنوێنیی ئێمەیان دەکرد، دەیانکوت شۆڕەوی (یەکیەتیی سۆڤیەت) بۆ ئازادی و ڕزگاریی هەموو گەلانی ژێردەست قۆڵی هەڵماڵیوە و ئێمەش کە نوێنەرانی کورد بووین و کەس دڵسۆزمان نەبوو، بەو وتانە سەرودڵ خۆش بووین.

دیداری سەرۆکوەزیران

دوای گەڕانەکان، خۆمان ئامادە کرد تا بچین و چاومان بە میرجەعفەر باقرۆف؛ سەرۆکوەزیرانی حکوومەتی خودموختاری ئازەربایجان بکەوێ.

دیارە ئەندامانی وەفدەکەی ئێمە کە لە کوردستانەوە هاتبووین، هەموومان لە ڕووی کارناسی و لێکۆڵینەوە هەڵبژاردرابووین و دەیانزانی ئێمە لەنێو کۆمەڵانی خەڵکدا خاوەن بڕیارین و بێگومان ئەوەشیان دەزانی کە بەندە وەکوو سەرۆکی موجاهیدینی موسوڵمان و کاربەدەستێکی حکوومەتی عوسمانی، چەندێک لەگەڵ سوپای ڕووس شەڕ و جیهادم کردووە، بەڵام ئەوان هەموو ڕابردووی خۆیان بە هەڵە دەزانی و دەیانکوت تەنیا مەکۆی ئازادیخوازانی جیهان؛ شۆڕشی ئۆکتۆبرە.

دیارە ئێمە هیچمان بۆ وتوویژ لەگەڵیان بە زمانی تورکی موشکیلە و گرفتمان نەبوو، چونکە هەموومان زمانی تورکیمان دەزانی و هەندێکیش وەک من تورکی ئیستامبووڵییشیان هەر دەزانی، کەچی لەگەڵ ئەوەدا چونکە سەفەرەکە بە شێوەی ڕەسمی بوو، دیلمانج (وەرگێڕ)یان دانابوو. ئاغای باقرۆف لە تالاری گەورەی کاری خۆی پێشوازیی لێ کردین.

سەرەتا جەنابی قازی محەممەد سپاسی بانگێشتن و میوانداریی ئەوانی کرد و سەبارەت بە ڕابردووی کورد و ستەمێک کە لە کۆمەڵانی کورد لە مێژوودا کراوە، بەیاناتێکی پێشکەش کرد. لە پاشان فەرمووی ئێمە وەکوو نوێنەرانی جەماوەری گەلی کورد چاوەڕوانین کە حکوومەتی مەزنی یەکیەتیی سۆڤیەت دەست بداتە باڵمان و یارمەتیمان بدات. ئاغای باقرۆف لە وەڵامدا بەڵێنی دا هەتا شۆڕەوی هەبێت، ئازادیی گەلانی ئازەری و کورد لە ئێراندا مسۆگەر دەبێ و لە شۆڕش و ڕاپەڕینی گەلی کورد

پشتیوانیی تەواو دەکەین.
پاشان کە هێندێ بە وردەکارییەکاندا کەوتینە پرسوڕا و وتووێژ، ئاغای باقرۆف درکاندی کە بەر لە هەموو هەنگاوێک، وڵاتی کوردستان وەک ئەیالەتێکی کۆماری دێموکڕاتیکی ئازەربایجـان (تەورێـز) حیسـابی لەسـەر دەکـرێ و گەلـی کـورد وەک بەشـێک لە حکـوومەتی میلیـی دێمـوکڕاتیکی ئازەربایجـان (تەورێـز) دێـتە ئەژمـار! کـاتێ ئەم بۆچـوونەی بـاقرۆفم بیسـت، تێگەیشـتم ئەمـانە گاڵتەجاڕە و بانگهێشـتنەکەمان بـۆ هەڵسەنگاندن و سووکایەتییە و دەیانەوێ بمانکەنە نـۆکەری تورکەکـان، ئیـتر خـۆم بـۆ ڕانەگیرا و گوتم: 'جەنـابی بـاقرۆف، ئێمە نـوێنەرایەتیی گەلـی کـورد دەکەیـن، هەوڵ دەدەین بۆ ڕزگاری و ئازادیی ئەو گەلە، ئێستاش کە لە خزمەتی بەڕێزتان دانیشتووین، کوردستان ئەیالەتێکی وڵاتی پادشاهیی ئێرانە و جەنابت دەتەوێت ببین بە ئەیالەتێکی ئازەربایجان (تەورێز)، وەک ئەوە وایە لە قووڵکێک دەرمانهێنن و لە چاڵێکی قووڵترمان هاوێن. جـا ئەگەر چارەنووسـی کـورد هەر وا ژێردەسـتە بـێ، ژێردەسـتی حکوومەتی پادشایی ئێران بین، نەک ژێردەستی تەورێز.'
وتەکانی بەندە، کۆبوونەوەکەی شڵەژاند و بوو بە هەرا و هەمهەمە و ماڵاواییمان کـرد و هاتینە دەر. ئیتر هیچ پێکهاتن و بەڵگەنامەیەک لە نێوانمانـدا ئیمـزا نەکـرا، تـا چەنـد ساڵ دواتر کە سەفەری دووهەمی پێشەوا قازی محەمـمەد بـۆ بـاکۆ کـرا. لە سـەفەری دووهەمدا بەندە هاوڕێی نەبووم، بەڵام جەنابی قازی محەممەد هەر بڕیاری بەنـدەی هەبـوو و هەرگیـز بـۆ ژێردەسـتیی ئازەربایجـان ڕازی نەبـوو، بەڵام وەک دوو دراوسـێ چەند پەیماننامەی ئـابووری و فەرهەنگـی و نیزامـی لەنێـوان کـورد و ئازەریـدا ئیمـزا کرابوو[٥٤]."

لێرەدا نووسراوەکـانی حـاجی بابەشـێخ کۆتـایی هـات، بەڵام هەڵوێسـتی ئەو وەفـدەی کـوردی لەو کـاتەدا زۆر وشـیارانە و لە ڕووی دوورئەندێشـی سیاسـییەوە بـوو کە ئاڵوگۆڕەکـانی ئێـران و هەڵوێسـتی چـوار سـاڵ دواتـری وەفـدی دووهەمـی کـورد ئەو ڕاستییەی مسۆگەر کردووە.

---

٥٤. گەلێـک لە سەرۆکعەشیرەتەکان لەو سـەفەرەدا داوای چکـۆلە چکـۆلەیـان کـردووە، وەک زینـی ئەسـپ و قایشە دەمانچە و...، کە هەژار لە شێعرێکدا ئەو داواکارییانەیان بەچاودا دەداتەوە.

داوا و بانگهێشتنی پێشەوا لە حاجی بابەشێخ بۆ پێکهێنانی کۆمار[٥٥]

چەند مانگ پێش ڕاگەیاندنی ڕەسمیی کۆمار (ڕۆژی ٢ی ڕێبەندان)، جەنابی قازی محەممەد بەدوای گەڕانەوە لە سەفەری دووهەمی باکۆ لە ڕێکەوتی ١٣٢٤/٨/٢١ی هەتاوی (١٩٤٦/١/٢٢ی زایینی)دا کە توانیی بەڵێنی یارمەتی و پشتیوانی لە یەکیەتیی سۆڤیەت بۆ پێکهێنانی حکوومەتێکی سەربەخۆ لە مەهاباد وەرگرێ، حاجی ڕەحمان ئاغای موهتەدی و مامۆستا هەژار دەنێرێ بۆ تورجان تا داوا لە حاجی بابەشێخ بکەن لەلایەن پێشەواوە بۆ دامەزراندنی ئەو حکوومەتە بێت بۆ مەهاباد.

حاجی بابەشێخ ئەو داواکارییە بە هۆی نەبوونی لەشساغی و تەمەنی زۆر و سەرقاڵیی ژیان، دەداتە دواوە و پەسەندی ناکا. هەڵبەت یەکێک لە تایبەتمەندییەکانی حاجی بابەشێخ ئەوە بووە کە بۆ هیچ کارێک، تا داوای لێ نەکراوە، بەشداری و دەستێوەردانی نەکردووە. ئەوە دەگەیێنێ ئەو کەسایەتییە هیچ هەستێکی بۆ گەیشتن بە پلەوپایەی بەرز و ناو و گەورەیی و سەروەری لە زاتیدا نەبووە. جگە لەوەش، حاجی بابەشێخ لە ڕوانگەی زانایەکی ئایینی و سیاسەتمەدارێکی بەئەزموون بە هاوکاری و پشتیوانیی یەکیەتیی سۆڤیەت لە کۆماری کوردستان؛ زۆر دڵگەرم و خۆشبین نەبووە، وێدەچێ ئەو بۆچوون و ڕوانگەی تا کۆتایی و هەرەسهێنانی کۆمار هەر بووبێ.

دوای ماوەیەکی کورت، بۆ جاری دووهەم هەمان دوو ڕاسپاردە (حاجی ڕەحمان ئاغا و مامۆستا هەژار) دێنەوە بۆ تورجان و لەلایەن پێشەواوە دووبارە داوا لە حاجی بابەشێخ دەکەن کە نیاز بە هاوکاری و یارمەتیی ئەو لەو قۆناغەدا زۆر هەست دەکرێ، تەنانەت حاجی ڕەحمان ئاغا پێی دەڵێ: جەنابی حاجی بابەشێخ، ئەگەر ئەو داواکارییە پەسند نەکەی؛ لەبەرابەر مێژوودا بەرپرسی، چونکوو لەوانەیە دەستەڵاتی کۆمار تا بۆکانیش نەگات. حاجی بابەشێخ ئەم جارە دوای ماوەیەک داواکارییەکەیان پەسند دەکا و بە ئەگەری زۆر لە مانگی گەلاوێژی ساڵی ١٣٢٤ی هەتاوی (سێپتامبری ١٩٤٥ی زایین) بە ماڵەوە دەچێ بۆ مهاباد، بەڵام کوڕی گەورەی خۆی (سەیید عەبدولعەزیز) لە تورجان بەجێ دێڵێ[٥٦].

---

٥٥. بۆ ئەم بەشە، لە زانیارییەکانی سەیید سەعید سەیادەت سوود وەرگیراوە.

٥٦. گۆیا ئەو شەوە کە مامۆستا هەژار و حاجی ڕەحماناغا لە تورجان دەبن، تا درەنگ وەخت لەگەڵ سەیید عەزیزی کوڕی حاجی بابەشێخ لەسەر ڕادەی وشە لە زمانی کوردیدا بۆ دەنگی ئاژەڵ باس و لێدوانیان بووە، بۆ وێنە کاڕەی بەرخ، باڕەی مەڕ، قاسپەی کەو، گمەی کۆتر و...

هەڵبژاردنی حاجی بابەشێخ بۆ سەرۆکی هەیئەت ڕەئیسەی میللی

ماوەیەکی کورت دوای چوونی حاجی بابەشێخ بۆ مهاباد، یەکەمین کۆنگرەی حیزب لە ڕێکەوتی ١٣٢٤/٧/٣ی هەتاوی (١٩٤٥/٩/٢٥ی زایینی) دەگیرێ. ئەو کۆنگرەیە بە بەشداریی ٢٧٠ کەس لە نوێنەرانی هەموو چینەکانی خەڵکی کوردستان بە سەرۆکایەتیی قازی محەممەد، کومیتەی ناوەندی هەڵبژارد. ئەو کومیتە ناوەندییە ٩ کەس بوون. حاجی بابەشێخ بە سەرۆکی ئەو کومیتە ٩ کەسییە هەڵدەبژێردرێ کە ئەو کومیتەیە هەمان کومیتەی ناوەندیی حیزب بووە، کە دواتر لە ڕۆژنامەی کوردستان و نووسراوەکانی مامۆستا هێمندا کومیتەی ناوەندی بە ناوی "هەیئەت ڕەئیسەی میللی" ناو بردراوە. لە ڕۆژنامەی کوردستان و نووسراوەی مامۆستا هێمندا، کومیتەی ناوەندی بە ناوی هەیئەت ڕەئیسەی میللی ناو بردراوە.

ئەو بابەتە لە زمانی چەند کەسایەتیی سەردەمی کۆمارەوە:

مامۆستا هێمن:

حیزب کۆڕێکی بە ناوی "هەیئەت ڕەئیسەی میللی" هەڵبژارد، کە منیش یەکێک بووم لە ئەندامانی، لە هەڵبژاردنی ناوخۆدا حاجی بابەشێخ؛ بە سەرۆک و من کە لاوترین ئەندام بووم، بە سکرتێر هەڵبژێردراین. چەند مانگێک لەو کۆڕەدا کارم کرد، کارێکی گران بوو، حاجی بابەشێخی ڕەحمەتی هەر ئەوەندەی لەسەر بوو ئەوەی من دەینووسم؛ ئیمزای بکا، بەڵام لەگەڵ زەوقی من ڕێک نەدەهات[٥٧].

مامۆستا هێدی:

من بۆخۆم لە دەفتەری ئەو ئەنجوومەنەدا نووسەر بووم، حاجی بابەشێخ سەرۆکی ئەو ئەنجومەنە (هەیئەت ڕەئیسەی میللی) بوو.

حاجی بابەشێخ لەو ماوەدا کە من لەو ئەنجوومەنە لە خزمەتیدا بووم، هەستم بەوە دەکرد کە زیادتر لە کارمەندەکانی تر ڕووم دەداتێ و ڕێزم دەگرێ و نامەی ئەنجوومەن من دەمبردە بەر دەستی و ئیمزای دەکرد و تەنیا لێی دەپرسیم مەوزووع چییە و ئیمزای دەکرد و دەیداوە دەستم[٥٨].

---

٥٧. هێمن موکریانی، تاریک و ڕوون، پێشەکی "لەکوێوە بۆ کوێ"، بنکەی پێشەوا، ١٩٧٣، ل٢٣.

٥٨. ئاوێنە شکاو یان بیرەوەریی هێدی، خالید ئاغای حیسامی (هێدی)، دەزگای ئاراس، چاپی یەکەم، هەولێر،

سەعید خانی هومایوون[٥٩]:

حاجی بابەشێخ جێگای ڕێز و حورمەتی فراوانی کۆمەڵانی خەڵک و هەموو چینوتوێژەکان بووە و هەمووان ڕێزیان لێ دەگرت و بەر لە کۆماری کوردستانیش، شوورای نۆ نەفەری؛ بەرپرسی ڕاپەڕاندنی کاروباری دامەزراندنی کۆمار بووە، جەنابی حاجی بابەشێخ بۆخۆی سەرۆکایەتی و بەرپرسایەتیی ئەو شوورایەی وەئەستۆ بووە. ئاغای عەبدوڵڵای شەڕەفکەندی کە لەگەڵمان بوو، ئەویش فەرموودەکانی سەعید خانی هومایوونی پشتڕاست کردەوە.

عومەر ئاغای عەلیار[٦٠]:

"ئەو شوڕای نۆ نەفەرەی پێش کۆمار کە بەداخەوە کەمتر ئاماژەی پێ کراوە، بە سەرۆکایەتیی حاجی بابەشێخ بوو و تا ڕۆژی ڕاگەیاندنی کۆمار، لە ٢ی ڕێبەندانـدا بەرپرسی ڕاپەڕاندنی کاروباری کۆماری میللیی کوردستان بووە." عومەر ئاغا لە درێژەی وتەکانی لە بابەت کۆماری کوردستان و ڕۆڵی حاجی بابەشێخدا دەڵێ: "حکوومەتی کوردستان لەنێو جەماوەردا بە ڕاست یان درۆ بە دەستکردی شۆڕەوی دەناسرا و ئەمەش لەنێو هەندێ لە چینەکانی خەڵکیدا پەسەند نەبوو. بەتایبەت مەلا خەلیلی گۆڕۆمەر؛ موفتی و پێشەوای ڕۆحانیی هۆزی مەنگوڕ و پێشەوای شۆڕشی کڵاو، کە خۆشەویستیی جووتیاران و موسوڵمانان بوو، فتوای دەرکردبوو و دێموکڕاتەکانی بە کافر دانابوو و دەیگوت هیچ لەوەدا گومان نییە کە شۆڕەوی یان ڕووسەکان کافرن و ئەو دێموکڕاتانەش کە سەر بەوانن؛ ئیتاعەتی ئەمری کافران دەکەن، هەروەکوو ئەوانن. تەنانەت فتوای مەلا خەلیل شەخسی پێشەواشی دەگرتەوە و دیارە مەلا خەلیل لە قووڵایی دڵیەوە عەقیدەی بەم فتوایە بوو. جا لەبەر ئەوە، پێشەوا و هاوبیرانی بۆ پووچەڵکردنەوەی بیروبۆچوون و فتوای مەلا خەلیل لەنێو کۆمەڵگادا،

٢٠٠٤، ل٧٤.

٥٩. لە وتووێژێکدا کە مامۆستا سەیید محەممەدی سەمەدی لەگەڵ سەعیدخانی هومایوون لە بابەت حاجی بابەشێخ لە ڕێکەوتی ١٣٧٨/١٢/٢٢ی هەتاوی کردوویەتی، سەعیدخان لە بابەت حاجی بابەشێخدا ئاوا دەڵێ. وەرگیراو لە کتێبی "حاجی بابەشێخ، سەرۆکوەزیرانی حکوومەتی میللی کوردستان"، عومەر فاڕووقی، ل١٢٥.

٦٠. مامۆستا سەمەدی هەر لەو ڕێکەوتەدا لە بابەت حاجی بابەشێخدا لەگەڵ عومەراغای عەلیار دواوە و نووسیویە: عومەراغای عەلیار لە بابەت حاجی بابەشێخەوە فەرمووی. عومەر فاڕووقی، سەرچاوەی پێشوو، ل١٢٦.

پێویست بوو لە کەسایەتییەکی ئایینیی بەهێز بۆ بەشداری لە کۆماری کوردستاندا بانگهێشتن بکەن. حاجی بابەشێخ هەم سەییدی عالی قەدر و هەم شێخ و جێگای متمانەی خەڵک بوو، کردیان بە سەرۆکی ئەنجوومەنی وەزیران و بەم شێوە فتوای مەلا خەلیل بەتاڵ کرایەوە. حاجی بابەشێخ خۆی لە نزیکانی حەزرەتی شێخی حیسامەددین بوو. بەو جۆرە مەشایخی هەورامان و پاکیی خولەفا و پێشەوایانی تەریقەت، باوەڕیان بە کۆمار دەکرد.

کتێبی بۆکان لە سەدەی بیستەمدا (ڕەحمان محەممەدیان)
حاجی بابەشێخی سەیادەت لەو کەسایەتییانەی ناوچەکەیە، کە وەک کێوی سەهۆڵی نێو ئۆقیانووس تەنیا لوتکەکەی بینراوە و کەمتر کەس هەواڵێکی تەواوی لە سەرجەمی کەسایەتییە بەربڵاو و هەمەلایەنەکەی بووە و هەیە. ئەوەی ئێمە بەگشتی لە ڕابردووی حاجی بابەشێخی دەزانین، ئەوەیە کە سەرۆکی ئەنجوومەنی نیشتمانیی کوردستان بووە لە کۆماری کوردستانی ساڵی ١٣٢٤-١٣٢٥ (١٩٤٦)دا و هیچی تر، بەڵام ئەوەی لێرەدا جێگەی باسی سەرەکییە، ئەوەیە چۆن و بۆچی پێشەوا قازی محەممەد لەنێو کەسایەتییەکی زۆری مەلا و سەیید و شێخ و سەرۆکهۆز و گەورەپیاوانی کوردستاندا؛ حاجی بابەشێخی بۆ سەرۆکوەزیرانی ئەو کۆمارە هەڵبژارد؟ ئەوەی دیارە ئەوەیە کە پێشەوا هەر لە گۆترە ئەو هەڵبژاردنەی نەکردووە.

سەیید عەبدولقادری سەیادەت کوڕی حاجی بابەشێخ لە وتووێژ لەگەڵ مامۆستا سەمەدیدا کە چ هۆکارێک بۆ پەیوەستبوونی حاجی بابەشێخ بە کۆمارەوە بووە، ناوبراو لە وڵامدا کوتوویە: ئامانجێکی ناسیۆنالیستیی ڕەسەن بۆ وەدیهێنانی مافە ڕەواکانی میللەتی کورد، هاندەری سەرەکیی حاجی بابەشێخ بووە. ناوبراو لە هەر دەرفەتێک کە هاتۆتە پێشێ، بۆ گەیشتن بەو ئامانجە کەڵکی وەرگرتووە.
لەو بزووتنەوە ئازادیخوازانەی ئەو سەردەمەی خەڵکدا کە سەرەتا زۆر جێی هومێد و هیوای جەماوەر بوو، زۆر زوو دەرکەوت ڕووسەکان بەشوێن مەبەست و قازانجی خۆیانن، نەک مافی ستەملێکراوان (میللەتی کورد). حاجی بابەشێخ ئەو ڕاستییەی زۆر زووتر لە هەمووان بۆ دەرکەوتبوو و دەیزانی وابەستەگی بە یەکیەتیی سۆڤیەت، داهاتوویەکی باشی نییە[٦١].

٦١. وتووێژی مامۆستا سەیید محەممەد سەمەدی لەگەڵ خوالێخۆشبوو سەیید عەبدولقادر سەیادەت لە

هەڵکردنی ئاڵای کوردستان لە بۆکان بە دەستی حاجی بابەشێخ و وتاری ئەو لەو ڕۆژەدا

لە ڕۆژنامەی "کوردستان"ی ژمارە (١)دا بەوردی باس کراوە، لێرەدا بەشێک لەو ڕووداوە دەگوێزینەوە.

"سەعات دوازدەی نیوەڕۆی ئەو ڕۆژەی جەنابی حاجی بابەشێخ ڕەئیسی میللی کوردستان لەگەڵ ئەحمەد ئاغای ئێلخانیزادە واردی بۆکان بوون و سڵاوی سەربازی و تەپڵ و مووزیک بەجێ هات و ئەو ڕۆژەش لەبەر ئەوەی کە تەواوی ئەهالی دەوروبەر لە نیعمەتی ئەو جێژنە میللییە بەهرەوەر بن و بگەنە شاری، ئاڵا هەڵنەکرا. ڕۆژی ٢٤/١٠/٧ لە سەعات ٨ی بەیانییەوە دەست بە تەشریفات کرا. لە سەربانی عیمارەتی قەڵای بۆکان بۆ هەڵکردنی ئاڵا لە تەرەفی ڕاستی ئاڵاوە جەنابی حاجی بابەشێخ و لەلای چەپەوە جەنابی حاجی بایزاغا ڕاوەستابوون و لە هەردوو لاوە دوو موسەلسەل دانرابوو، قوتابییەکانی قوتابخانەی بۆکان و مامۆستاکان و خەڵکێکی یەکجار زۆر لەسەر سەکۆی قەڵا، دەستەی مووزیک و گاردی ئینتیزامیی مەهاباد و بۆکان بە فەرماندەری ئاغای محەممەدی نانەوازادە؛ فەرماندەری ئۆردووی میللیی مەهاباد و سەلیم ئاغای ئێلخانی زادە؛ فەرماندەری بۆکان، لە هەیوانی نێوەڕاستی قەڵا ئامادە بوون، تەواوی ئاغایانی ناوبراوی سەرەوە و جەمعیەتێکی کەش لە ئاغایان؛ مینجوملە حوسەین ئاغای عەلیار و براکانی، لە سەربانی قەڵا بەڕیز لەملا و ئەولای ئاڵاوە بە چەند سەف ڕاوێستان، خەڵکێکی بێژوماریش لە مەیدانی خوارەوە و دەوروبەری حەوزەگەورەی بۆکان ڕاوەستان. قاسم ئاغای ئێلخانیزادە پرۆگرامی خوێندەوە، جەنابی حاجی بابەشێخ نوتقێکی زۆر گەرمی فەرموو و مزگێنیی بەختەوەری نەتەوەی کوردی دا و تەواوی میللەتی کوردی بۆ گەیشتن بە حەقی خۆیان بەهیوا کرد و ئاڵای موبارەکی بە دەستی خۆی هەڵکرد و ...[٦٢]"

کتێبی: ویلیام ایگلتون جونیر، جمهوری ١٩٤٦کردستان، ترجمه سید محمد صمدی، مهاباد، انتشارات سیدیان، ١٣٦١، ص٢٥٣.

٦٢. هەلکردنی آلای مقدسی کوردوستان لە شاری بوکان، ڕۆژنامەی کوردوستان، ژمارە ١، پێنجشەممە، ١٣٢٤/١٠/٢٠، ل٢.

وتاری حاجی بابەشێخ لە مزگەوتی سوور (سێ ڕۆژ پێش ٢ی ڕێبەندان)

ڕۆژی ١٣٢٤/١٠/٢٩ی هەتاوی (١٨ی ژانویەی ١٩٤٥ی زایینی)، سەعاتی ٨ی سبحەینێ بوو کە لە مزگەوتی سوور میتینگێکی گەورە لەلایەن حیزبەوە بەرپا کرا. لەم میتینگەدا کومیتەی ناوەندیی حیزبی دێموکڕات، هەیئەت ڕەئیسەی میللیی کوردستان و تەواوی نوێنەرانی کوردستان و ئەندامەکانی حیزب و چەند هەزار نەفەر بەپێی گونجایشی مزگەوتەکە لە ئەهالی شرکەتیان کردبوو. هەژار و هێمن؛ شاعیرانی میللی، بە وەرگرتنی ئیجازە چوون و ئەشعاری خۆیان خوێندەوە و پێشەوای کوردستانیش بەیاناتی خۆی فەرموو: "لەو کۆبوونەوە گەورەدا جەنابی حاجی بابەشێخ لە کاتێکدا دڵی پڕ لە ئیحساسات و شووری نیشتمانپەرستی بوو فەرمووی: 'پێویستە ئێمە سەر و ماڵمان خەرج بکەین و گیانی ڕابردووەکانی خۆمان و شوهەدای ئازادی کوردستان شاد بکەین.' لەبەر شیددەتی سروور، گریان هاتە گەرووی و فەرمایشی خۆی خاتیمە پێ دا."

ئاغای سەدیق حەیدەری لەلایەن فەرماندەری کوردستانەوە بەعەرزی گەیاند و گلەیی لەو لاوانە کرد کە تا ئەمڕۆ واردی سینفی نیزامی نەبوون. جەنابی حاجی بابەشێخ فەرمووی: ئەمن کوڕێکم هەیە کە بە عیلم و ئەدەب و زانست پەروەردەم کردووە و ڕازاندوومەتەوە، ئەوا ئەمرم کرد لە سینفی نیزامیدا حازر و ئامادەی دیفاع لە کوردستان بێت. لەم عانەدا ٥ دەقیقە بیلافاسیلە چەپڵە لێدرا و هوڕڕا کێشرا و...

کاک ڕەحمانی قۆڵغەتەپە و حسێن ئاغای عەبدوڵڵا ئاغا وتیان ئێمە هەر ئێستا یەکی کوڕێک بۆ قوربانیی کوردستان دەدەین. جەنابی پێشەوا سوپاسی کردن، ئاغای محەممەد خانی فەیزوڵڵا بەگی وتی ئەمن ئەوە سێ کوڕم دا لە ڕێی نیشتماندا و خۆشم لیباسی سەربازی لەبەر دەکەم و لە مەیدانی کارزاردا حازر دەبم...[٦٣]

وتار و سوخەنرانی حاجی بابەشێخ لە ڕۆژی ٢ی ڕێبەندان لە مەهاباد

لە ڕۆژی ٢ی ڕێبەندانی ١٣٢٤، کە جێژنی سەربەخۆیی و ئیستقلالی کوردستان لە مەیدانی چوارچرای مەهاباد بەڕێوە چوو.

بە بەشداریی هەموو بەرپرسان و ئەندامانی هەیئەت ڕەئیسەی میللی و پێشەوای مەزن و پیاوە گەورەکانی مەهاباد و سەرۆکهۆزەکانی مامەش و مەنگوڕ و گەورک و زەرزا و بەگزادە و... و هەزاران کەس لە خەڵکی مەهاباد و شارەکانی دەوروبەر،

---

٦٣. میتینگ لە مزگەوتی سور، ڕۆژنامەی کوردوستان، ژمارە ٢٢، دووشەممە، ١٣/ڕەشەمێ/١٣٢٤، ل٢.

ڕێوڕەسمێکی گەورە گیرا و زۆر شێعر و سوخەنڕانی و سروود و... خوێنرایەوە. لەو ڕێوڕەسمەدا بەدوای بەیاناتی پێشەوا قازی محەممەد، جەنابی حاجی بابەشێخ سوخەنڕانی کرد و بەدوای ئەویشدا جەنابی حەمەحوسەین خانی سەیفی قازی بەیاناتی خۆی پێشکەش کرد و دواتر شاعیرانی میللی؛ هێمن و هەژار، ئەشعاری خۆیان خوێندەوە[٦٤].

هەڵوێستەکانی حاجی بابەشێخ لە کۆماری کوردستاندا

بەداخەوە جێگە و پێگە و وەزنی سیاسی و ڕۆڵی هەڵسووڕاوی حاجی بابەشێخ کەمتر لە لاپەڕەکانی مێژووی کۆماردا ڕەنگی داوەتەوە. ئەوە لە حاڵێکدایە کە هەروەک لێرەدا خوێنەران دەیبینن، بیروبۆچوون و هەڵوێستەکانی ناوبراو بەتایبەت لە قۆناغە مەترسیدارەکان و کاتە هەستیارەکانی کۆماردا زۆر جێی سرنج و تێڕوانینە.

حاجی بابەشێخ بە پێچەوانەی زۆریەک لە سەرۆکهۆزەکان کە بەنهێنی، پەیوەندیی خۆیان لەگەڵ حکوومەتی تاران هەر ڕاگرتبوو و کاتی هەرەسهێنانی کۆمار زۆر زوو بڵاوەیان کرد، هەروەها بە پێچەوانەی هێندێک لە نووسەر و شاعیرە میللییەکان و کاربەدەستانی کۆمار کە بەپەلە بەرەو هەندەران دەرباز بوون، لەگەڵ پێشەوای نەمر و دەستەیەکی دی لە بەڕێوەبەرانی کۆمار مانەوە، ئەوە لە کاتێکدا بوو کە هەموو بەرپرسیایەتییەکان دەگەڕاوە سەر ڕێبەرانی سەرەکیی کۆمار.

بۆچوون و هەڵوێستی حاجی بابەشێخ زۆر ڕوون و ئاشکرا بووە و ئەویش لە دوو ڕستەدا کورت دەبۆوە: یەکەم: پشتنەبەستنی زۆر بە بێگانە و باوەڕبەخۆیی. دووهەم: دژ بە تەسلیمبوون و خۆ بەدەستەوەدان.

حاجی بابەشێخ بە شێوەی گشتی، دژ بە گوێڕایەڵیی زۆر بە یەکیەتیی سۆڤیەت بووە. ڕای لەسەر بەرگری و خۆڕاگری و تەنانەت لە کاتی گونجاودا هێرشبردنەسەر هێزەکانی ئەرتەش بووە. ئەو وای بیر کردۆتەوە کە بە پاڵپشتیی هێزە چەکدارەکانی خۆیی، چالاکی و بەربەرەکانیی ئەوان؛ دەکرێ سەرکەوتن وەدەست بێنێ و لە کاتی دانوستان و گفتوگۆدا لەو سەرکەوتنانە وەک کارتی براوە کەڵکی لێ وەرگرێ.

ئەوەش ئەو هەڵوێستانەی حاجی بابەشێخ:

---

٦٤. سید محمد حمیدی، جیژنی سەربەخویی و استقلال کوردستان، ڕۆژنامەی کوردستان، ژمارە ١٠، دوشەممو، ١٥/ریبەندان/١٣٢٤، ل١.

١. هەڵوێستی حاجی بابەشێخ لەبەرابەر میر جەعفەر باقرۆف (سەرۆککۆماری ئازەربایجان)

لە یەکەمین هەنگاودا، چوار ساڵ پێش پێکهاتنی کۆماری کوردستان لە سەفەری یەکەمی وەفدی کوردی بۆ باکۆ، بێدەنگ دانانیشێ. حەمیدڕەزا جەلاییپوور لە کتێبی "قازی محەممەد و ئاکامی خوێنین"دا نووسیویە: "پاش قازی محەممەد، ئینجا حاجی بابەشێخ زۆر توندتر لە قازی سەبارەت بە میللەتی کورد دوا و داوای یارمەتی و پێکهاتنی دەوڵەتی میللیی کوردستانی کرد."

حاجی بابەشێخ لەو بابەتەدا لە نووسراوەکانی خۆیدا ئاوای نووسیوە: "... کاتێ ئەم بۆچوونەی باقرۆفم بیست، تێگەیشتم ئەوانە هەمووی بۆ هەڵسەنگاندنی ئێمەیە و دەیانەوێ بمانکەنە چاولەدەستی تورکان، جا هەر بۆیە خۆم بۆ ڕانەگیرا و گوتم: جەنابی باقرۆف، ئێمە نوێنەرایەتیی گەلی کورد دەکەین و هەوڵ دەدەین بۆ ڕزگاری و ئازادیی ئەو گەلە، ئێستاش کە لە خزمەتی بەڕێزتان دانیشتووین؛ کوردستان ئەیالەتێکی وڵاتی پادشایی ئێرانە و جەنابت دەتەوێت ببین بە ئەیالەتێکی ئازەربایجان (تەورێز)، وەک ئەوە وایە لە قووڵکێک دەرمانهێنن و لە چاڵێکی قووڵترمان هاوێن، جا ئەگەر چارەنووسی کورد هەر وایە ژێردەستە بێ، با ژێردەستی حکوومەتی تاران بین نەک تەورێز.

وتەکانی بەندە کۆبوونەوەکەی شڵەژاند و بوو بە هەرا و هەمهەمە و ماڵئاواییمان کرد و هاتینە دەر، ئیتر هیچ بەڵگەنامە و ڕێککەوتنێک لە نێوانماندا ئیمزا نەکرا."

٢. هەڵوێستی حاجی بابەشێخ بەرابەر بە میرزا ئیبراهیمئۆف؛ وەزیری فەرهەنگی ئازەربایجان

ڕاستەوخۆ لە کتێبی "کۆماری کورد لە ساڵی ١٩٤٦"، نووسراوەی ویلیام ئیگڵتۆن، وەرگێڕاوی سەیید محەممەد سەمەدی:

پێویستە ئەوە بسەلمێنین کە وتووێژی قازی لەگەڵ پیشەوەری لە مانگی فیبریەدا، ئەو مافەی بۆ کوردان دیاری کردبوو کە دەتوانن حکوومەتی ناوخۆ پێک بێنن، بەڵام تورکەکانی ئازەربایجان (یەکیەتیی سۆڤیەت) ئەو کاتەش دەیانگوت کوردستانی ئێران تەنیا دەبێ نیوەخودموختارییەکی هەبێ لەژێر دەستەڵاتی خودموختاریی ئازەربایجاندا.

لە ئاخرەکانی مانگی مارسدا پیاوە ڕووسییەکانی کە لە تەورێز دەبوون، هەواڵیان لە

قازی نارد کە پێویستە بۆخۆی و مەقامە مەسئوولەکانی کورد بێنە تەورێز. هەڵبەت هەر چاوپێکەوتنێکی ساکار نەبوو، بەڵکوو بانگهێشتن لە ڕێی قانوونی (جەلب)، تاکوو بچن و لەگەڵ وەزیری فەرهەنگی ئازەربایجان "میرزا ئیبراهیمئۆف" و ژێنراڵ "قولیئۆف" کە لە باکۆڕا هاتبوون؛ وتوویژ بکەن.

کە وا بوو، سەرکۆمار قازی محەممەد، سەرۆکوەزیران حاجی بابەشێخ، وەزیری جەنگ سەیفی قازی، وەزیری فەرهەنگ مەنافی کەریمی، وەزیری بێهداری سەیید محەممەد ئەییووبیان، عەبدوڵڵا قادری ڕەئیسی تایەفەی قادری مامەش، کاک سواری مەنگوڕ و کاک هەمزەی ئەمیر عەشایری مامەش؛ خۆیان لە تەورێز دیتەوە. لەوێ ئیبراهیمۆف قسەی بۆ کردن و سوود و قازانجەکانی یەکیەتیی گەلی کوردی لەگەڵ گەلی ئازەربایجان بۆ ڕوون کردنەوە و گوتی ئەو ئاواتەی کە ئێوە هەتانە، تەنیا زەمانێک پێک دێت و بەردەوام دەبێت کە لەگەڵ تێکۆشانی کوردەکانی عێراق و تورکیاش، بۆ وەدەستخستنی ئازادی هاوئاهەنگ بێت. لەدوای ئەو قسانە، ئیبراهیمۆف پرسیی: کێ بە ئێوەی ئیجازە دا کە حکوومەتی سەربەخۆ دروست بکەن؟ وڵامی وان هەروەک پێشتر گوتبوویان ئەوە بوو کە یرماکۆف لە هەوەڵەوە لە جەریانی کاردا بووە.

ڕووسەکان زۆر لەسەر ئەو مەسەلە پێداگرییان دەکرد کە قازی زەعفی نیشان داوە و خۆی پێ ڕانەگیراوە و زۆر زوو هەموو شتێکی ئاشکرا کردووە و ئەو مەسەلەشیان دێناوە کە "پیاوی نەخۆش پێویستە بە قسەی دوکتور بکات".

حاجی بابەشێخ و چەند کەسی دیکە لە وەفدەکە، موافیقی ئەو وتەیە نەبوون. حاجی بابەشێخ لە ڕێگەی مەنتقییەوە بەڵگەی دێناوە و دەیگوت: "ئێوە خەڵکی ڕووسییە زۆر لە ئێمە پێشکەوتووترن و ئێمەش بە قسەی خۆتانمان کردووە، ڕاگەیاندنی کۆماریش ویستی گەلی کورد بووە، نە ویستی شەخسیی خۆمان، ئایا ئێوە دەتانەوێ کە ئێمە لەبەرابەری خەڵکدا ڕاگرن کە پێمان دەڵێن بۆچی ئەو کارەتان کردووە؟ ئایا دەتانەویست کە ئێمە دژی ویستی خەڵکەکەمان باین؟ ئەگەر دەشڵێن کە کورد گەلێکی زەعیف و موحتاجە و پێویستە خۆی بە قودرەتێکی گەورەوە هەڵاوەسێ، جا کە وا بێ بۆچی هەر تێکەڵ بە ئێران نەبینەوە؟"

دوای ئەو وتانەی حاجی بابەشێخ، ڕووسەکان داوایان لەو وەفدەی کورد کرد کە ماوەی ٢٤ سەعات سەبر بگرن تا ڕێنوێنیی پێویست لە باکۆڕا ڕاگەیەنرێ، سەری وەخت وەڵام هاتەوە، ئەویش ئاوا بوو: "کوردەکان دەتوانن حکوومەتی سەربەخۆیان هەبێت[٦٥]".

---

٦٥. ویلیام ئیگڵتۆن جونیر، کۆماری کورد لە ساڵی ١٩٤٦دا، بەرگی دووەم، وەرگێڕ: سەید محەممەد سەمەدی،

هەروەک خوێنەران چاویان پێ کەوت، پێداگریی حاجی بابەشێخ لەسەر هەمان هەڵوێستی سێ ساڵ لەمەوبەری خۆی لە باکۆ بووە و هەروەک ویلیام ئیگڵتۆن نووسیویە لە ڕێگەی مەنتقییەوە لێدوان لە دۆخەکە بوو بە هۆی ئەوە کە ڕووسەکان بیدەنە دواوە و سەربەخۆیی بۆ حکوومەتی نوێی کوردی بسەلمێنن.

٣. هەڵوێستی حاجی بابەشێخ لەسەر بەردەوامی لە شەڕ و هێرشبردنە سەر هێزەکانی دەوڵەتی

ویلیام ئیگڵتۆن جۆینێر لە کتێبی "کۆماری کورد لە ساڵی ١٩٤٦دا" و لە لاپەڕەی (٥٤)دا نووسیویە:

حەوتوویەک لەدوای ئیمزاکردنی پەیماننامەی کورد و ئازەریدا، چەند ڕۆژ لەپاش مەسەلەی شەڕی "مامەشا"، کۆنسوولی ڕووس لە ڕەزائیە، هاشمئۆف، بەپەلە خۆی گەیاندە دێی "سەرا" لە باکووری سەقزەوە، لەوێ چاوی بە قازی محەممەد، مەلا مستەفا، ئەمەر خانی شکاک، میرحاج و مستەفا خۆشناو کەوت. لەو کاتە هەستیارەدا هاشمئۆف پێی ڕاگەیاندن (هشدار داد) کە ئەگەر ئەوان لەلای خوارووی سەقز دەس لە فشاری خۆیان لەسەر ئەرتەش هەڵنەگرن، زۆر وێدەچێ لەگەڵ بریتانیا تێکهەڵچوونێکیان بۆ بێتە پێش، چونکە لەو ناوچەیە بریتانیا بەرهەم و مەنفەعەتی حەیاتیی نەوتی هەیە لەنزیکی کرماشان. پێویستە ئەوەش وەبیر بێنینەوە کە ئەوکات ڕووس بۆخۆی بەشوێن وەدەسهێنانی ئیمتیازی نەوتەوە بووە و پێی خۆش نەبوو کە ناوچەکە لەژێر نفووزی ئەودا بێت.

لە دەسپێکردنی هێرشی کوردەکاندا، هاشمئۆف پێی گوتن کە کوردەکان ناتوانن زۆر لەسەر پشتیوانیلێکردنی ڕووسیە حیساب بکەن، ڕووسیش ناتوانێ بەری هێرشهێنانی ئەرتەشی ئێران لە جبهەیەکی دیکەڕا بۆ سەر کۆمار بگرێت.

ئەو قسانە شوێنی خستە سەر قازی و هاوکارەکانی، بەڵام پێش ئەوەی دەس لە شەڕ بکێشنەوە، لە ئاستی مەقامە بەرزەکانی حکوومەت؛ وتوویژ و پرسوڕایەک زۆر پێویست بوو. بەو چەشنە قازی گەڕایەوە مەهاباد و سەرۆکەشیرەتەکان و ئەندامەکانی کومیتەی ناوەندیی حیزبی دێموکڕاتی کوردستانی بانگ کرد.

لەدوای ڕاوێژ لەسەر وتەکانی هاشمئۆف و ئەو وشیارکردنەوەی کە ئەو کردبوونیەوە،

مهاباد، کتێبخانەی سیدیان، ١٣٥٩، ل٣٣.

قازی گوتی ئەمن سێ ڕێگەم پێ شک دێ: ١. هێزە کوردەکان بەقسەی ڕووس نەکەن و هێرش بکەنە سەر سەنەندەج، ٢. دەتوانین بەقسەی ڕووس بکەین و بگەڕێینەوە، ٣. یان دەتوانین تەسلیمی حکوومەتی ناوەندیی ئێران ببینەوە. قازانجی هەڵبژاردنی ڕێگەی دووهەم ئەوەیە کە دڵگەرمی و ئومێدێکی زۆر بە ڕووسەکان دەمێنێتەوە و فەرماندەی هێزی ئەرتەشی ئێران لە جبهە زوو لە تارانێڕا دەستووری بۆ دێت کە ڕێگە بدا بە هێزە کوردییەکان کە شارە مەرزییەکانیان بەدەستەوە بێت.
قازی لەدوای ئەو تەوزیحاتە کە وا وێدەچوو دەس لە شەڕ هەڵگرتنی پێ باشترە، بڕیاری کۆتایی خستە سەر شانی داروەدەستەکەی.
حاجی بابەشێخی سەرۆکوەزیر لە بابەت ئەنجامدانی ئەو هێرشەوە دوا، لە حاڵێکدا کە تەنیا چوار سەرۆکعەشیرەت بە پیاوەکانیانەوە پشتیوانییان لێ دەکرد. ئەو وای بیر دەکردەوە کە دەتوانن بچنە سەنەندەج و گوتی: ئەگەر ڕووسەکان بۆ ئەو کارە ڕەخنەیان لێ گرتن، حکوومەتی کوردستان دەتوانێ بڵێ کە ئەو کارە؛ سەربەخۆ حاجی بابەشێخ لەگەڵ چەند پیاوی عەشیرەتی کورد کردوویانە و هەتا ئەوکاتیش تەواوی کوردی ئێران دەتوانین بهێنینە نێو کۆمار.
زۆرینە ڕێگەی میانەڕەویان پێشنیار کرد[٦٦].

***

هەر لەو بابەتەوە سەیید سەعیدی سەیادەت، نەوەی حاجی بابەشێخ، بە نەقڵ لە باوکیەوە دەڵێ: لە کۆبوونەوەکەی مزگەوتی هەباس ئاغادا، حاجی بابەشێخ ڕای لەسەر خۆڕاگری و بەردەوامبوون لەسەر شەڕەکە بووە. وتووشیەتی من شەڕم بۆ شەڕ نەدەویست، من شەڕم بۆ ئاشتی دەویست. واتە بتوانین لە حاڵەتی بەردەوامیی شەڕدا بە وەدەسهێنانی سەرکەوتن لە بەرەکانی شەڕ، لەسەر مێزی دانوستانەکاندا بەباشی کەڵکی لێ وەرگرین.
لەو بۆچوونەی حاجی بابەشێخدا، چەند سەرۆکعەشیرەت بۆ وێنە ئەحمەد خانی فاڕووقی پشتیوانییان لێ کردووە، بەڵام زۆرینە ڕێگەی خۆپارێزی لە شەڕ و گوێڕایەڵیی ڕووسەکانیان لەو قۆناغەدا هەڵبژارد و گۆڕانکارییەکان بەو شێوەی کە مێژوو نووسیویەتی؛ چووەتە پێشێ.

٦٦. ئیگڵتۆن، سەرچاوەی پێشوو، ل٥٤.

٤. هەڵوێستی حاجی بابەشێخ لە بابەت گرتنەوەی پادگانەکانی بانە و سەردەشت

لە کتێبی "تاریخچە خانوادە قاضی در ولایت مکری" (کورتەمێژووی بنەماڵەی قازی لە ناوچەی موکری)، نووسراوەی خەلیل فەتاح قازی، لە لاپەڕەی (١٤٢)دا نووسەر لە بیرەوەرییەکی خۆیدا ئاماژە بە دیدارێکی پێشەوا قازی محەممەد و حاجی بابەشێخ دەکا و دەڵێ: لەبیرمە بە بۆنەی یەکێک لە جێژنەکان بە مەبەستی پیرۆزباییگوتن چووبووم بۆ خزمەت جەنابی قازی محەممەد، کە ئاغای حاجی بابەشێخی سەیادەت؛ سەرۆکوەزیرانیش لەوێ بوون.

حاجی بابەشێخ ڕووی کردە قازی و فەرمووی: جەنابی پێشەوا، ئێستا هێزەکانی دەوڵەتی لە سەقز و سەردەشت و بانە لە گەمارۆی هێزەکانی ئێمەدان، بۆچی هێرشیان نەبەینە سەر و ئەو شارانە لە کونترۆڵی هێزی دەوڵەتی دەرنەهێنین؟ یان لانی کەم ئیزن نەدەین ئەو پادگانانەی لە فشاری گەیشتنی ئازووقەدان، پێداویستییەکانیان بۆ بگا.

خوالێخۆشبوو قازی لە وڵامدا فەرمووی: جەنابی حاجی بابەشێخ، ئێمە بە زۆری چەک؛ کارمان بۆ ناچێتە پێشێ، سەرەڕای ئەوە کە ئێستا ئێمە لەنێو خۆماندا یەکدەست و هاوئاهەنگ نین، بەڵکوو لە بابەتی پیاوی شەڕکەر و ئەفسەری لێهاتوو و کەسانی پسپۆڕ و پووڵ و پارەوە؛ زۆر دەستکورت و نەدارین[٦٧].

ڕەزامەندیی پێشەوا لە بابەت ناردنی ئازووقە بۆ پادگانەکانی بانە و سەردەشت

لەو ماوەدا وتووێژێکی زۆر جیددی لەنێوان قازی محەممەد و ژێنراڵ ڕەزمئارا لە دێی سەرا کرا، قازی لەلایەن ڕێنیشاندەرە ڕووسەکانەوە لە فشاردا بوو کە پێویستە لەگەڵ لێپرسراوانی ئێراندا زۆر نەرم و هێدی بجووڵێتەوە. قازی ناچار ئاگربەسی سەلماند، هەروەها قوبووڵی کرد کە ڕێگەیەک بۆ گەیاندنی ئازووقە بۆ بانە و سەردەشت بکرێتەوە، هەروەها سێ نوێنەریشی بۆ چاوەدێریی ئەو ئەرکە دەستنیشان کرد: حاجی بابەشێخ و هەژاری شاعیر و حاجی حەمەدئاغای شێخاڵی، ئەو سێ کەسە تا ئاخر لەوێ مانەوە[٦٨].

---

٦٧. خلیل فتاح قاضی، تاریخچۀ خانوادۀ قاضی در ولایت مکری، تبریز، ١٣٧٩، ص١٤٣.

٦٨. ئیگلتۆن، سەرچاوەی پێشوو، ل٥٦.

ڕووداوێکی ناخۆش

ڕووداوێکی ناخۆش کە پەیوەندیی بەو سەردەمەوە هەیە و لە زمان سەیید سەعیدی سەیادەت کە ئەویش لە باوکی خۆی، سەیید عەبدولعەزیز سەیادەت؛ کوڕی گەورەی حاجی بابەشێخ دەگێڕێتەوە کە لەو سەردەمە کە پادگانەکانی بانە و سەردەشت لە گەمارۆی هێزە کوردییەکاندا بوون. مامۆستایەکی ئایینی لە ناوچەی بانەوە نامەیەک بۆ حاجی بابەشێخ دەنووسێ (چەندین گوندی ناوچەی بانە موڵکی حاجی بابەشێخ بوون) کە: جەنابی حاجی بابەشێخ، وەک هەواڵیان پێ داوم و بیستوومە، لەم شەوانەدا لە گوندی... لە کۆبوونەوەیەکی ئاغا و دەرەبەگەکانی ناوچەکەدا پلانی دەستدرێژی بۆ سەر ژن و منداڵی دەرەجەدار و سەرتیپ و ستوانەکانی پادگانی بانەیان داڕشتووە و کار گەیشتۆتە جێگایەک کە لەسەر ژنی فڵانە دەرەجەداری ئەڕتەش؛ لەوانە بووە دەست بدەنە دەمانچە. ئەگەر فریا نەکەون، لەوانەیە شەرمەزاریی گەورە بێتە پێشێ. حاجی بابەشێخ کە ئەوە دەبیستێ، لەگەڵ ئەوەی زۆر ناڕەحەت دەبێ، بەخێرایی پێشەوا ئاگادار دەکا و ئیتر ڕەنگ بێ هەڵوێستی حاجی بابەشێخیش لێرە دا هاتبێتە سەر هەڵوێستی پێشەوا بۆ ڕێککەوتن لەگەڵ دەوڵەت و شکاندنی ئابڵۆقەی پادگانەکانی بانە و سەردەشت. هەر چەند بەداخەوە دوایە ئەو ڕووداوە لەلایەن هێندێک مرۆڤی هەلپەرەستی بێ پرێنسیبەوە هەر ڕووی داوە، تاوانبارەکانیش دوایە تاوانی کارەکەی خۆیان داوەتەوە کە لێرەدا ئیتر هەر بەوەندە بەسەندە دەکەم[٦٩].

بیرەوەرییەکی سەعید خانی هومایوون لەسەر هەڵوێستێکی حاجی بابەشێخ

سەعید خانی هومایوون؛ خوارزای پێشەوا قازی محەممەد، یەکێک لە کاربەدەستانی گەنجی ئەو کۆمارە بووە، لە کتێبێکدا بە ناوی "پیشوای بیداری" بە زمانی فارسی بیرەوەرییەکانی خۆی لەو سەردەمەدا نووسیوە، لە بیرەوەرییەکی خۆیدا دەڵێ لەگەڵ پێشەوا قازی محەممەد و حاجی بابەشێخ و چەند کەسی دیکە و دوو ماشێن پێشمەرگەی کوردستان، سەفەرێک بۆ باکووری کوردستان، واتە شارەکانی ورمێ و سەڵماس و خۆی و ماکۆ و چەند گوندێکی ئەو ناوچانە دەکەن، زۆر بەباشی وردەکارییەکانی ئەو سەفەرە مێژووییەی هێناوەتە سەر کاغەز کە دە ڕۆژی خایاندووە و لێرەدا جێی نییە ئەو وردەکارییانە بنووسینەوە، بەڵام لە بەشێکیدا دەنووسێ: منی

٦٩. چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ سەیید سەعیدی سەیادەت بە نەقڵ لە باوکی، سەرچاوەی پێشوو، سەیید عەبدولعەزیزی سەیادەت.

نووسەری ئەو دێڕانە شانازیی ئەوەم بوو لەو سەفەرەدا لەگەڵ ئەو ماشێنە کە پێشەوا قازی محەممەد و جەنابی حاجی بابەشێخ تێدا بوون، سوار بم. لە ماشێنەکەدا بەپێی هەستی گەنجی و لاویەتی خۆم، گوستاخیم کرد و ڕوو بە قازی کوتم: حەزرەتی پێشەوا! نیسبەت بە هەموو عەشایەر و خەڵکی، دڵسۆزی و دلۆڤانیی خۆتان نیشان دا و سپاستان لێ کردن، بەڵام فەیزوڵڵا بەگیتان لەبیر کرد، لە حالێکدا هەموو لە خزمانی نزیکی جەنابیشتن.
پێشەوا بە هەمان دڵسۆزی و خۆشڕەفتاریی هەمیشەیی خۆی بە منی فەرموو: کوڕم، ناڕەحەت بووی؟

دوایە ئەم چەند بەیتە شێعرەی لە شاعیرێکی فارسەوە خوێندەوە:

دلا یاران سه قسم‌اند ار بدانی — زبانی‌اند و نانی‌اند و جانی
به نانی، نان بده وز در برانش — نوازش کن به یاران زبانی
ولیکن یار جانی را نگه‌دار — به جانش جان بده ور می‌توانی

حاجی بابەشێخ فەرمووی: "جەنابی پێشەوا! حەقیەتی [سەعیدخان]، ئەو سەرۆکهۆزانەی ئەوڕۆ پەیمانیان تازە کردەوە؛ زۆریان ڕاست و پاک نین، ئەگەر تەنیا من بڕیاردەر بوومایە، هەر خۆم دادگاییم دەکردن و سزام دەگەیاندن[٧٠]."

هەڵوێست و بۆچوونی حاجی بابەشێخ لە سەردەمی هەرەسهێنانی کۆمار

سەرجەم ئەو ڕاستییانەی لە دەقە مێژووییەکان دەست دەکەوێ، ئەوەیە کە حاجی بابەشێخ لە جەمسەری لایەنێک لە سەرکردایەتیی کۆماری کوردستان بووە کە ڕایان لەسەر بەرگری و هێرشبردنە سەر هێزەکانی ئەرتەش و لە ئەنجامدا بەرینکردنەوەی دەسەڵاتی حکوومەتی میللیی کوردستان بووە. ئەوان پێیان وا بووە گەمارۆی پادگانەکانی بانە و سەردەشت، هەلومەرجێکی لەباری ڕەخساندووە بۆ دەستبەسەرداگرتنیان و وەدەستخستنی چەک و تەقەمەنیی زۆر و کەڵکوەرگرتن لەو دەسکەوتانە بۆ ئەستاندنەوەی بەشەکانی دیکەی خاکی کوردستان لە هێزەکانی ئەرتەش لە ناوچەی سنە.

---

٧٠. سعید خان همایون، پیشوای بیداری، به کوشش هاشم سلیمی، هەولێر، چاپی ئاراس، ٢٠٠٤، ل١٣٠.

حاجی بابەشێخ لەسەر ئەو ستراتژییەی خۆی هێندە سوور بووە، کاتێک ناتوانێ دەنگی زۆرینەی کاربەدەستانی کۆمار بۆ ئەو مەبەستەی خۆی وەدەست بێنێ -هەروەک ویلیام ئیگڵتۆن جۆینێر نووسیویە- "حاجی بابەشێخ دەڵێ من بە پشتیوانیی چەند سەرۆکهۆز ئەو کارە دەکەم و بەرەو سنە هێز دەجووڵێنمەوە، ئەگەر ڕووسەکان ڕەخنەیان لێ گرتن؛ بڵێن حاجی بابەشێخ سەربەخۆ ئەو کارەی کردووە."

یەکێکی دی لەو بەڵگانەی کە مسۆگەریی ئەو بۆچوونەی حاجی بابەشێخن، ئەوەیە کە لە ڕۆژەکانی کۆتایی تەمەنی کۆماردا، واتە چەند ڕۆژێک پێش هاتنەوەی ئەرتەش بۆ مەهاباد، بە پێداگریی حاجی بابەشێخ، بڕیاری بەرگری لەبەرابەر هێرشی ئەرتەشدا ڕادەگەیێندرێ و کومیتەیەک بۆ ئەو مەبەستە پێک دێ و حاجی بابەشێخ کە کەسایەتییەکی سیاسییش بووە، نەک نیزامی، بە جێگەی ڕەئیسی ستادی ئەرتەشی کۆمار یا وەزیری جەنگی کۆمار، خۆی بەرپرسایەتیی ئەو کومیتەیە وەئەستۆ دەگرێ.

لەو بابەتەوە مامۆستا هێمن نووسیویە: "کوتوپڕ تەورێز گیراوە و کوردستانیش لە هەموو لاوە گەمارۆ درا. پاش ئەوەی سەدری قازی نازانم بۆچی بەرەو تاران گەڕاوە، ڕابەرانی حکوومەتی میلیی کوردستان لە ماڵی پێشەوا کۆ بوونەوە و ئەو شەوە ڕۆحیەی هەموو کەس دەتوانم بڵێم باش بوو. شۆڕای جەنگ بە سەرۆکایەتیی حاجی بابەشێخ پێک هات و سوورەتجەلەسەی یەکەم ئیمزا کرا و بڕیاری بەربەرەکانی درا. بەڵام هێشتا مەرەکەبی بڕیارنامەکە وشک نەببووەوە، کە خەبەر هات یەکێک لە ئەندامانی ئەو شۆڕایە ڕایکردووە. بۆ بەیانی وەزع گۆڕا و بڕیاری بەربەرەکانی هەڵوەشایەوە و بە پێشمەرگە دەستوور درا بێ دەستکردنەوە؛ پاشەکشە بکەن و ڕێگا بۆ ئەرتەش بەتاڵ کەن، خەڵک دەستێکی کەوتە ئەولای و یەکێکی کەوتە ئەملای[٧١]."

دۆخی ئەو ڕۆژگارە لە کتێبی "جەمهووریەتی کوردستان"، نووسراوەی مێژوونووسی کورد؛ عیززەتی مەلا مەحمووددا ئاوا نیشان دراوە:

"بارودۆخەکە بەو جۆرە ئاڵۆزابوو، ڕووخاندن لەئارادا بوو، بێهیوایی، ترسی گەڕانەوەی ئەرتەش و ترسی کوشتن و بڕین، هەڕەشەی عەشایر و تاڵان و تۆڵەسەندنەوەیان، ڕووداوەکانی تەورێز و دەوروبەری، کەشوهەوایەکی سامناکی لەبەردەم خەڵک و بەرپرسانی حکوومەتی میلیی کوردستان پێک هێنابوو.

ئەو تیرە و هۆزانەی هەر لەگەڵ ڕژێمدا بوون؛ کەوتنە جموجۆڵ و هەڕەشە، هێندێکی تر کەوتنە هاوکاریی ئەرتەش و ئامادە بوون بۆ هێرشبردنە سەر کۆمار.

---

٧١. هێمن موکریانی، سەرچاوەی پێشوو، ل٢٧.

سەرلەشکر هومایوونی هێزێکی لە عەشایر کە بەشێکیان هەر لە سەرەتاوە لەگەڵ تاران بوون، ئامادە و پڕچەک کرد. بەو جۆرە شڵەژاوی، ئاژاوە، بڕوابەخۆ نەمان و هەوڵی خۆڕزگارکردن لە هەموو لایەک دەست پێ کرا."

سەیید مستەفای سەیادەت گێڕایەوە: ڕۆژانی کۆتایی کۆمار بوو، بابم (حاجی بابەشێخ) منی نارده خزمەت پێشەوا کە عەرزی بکەم دەستوور بدا چەند کەسێک دەستنیشان کا بۆ ئاگاداریکردن لە ئەنباری چەک و تەقەمەنییەکان، چونکە دوایە ئێمە بەرپرسین، دەبێ ئیزن نەدەین خەڵک بیانبەن و بڵاو بنەوە.

کە چووم، پێشەوا لە دەفتەری مەحکەمە (شوێنی کاری پێشەوا لە مەهاباد) بەتەنیا دانیشتبوو، دەرفکر و خەمۆک، ڕاسپاردەکەی باوکمم پێ ڕاگەیاند، کوتی: بابەلێ، بابەلێ عەرزی حاجی بابەشێخ بکە بۆخۆی کێی پێ باشە بۆی دەستنیشان کا و چۆنی پێ مەسڵەحەتە وا بکا.

ئیتر حاجی بابەشێخ بەخێرایی چەند کەسێکی بۆ ئاگاداری و پاسەوانی چەک و تەقەمەنییەکان دەستنیشان کرد.

بارودۆخی ئاوا ڕۆژگارێک کە پشتیوان و هاندەرە سەرەکییەکەت (یەکیەتیی سۆڤیەت) پشتت چۆڵ کا و کەسانی بە ڕواڵەت دۆستیشت لەبەر بەرژەوەندیی خۆیان، لایەنی تۆیان بەر دابێ (بەشێک لە سەرۆکهۆزەکان)، هێندێکیشیان بۆت ئاشکرا بووبێ کە لەگەڵ دوژمن پەیوندیی نهێنییان بوو (بەشێکی تر لە سەرۆکهۆزەکان)، تاقمێکیش بۆ خۆڕزگارکردن لە مەترسیی گیانی، لە ڕووی ناچارییەوە زوو بۆی دەرباز بن بەرەو دووروڵات (بەشێک لە شاعیران و ڕۆشنبیران)، بۆ سەرکردە سەرەکییەکانی کۆمار وەک پێشەوا قازی محەممەد و حاجی بابەشێخ و حەمەحوسێن خانی سەیفی قازی هاتبووە پێشێ، کە تێپەڕاندنی ئەو ڕۆژگارە بە هیچ جۆر ئاسان نەبووە. لەو سەردەمەدا هەروەک دەقە مێژووییەکان نیشان دەدەن، ئەو سێ کەسە بە هیچ جۆر خۆیان نەدۆڕاندووە. نە تەنیا هەڵنەهاتوون، بەڵکوو هەموو بەرپرسیاریەتییەکان و دەرئەنجامەکانیان بەئەستۆ گرتووە. لە وتووێژەکانیان لەگەڵ سەرلەشکرەکانی ئەرتەش (بەتایبەت هومایوونی)دا، بێورەییان نیشان نەداوە و بەگژیدا چوونەوە.

حاجی بابەشێخ ڕای لەسەر خۆبەدەستەوەدان نەبوو، بەڵام بۆ ڕێزگرتن لە ڕای پێشەوا قازی محەممەد و زۆرینەی کاربەدەستانی کۆمار، هەنگاو بە هەنگاو لە کاتی داڕمانی کۆماردا وێڕای پێشەوا، لە کونترۆڵ و چاوەدێریی بارودۆخەکەدا هاوبەش بوو تا ئەو کاتەی دەسگیر کرا.

نووسراوەی مامۆستا هێمن لە بابەت حاجی بابەشێخەوە

مامۆستا هێمن لە پێشەکیی کتێبی "تاریک و ڕوون"دا لە بابەت حاجی بابەشێخەوە نووسیویەتی:

"لێرەدا کە باسی حاجی بابەشێخ هاتۆتە گۆڕێ، دەمەوێ شتێکی مێژوویی ڕوون کەمەوە. لە نووسراوەکانی چەند پیاوی بێخەبەردا دیومە و لە خەڵکی ساکاریشم بیستووە، تاوانی خەیانەت وەپاڵ حاجی بابەشێخ دەدەن. من حاجی بابەشێخم خۆش نەدەویست، چونکە لەگەڵ ئەوەشدا کە دەیانگوت لە ڕیازیاتی کۆن و عولوومی دینیدا شارەزایە، کەللەڕەق و خۆبەزلزان و... بوو، بەڵام زۆر ڕاست و پاک و ئازا و بە بیر و بڕوا بوو، دوور نییە فریوی خواردبێ و بەهەڵە چووبێ، بەڵام لە ڕێگای ڕاست لای نەداوە. بڵاوەپێدانی گەمارۆی دەوری سەقز و سەردەشت و خورخورە کە تاوانەکەی دەخەنە سەر حاجی بابەشێخ، پەیوەندیی بە مەسەلەیەکی قووڵ و نهێنی و سیاسییەوە هەیە کە لێرەدا جێگای باسکردنی نییە و با جارێ دەرخۆنەی لەسەر دابنێین."

ڕوونکردنەوەیەک لە بابەت نووسراوەکەی مامۆستا هێمن

١. لە بابەت ئیزنی ناردنی پێداویستی و ئازووقە بۆ پادگانی بانە، دەبێ بڵێین ئەو کارە بە سازشتی شاندی کوردی بە سەرۆکایەتیی پێشەوا قازی محەممەد لەگەڵ لایەنی حکوومەتی تاران بە سەرۆکایەتیی ژێنراڵ ڕەزمئارا و لەژێر گوشار و پێداگریی ڕووسەکاندا ئەنجام دراوە، کە هەموو سەرچاوەکانی مێژووی کۆماری کوردستان ئەوەیان پشتڕاست کردۆتەوە.

٢. هەروەک چەند لاپەڕە پێشتر بەڕوونی هەڵوێستی حاجی بابەشێخ لەو بابەتەوە نووسراوە، ناوبراو نە تەنیا بەتوندی دژ بە ناردنی ئازووقە و پێداویستی بۆ پادگانی بانە بووە، بەڵکوو هەروەک مامۆستا خەلیل فەتاحی قازی و ویلیام ئیگڵتۆن نووسیویانە، هەڵوێستی حاجی بابەشێخ هێرشبردنە سەر پادگانەکانی بانە و سەردەشت و بەدوای ئەودا گرتنەوەی شاری سنەش بووە.

٣. ڕەنگ بێ ئەو ڕووداوە ناخۆشەی کە ئاماژەی پێ کرا، لەسەر هەڵوێستی حاجی بابەشێخ و پێشەوا قازی محەممەد و ڕەزایەتمەندیی ئەوان بۆ ئیزنی ناردنی پێداویستی؛ کاریگەریی بووبێ.

٤. وا وێدەچێ بە هۆی ئەوە کە بۆ ئەو ئەرکە گرینگە، حاجی بابەشێخ و مامۆستا هەژار و حاجی حەمەدئاغا شێخاڵی (باوکی مامۆستا هێدی) دەستنیشان کرابوون (هەڵبەت چونکە دەستەڵاتی مەعنەوی و ناسیاویی حاجی بابەشێخ لە ناوچەی بانە کە

چەندین گوندی بانە بە مڵکایەتی هیی حاجی بابەشێخ بوون، بۆ هەڵبژاردنی ناوبراو بۆ ئەو ئەرکە کاریگەر بوو بێتن) و ئەوان لەگەڵ ڕەزمئارا بەیەکەوە چاوەدێریی ئەو کارەیان کردووە، ئیدی لە چاوی خەڵکی ساکار و بێخەبەردا وا دیتراوە کە حاجی بابەشێخ سەربەخۆ ئەو ئیزنەی داوە.
٥. دوای هەمووی ئەوانە، لە بابەت ئەوەوە کە مامۆستا هێمنی ڕەحمەتی لەگەڵ ئەوەی کە حاجی بابەشێخی خۆش نەویستووە(!)، بەڵام بەو حاڵەش جێی ڕێز و سپاسە کە ڕاستییەکانی لە بابەت حاجی بابەشێخەوە دانەپۆشیوە و ئەوی بە کەسایەتییەکی ڕاست و پاک و ئازا و بە بیر و بڕوا ناو بردووە.

ڕووداوەکانی دوایین ڕۆژانی کۆماری کوردستان

ڕۆژی ١٣٢٥/٩/٢٧ سەرلەشکر هومایوونی فەرماندەی هێزی دەوڵەتی لە سەقزەوە بەرەو بۆکان و مەهاباد دەستی بە پێشڕەوی کرد. قازی محەممەد و حاجی بابەشێخ بە مەبەستی پێشگیری لە ڕووداوی نەخوازراو و کوشت و کوشتاری خەڵک -وەک ئازەربایجان- بۆ چاوپێکەوتنێکی سەرلەشکر هومایوونی بەرەو میاندواو ڕۆیشتن، لەوێ دوای دیدارێکی کورت؛ بڕیاریان هێنا سەر ئەوەی کە لە گوندی حەمامیانی نزیک بۆکان دانیشتنێکیان ببێ، هەر بۆیە بەرەو حەمامیان ماڵی مەحموود ئاغای ئێلخانیزادە ڕێ کەوتن و لەوێ لەگەڵ سەرلەشکر دوای گفتوگۆیەکی زۆر، لەسەر چەندین خاڵ پێک هاتن:
یەکەم: هێزەکانی ئەرتەش بەدوای ڕۆیشتنە دەرێی هێزەکانی بارزانی، داخڵی نێو شاری مەهاباد بن.
دووهەم: پێش هاتنی ئەرتەش، هێچ هێزێکی سوارە و چەکداری عەشایر ئیزنی چوونی نێو شاریان نەبێ.
لەو دانیشتنەدا قازی محەممەد و حاجی بابەشێخ بەڵێنیان لە هومایوونی وەرگرت کە پێش بە چوونی هێزی عەشایر بۆ مەهاباد بگیرێ، دەنا لە هەر جۆرە ڕووداوی نەخوازراودا بەرپرس دەبێ.
ئیتر قازی محەممەد و حاجی بابەشێخ گەڕانەوە بۆ مەهاباد[٧٢].

---

٧٢. سەعید خانی هومایوون، سەرچاوەی پێشوو، ل٩٠.

بیرەوەرییەک کە پەیوەندیی بە دانیشتنەکەی حەمامیانەوە هەیە

کاک هەباسی ئێلخانیزادە؛ نەوەی مەحموود ئاغای حەمامیان کە ئێستا لە ژیاندایە، بیرەوەرییەکی لەو کۆبوونەوەیە بوو کە جێی خۆیەتی لێرەدا بنووسرێ:

لەو کاتەدا کە پێشەوا قازی محەممەد و حاجی بابەشێخ و سەرتیپ هومایوونی سەرگەرمی وتووێژ و گفتوگۆ بوون، ڕادیۆ هەڵکرا و ئیزگای ڕادیۆی تاران هەواڵی ڕووداوەکانی مەهابادی بڵاو کردەوە و کوتی: "ئەورۆ سەرانی حکوومەتی پووشاڵی کوردستان، بەبێ مەرج، خۆیان ڕادەستی ئەرتەشی شاهەنشاهیی ئێران کرد و..." کە ڕادیۆکە کووژاوە، حاجی بابەشێخ ڕووی کردە سەرتیپ هومایوونی و کوتی: "جەنابی هومایوونی ئەوە چ هەواڵێکە ناردووتانە؟ ئێمە هاتووین کە هەلومەرجێک بڕەخسێنین تا هێزەکانی ئەرتەش بە هاوئاهەنگی لەگەڵ ئێمە و بەبێ شەڕ و تێکهەڵچوونی خوێناوی داخڵی نێو شاری مەهاباد بن و پاراستنی گیان و ماڵی خەڵکی مەهاباد مەبەستی ئێمەیە، ئێستاش کە لەگەڵ ئێوە دانیشتووین؛ حەڤدە هەزار پێشمەرگەی ئامادە و گیانلەسەردەستمان هەیە کە ئەگەر لێ ببڕین، دەتوانین هێزەکانی ئەرتەش تا نزیک کەشەور و نەججار[٧٣] پاشەکشە پێ بدەین. هەم پێشمەرگەکانی خۆمان و هەم سەربازانی ئێوە بە موسوڵمان دەزانین و ئەو براکوژییەمان پێ دروست و شەرعی نییە. ئێمە مەبەستمان ئەوەیە کە خەڵکی بێتاوانی مەهاباد و دەوروبەر نەکەونە بەر هەڕەشە و هێرشی هێندێک سەرۆکهۆز کە بەتەمان چەکدارەکانیان لە نەبوونی هێزدا بنێرن بۆ مەهاباد و پشێوی و ئاڵۆزی پێک بێنن."

بەدوای وتەکانی حاجی بابەشێخ، سەرتیپ هومایوونی داوای لێبوردنی لە پێشەوا و حاجی بابەشێخ کرد و هەواڵێکی دی کە بە شێوازێکی زۆر بەڕێز و حورمەتەوە نووسرابوو؛ ئاراستەی تارانی کرد و ڕۆژی دواتر خوێنراوە.

بەرپەرچدانەوەی توندی وتەکانی سەرتیپ هومایوونی لەلایەن حاجی بابەشێخەوە و دەستبەسەرکردنی بەرپرسانی حکوومەتی میلیی کوردستان

شەوی ٢ی بەفرانباری ساڵی ١٣٢٥ی هەتاوی (١٩٤٦ی زایینی)، سەرتیپ هومایوونی بە بیانووی پشکنین و دیتنەوەی ئەو چەک و تەقەمەنییانەی لە دەستی هێزەکانی پێشمەرگەی حکوومەتی میلیی کوردستاندا بوون، لەگەڵ سەرهەنگ فیووزی[٧٤] و

---

٧٣. دوو گوندی نێوان میاندواو و سایینقەڵان

٧٤. سرهنگ فیوضی

سەرهەنگ ئایرەم، زۆربەی ئەندامانی بەرپرسی کومیتەی ناوەندی حیزبی دێموکرات، بۆ وێنە پێشەوا قازی محەممەد، حاجی بابەشێخ، محەممەدحوسێن خانی سەیفی قازی و چەند کەسێکی دی لە بەرپرسانی کومیتەی ناوەندی لە شوێنێک کە دواتر بوو بە بانکی میللی؛ کۆ کردەوە.
سەرەتا سەرتیپ هومایوونی ناو و ناوی بنەماڵەیی و بەرپرسیاریەتیی هەر کەس لە بەشداربووانی ئەم دانیشتنەی پرسی، ئەوە لە حاڵێکدا بوو کە پێشتر هەموو زانیارییەکانی لەلایەن ئاغای "م" کە معاونی ستادی هێزی کوردستان بوو؛ درابوویە.
سەرتیپ هومایوونی بەدوای هێندێک پرسوجۆ و ڕاپۆرتی ئاغای "م"، ڕای وا بوو کە بە دەستووری محەممەدحوسەین خانی سەیفی قازی (وەزیری جەنگ)، دەفتەری چەک و تەقەمەنییەکانی کۆمار سووتێنراوە. محەممەدحوسەین خانیش وتەکانی ئەو کەسانەی کە ئەویان بە سەرپەرستیی ئەو کارە دەزانی؛ ڕەد دەکردەوە و وەئەستۆی خۆی نەدەگرت، کە ئەوە بوو بە هۆی تووڕەیی و گرژی و توندیی هومایوونی و بەکارهێنانی وشەی ناشیرین و ناشایست بە جەنابی سەیفی قازی و وتی: تەواوی ئەو گەندەکارییانە لەبن سەری تۆدان و ئامار و ڕێژەی چەکەکانت لەبەین بردووە و...
بەدوای وتەکانی دوور لە ئەدەب و ناشیرینی سەرتیپ هومایوونی، پێشەوا قازی محەممەد لەگەڵ ئەوەی بەتوندی بەرپەرچی هومایوونی داوە، هەموو بەرپرسیایەتییەکانی وەئەستۆی خۆی گرت، بۆ چەند خولەکێک بێدەنگی و کشوماتییەکی سامناک بەسەر شوێنی دانیشتنەکەدا کشا، ئینجا حاجی بابەشێخ کە لە ساداتی پایەبەرزی کوردستان و سەرۆکوەزیرانی ئەو حکوومەتە بوو، لە شوێنی خۆی هەڵدەستێ و بە دەنگی بەرز لە سەرەتاوە بەو تەک بەیتەی فێردەوسی؛ وتەکانی خۆی دەس پێ دەکا و دەڵێ:

"بزرگش نخوانند اهل خرد
که نام بزرگان به زشتی برد

کَلامٌ واحِدٌ75..."
هەر خۆی وەریدەگێڕێتەوە و دەڵێ: "قسە هەر یەکە و ئەویش ئەوەیە کە جەنابی سەرلەشکر هومایوونی ئەگەر لە ئاکامی شەڕی دووهەمی جیهانی و نەمانی دەستەڵاتی حکوومەتی ناوەندیی تاران لەم ناوچەیەدا کارهایەک کراوە، لە ڕووی

75. تەکیەکەلامی هەمیشەیی حاجی بابەشێخ بووە.

ناچاری و بەرژەوەندیی وڵاتی ئێران و خەڵکی ناوچەکەدا بووە. جێی خۆیەتی کە کاربەدەستانی دەوڵەت دڵنەوایی و دڵخۆشیدانەوەی خەڵک بگرنە پێش، نەک ئەوەی کە هەمیسان ناحەقی و قسەی زۆر ببێتە باو. تا کاتێک کاربەدەستانێک وەک تۆ هەڵسوکەوتیان لەگەڵ خەڵکدا گۆڕانی بەسەردا نەیە، هەمیشە چاوەڕوان بن کە ئەو ڕووداوانە دووپات ببنەوە."

بەدوای وتەکانی حاجی بابەشێخدا، سەرتیپ هومایوونی لە شوێنی خۆی هەڵدەستێ و دەڵێ: تا کاتێک دۆخ و چارەنووسی ئەو چەک و تەقەمەنییانە ڕوون نەبێتەوە، ئیزنی چوونە دەرێ بۆ کەس لەو شوێنەدا نییە. خێرا چەند سەربازێک لە بەردەرکی ژوورەکە دادەنێ. دوای ماوەیەکی کورت حاجی بابەشێخ بە هۆی تەمەنی زۆر و کەسایەتیی ئایینی و نەخۆشی، ئەو شەوە ئیزنی دەدرێ کە بچێتەوەماڵی خۆی، بەڵام دوای چەند ڕۆژ ئەویش دەسگیر و ڕەوانەی زیندان دەکرێ[٧٦].

٧٦. خلیل فتاح قاضی، همان، ص١٦١.

فەسڵی شازدەهەم
سەردەمی زیندان

"دوای دارمانی کۆمار، حاجی بابەشێخ وێڕای دەیان کەس لە کاربەدەستانی کۆمار ڕەوانەی زیندان کرا، ئەو ڕاستییە بەرپەرچی قسەی ئەوانەیە کە چەند ساڵ لەمەوبەر کوتبوویان بۆچی حاجی بابەشێخ نەگیرا؟
حاجی بابەشێخ نزیک ساڵێک لە مەهاباد و تەوریز لە زینداندا بوو، ئەویش زیندانیی پیاوێکی ئاوا بەساڵاچوو و جێگای ڕێز. نەتەوەیەک بە پیاوماقوڵانی ڕێزداری سووکایەتی بکرێ، ئەویش کەسایەتییەک کە بارتەقایەکی دینیشی بەسەرەوە بێ، دیارە زۆر هەستی دەڕووشێ. گەلی کورد لەو سەردەمەدا وای بەسەر هات، حاجی بابەشێخیش بەوەی زانیوە کە ناخی دڵی خەڵک پاش لەداردانی ئەو هەموو گەورەپیاوە و بەندکردنی هێندێکی دی؛ چەندە هەژاوە، بۆیە لە سەرەتای بەرگی 'بازجوییەکانی'دا هەموو کوردستان بە کەربەلای حوسێنی دادەنێ و عازیەتباریی خەڵک بە ڕۆژی عاشوورا دەشوبهێنێ[٧٧]."
بیرەوەرییەکانی حاجی سەیید مستەفا سەیادەت و سەیید سەعیدی سەیادەت، لە بنەماڵەی حاجی بابەشێخ، لە بابەت سەردەمی زیندانی حاجی بابەشێخ بەم شێوەیە کە دەیخەمە بەر دەست و چاوی خوێنەرانی ئەم کتێبە:

بیرەوەریی یەکەم
لە زیندانی لەشکری مەهاباد بوو، لە ماڵی خۆمانەوە خۆراکی بۆ دەچوو، جارێکیان لاوێکی ئازا و بەدەست و بازووی ئەو سەردەم، بە ناوی محەممەدساڵحی خەیات (حاجی حەمەساڵە خەڵکی تورجان) ڕایسپارد عەرزی حاجی بابەشێخ بکەن من دەتوانم حاجی بابەشێخ لە زیندان دەرباز کەم و تا عێراقی ڕاپەڕێنم. بە حاجی بابەشێخمان ڕاگەیاند، فەرمووی: ئەی هەزار ئافەرین! دەزانم زۆر ئازا و بەتوانایە، بەڵام حاجی بابەشێخ ئەو کەسە نییە لە زیندان هەڵێ.

بیرەوەریی دووهەم
گۆیا نامەی داواکاریی لەسێدارەدانی پێشەوا و هاوڕێکانی، کە لەلایەن هێندێک

---

٧٧. ناسر علیار، حاجی بابەشێخ لە زینداندا، نووسینێکی چاپنەکراو کە لای نووسەر پارێزراوە.

بێگانەپەرست و نەیاری کوردەوە نووسرابوو، لە زینداندا دەیبەن بۆ حاجی بابەشێخ کە ئەویش وێڕای ئەو هەموو کەسایەتی و سەرۆکعەشیرەتەی کە ئیمزایان کردبوو؛ ئیمزای بکا. بە دیتنی نامەکە زۆر تووڕە دەبێ و دەڵێ ئەوەی ئەو نامەیەی نووسیوە و ئیمزای کردووە؛ زۆر نائینسان و خائینە، من لە زیندانیشدا قازی هەر بە پێشەوای خۆم دەزانم.

بیرەوەریی سێهەم

کاتێک دەیانهەوێ زیندانییەکان جگە لە قازییەکان لە مەهابادەوە بەرەو تەورێز ڕاگوێزن، هەموویان لە ماشێن داوێن و ئامادەی ڕۆیشتن دەبن، بەڵام حاجی بابەشێخ یەک کەلام پێداگری دەکا و دەڵێ تا نەمبەنە دیداری پێشەوا و خوداحافیزی و گەردنئازایی لێ نەکەم؛ ناڕۆم. هەر بۆیە ناچار دەیبەن و دوایین دیداریان لەگەڵ قازی بەڕێوە دەچێ.

لەو کاتەدا ڕووداوێکی دیش ڕوو دەدا، لە ماشێنەکەدا کە زیندانییەکانی تێدایە و بەرەو تەورێز بڕیار وایە بچێ، یەکێک لە زیندانییەکان بە حاجی بابەشێخ ڕادەگەیێنێ کە قوربان بێخەبەر مەبە، وا دیارە درۆمان لەگەڵ دەکەن، بۆ تەورێزمان نابەن، چونکە ماشینەکە ڕێگەی ورمێی گرتۆتە بەر.

زیندانییەکان هێندێک بە دڵنیگەرانی و هێندێک بە جەفەنگ بە یەک دەڵێن: ڕەنگە بمانبەن لە بەحری خوێمان هاوێن.

خوالێخۆشبوو ڕەسووڵی کوردپوور؛ پیاوی قسەخۆشی وڵات (ئەفسەری شارەوانیی کۆمار)، کە لەگەڵ دەبێ، دەیگێڕاوە: هاوڕێکانم پێیان دەگوتم ئەتۆ قەڵەوی، بەشی خوێی دوو دێ دەکەی. حاجی بابەشێخ کە بەو شتە دەزانێ، بە ئەفسەرەکە دەڵێ: ئەگەر ئێوە پلانی لەناوبردنی ئێمەتان بوو، زووتر پێتان کوتبایەین کە لانی کەم فریای وەسیەتنامە نووسینێک کەوتبایەین.

ئەفسەرەکە حاجی بابەشێخ و زیندانییەکانی دی دڵنیا دەکاتەوە کە پلانێکی وا لەئارادا نییە و هەڵەیەک رووی داوە و ئیتر ماشێنەکە ڕێگەی تەورێز دەگرێتە بەر.

بیرەوەریی چوارەم

کاتێک کە هومایوونی؛ نوێنەری شا و فەرماندەی لەشکری غەربی ئێران، سەردانی زیندان دەکا، بە زیندانییەکان دەڵێن هومایوونی کە هات، داخوازیی بەخشین و لێبوردنی خۆتانی لێ بکەن، دەرفەتێکی باشە بەڵکوو بتانبەخشێ.

حاجی بابەشێخ نە تەنیا ئەو کارە ناکا، بۆ ئەوەی لەگەڵ هومایوونی ڕووبەڕوو نەبێت،

تا ئەو کاتەی ئەو لە زیندان دەبێ؛ خۆی بە نوێژەوە سەرگەرم دەکا و حازر نابێ چاوی پێی بکەوێ.

بیرەوەریی پێنجەم

حاجی بابەشێخ گێڕایەوە لە زینداندا یەکێک لەو کەسانەی کە ئەندامی فیرقەی دێموکڕاتی ئازەربایجان بوو، لاوێکی تەمەن نزیک سی ساڵەی ڕۆشنبیر و زانا بوو، هەموو ڕۆژ دەهات دەرسی مەنتقی لای من دەخوێند.

ڕۆژێکیان کوتی: حەزرەتی شێخ! ئەوە دەرسی کۆتاییە لە خزمەتتاندا دەیخوێنم.

پرسیم: یانی چی؟

کوتی: حوکمی لەسێدارەدانم بۆ هاتووە و ئیتر خواحافیزیت لێ دەکەم.

حاجی بابەشێخ گێڕایەوە: ئەو ڕووداوە زۆری کاریگەریی ناخۆش لە زینداندا لەسەر من بوو، ئەو لاوەشم لە هەموو کەس ئازاتر دی.

***

زیندانیی حاجی بابەشێخ یازدە مانگی خایاندووە و لە ئاخریدا بڕێکیش لەو ماوەیە هەر لە تەورێز لەژێر چاوەدێریدا دەبێ لە دەرەوەی زیندان. لە ساڵی ١٣٢٦ ئازاد دەکرێ و دێتەوە گوندی تورجان. لە نامەیەکی پڕ ڕەمز و پێچ کە مەلا حوسێنی مەجدی دوای هاتنەدەرێی حاجی بابەشێخ لە زیندان بۆی نووسیوە، دەردەکەوێ هاتنەدەرەوەی لە زیندان بۆ بەشێک لە دۆستانی و زۆربەی خەڵک؛ هۆی شادمانی و خۆشی بووە.

حاجی بابەشێخ هەتا ئاخری تەمەنی لە گوندی تورجان هەر دەستبەسەر بووە و پێیان ڕاگەیاندووە کە بەبێ ئیزنی حکوومەت، بۆ سەفەر نەچێ.

بۆچی حاجی بابەشێخ سزای توندتری بەسەردا نەسەپاوە؟

بە چەندین هۆکار:

یەکەم: سەیید عەبدولعەزیزی کوڕەگەورەی حاجی بابەشێخ هەوڵی نامەنووسین دەدا و هانا[٧٨] دەباتە بەر دوو شێخی گەورەی تەریقەتی قادری و نەقشی لە کوردستانی ئەودیو، واتە شێخ مەحموودی حەفید؛ دۆستی دێرینی حاجی بابەشێخ و شێخ عەلائەددینی بیارە؛ خزم و دۆستی لەمێژینەی بنەماڵەکەیان. ئەو دوو کەسەش

---

٧٨. چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ سەیید سەعیدی سەیادەت، سەرچاوەی پێشوو.

هەریەک لە لایەکەوە کاربەدەستانی کۆنسوولی ئێران لە سلێمانی لە پلەوپایەی حاجی بابەشێخ لای ئەوان و زۆربەی بنەماڵە گەورەکان و گەلی کورد ئاگادار کردبووەوە. ئەو کەسانەی نامەکانیان پێدا نێردرابوو و وڵامەکانیان هێنابۆوە؛ لە ناوچەدا ناسراون، یەکیان بە ناوی حاجی ڕەشیدی مام مارف بە شۆرەتی مەعرووفی، ئەوی دیکەشیان حەمەی دەرویش عەوڵا کە هەردووکیان لەو سەردەمەدا نیشتەجێی گوندی تورجان بوون، ئاغا سەیید عەزیز هەردووکیان سوێند دەدا کە لای هیچ کەس باسی ئەو بابەتە نەکەن.

گۆیا شێخ مەحموود؛ دۆستی زۆر نزیکی حاجی بابەشێخ، هەر چی لەدەستی دێت دەیکا و لەسەر سڵامەتیی حاجی بابەشێخ و کەسایەتیی ئەو لە نامەیەکدا بۆ حکوومەتی تاران زۆر جەخت دەکاتەوە و تەنانەت هەڕەشەش دەکا کە هەر ڕووداوێک بۆ حاجی بابەشێخ بێتە پێشێ، کۆنسوولی ئێران لە سولەیمانی دەکەوێتە مەترسییەوە[٧٩].

دووهەم: حکوومەتی تاران بەرپرسایەتیی سەرەکییان دێناوە سەر پێشەوا قازی محەمەد و بنەماڵەی قازی کە لەلایەن یەکیەتیی سۆڤیەتەوە، ئەو بۆ پێکهێنانی حکوومەت دەستنیشان کرابوو. هەر بۆیە جگە لە حەمەحوسەین خانی سەیفی قازی، هیچ یەک لە وەزیرانی کەی کۆماریش لەسێدارە نەدران.

سێهەم: حاجی بابەشێخ، کەسایەتییەکی ئایینیی پایەبەرزی کوردستان بووە، لە هەموو ناوچەکانی کوردستاندا ناسراو و خاوەن دەسەڵاتی مەعنەوی بووە. سەرەڕای ئەوانە، لە بنەماڵەیەکی عێرفانی و خاوەن نفوز بوو. ئەوەشیان دەزانی کە بنەماڵەی شێخانی زەنبیل، خزم و وابەستەیی عێرفانییان بە بنەماڵەی گەورەی تەریقەتی نەقشبەندی، واتە بنەماڵەی شێخی سیڕاجەددین لە هەورامان بووە کە لە کوردستانی ئێران و عێراقدا مرید و وابەستەی تەریقەتیان زۆر بووە. هەر بۆیە حکوومەت نەیویستووە بە لەسێدارەدانی حاجی بابەشێخ، ئاژاوە و ئاڵۆزیی ناوچەیی گەورە پێک بێنێ.

سەرەڕای هەمووی ئەوانە، ئازادکردنی حاجی بابەشێخ بە مەرج بوو. سێ مەرجیان بۆ حاجی بابەشێخ دانابوو:

یەکەم: لە گوندەکانی تورجان و زەنبیل و جەمیان بەبێ ئیزن دەرنەکەوێ و لەواندا

---

٧٩. چاوپێکەوتنی نووسەر لەگەڵ میرزا عەلی بەهرامی، بۆکان، ٢٠٠٣/٩/٢٣. میرزا عەلی بەهرامی لە سەردەمی سەربازی لە تەورێزدا توانیبووی پەروەندەی حاجی بابەشێخ لە بایگانی ئەرتەشدا چاو لێ بکا و نامەکەی شێخ مەحموود ببینێ.

سەقامگیر بێ.
دووهەم: ناوبەناو خۆی بە سەرلەشکر وەرەهرام لە مەهاباد یا سەرهەنگ ڕادمەدان لە سەقز بناسێنێت و دەفتەری ئەوان ئیمزا بکات.
سێهەم: کاتێ لە تەورێز ئازاد دەکرێ، دەبێ بچێ بۆ چاوپێکەوتنی سەرلەشکر هومایوونی.
حاجی بابەشێخ دوو مەرجەکەی دی پەسند دەکا، بەڵام مەرجی سێهەم قەبووڵ ناکا و کوتوویەتی تا کۆتایی تەمەنم لە زینداندا بمێنمەوە، ناچمە دیداری هومایوونی ناپیاو. کاربەدەستان کاتێک ڕق و تووڕەیی ئەو دەبینن، زۆر پێداگری ناکەن بۆ مەرجی سێهەم.

فەسڵی حەڤدەهەم
ساڵەکانی کۆتایی ژیانی

ساڵی ١٣٢٦ تا ساڵی ١٣٣٨ی هەتاوی (کاتی ئازادبوونی لە زیندان تا کۆچی دوایی)، دوازدە ساڵی کۆتایی ژیانی حاجی بابەشێخ بوو، کە ئەو ماوەیە بەشێکی بە ژیانی ئاسایی خۆی، واتە چاوەدێری و سەرپەرەستیی کاروباری زەویوزاری تورجان و جەمیان کە لە هەردوو گوند مڵکی بووە و هەروەها دابەشکردنی ئەو مڵکانە لەنێوان کوڕەکانیدا و میوانداری لە دۆست و خزموکەس کە زۆر هاتوون بۆ تورجان؛ تێپەڕ بووە، بەڵام بەشێکی دیکەی ئەو سەردەمەی ژیانی، بە سەرپەرەستی و چاوەدێریی مزگەوت و خوێندنگای تورجان -بەو هەموو فەقێ و مامۆستا ئایینییەی کە لەوێ دەرسیان خوێندووە و دەرسیان وتۆتەوە- تێپەڕاندووە. هاوکات لەگەڵ ئەوانەش، حاجی بابەشێخ دوای چەند ساڵ دوورکەوتنەوە لە دەرسکوتنەوە، هاتۆتەوە حوجرە و تا ئەو کاتەی توانایی بووە؛ دەرسی لە زانستە ئایینییەکاندا وتۆتەوە.

سەرەڕای هەمووی ئەوانەش، کاری لێکۆڵینەوەی زانستی ڕیازی و هەروەها ئەستێرەناسیی کردووە و لەو قۆناغە لە ژیانیدا ریساڵەی "تەعدیلولّ ئەعداد" -کە پێشتر نووسیبووی و ناتەواو مابوو- تەواوی کردووە و هەڵەی لێ لا بردووە. لەو بابەتەدا بەڵگەیەک هەیە کە لە فەسڵی کەسایەتیی عیلمیی حاجی بابەشێخدا باسی کراوە.

هەروەها لەو بڕگە زەمانییەدا کتێبی "تەنقیدی هەیئەتی جەدید"ی نووسیوە و ناردوویە بۆ عەلی مەنسوور سەرۆکوەزیرانی ئێران کە دەستووری چاپی بدا.

هەروەک خوێنەران دەبینن ئەو کەسایەتییە کەمتر کات و ساتێک لە ژیانیدا بووە کە خزمەتێکی کە لەدەستی هاتبێ، نەیکردبێ. ئاساییە لەو سەردەمە لە ژیانیدا بە هۆی سنوورێک کە حکوومەت بۆی دانابوو، لە هەڵسووڕانە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکاندا کەمتر شتێک دەبینرێ، هەر چەند بۆ ناکۆکی و کێشەی مڵکی و... پەنایان بۆ هێناوە.

کۆچی دوایی حاجی بابەشێخ

حاجی بابەشێخ لە ساڵانی کۆتایی ژیانیدا[٨٠]، چەشنێک لە نەخۆشیی "فیتق" داوێنی دەگرێ، هەر بۆیە پەنا دەبا بۆ دوکتور فرێدریشی ئاڵمانی لە بۆکان. دوکتور دوای

٨٠. عومەر فاڕووقی، سەرچاوەی پێشوو، ل١٥١.

پشكنینی زۆر، دەڵێ كە دەبێ لەسەر حاجی بابەشێخ نەشتەرگەری ئەنجام بدرێ، بەڵام بە هۆی تەمەنی زۆر، ئەو كارە مەترسی هەیە و هەر بە دەوا و دەرمان لەگەڵی بسازێ باشترە. حاجی بابەشێخ كە نێوانی لەگەڵ دوكتور خۆش بوو، بەشۆخی پێی دەڵێ: "كافر دەتەوێ من لە مردن بترسێنی، من هەرگیز لە مەرگ نەترساوم، باش وایە هەر چی زووتر كەرەسەی نەشتەرگەرییەكەت ئامادە كەی."

ئەوەش لەبیر نەكرێ كە هاتوچۆی حاجی بابەشێخ لەژێر چاوەدێریی ڕوكنی دووی ئەرتەش لە مەهاباد و بۆكاندا بووە، بەتایبەت ئەو سەردەم هاوكات ببوو لەگەڵ گەڕانەوەی ژێنراڵ بارزانی لە یەكیەتیی سۆڤیەت بۆ عێراق. وا دیار بوو لە پەیوەندیی كەسایەتیی دووهەمی كۆمار لەگەڵ جەنابی مەلا مستەفا بارزانیدا، مەترسی و نیگەرانییان بووە. هەر بۆیە كاتێ ئاگادار بوون كە حاجی بابەشێخ ناساز و نەخۆشە، چەند پزیشک و پزیشكیاری ئەرتەش هاتن كە دەیانەویست نەشتەرگەرییەكەش هەر خۆیان ئەنجامی دەن، بەڵام كوڕانی حاجی بابەشێخ بەربەست بوون و پێداگریی زۆریان كرد كە ئەو كارە دەبێ دوكتور فرێدریش ئەنجامی بدا، هەر بەوەندە ڕازی بوون كە پزیشكیار حەیدەری، هاوكاریی دوكتور فرێدریش بكا بۆ ئەو نەشتەرگەرییە.

عەمەلیاتی نەشتەرگەری بە دەستی دوكتور فرێدریش و پزشكیار حەیدەری ئەنجام درا و لەو ماوەدا كە حاجی بابەشێخ لە نەخۆشخانە بوو، لە ماڵی یەكێک لە ئەفسەرانی ئەرتەشەوە خۆراک ساز دەكرا و دەیانهێنا بۆ حاجی بابەشێخ بە ناوی ئەوە كە هاوسەری ئەو ئەفسەرە لە ئیرادەتمەندانی ساداتە و با لە دۆعای خێری شێخ بێبەش نەبێ.

كەم كەم برینی نەشتەرگەرییەكە سارێژ بۆوە، بەڵام دوای ماوەیەک حاجی بابەشێخ بە نەخۆشییەكی دیكە گرفتار بوو كە هەموو گیانی سوور دەبۆوە و تەواوی دەمار و تاروپۆی لەشی دێشا. ئەو دۆخە نالەبارە تازەی بۆی هاتبووە پێشێ، زۆری ئەزیەت دەكرد، هەر بۆیە كوڕەكانی حاجی بابەشێخ هەمیسان دەستەوداوێنی دوكتور فرێدریش بوونەوە و پێیان كوت: "دوكتور، نەخۆشیی باوكمان چییە و بۆ وای لێ بەسەر هات؟ ئەگەر دەزانی لێرە چارەی نایە، دەیبەین بۆ تەورێز." دوكتوری ئاڵمانی كوتی: "من كاری خۆم دروست ئەنجام داوە، هەر چی كرابێ، لەبن سەری حەیدەریدا بووە."

ئیتر بنەماڵەی حاجی بابەشێخ ئەو گومانەیان بۆ پەیدا دەبێ كە دوایەمین نەخۆشیی حاجی بابەشێخ كە وێدەچێ نەخۆشیی میكرۆبی بووبێت، كاربەدەستانی ئەرتەش دەستیان تێدا بووە و بەتایبەت كە دوای ماوەیەكی كورت؛ دوكتوری ئاڵمانییان

لە بۆکان نەهێشت، ئەوەندەی تر گومانەکە بەهێزتر بوو. تاوانی دوکتور فرێدریش، ئاشکراکردنی ئەو پیلانە بوو.

وردە وردە نەخۆشییەکەی حاجی بابەشێخ پەرە دەستێنێ و هەموو گیانی دادەگرێ و لە ڕاستیدا هیچ هومێدێک نەبوو بۆ چارەسەری، هەر بۆیە حاجی بابەشێخ دێننەوە بۆ تورجان و ئەو ماوەیە خەڵکانێکی زۆر لە دوور و نزیکەوە بۆ هەواڵپرسی دێن بۆ تورجان، تا ئەوەی کە لە بەرەبەیانی ڕۆژی جومعە، ٣٠ی مانگی ڕەزبەری ساڵی ١٣٣٨ی هەتاوی (٢٣ی ئۆکتۆبری ١٩٥٩ی زایینی)، حاجی بابەشێخ بۆ هەمیشە چاوی لەسەر یەک دانا و بەو جۆرە میللەتی کورد؛ کەسایەتییەکی دڵسۆز و ڕێبەرێک و خزمەتگوزارێکی گەورەی لەدەست دا[٨١].

حاجی بابەشێخ بە وەسیەتی خۆی، لە تورجان بەخاک ئەسپێردرا.

کوا دەمرێ ئەو کەسە بۆ گەل ژیا　　　　دەستی ئەجەل با لە گەلی کا جیا

لەدوای کۆچی دوایی حاجی بابەشێخ، وەک بیستوومە چەندین شاعیر شێعریان بۆ وتووە کە بەداخەوە من تەنیا شێعرە جوانەکانی مامۆستا ئاوات (برازا و خۆشەویستی حاجی بابەشێخ)م بۆ دیتراوە. ئەوەش ئەو شێعرانە:

گوڵبەریشم چوو

هەموو ساڵێ خەزانی گوڵ بوو بۆ من، گوڵبەریشم چوو
گوڵم چوو، سونبولیشم چوو، دڵم چوو، دڵبەریشم چوو
چەمەن تەنیا گوڵی چوو، من بەجارێ ماڵی وێرانم
کەسم چوو، سەروەریشم چوو، مورەببی و ڕێبەریشم چوو
لە باغا بەرگی گوڵ چووبوو بە تاراجی خەزان، بۆ من
قەڵەم چوو، نامە چوو، تەبعی ڕەوان چوو، دەفتەریشم چوو

---

٨١. لە ڕۆژانی کۆتایی ژیانی حاجی بابەشێخدا، کوڕی گەورەی؛ سەیید عەبدولعەزیز سەیادەت لە خزمەتیدا دەبێ. کاتێک حاجی بابەشێخ هەست پێ دەکا کە سەیید عەزیز دەگری، سەر هەڵدێنێ و پێی دەڵێ: ڕۆڵە عەزیز! بۆ من مەگری. من پیاوانە ژیاوم و پیاوانەش دەڕۆم. ئەو ڕۆژە لەپێش ئێوەشە. دڵنیا بە ڕزقی من لەو دنیایە تۆزێک شیرە تا نەیخۆم، نامرم. لە نیوەشەوێدا شیرەکەی بۆ دێنن، دوایە دەفەرمێ: ڕووم بکەنە قیبلە و تازە تا خزمەت ڕەسوولەڵڵا ڕووم وەرمەگێڕن. ئیتر لە سەعات چواری بەرەبەیانی ڕۆژی جومعە، ٣٠ی ڕەزبەری ١٣٣٨ی هەتاوی، ڕۆحی بەرزی بەرەو بەرزایی ئاسمان دەفڕێ.

عەجایب پاییزێ بوو، شەختەکەی جەرگ و دڵی بردم
دڵ و جەرگ و هەناو و ماڵ و حاڵ و هەم سەریشم چوو
خەڵک شووشەی گوڵی دەشکێت و من شووشەی دڵم، چ بکەم
خەڵک سووسەنبەری دەڕژێت و من مووعەنبەریشم چوو
خەڵک خانووێکی دنیایی دەڕووخێ مات و حەیرانە
ئەمن ئەی خاکبەسەر خۆم، مزگەوت، هەم مینبەریشم چوو

ئاوات
پاییزی ١٣٣٨ی هەتاوی
قاقڵاوا

ڕێبەری سەیادەت

بڕوانە کاروباری خوداوەندی ئینس و جان
قودرەتنوێنی بەرز و نەوی، عەرز و ئاسمان
چیی کرد قەزا کە ئێمە سەراسیمە بووین هەموو
بۆ ئەم دڵە پەرۆشە هەموو بووینە شەمعدان
باکەی خەزان درەخت و گوڵی داڕنی هەموو
سەد باغەوان بە پووڵێ، نەما شۆقی گوڵستان
دار و چنار و عەرعەڕ و کاجیش کز و کوڵۆڵ
سەرویش وەلەرزە کەوت و لە خاکی چەمەن چەمان
یانی خەزانی هەردوو گوڵ و دڵ دەگەڵ یەکە
بوونە ڕەقیبی بولبول و کەوتوونە سەر فوغان
ئاهـ و فوغان وناڵەیە، هاوارە، نەوحەیە
شینە، گرینە، سۆز و گودازە لە چیمەنان
ئەو زیبی گوڵستانی ئیرەم بۆچی ڕۆییوە؟
ئەو ڕێبەری سەیادەتە بۆچی بووە نیهان؟
مزگەوت و حەوش و مەدرەسە چۆڵ بوو، نەما کەسی
بێ شەوق و زەوق و زەمزەمەیە ئێستە حوجرەکان
دەوری فەقێ بە ناڵەیە، دەرسی بە شیوەنە
ئەمڕۆ مەلاش بە لارەملی بۆی دەکا بەیان
"کامیل" فیراقی مامتە تۆی کردە کۆی زوخاڵ!
"الله معک" وەدووی کەوە، بمرە بە ئێش و ژان

قاقڵاوا
١٣٣٨ی هەتاوی

ئێشی حاجی بابەشێخ

هەر بەناسۆرە هەمیشە ئێشی حاجی بابەشێخ
قوڕ دەپێون پاکی قەوم و خوێشی حاجی بابەشێخ
ئێشی زۆرە نێشی دووری، ئەرخەیانم پێی دەچن
قەوم و خوێش و سۆفی و دەروێشی حاجی بابەشێخ
ئەو شەوی ئەو وا بەجێی هێشتین بە دەستی جەم، وەلی
هاتنە پێشواز و کەوتنە پێشی حاجی بابەشێخ
وا فەلەک نالّی و مەلەک فرمێسکی سووری دارژاند
عەرز و دار و بەردیش ئاخ هەڵکێشی حاجی بابەشێخ!
قوڕ بپێون هەروەکوو "کامیل" لە قیس پاکوو چووە
فکر و تەدبیر و سەلاح ئەندێشی حاجی بابەشێخ

ئاوات
١٣٣٨ی هەتاوی
قاقڵاوا

فەسڵی هەژدەهەم
ئەولادانی حاجی بابەشێخ

هەروەک پێشتریش باس کرا، حاجی بابەشێخ سێ کوڕ و سێ کچی بووە. ئێستا کە ئەم کتێبە بەرەو کۆتایی هاتووە و سەرەتای ساڵی ١٣٩٧ی هەتاوییە، دوو کچی حاجی بابەشێخ بە ناوەکانی سۆیبە خانم لە تەمەنی ٩٤ ساڵیدا و سانیە خانم لە تەمەنی ٨٢ ساڵیدا لە ژیاندا ماون. سۆیبە خانم لە مەهاباد و سانیە خانم لە سەقز نیشتەجێن، بەڵام هەرسێک کوڕی حاجی بابەشێخ و کچە نێونجییەکەی بە ناوی مەعسوومە خانم، کۆچی دواییان کردووە.

کوڕەکانی حاجی بابەشێخ:

١. سەیید عەبدولعەزیز سەیادەت

کوڕی گەورەی حاجی بابەشێخ ناسراو بە ئاغا سەیید عەزیز لە ساڵی ١٣٠١ی کۆچی هەتاوی، لە گوندی جەمیان لەدایک بوو. لە خوێندنگا و لە ڕاستیدا زانستگای گەورەی تورجان لەلای حاجی بابەشێخی باوکی و حاجی مامۆستا مەلا عەبدوڵڵای محەممەدی و مامۆستا مەلا حەسەنی ئەدیب دەرسی خوێندووە. لە کۆتاییدا لەلای مامۆستای ئەدیب ئیجازەنامەی وەرگرتووە. بەسەر زۆربەی زانستە ئایینییەکاندا زاڵ بوو و لەو بابەتەوە زۆر لە حاجی بابەشێخی باوکی کەمتر نەبوو. بۆ ماوەیەکی زۆر لە دارولعیلمی تورجان دەرسی وتووەتەوە. ماوەیەک (نزیک ساڵێک ماڵی لە تاران بووە) لەگەڵ ئایەتوڵڵا برووجێردی چاوپێکەوتنی بووە و بۆ هەوڵدان لە بابەت یەکگرتوویی ئیسلامی، لەلایەن حاجی بابەشێخەوە چووە بۆ لای ئایەتوڵڵا برووجێردی.

سەیید عەبدولعەزیز سەیادەت چەند کتێبی نووسیوە:

١. خدا در نظر فلاسفەی اروپا

٢. اشتباهات محمد بن عبدالوهاب در تفسیر آیات قرآنی

تا کۆتایی ژیانی، جگە لە چەند ساڵێک، ماڵی هەر لە تورجان بوو، بەڵام لە بیمارستانی شاری بۆکان لە ساڵی ١٣٧٣ی هەتاوی کۆچی دوایی کرد.

تەرمی پیرۆزی لەسەر شانی مامۆستایانی وڵات تا مزگەوتی جامیعەی بۆکان بردرا و

لەوێوە بردرایەوە بۆ تورجان و لەپەنای گڵکۆی حاجی بابەشێخی باوکی بەخاک ئەسپێردرا.
ئەوەش شێعری سەیید کامیل ئیمامی (مامۆستا ئاوات)، کە بە بۆنەی وەرگرتنی ئیجازەنامەی مەلایەتیی سەیید عەبدولعەزیزی سەیادەت کوڕی گەورەی حاجی بابەشێخ هۆندوویەتەوە:

عالم و عامی لە تورجانێ وەخڕ بوون بێ درۆ
کەوتنە شادی و ڕەقس و هەڵپەڕین و هاتوچۆ
پیر و جوان، شێخ و مەلا هاتوونە ڕەقسین و سەما
پاکی لەرزی عەرز و حەوش و بان و هەیوان و سەکۆ
من کوتم: یا ڕەب! مەگەر چی بوو بە دەستی جەم هەموو
تایفە ڕێکی لە دارولعیلمی شێخا بوون وەکۆ
پێی کوتم عەقڵم کە شەربەتخۆری و دڵخۆشییە
بۆ دەکەویە سەر خەیاڵ و بەحری فکر و جوستوجۆ
ئەرشەدی ئەولاد و ساحەبکاری پڕ عەقڵ و هونەر
مونتەها بوو، ئێستە زامی کۆنی دوژمن هاتە سۆ
کا عەزیز! تەنیا لەنێو ئێمە ئەتۆ گۆت بردە دەر
بەو ئیجازەی تۆیە چا بوو جەهلی جەمعێ بوو پەڕۆ
ئیرسی بابی خۆتە عیلم و جەوهەر و فەزڵ و هونەر
بیرفێنە زوو بەچاکی، هەروەکوو باز و هەڵۆ
بەم هەرا و جەمعیەت و خۆشی و بەزم و شادییە
دوژمنی ئێمە تەماشا کە هەموو بوون ڕەنجەڕۆ
هەر کەسێ شێخی نەوێ، کۆستی کەوێ، قەت نەسرەوێ
یا ڕەبی خوار و زەلیل و ڕەنجەڕۆ بێت و ترۆ
ئەم هەموو خۆشی و بەزمە، بۆ ئیجازەنامە بوو
یا خودا مامە، موبارەک بێ بەدڵخۆشی لە تۆ!
هۆنەرێکی زۆر زەبەردەستە "ئیمامی" نۆکەرت
بۆیە ڕیسی ڕێکوپێکە، قەت نەبوو بێ تاروپۆ

چەند شێعر لە شینی سەیید عەبدولعەزیز سەیادەتدا:

١

لەناو زۆنگی خەما، داری سەدەی خەم شین نەکەم چ بکەم
مژۆڵی چاوی کز، فێری کلەی ئەسرین نەکەم چ بکەم
فەلەک گۆڕی عەزیزێکم دەکۆڵێ کۆڵەکوتراوم
گوڵی سەر گۆڕی سەرکەوتن، بە شین پەرژین نەکەم چ بکەم
بە کۆچی تۆ عەزیزی گەل، دڵی کۆمەڵ بریندارن
کە خوێنڕێژی لەسەر زامی دڵی بە برین نەکەم چ بکەم
دەریدێنم، دەبێ دەربێ، بەبێ تۆ دیدە بڕوانێ
لە چاوی ناخونەکدار و دزێو و تۆنەبین چ بکەم
فەلەک دەستی شکێ، بۆچی شەمی هۆزی وەبەر با دام
لە داخی تۆ فەلەک، حاشا لە شۆقی ژین نەکەم چ بکەم
بەڵا، ناڵە و چڵ و ژانی لەبن سەردایە، ناچارم
کە خۆم تووشی چڵ و ژان و گڕ و ناڵین نەکەم چ بکەم
شەمی بە گیانی تورجانم، کوژاوی بادەوەی مەرگە
لە تورجانی بەبێ گیان و لە گیانی بێ ئەوین چ بکەم
لەسەر گۆڕی هەموو ژین دۆڕەکانی گەل دەڵێ "ڕاوچی":
کە هاوارێ لە سوود و بەرهەمی یاسین نەکەم چ بکەم

مەلا کەریم عەزیزنژاد (ڕاوچی)
١٣٧٣/٢/١٤

٢

ئەوەندەت خاڵە دامێ دەرد و ماتەم
لەچاو تۆ مەدخەل و قاڕوونە حاتەم
گرینە ئیشم و مەینەت خەڵاتەم
لەئەستۆمدا خەمت بۆتە قەڵاتەم
لەمەولا تا بمێنم هەر دەکەم شین

لەتاوت پیل و پشتم گۆج و کۆمە
خوڕەی فرمێسکی چاوم چەشنی چۆمە
لەدووی تۆ وێڵم و هەر هاتوچۆمە
خودا دوور بێ لە خاڵان خاڵە ڕۆمە
ئەمن پێویستمە ئەم جارە یاسین

بڕۆ و پاییزی من ئەی خاکەلێوە
بەهار وایە گەڵاڕێزانی پێوە
ئەدی بۆ شیوەنە لەو هەرد و کێوە
بە جێی باران تکەی ئەسرین بە ڕێوە
بە ئاهی سەردی سینەم چاڵە بەفرین

برینی کۆنە دووبارە بژاوە
لەنێو جەرگ و دڵم زووخاو ڕژاوە
لە بەردەمدا سەر و مێشکم پژاوە
شەمی کۆڕی گەلی زانا کوژاوە
پەپوولەین و دەسووتێین و دەناڵین

لە ئەولا داری تووبات کردە مەنزڵ
گوڵستانت لە من کردۆتە نێو گڵ
کە بولبول ڕۆییوە با بچمە نێو گوڵ
لەبەر چاوان ونی و دیاری لەبەر دڵ
بە شینم داری چاکی تۆ دەکەم شین

چییە شادی لە دڵ تۆرا و و زیزە
وەنەوشە ملکەجە و سیسە گەزیزە
دەزانێ هەر کەسێ ئەهلی تەمیزە
وڵاتی میسری تورجان بێ عەزیزە
ئەمن چ بکەم کە کورتە ماوەیی ژین

"جەمیل"ە و نایەوێ ژینی بەتاڵی

ئەویش دەڕوا ئەجەل کردوویە حاڵی
نەما باپیر و باب و مام و خاڵی
گەیی عومر و تەواو بوو کاتی کاڵی
بەسەر چوو سەردەمی لاوی و گڕ و تین

حاجی سەیید جەمیل هاشمی

٣

بە ئاسمانی ژیانمدا عبووری کرد تەمێکی کەش
ئەوەش بەش بۆ منی بێبەش دەبێ بگریم دەمێکی کەش
ئەسیری دائیرەی پەرگار لەنێو ئەو جەغزەدا ماوم
لەنێو گڵکۆی سەیادەت من دەبێ هەڵکەم شەمێکی کەش
ئەوەی چازان و هێژا بوون لەنێو ئێمە هەموو ڕۆیین
کوڵوکۆ دەستبەئەژنۆ خۆم کە وا بار بوو غەمێکی کەش
ئەرێ بۆچی فەلەک ئاوا لە حاند من گرژە ناوچاوت
چییە سووچم لە ژەهری تۆ دەبێ نۆش کەم ژەمێکی کەش
بەهارە کاتی سەیرانە کەچی ئێمە دەبێ بگرین
وەرن با بچینە لای ئاوات لەوێ بگرین کەمێکی کەش
بڵێین ئەی پیری چەوساوە لە زیندانی جەفا و مەینەت
ئەوا وا هاتە لای ئێوە لە خێڵی تۆ کەسێکی کەش
ئەوەی عومری لە ڕێی شەرع و تەریقەتدا سەرف کرد پاک
لە ئێمە زیزە تۆراوە بە چاوت هاودەمێکی کەش
بە ئێش و ئۆفە ئەو مەستە کە وا دەوران وەشاندوویە
خزیوە لایەکی دنیا بەسەر شەو هات شەوێکی کەش
بنەی دانا لەدەم لاپاڵ بەئارامی چنی داوی
دەزانێ چی دەکات دەوران کە چۆن بگرێ کەوێکی کەش
لەدەست ئەو داوە دەرناچی نەڵێی من ژیر و هوشیارم
بە داوەداوی ئەو داوە دەکا پەڵ ئەو پەلێکی کەش

قزڵجی و بابەشێخ هەردوو دەکێشن نازی ئەو لاوە
بەڵێ سەرخۆش بە بینی تۆ وەکوو ئەوشۆ خەوێکی کەش

مەلا عەلی سەلیمی

نامەی سەیید عەبدولعەزیز سەیادەت بۆ یەکێک لە خوێندکارانی پێشووی خۆی، بە ناوی مەلا عەبدولغەفوور:

فرزندی مقام فاصل محترم آقای ملا عبدالغفور سلّمه الله تعالی
نامۀ شما رسید از این که مشعر بر صحت و سلامتی وجود عزیزتان بود بسیار مسرور شدم سال نو را متقابلاً تبریک می‌گویم و امیدوارم به عبادت و طاعت و تدریس علم دین صرف فرمایند از من جویا شوید نقداً زنده هستم و نمی‌دانم تا کی در این محنت‌سرا باقی خواهم بود. رغبنا بقضاء الله تعالی. گله کرده بودید که پاسخ نامه اولی ننوشته‌ام فقط یک نامه به دستم رسیده و اینک جواب ان را نوشته‌ام نمی‌دانم تدریس و طلبه دارید یا خیر اصل مطلب این است.
تا در این سرای زودگذر هستیم اندوخته سرای باقی جمع کنیم روی عن النبی صلی الله علیه و سلم قال اغتنم خمسا قبل خمس حیوتک قبل موتک و شبابک قبل هرمک و غناک قبل فقرک و صحتک قبل سقمک و فراغک قبل شغلک
امیدوارم انشاءالله نصیحت‌های مرا فراموش نفرمایید.
والسلام علی من اتبع الحق و الهدی

٢. سەیید عەبدولقادری سەیادەت

کوڕی دووهەمی حاجی بابەشێخ، لە ڕێکەوتی ساڵی ١٣٠٨ی کۆچی هەتاوی لە گوندی جەمیان لەدایک بووە. لە خوێندنگای تورجان لەخزمەت حاجی بابەشێخی باوکی و چەند مامۆستایەکی دی دەرسی خوێندووە و دواتر لەلای مامۆستا حاجی شێخولئیسلامی کوردستانی لە تاران کە مامۆستای زانستکەدەی مەعقوول و مەنقوول بووە، ئیجازەنامەی پێ دراوە.

بە درێژایی تەمەنی، لە نەخۆشی لاقی ڕەنجی بردووە.

ئەدیب و شاعیر و ئەهلی قەڵەم بووە، کتێبی شێعری بە ناوی "چیمەن و چیا" چاپ کراوە. لەگەڵ شاعیرانی گەورەی موکریان، وەک مامۆستا ئاوات و مامۆستا حەقیقی، شێعر گۆڕینەوەی کردووە. لە جەمیانەوە ماڵی هاتە بۆکان و پێش شۆڕشی ساڵی ١٣٥٧ی گەلانی ئێران، ماڵی لە بۆکانەوە چوو بۆ مەهاباد. سەردەفتەری ئەسنادی ڕەسمی بوو. بە هۆی نەخۆشی، لە شاری مەهاباد کۆچی دوایی کرد و ئەویش لە تورجان بەخاک ئەسپێردراوە[٨٢].

دیوانێکی شێعریی چاپ کردووە بە ناوی "چیمەن و چیا". لە شێعردا نازناوی "سەیید" بوو. دوو نموونە لە شێعرەکانی:

١. پەروانە

دڵا تا کەی خول و ڕسوات ببینم
هەمووی هەر شێت و هەر شەیدات ببینم
لەدەوری شەمعی ڕووی ئەو دڵستانە
وەکوو پەروانە بێ پەروات ببینم
هەموو ئاوات و ئومێدم ئەتۆ بووی
ئەمن قەت نەمدەویست ئا وات ببینم
نە دڵگەرمی، نە چاو سۆمایی ماوە
بەدڵگەرمی هەتا سیمات ببینم
گوڵم هەر شین و واوەیلامە بۆ تۆ
هەتا کەی شین و واوەیلات ببینم

---

[٨٢]. سەیید عەبدولقادر سەیادەت، پێشەکیی چیمەن و چیا، ورمێ، ئینتشاراتی سەلاحەدین ئەیووبی، چاپی یەکەم، ١٣٧٦، ل ح.

گوڵم من تۆم دەوێ ئازاد و سەربەست
شنەی لەرزانەوەی باڵات ببینم
سەرم سەودائییە ئەوڕۆکە سەیید
چ خۆشە گەر سەری سەودات ببینم

.٢

تا بە کەی شاعیر دەڵێی من چاوی بەخومارم دەوێ
من مەیی نابم دەوێ، من باخ و گوڵزارم دەوێ
بەس نییە مەستی و مەی و مەدهۆشی و بەدحاڵەتی
من کەسێکی ژیر و وریا و پیاوی هوشیارم دەوێ
چارەیی دەردم بە نووکی خەنجەری موژگان نەبوو
کارساز خاوەن قەڵەم تیژێکی پڕ کارم دەوێ
چاوی بەخومار و وەفای یار و گوڵی گوڵزار چییە؟
من دڵی سووتاو و چاوێکی ئەشکبارم دەوێ
لاوی ئازا زۆرە قەت سەنگەر لە من ناگرێ ڕەقیب
پیاوی عاقڵمەند و دڵسۆز و زماندارم دەوێ
هەر قسەی زل کردن و بافیش چ سوودێکی هەیە!
نوکتەیی ورد و پتەو وەک دوڕڕی ئابدارم دەوێ
من سەرێکم بۆ چییە پێچراو لە پێچی مێزەرا
یا دەبێ ژێر خاک بچێ، یا بچتە سەر دارم دەوێ
من بەتەنیا ناتوانم هەڵگرم باری خەمم
من ڕەفیقێکی سەمیمی و یاری غەمخوارم دەوێ

دەقی نامەی حاجی بابەشێخ بۆ سەیید عەبدولقادری سەیادەت (کوڕی خۆی):

فرزند جانم سید عبدالقادر حفظکم الله طول و تفصیل کاغذ تو در قلب من تأثیر می‌کند می‌دانم راست می‌گویی پیرزن در خاک جمیان جو کاشته بدون اذن ولکن تصادف و اقتضا و وضع حال پیری و آخر عمری من چنین است. شماها اولاد من در این چند روزه آخر عمرم نباید خاطر شریف حضرت مامه سلام برنجانید. همین قدر لازم بود اطلاع به خدمتش عرض کنید در هر صورت این چند روزه آخر عمر من ترحم کنید و ادب. من ان‌شاءالله با عفو و مغرفت حق تعالی از میان به‌در می‌روم اوضاع‌های دگر پیش می‌آید ترجان و جمیان ناخوش می‌شوند. حمیده گیان و برادش را دیده بوسم. والده‌شان را سلام رسانم.

والسلام.

حاجی باباشیخ

٣. حاجی سەیید مستەفا سەیادەت

کوڕی چکۆلەی حاجی بابەشێخ، کە لەبەر خۆشەویستی؛ "سەفا"ی پێ وتووە. لە ساڵی ١٣١٤ی کۆچی هەتاوی لە جەمیان لەدایک بووە. خوێندنی سەرەتایی بەشێک لە مەهاباد لە سەردەمی کۆماری کوردستاندا خوێندووە و دواتر لە تورجان درێژەی پێ داوە. زۆر ئەدیب و زانا و ڕۆشنبیر بووە. لە ئەدەبیاتی کوردی و فارسییدا شارەزا بووە. زۆری ڕێز بۆ مامۆستایان و زانایانی ئایینی دادەنا. لەگەڵ ئەوەش زۆری هەستی کوردایەتی و نیشتمانپەروەرەی بووە، هەر بەو هۆیە بۆ ماوەی دوو مانگ لە ساڵی ١٣٦٤ لە بۆکان دەستبەسەر کرا. دۆستانی ئەو زیاتر لە نووسەران و شاعیران بوون. لەگەڵ مامۆستایان: ١. سەیید عەبدولحەمید حیرەت سەججادی؛ نووسەر و مێژوونووس لە سنە، ٢. مامۆستا دوکتور سۆران سنەیی؛ خەڵکی سنە و دانیشتووی مەهاباد، ٣. مامۆستا حەمەی حەمە باقی؛ مێژوونووسی ناوداری کورد لە هەولێر، ٤. مامۆستا عومەری فاڕووقی؛ نووسەر و لێکۆڵەر لە سەقز، ٥. مامۆستا محەممەدی نووری؛ شاعیر لە بۆکان و...؛ دۆستایەتیی نزیکی بوو. زۆر شێعرناس بوو، هۆگریی زۆری بە شێعری مامۆستا هێمن و مامۆستا هێدی بوو. لە ڕێکەوتی ٣٠ی مانگی گەلاوێژی ساڵی ١٣٩٤، لە ماڵی خۆی لە بۆکان کۆچی دوایی کرد و ئەویش لە تورجان بەخاک ئەسپێردرا.

شێعری مامۆستا ئاوات بۆ ڕزگاربوونی حاجی سەیید مستەفای ئامۆزای لە زیندان:

وەک دەڵێن ئازاد بووە سەد شوکر کاک سەیید مستەفا
بۆیە دنیا پڕ بووە ئەوڕۆ لە دڵخۆشی و سەفا
جەژنی ئێمە بوو بە دوو ئەوساڵ بە لوتفی کردگار
با لە دڵ دەرکەین خەم و حەسرەت هەموو جەوروجەفا
با وەخرِ بین شوکری یەزدانی مەزن بێنینە جێ
بوغز و کینە لا بەرین و بێینە سەر سیدق و سەفا
هەر شەو و ڕۆژێک هەزار شوکری خودا هێشتا کەمە
چۆن بکەین ئێمە بە جارێک و بە سەد جار ئیکتیفا
هەر لە ئێستاوە هەتا دەمرین بڵێین یا ڕەب شوکور
هەر ئەوە ئەو، خاوەنی لوتف و عەتا، میهر و وەفا

١٣٦٤ی هەتاوی
قاقڵاوا

شێعری سەیید عەبدولقادر سەیادەت بۆ سەیید مستەفای برای:

بخت با من یار و سید مصطفی آورده است
یک جهان از خوبی و مهر و صفا آورده است
بی‌وفایی‌ها من از این چرخ گردون دیده‌ام
چون شد این بی مهر گردونم وفا آورده است
من ندارم شکوه‌ای از بی‌ثباتی‌های دهر
آنچه من می‌خواستم یکجا به جا آورده است
کلبۀ تاریک دل روشن شد از دیدار دوست
با خودش یک شعله از نور و ضیا آورده است
مردم از این غصه کی گنجینه‌ام گردد پدید
رمز حکمت بین به ناگه کیمیا آورده است
گر زمن پرسند این ثروت کجا آورده‌ای
من ز بخت خویش پرسم از کجا آورده است

از طبیبان هیچکس درمان درد من نکرد
مطمئنّم این یکی با خود شفا آورده است
تشنۀ دیدار بودم همچو اسکندر به آب
خضر ما را از کرم آب بقا آورده است
چون شفای عاجلی آمد ولی ننشسته رفت
من ندانستم دوا ناورده یا آورده است

سەیید عەبدولقادر سەیادەت (سەیید)
١٣٧٦/١٢/١٤
مەهاباد

بەڵگە و وێنەکان[٨٣]

[٨٣] . ئەم بەڵگەنامانە وەک ئەرشیفی خێزانی بنەماڵەی سەیادت، لە ئێستادا لەلایەن نووسەری ئەم کتێبە پارێزراوە.

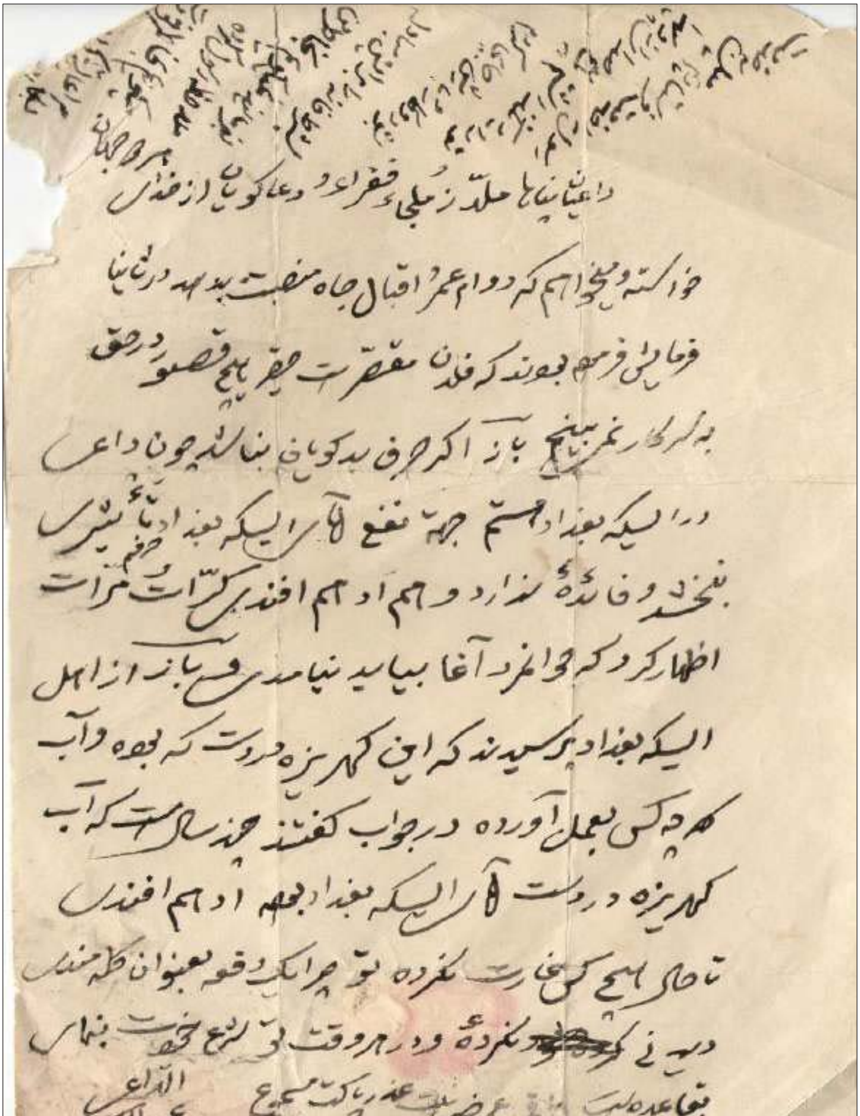

داعیان [illegible] ... دعاگوی [illegible] از خدا

خواسته و میخواهم که دوام عمر اقبال جاه منصب بد بهد در دنیا

و ما دلی فرموده بودند که فلان مقصرت [illegible] قصور در حق

[illegible] باز اگر حرفی بد گویان بنالند چون داعی

در الیسکه بغداد هستم جهة [illegible] آقای الیسکه بغداد [illegible]

[illegible] و فایده ندارد و هم ادهم افندی [illegible]

اظهار کرد که [illegible] آغا بیاید [illegible] باز از اهل

الیسکه بغداد پرسیدند که این کهریزه درست که بوده و آب

هرچه کس بعمل آورده در جواب گفتند چند سال است که آب

کهریزه درست آقای الیسکه بغداد [illegible] ادهم افندی

تا حال هیچ کس غارت نکرده [illegible]

[illegible] نکرده و در هر وقت [illegible] بنمایی

[illegible] الداعی عبدالکریم

فەسڵی (١)، بەڵگەی (١): نموونەی دەسخەتی حاجی سەیید عەبدولکەریم

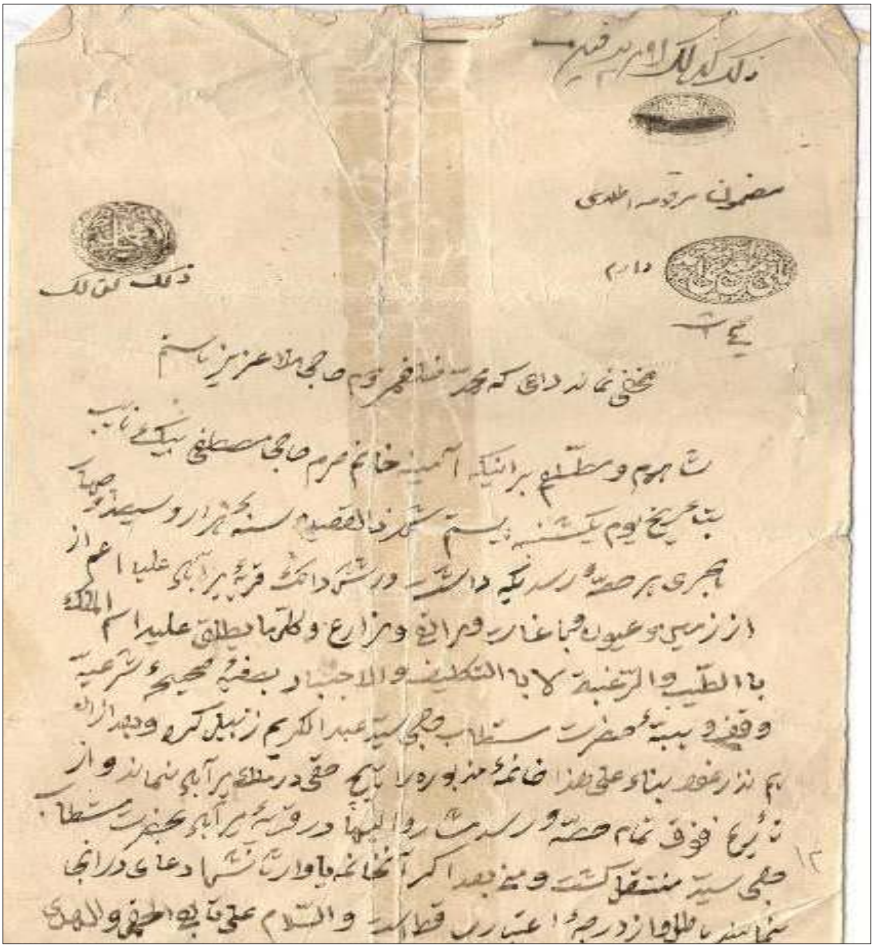

فەسڵی (١)، بەڵگەی (٢): پێشکەشکردنی گوندی میراوێ بە حاجی سەیید عەبدولکەریم.

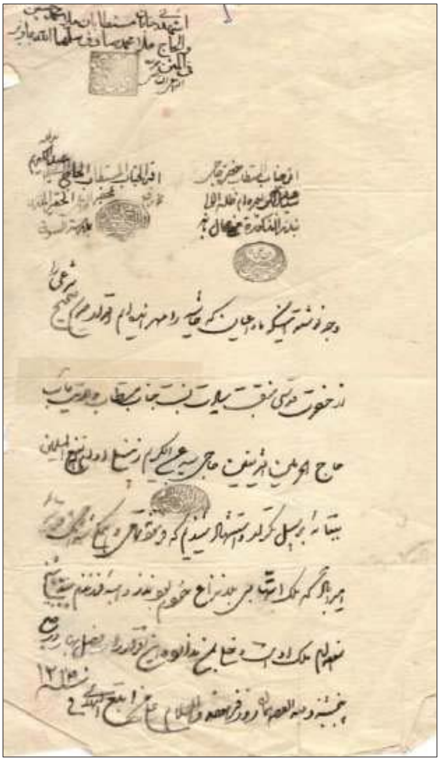

فەسڵی (١)، بەڵگەی (٣): پێشکەشکردنی سێ دانگی گوندی میرئاوا بە حاجی بابەشێخ لەلایەن حاجی سەیید عەبدولکەریمی باوکیەوە.

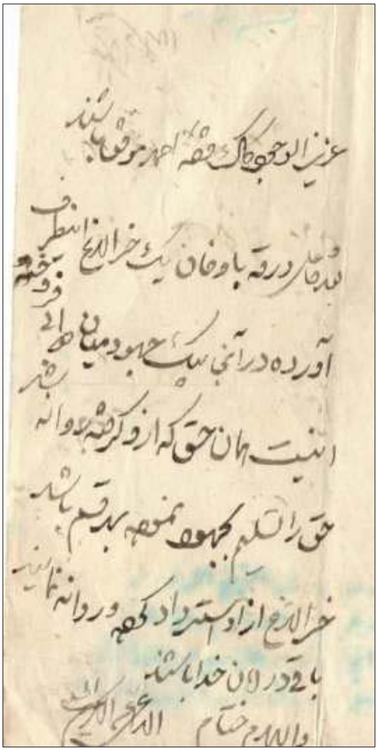

فەسڵی (١)، بەڵگەی (٤): نموونەی دەسخەتی حاجی سەیید عەبدولکەریم

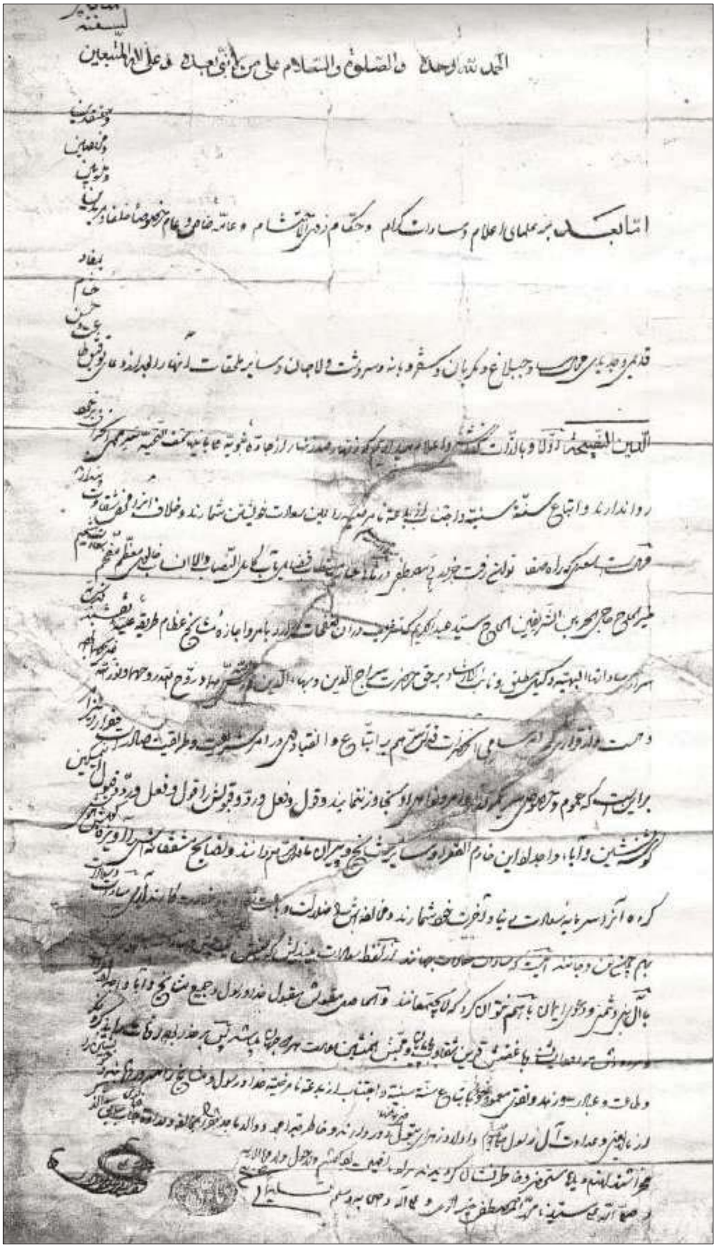
الحمد لله وحده والصلوة والسلام على من لا نبي بعده وعلى آله المتبعين

فەسڵی (١)، بەڵگەی (٥): نوێکردنەوەی بڕوانامەی خەلافەتی حاجی سەیید عەبدولکەریم لەلایەن شێخی حیسامەددینەوە.

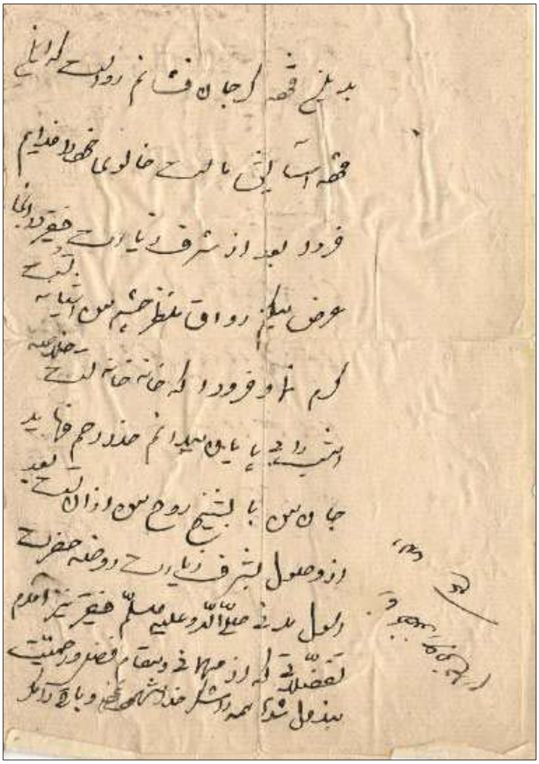

فەسڵی (١)، بەڵگەی (٦): نامەی شێخی حیسامەددین بۆ حاجی سەیید عەبدولکەریم و حاجی بابەشێخ.

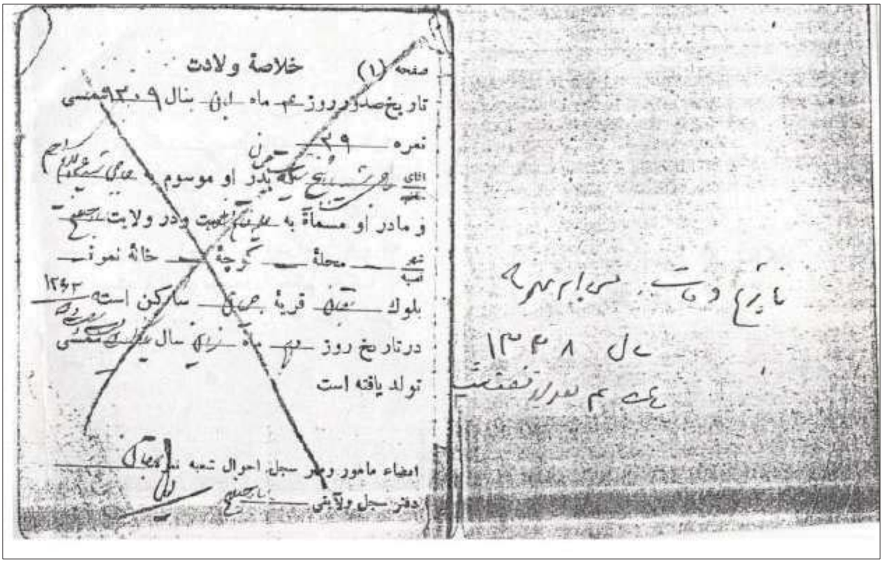

صفحه (١) خلاصهٔ ولادت

تاریخ صدور روز ... ماه ... سال ١٣٠٩ شمسی

نمره ٢٩

آقای / خانم ... که پدر او موسوم به ...

و مادر او مسماة به ... و در ولایت ...

شهر / قصبه ... محلهٔ ... کوچهٔ ... خانهٔ نمره ...

بلوک ... قریهٔ ... ساکن است ١٢٦٣

در تاریخ روز ... ماه ... سال ... شمسی

تولد یافته است

امضاء مامور دفتر سجل احوال شعبه ...

دفتر سجل ولایتی ...

١٣٤٨

فەسڵی (٢)، بەڵگەی (١): کۆپیی ناسنامەی حاجی بابەشێخ

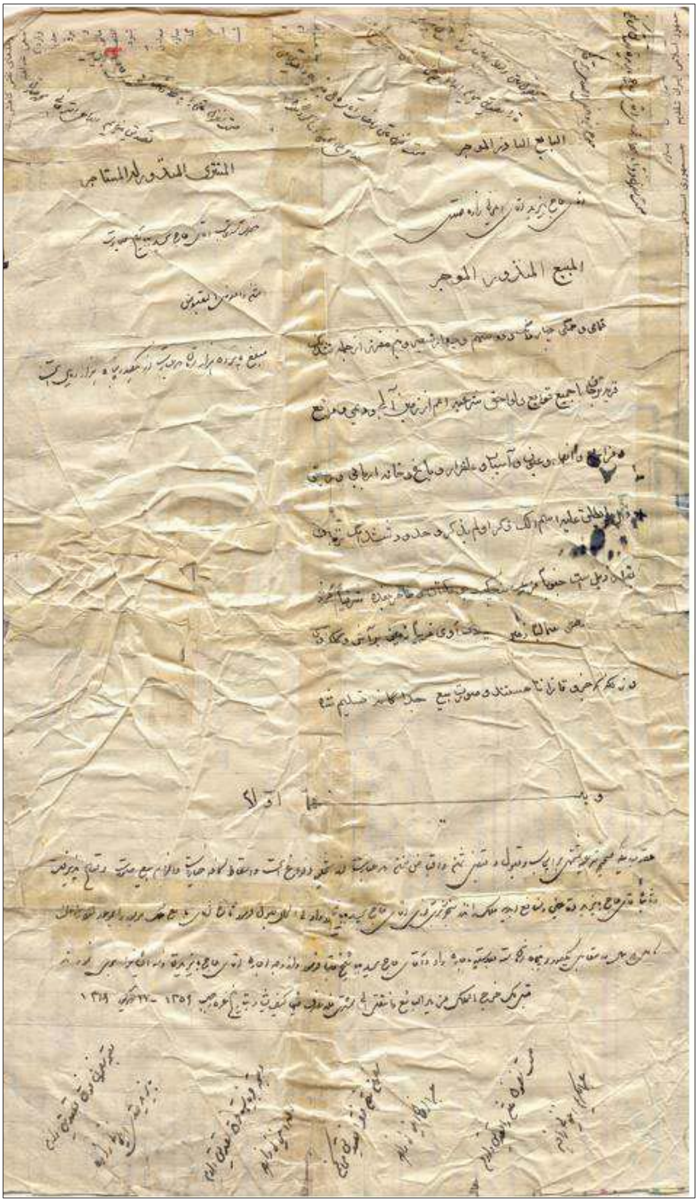
البایع المذکور المؤجر
المشتری المذکور المستاجر
المبیع المذکور المؤجر

فەسڵی (٣)، بەڵگەی (١): کڕینی موڵکی تورجان لەلایەن حاجی بابەشێخەوە لە حاجی بایزئاغای موهتەدی.

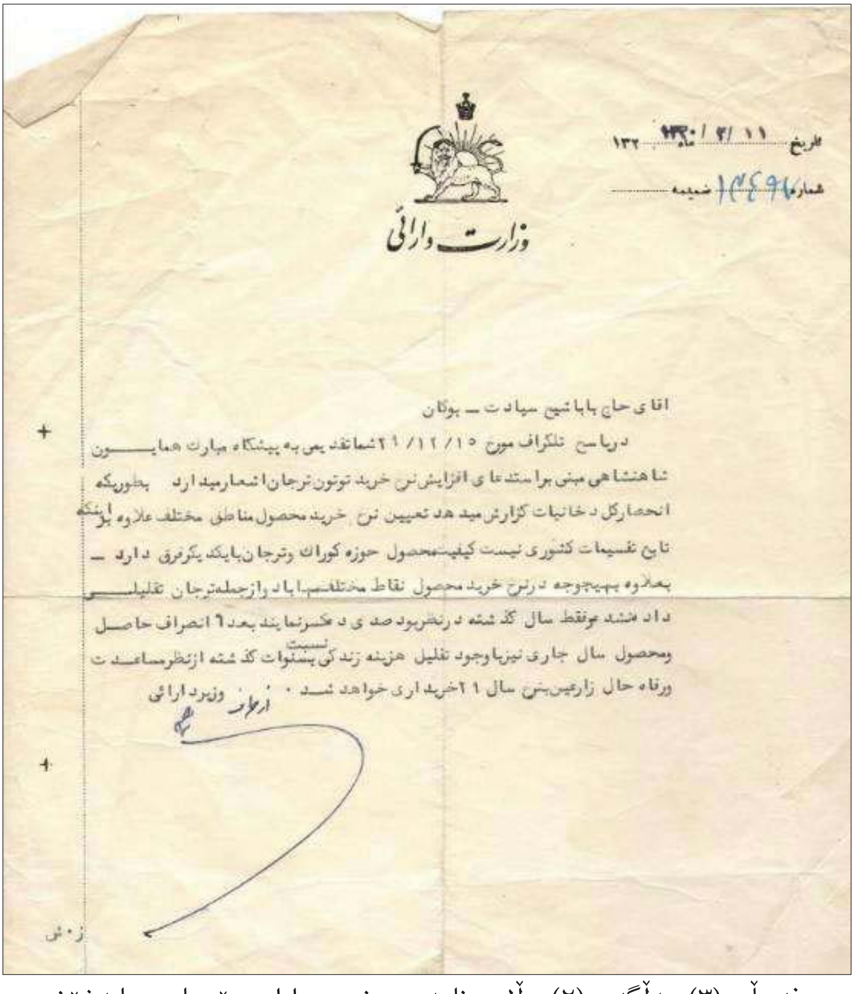

تاریخ ۱۱/ ۴/ ۱۳۴۰ ماه ۱۳۲

شماره ۱۴۴۹۷ ضمیمه

وزارت دارائی

آقای حاج باباشیخ سیادت ــ بوکان

در پاسخ تلگراف مورخ ۱۵/ ۱۲/ ۳۹ شما تقدیمی به پیشگاه مبارک همایون
شاهنشاهی مبنی بر استدعای افزایش نرخ خرید توتون ترجان اشعار میدارد بطوریکه
انحصار کل دخانیات گزارش میدهد تعیین نرخ خرید محصول مناطق مختلف علاوه بر اینکه
تابع تقسیمات کشوری نیست کیفیت محصول حوزه کورک وترجان با یکدیگر فرق دارد ــ
بعلاوه بهیچوجه در نرخ خرید محصول نقاط مختلف مهاباد و از جمله ترجان تقلیل
داده نشده بلکه فقط سال گذشته در نظر بود صدی ده کسر نمایند بعداً انصراف حاصل
ومحصول سال جاری نیز با وجود تقلیل هزینه زندگی نسبت بسنوات گذشته از نظر مساعدت
ورفاه حال زارعین بنرخ سال ۳۹ خریداری خواهد شد.

وزیر دارائی

ز.ن.

فەسڵی (٣)، بەڵگەی (٢): وڵامی نامەی وەزیری دارایی بۆ حاجی بابەشێخ.

فەسڵی (٣)، بەڵگەی (٤)

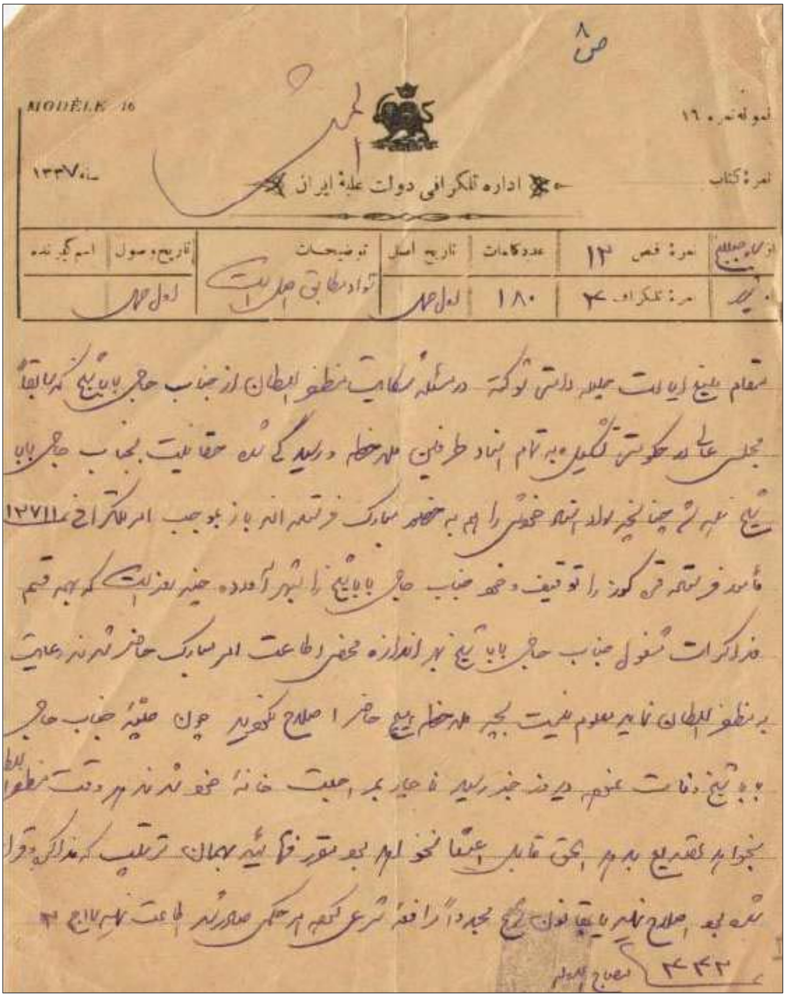

ص ۸

MODÈLE 16

نمونه نمره ۱۶

نمره کتاب

۱۳۳۷ سنه

اداره تلگرافی دولت علیهٔ ایران

اسم گیرنده	تاریخ وصول	توضیحات	تاریخ اصل	عدد کلمات	نمره قبض ۱۲	از کجا
		سواد مطابق اصل است		۱۸۰	نمره تلگراف ۲۰	

مقام منیع ایالت جلیله دامت شوکته در مسئله شکایات مظفر السلطان از جناب حاجی بابا شیخ که دامت بقاءه

مجلس عالی به حکومت تشکیل و به تمام اسناد طرفین ملاحظه و رسیدگی شد حقانیت بجناب حاجی بابا

شیخ معلوم شد چنانچه دولت اسناد خصوصی را هم به حضور مبارک فرستاده اند باز بموجب امر تلگراف نمره ۱۲۷۱۱

مأمور فرستاده قرای کورده را توقیف و خود جناب حاجی بابا شیخ را شهر آورده چنین معلوم است که بهر قسم

فداکاری مشغول جناب حاجی بابا شیخ به اندازه مخفی اطاعت امر مبارک حاضر شده اند رعایت

بر مظفر السلطان نماید معلوم نیست بجز ملاحظه جمیع حاضر اصلاح نکرده اند چون حقیقه جناب حاجی

بابا شیخ دفاعات عموم دیروز خبر رسید ناچار بمراجعت خانه خود شده اند هر وقت مظفر السلطان

بخواهد تقریع بدهد باز حق قابل [illegible] نحو بعد مقرر فرمائید [illegible] ترتیب که مذاکره قرار

شده بعد اصلاح نماید باقی [illegible] رافعه شرعی که هر حکمی صادر شد اطاعت نماید [illegible]

۴۴۳ [illegible]

فەسڵی (٣)، بەڵگەی (٥)

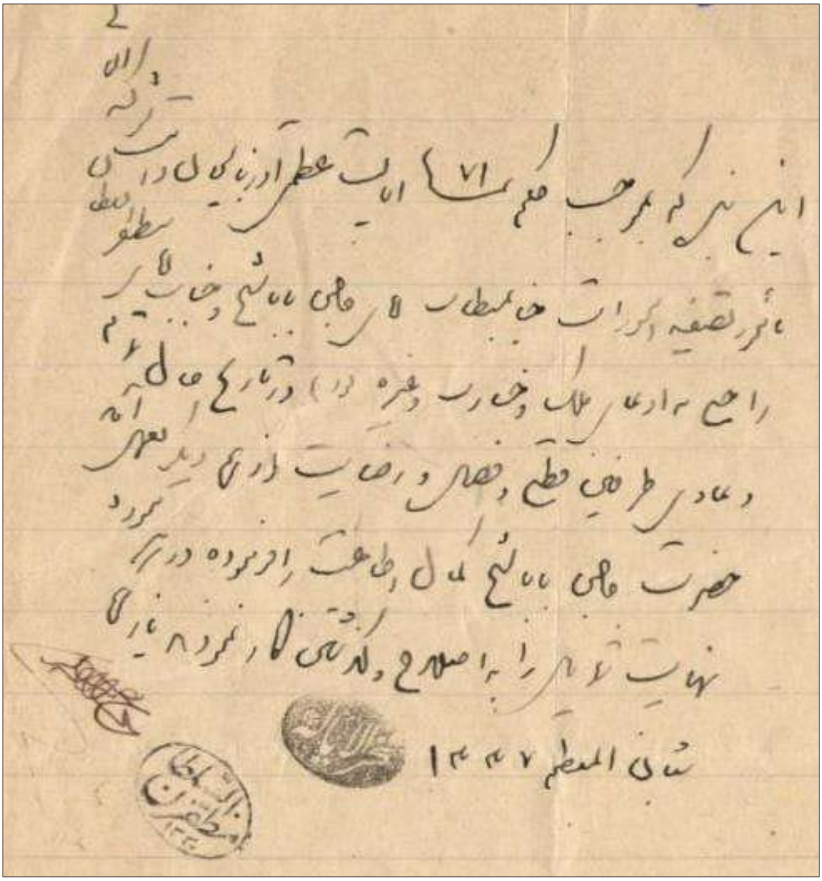

این بنده به موجب حکم نمره (۷۱) ایالت عظمای آذربایجان [illegible]
مأمور تصفیه [illegible] حاجی بابا شیخ [illegible]
راجع به ادعای [illegible]
[illegible] طرفین قطع و فصل و رضایت [illegible]
حضرت حاجی بابا شیخ [illegible]
نهایت [illegible] به اصلاح [illegible]
شعبان المعظم ۱۳۳۲

فەسڵی (٣)، بەڵگەی (٦)

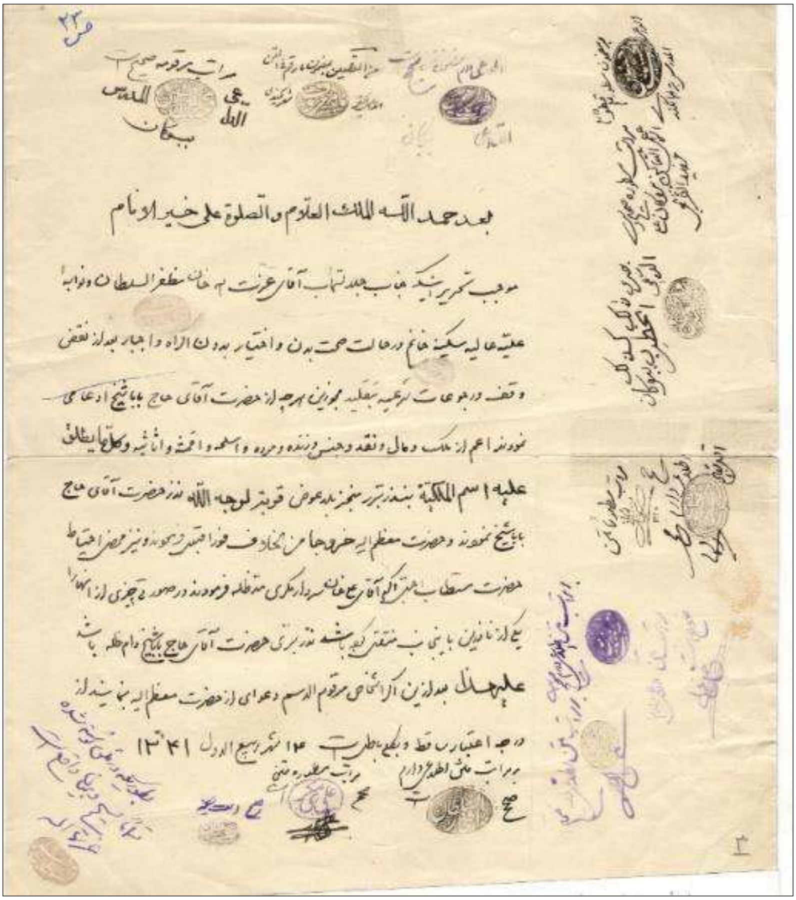

بعد حمد الله الملک العلام و الصلوة علی خیر الانام

موجب تحریر آنکه جناب جلالتمآب آقای عزت [illegible] خان مظفر السلطان و نواب

علیه عالیه سکینه خانم در حالت صحت بدن و اختیار بدون اکراه و اجبار بعد از تفحص

و تفقد در دعوات شرعیه [illegible] از حضرت آقای حاج بابا شیخ ادعای

نمودند اعم از ملک و مال و نقد و جنس و زنده و مرده و اسلحه و اقمشه و اثاثیه و کلما یطلق

علیه اسم الملکیة [illegible] لوجه الله نذر حضرت آقای حاج

بابا شیخ نمودند و حضرت معظم الیه [illegible]

حضرت [illegible] آقای [illegible]

[illegible] حضرت آقای حاج بابا شیخ دام ظله باشد

علیهذا بعد از این [illegible] مرقوم الاسم دعوای از حضرت معظم الیه [illegible]

[illegible] ١٤ شهر ربیع الاول ١٣٤١

فەسڵی (٣)، بەڵگەی (٧)

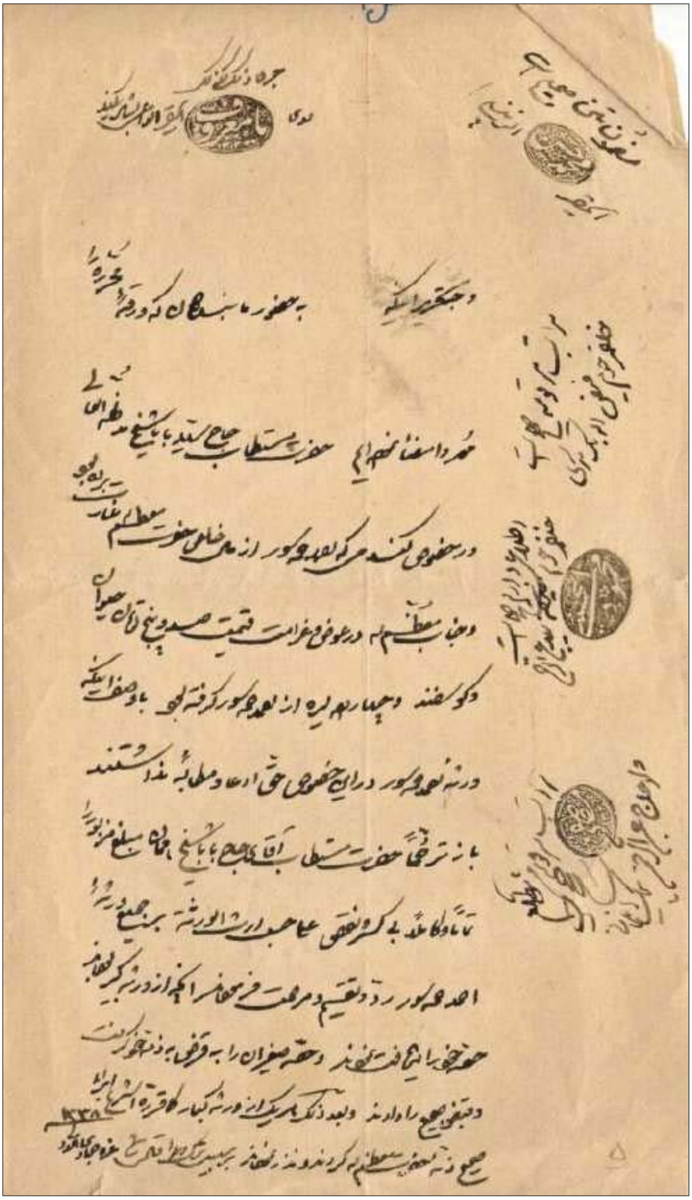

فەسڵی (٣)، بەڵگەی (٨)

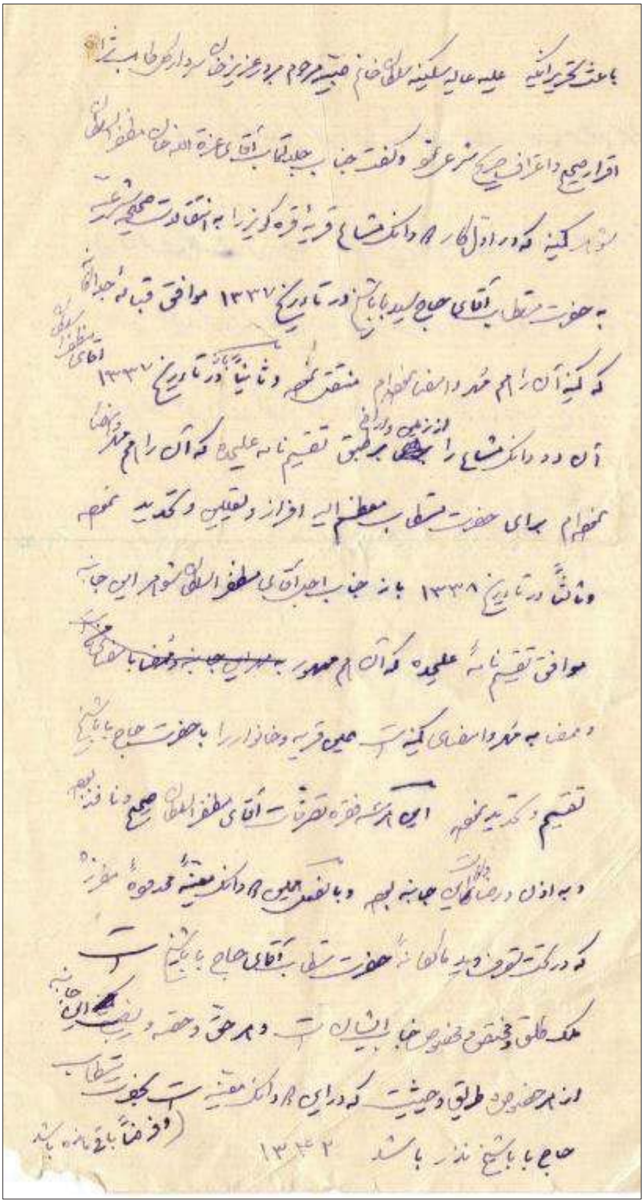

باعث تحریر آنکه علیه عالیه سکینه سلطان خانم صبیه مرحوم [illegible] عزیز خان سردار [illegible]

اقرار صحیح و اعتراف صریح شرعی نمود و گفت جناب جلالتمآب آقای عزت الله خان مظفر الملک

[illegible] سکینه که در اوائل [illegible] دانگ مشاع قریه قره گویز را به انتقال [illegible]

به حضرت مستطاب آقای حاج سید بابا شیخ در تاریخ ۱۳۳۷ موافق قباله جداگانه

که کنیز آن را هم [illegible] مشتری [illegible] و ثانیاً در تاریخ ۱۳۳۷

آن دو دانگ مشاع را [illegible] بر طبق تقسیم نامه علیحده که آن را هم [illegible]

[illegible] برای حضرت مستطاب معظم الیه افراز و تفکیک و تحدید نموده

و ثالثاً در تاریخ ۱۳۳۸ باز جناب اجل آقای مظفر الملک [illegible]

موافق تقسیم نامه علیحده که آن را هم ممهور [illegible]

[illegible] حضرت حاج بابا شیخ

تقسیم و تحدید نموده این [illegible] آقای مظفر الملک صحیح [illegible]

و به اذن [illegible] دانگ معینه محدوده مفروزه

که در [illegible] حضرت مستطاب آقای حاج بابا شیخ [illegible]

ملک طلق [illegible] ایشان است و هر حق و حصه [illegible]

و [illegible] طریق و حیثیت که در این [illegible] دانگ معینه [illegible] است

حاج بابا شیخ [illegible] باشد ۱۳۴۲

فەسڵی (٣)، بەڵگەی (٩)

کارتی ئەندامەتیی حاجی بابەشێخ لە حیزبی ئیتیحاد و تەڕەقیدا

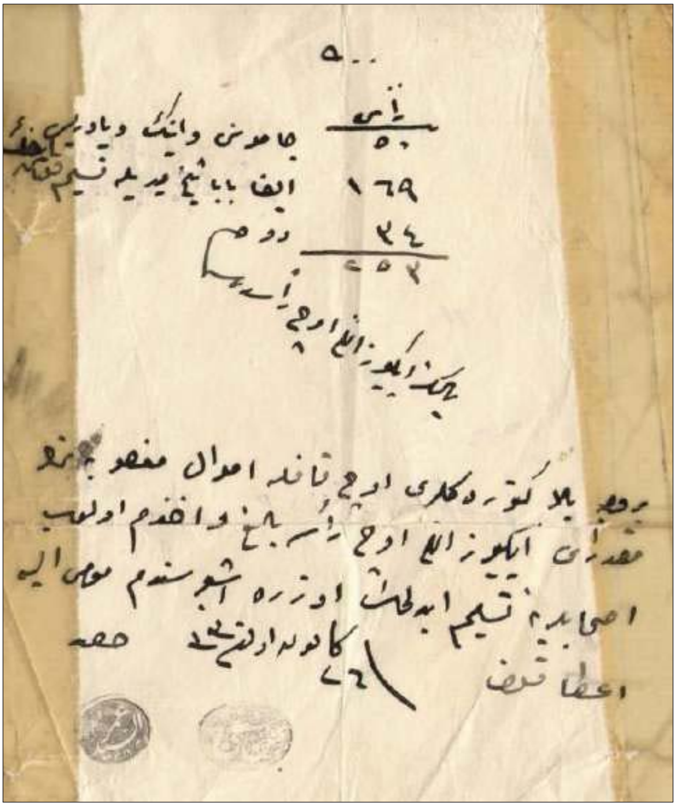

فەسڵی (٤)، بەڵگەی (١): هەڵسووڕانی حاجی بابەشێخ لە کۆمەڵەی یەکیەتیی ئیسلامدا

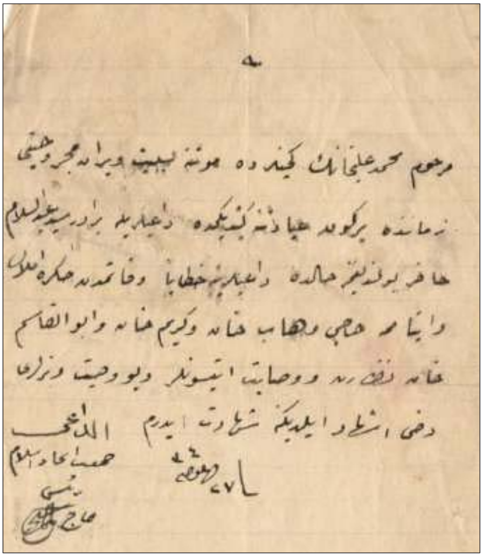
مرحوم محمد علیخانك كندیده موتنه سبب اولان مجروحیتی
زمانده بركونده عیادتنه كیتدیكمده داعیلرله برادرم عبدالسلام
حاضر بولندیغی حالده داعیلرینه خطاباً وفاتندن صكره املاكی
وایتامی حاجی وهاب خانه وكریم خانه وابوالقاسم
خانه تفویض ووصایت ایتمشلر دیو وصیت [illegible]
دخی اشهاد ایلدیكنه شهادت ایدرم
الداعی
[illegible]
[illegible] ٢٧

فەسڵی (٤)، بەڵگەی (٢): بەڵگەی سەرۆکبوونی حاجی بابەشێخ لە یەکیەتیی ئیسلامدا

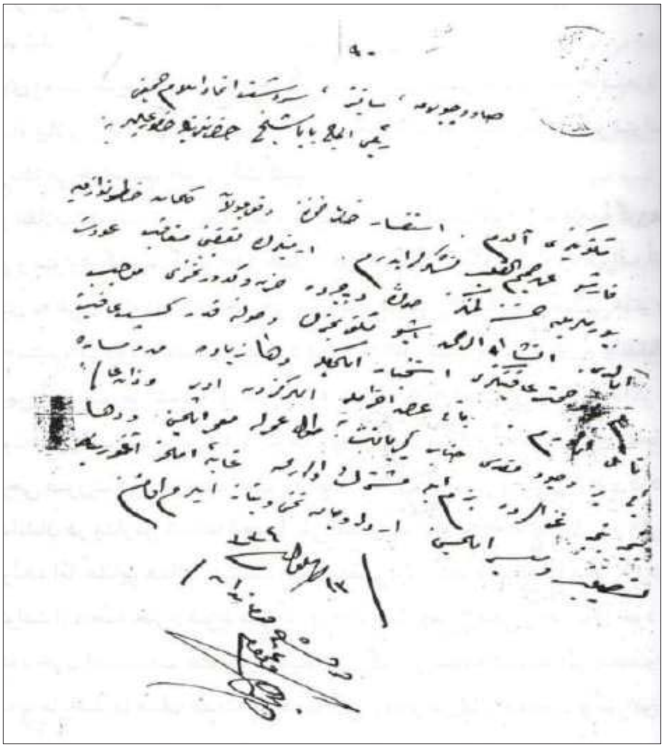

فەسڵی (٤)، بەڵگەی (٣): نیشاندەری سەرکردەبوونی حاجی بابەشێخ لە کۆمەڵەی یەکیەتیی ئیسلام لە شارەکانی سابڵاغ و سەقز و سەردەشتدا.

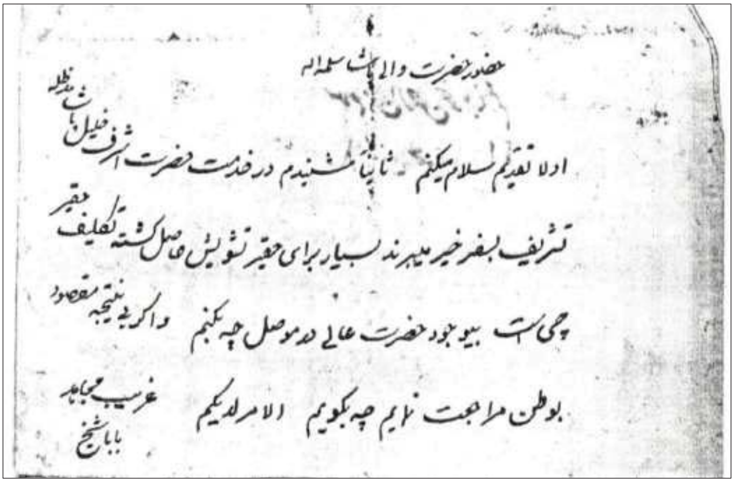
حضور حضرت والا پاشا سلمه الله

اولا تقدیم سلام میکنم - ثانیاً شنیدم در خدمت حضرت اشرف خلیل پاشا مد ظله
تشریف بسفر خیر میبرند بسیار برای حقیر تشویش حاصل گشته تکلیف حقیر
چی است بی وجود حضرت عالی در موصل چه بکنم واگر بنتیجه مقصود
بوطن مراجعت نمایم چه بگویم الامر لدیکم

غریب مجاهد
باباشیخ

فەسڵی (٥)، بەڵگەی (١): نامەی حاجی باباشێخی لاو لە شەڕی یەکەمی جیهانیدا بۆ والی پاشا بە زمانی فارسی کە لە مووسڵ نووسیویە.

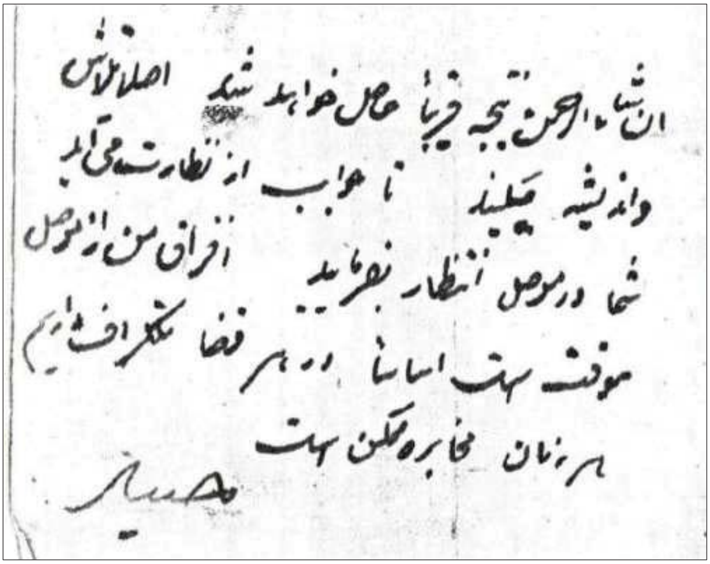
ان شاء الله حسن نتیجه قریباً حاصل خواهد شد اصلا ملاحظه
و اندیشه نکنید تا جواب از نظارت ... نیاید
شما در موصل انتظار بفرمایید از آن من از موصل
موفقیت سهلت اساسا و در هر قضا تلگراف دارم
هر زمان مخابره ممکن است

فەسڵی (٥)، بەڵگەی (٢): وەڵامی نامەی والی بۆ حاجی بابەشێخ

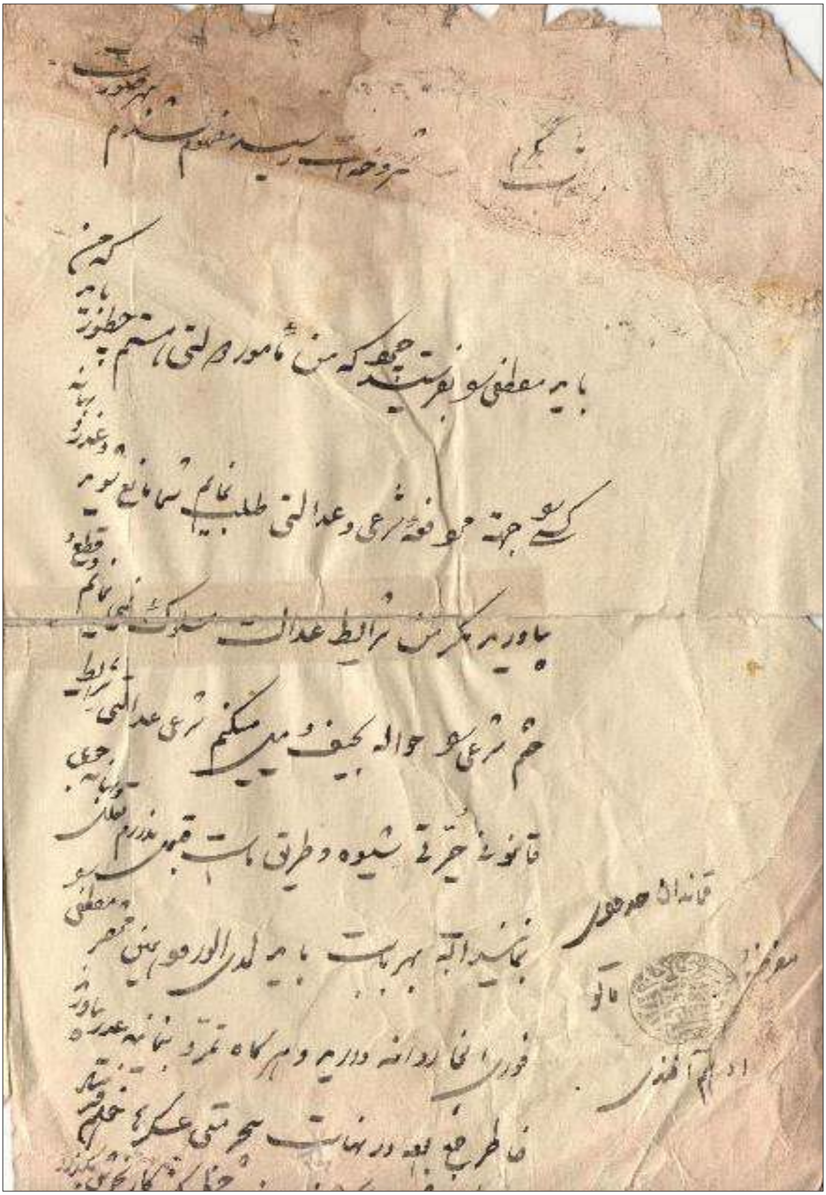

فەسڵی (٥)، بەڵگەی (٣): نامەی ئەدهەم ئەفەندی بۆ حاجی بابەشێخ

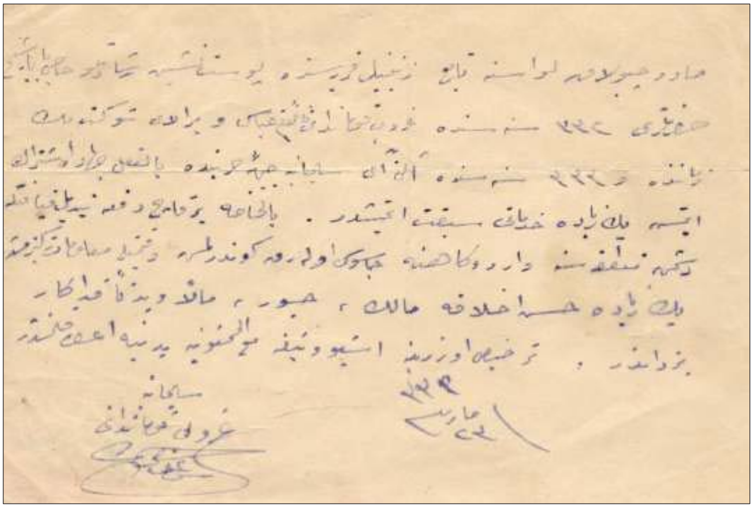

فەسڵی (٥)، بەڵگەی (٤): نامەی عوسمانییەکان لە بابەت حاجی بابەشێخەوە

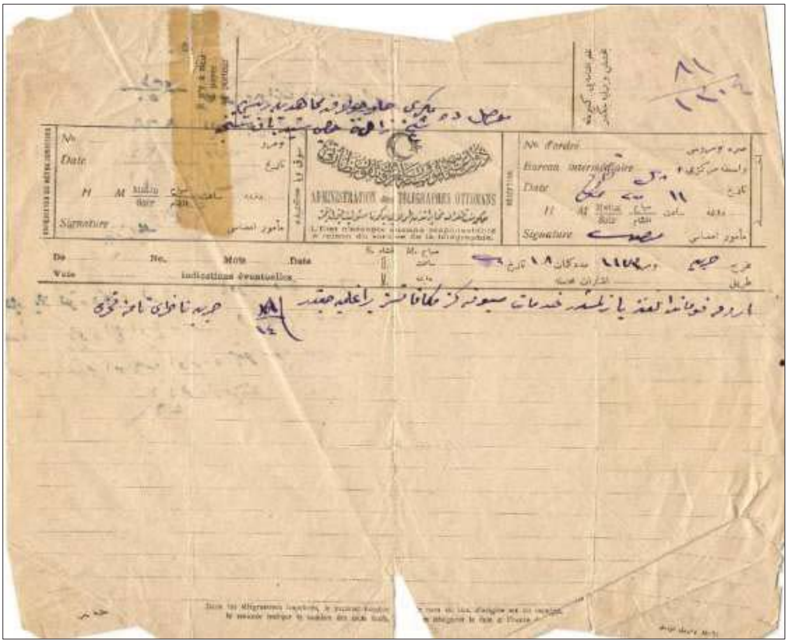

فەسڵی (٥)، بەڵگەی (٥): تێلگرافی عوسمانییەکان بۆ حاجی بابەشێخ

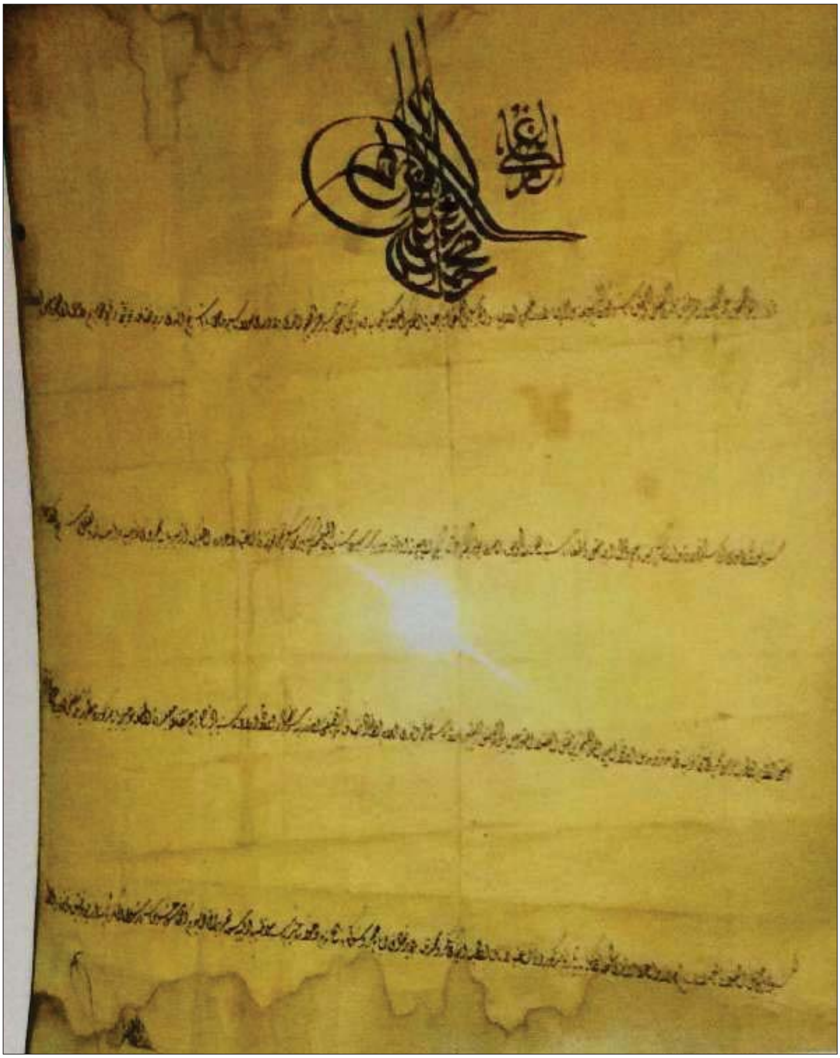

فەسڵی (٥)، بەڵگەی (٦): فەرمانی ڕێزلێنان لە حاجی بابەشێخ لەلایەن سوڵتان محەممەد ڕەشاد خانی عوسمانی.

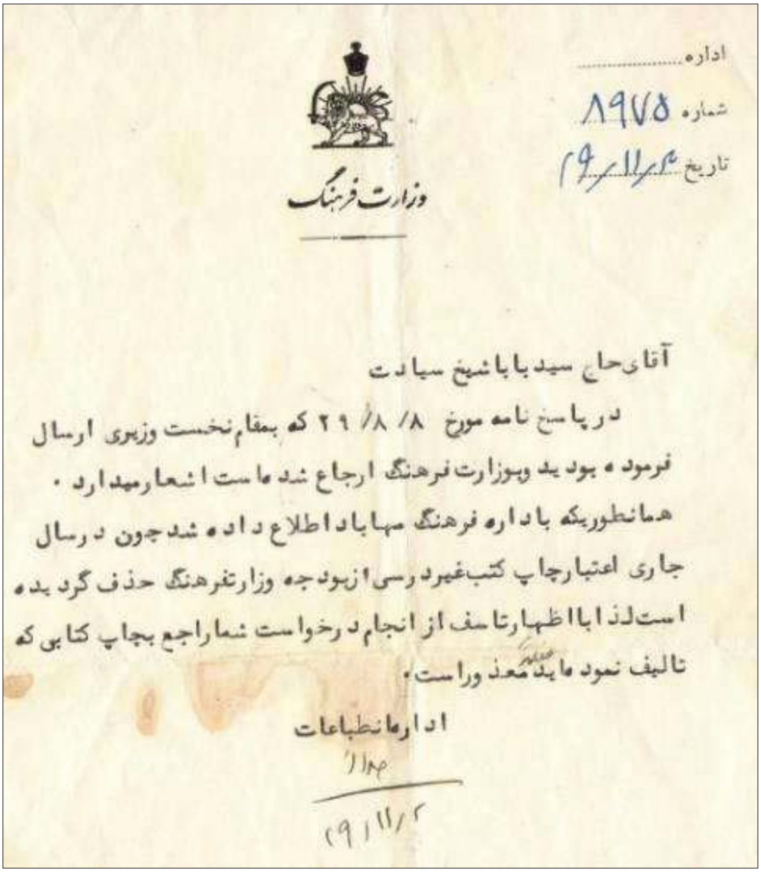

اداره ....

شماره ۸۹۷۵

تاریخ ۴/۱۱/۲۹

وزارت فرهنگ

آقای حاج سید باباشیخ سیادت

در پاسخ نامه مورخ ۸/۸/۲۹ که بمقام نخست وزیری ارسال فرموده بودید وبوزارت فرهنگ ارجاع شده است اشعار میدارد .

همانطوریکه باداره فرهنگ مهاباد اطلاع داده شد چون در سال جاری اعتبار چاپ کتب غیردرسی از بودجه وزارت فرهنگ حذف گردیده است لذا با اظهار تاسف از انجام درخواست شما راجع بچاپ کتابی که تالیف نموده اید معذور است .

اداره مطبوعات

۲/۱۱/۲۹

فەسڵی (٦)، بەڵگەی (١)

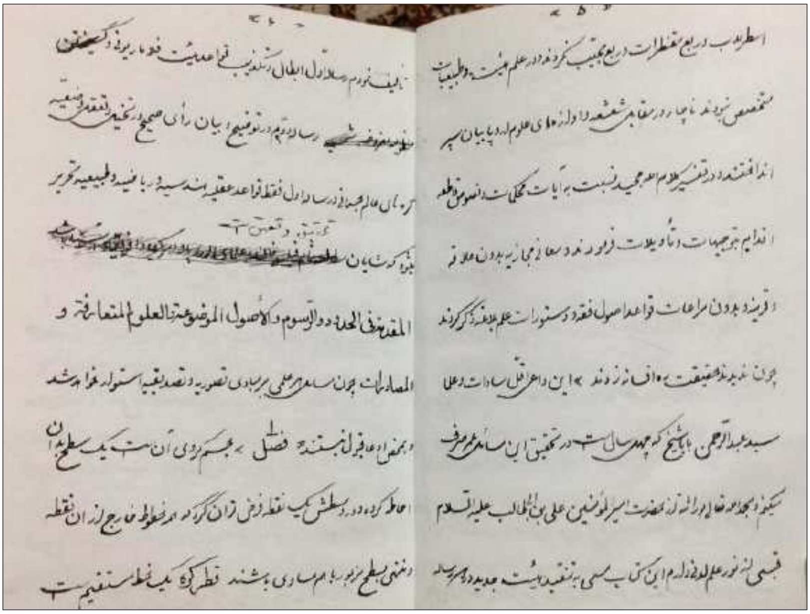

فەسڵی (٦)، بەڵگەی (٢): دەقی پێشەکیی کتێبی تەنقیدی هەیئەتی جەدید، دەسنووسی حاجی بابەشێخ

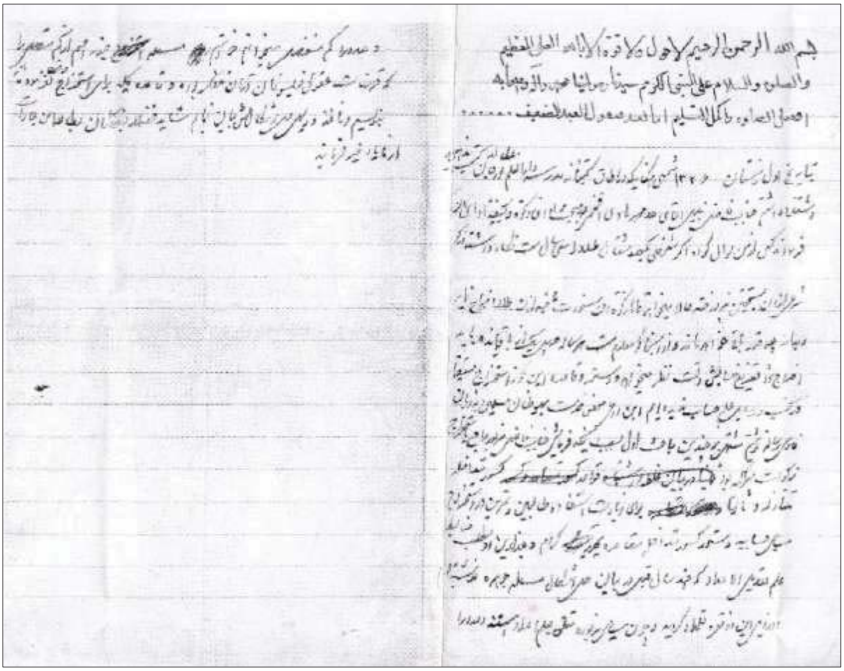
بسم الله الرحمن الرحيم لا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم
والصلاة والسلام على النبي الكريم سيدنا ومولانا محمد وآله وصحابه
افضل الصلاة واكمل التسليم اما بعد ......

فەسڵی (٦)، بەڵگەی (٣): دەسنووسی خودی حاجی بابەشێخ، لەمەڕ نووسینی چەند شێواز و مەسئەلەی ڕیازی.

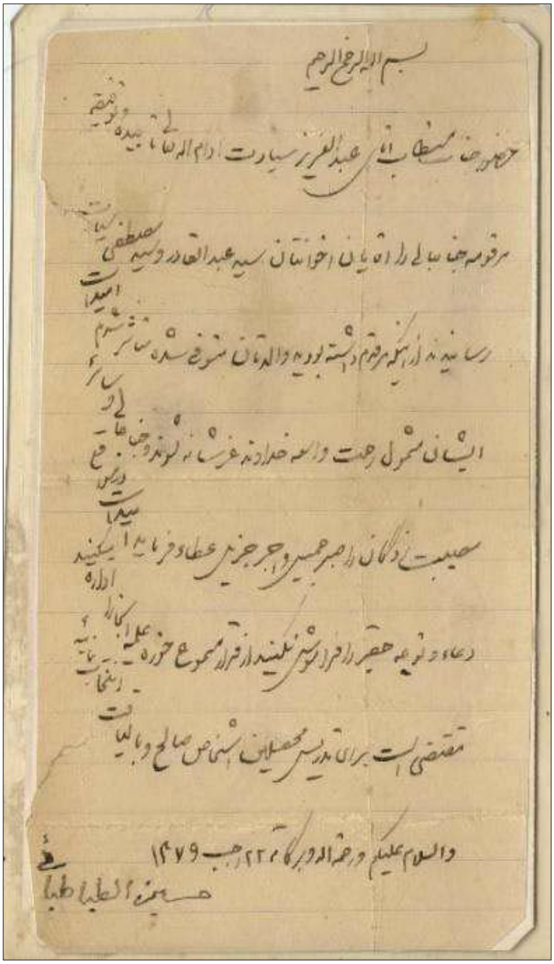

بسم الله الرحمن الرحیم

حضور حضرت مستطاب آقای عبدالعزیز سیادت ادام الله تعالی تأییده و توفیقه

مرقومه جنابعالی را [illegible] اخوانتان سید عبدالقادر و سید مصطفی سیادت [illegible]

رسانید. از اینکه مرقوم داشته بودید والدتان [illegible]

ایشان مشمول رحمت واسعه خداوند [illegible]

مصیبت زدگان را صبر جمیل و اجر جزیل عطا فرماید [illegible]

دعا و توجه حقیر را فراموش نکنید از قرار مسموع حوزه علمیه [illegible]

مقتضی است برای تدریس محصلین اشخاص صالح و با لیاقت [illegible]

والسلام علیکم و رحمة الله و برکاته ۲۲ رجب ۱۳۷۹

حسین الطباطبائی [illegible]

نامەی پرسە و سەرەخۆشی بە بۆنەی کۆچی دوایی حاجی بابەشێخ، لەلایەن ئایەتوڵڵا برووجێردییەوە.

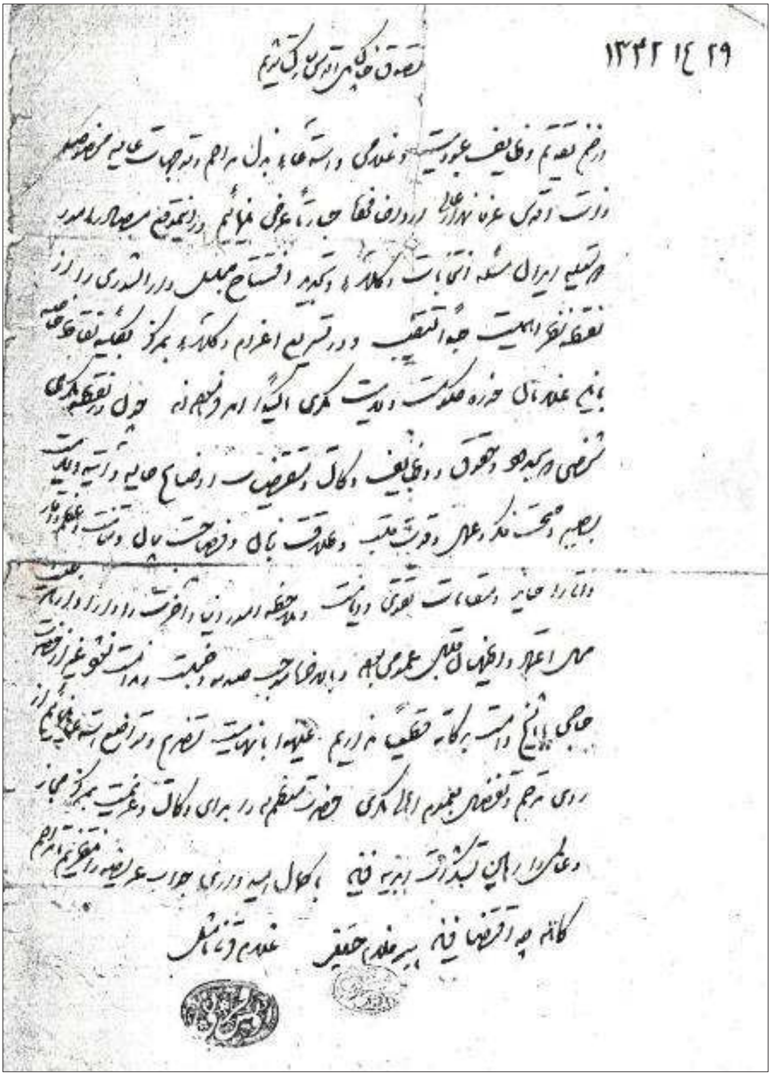
٢٩ ١٤ ١٣٤٢

فەسڵی (١٠)، بەڵگەی (١): نامەی سەرۆکهۆزەکانی ناوچەی موکری؛ حاجی ئێلخانی و حاجی قەرەنی ئاغای مامەش بۆ شێخی حیسامەددین لە بابەت حاجی بابەشێخەوە.

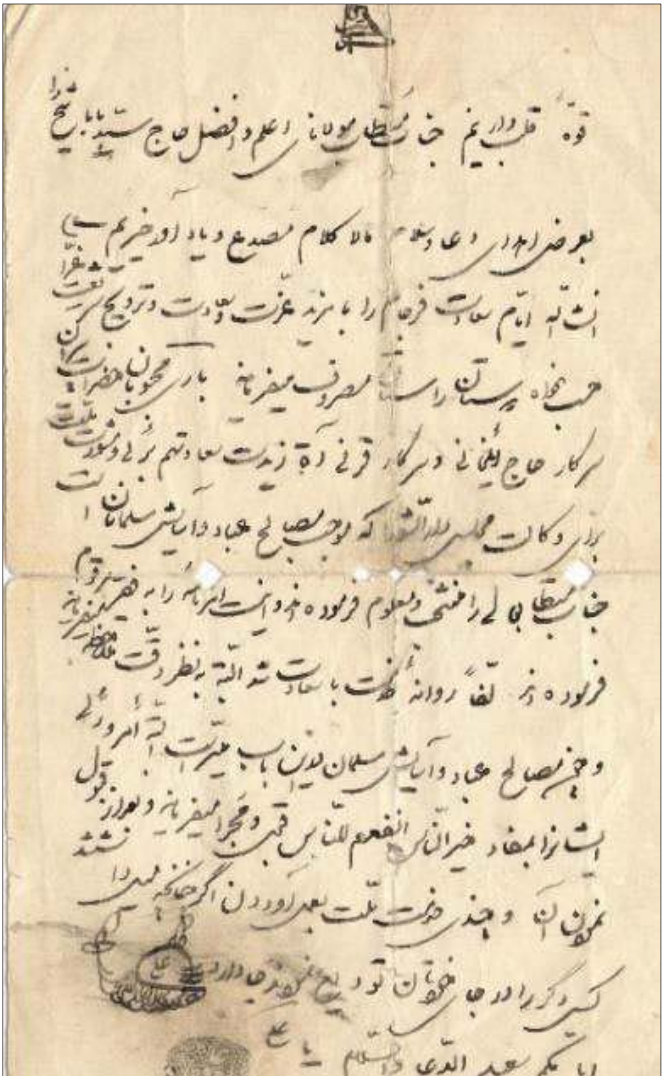

فەسڵی (١٠)، بەڵگەی (٢): نامەی شێخی حیسامەددین بۆ حاجی بابەشێخ

نامەی سەیفی ئەفشار بۆ
حاجی بابەشێخ

قنسول دولت علیهٔ ایران

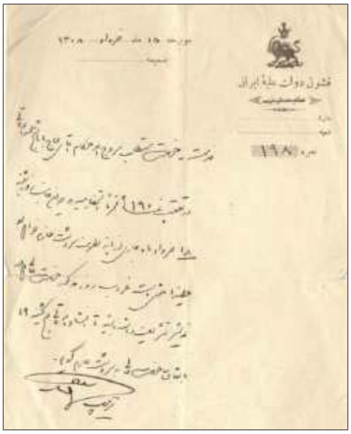
قنسول دولت علیهٔ ایران

نامەی دووهەمی
سەیفی ئەفشار بۆ
حاجی بابەشێخ

بسم الله الرحمن الرحیم
فهرست اجمالی خدمات به دولت علیه و ملت کردستان

دەستنووسەکانی حاجی بابەشێخ لە زیندان

دەستنووسەکانی حاجی بابەشێخ لە زیندان

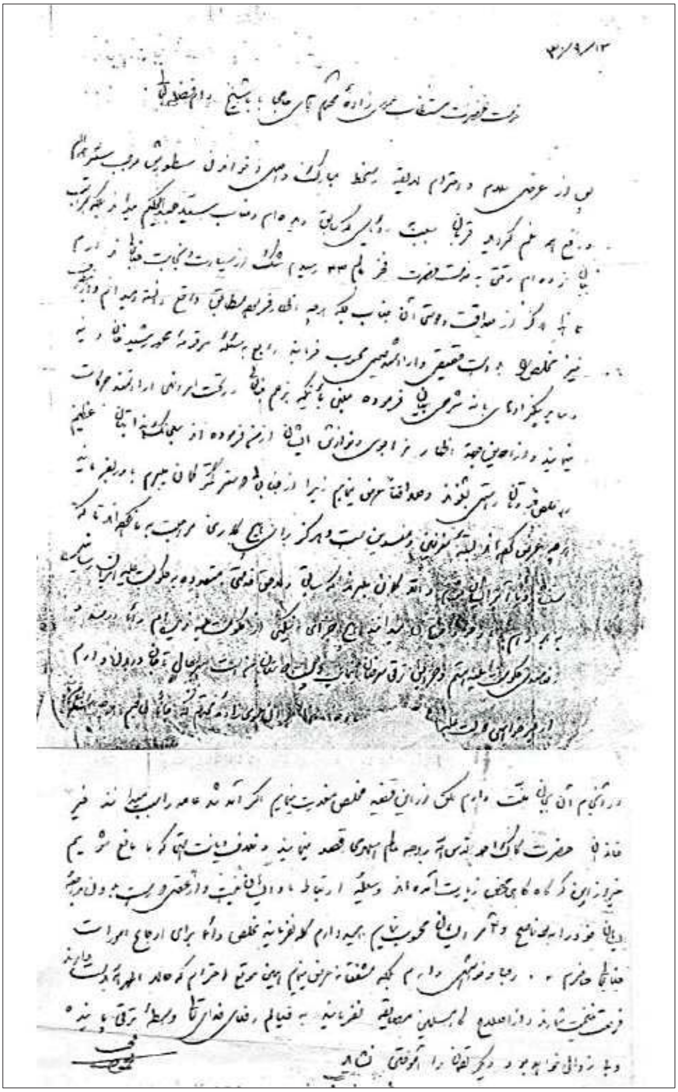

نامەی شێخ مەحموود بۆ حاجی بابەشێخ

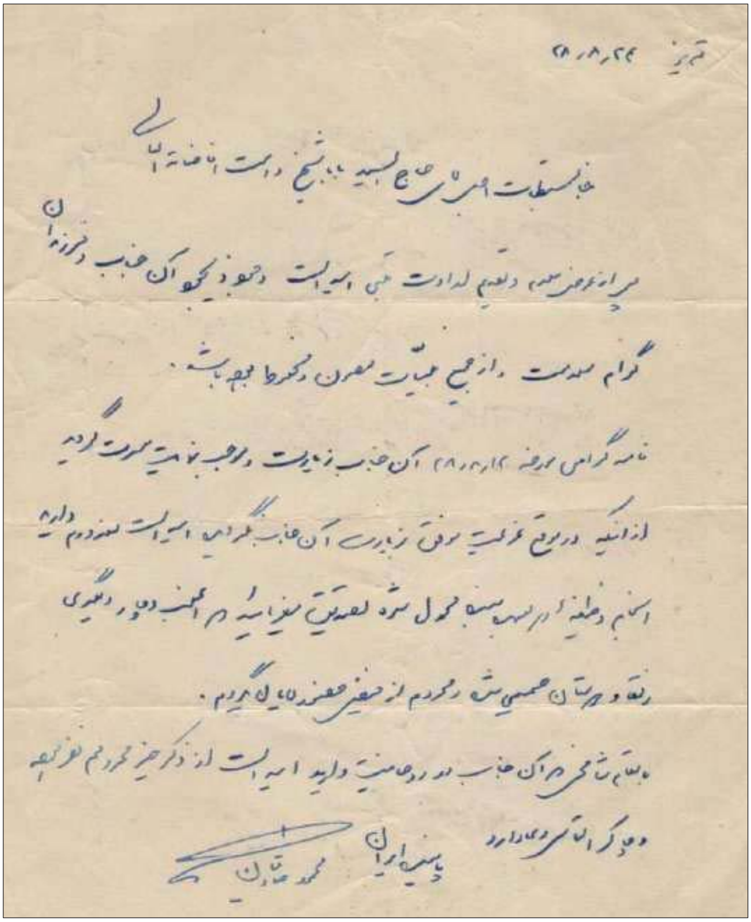
تبریز ۲۴/۸/۲۸

علی

جناب مستطاب اجل آقای حاج سید بابا شیخ دامت افاضاته العالی

پس از عرض سلام و تقدیم ارادات قلبی امیدوار است وجود ذیجود آن جناب [illegible]

گرام سلامت و از جمیع بلیات مصون و محفوظ بوده باشند.

نامه گرامی مورخه ۲۱/۸/۲۸ آن جناب زیارت و موجب نهایت مسرت گردید

از اینکه در موقع [illegible] آن جناب گرامی امیدوار است [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

محمود صادقیان

نامەی یەکێک لە هاوبەندییەکانی حاجی بابەشێخ لە زیندانی تەورێز
بە ناوی مەحموود سادقیان، کە دوای ئازادبوون لە وەڵامی نامەیەکی حاجی بابەشێخدا نووسیویە. ئەو کەسە لە ئەندامانی فیرقەی ئازەربایجان بووە.

وێنـــەكـــان

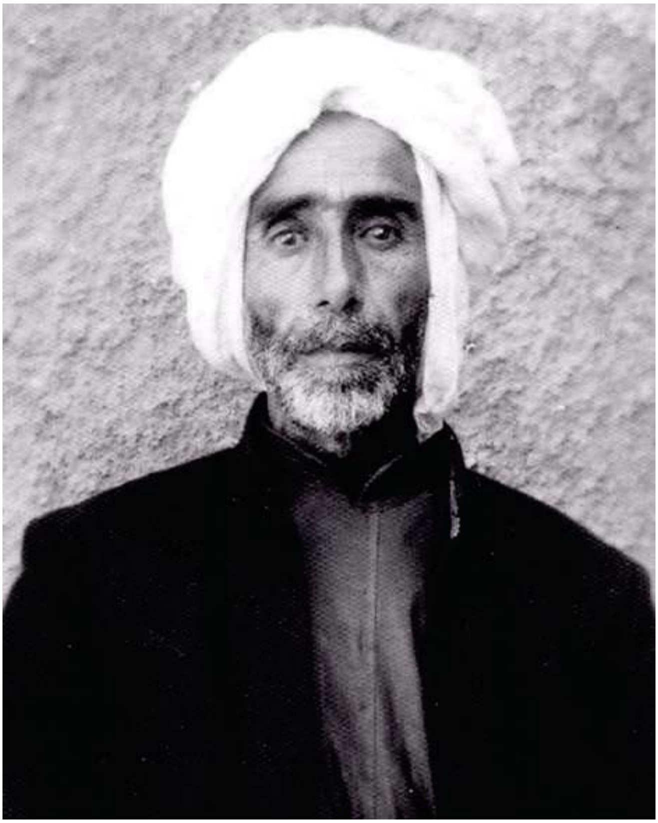

وێنەی حاجی بابە شێخ

سەرچاوە: عومەر فاڕووقی، حاجی بابەشێخ یەکەمین سەرۆکوەزیرانی حکوومەتی میللی کوردستان،

١٠ خاکەلێوە ڕۆژی لەدایکبوونی

حاجی بابەشێخی سەیادەت

سەرۆک وەزیرانی کۆماری کوردستان

سەرچاوە: ئەرشیفی نووسەر

کاتی ئیمزاکردنی ڕێککەوتننامەی نێوان حکومەتی ئێران و گەورەپیاوانی پشدەری لەژێر چاوەدێریی حاجی بابەشێخدا.

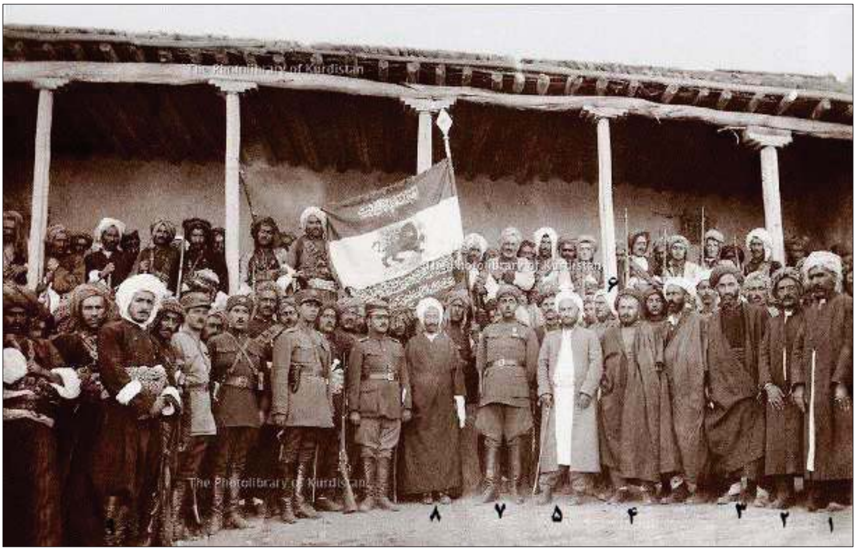

سالّی ١٣٠٦، گوندی دەرمان

لەم وێنەیەدا حاجی بابەشێخ، وێڕای ئەمیر عەبدوڵڵا خانی تەهماسبی، دوای ئیمزاکردنی ڕێککەوتننامە لەگەڵ بەگزادەکانی بانەیی، بەرەو سابڵاغ دەچن کە لەلایەن گەورەپیاوانی سابڵاغەوە پێشوازییان لێ دەکرێ.

١. میرزا ڕەحمەتی شافعی ٢. میرزا خەلیل بلووری ٣. خەلیفە سەیید عەبدولڕەحمان سەییدی ٤. سەیید حەسەن شێخولئیسلامی (باوکی مامۆستا هێمن) ٥. میرزا ئەبولحەسەن سەیفولقوزات (شاعیر) ٦. عەلی ئاغای عەلیار ٧. سەرلەشکەر عەبدوڵڵا خانی تەهماسبی ٨. حاجی بابەشێخ ٩. قازی محەممەد

حاجی باباشیخ درسقز ۱۳۰۸

رجب سیف قشار در رودخانه گاو گردشت ١٣٠٨

١- رجب سیف قشار

٢- حاجی سید بابا شیخ

حاجی باباشیخ

۱۳۰۸

 حاجی بابەشێخ، قازی محەممەد	 حەمەڕەشید خانی بانە، حاجی بابەشێخ

قازی محەممەد، حاجی بابەشێخ، سەیفی قازی

العلماء ورثة الانبیاء
آرامگاه ابدی
عالم ربانی و مجاهد فی سبیل الله
سید عبدالرحمن فرزند حاج سید عبدالکریم
مشهور به
حاج بابا شیخ سیادت
در سال ۱۳۲۸ هجری شمسی در سن
۷۶ سالگی در روستای ترجان
دعوت حق را لبیک گفت

١. حاجی سەیید مستەفا سەیادەت ٢. سەیید عەبدولقادر سەیادەت ٣. سەیید عەبدولعەزیز سەیادەت

١. مەسعوود بارزانی ٢. سەیید عەبدولقادر سەیادەت ٣. نێچیروان بارزانی
(کاتی پرسە و سەرەخۆشیی مامۆستا هەژار لە مزگەوتی سووری مەهاباد)

١. مامۆستا هێمن ٢. مامۆستا سەیید عەبدولقادر سەیادەت

١. سەیید عەبدولقادر سەیادەت ٢. حاجی سەیید مستەفا سەیادەت

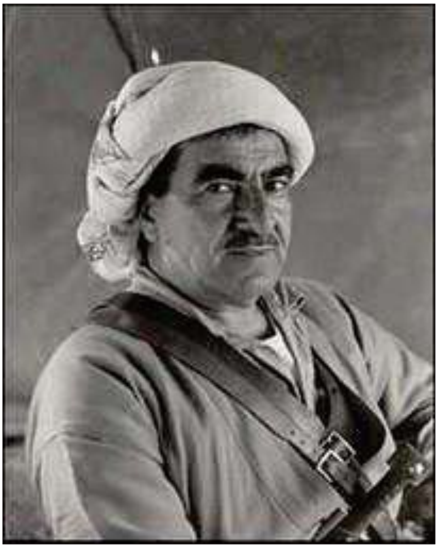

مەلا مستەفا بارزانی

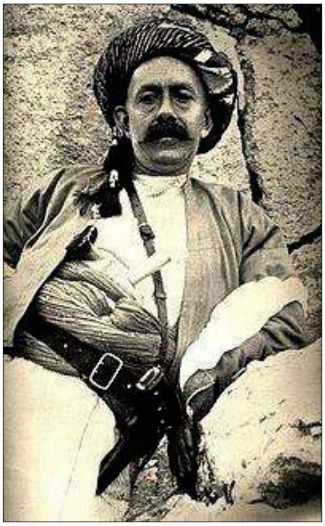

شێخ مەحموودی حەفید

مەلا خەلیل گۆڕۆمەر

سمایل ئاغای شکاک

سەیید عەبدولعەزیزی سەیادەت کوڕی حاجی بابەشێخ، سەردەمێک کە حاکمی سەقز بووە.

ئەمیر عەبدوڵڵا خانی تەهماسبی

سەرچاوەکان:

کتێب:

١. ابراهیم افخمی، تاریخ فرهنگ و ادب مکریان، سقز، انتشارات محمدی، ١٣٦٩.
٢. ابراهیم افخمی، ملا خلیل و رد فرمان رضاخان، سقز، انتشارات محمدی، ١٣٦٨.
٣. جەلالەدین شافعی، جوغرافیای تاریخی کوردستان، تاران، ئینتشاراتی "ن و القلم"، چاپی یەکەم، ١٣٧٨.
٤. حاجی بابەشێخ، پێشەکی تەنقیدی هەیئەتی جەدید، (چاپ نەبووە).
٥. حاجی بابەشێخ، عەقیدەی کوردی، شێعر بۆ منداڵان (چاپ نەبووە).
٦. حەمیدڕەزا جەلاییپوور، قازی محەمەد، وەرگێڕ: ئەحمەد ئیبراهیم وەرتی، تاران، چاپەمەنی تەوەکولی، ١٣٨٦.
٧. خالدئاغا حیسامی، ئاوێنە شکاو یان بیرەوەریی هێدی، هەولێر، ئاراس، ٢٠٠٤
٨. خالید ئەحمەدی، گەڵباغییەکان، دەزگای ڕۆشنبیری گۆران، سنە، ٢٧٠٤ک.
٩. خلیل فتاح قاضی، تاریخچۀ خانوادۀ قاضی در ولایت مکری، تبریز، ١٣٧٩.
١٠. دیوید مک داول، تاریخ معاصر کرد، ترجمۀ ابراهیم یونسی، تهران، انتشارات پانیذ، چاپ چهارم، سال ١٣٩٣ی شمسی.
١١. ڕەحمان محەمەدیان، بۆکان لە سەدەی بیستەمدا، تاران، چاپەمەنی کولەپشتی، چاپی یەکەم، ١٣٩٣.
١٢. ڕەفیق ساڵح، سدیق ساڵح، ڕۆژنامەی کوردستان، سلێمانی، بنکەی ژین، ٢٠٠٧.
١٣. سامی دهقانی، سراج السالکین، جلد اول، سنندج، انتشارات علمی کالج، چاپ اول، ١٣٩٣.
١٤. سعید خان همایون، پیشوای بیداری، به کوشش هاشم سلیمی، هەولێر، چاپی ئاراس، ٢٠٠٤.
١٥. سەیید عەبدولقادر سەیادەت، چیمەن و چیا، ورمێ، ئینتشاراتی سەلاحەدین ئەیووبی، چاپی یەکەم، ١٣٧٦.
١٦. عبدالله ناهید، خاطرات من، تهران، چاپخانه شبنم، ١٣٦٣.
١٧. عومەر فاڕووقی، حاجی بابەشێخ یەکەمین سەرۆکوەزیرانی حکوومەتی میللی کوردستان، سلێمانی، وەزارەتی ڕۆشنبیری، ٢٠٠٨.
١٨. عیزەت مەلا مەحموود، جمهوریەتی کوردستان، سلێمانی، چاپ و ئۆفسێتی دەزگای سەردەم، چاپی یەکەم، ٢٠٠١.

١٩. عەباس حەقیقی، دیوانی حەقیقی، ورمێ، ئینتشاراتی سەلاحەدین ئەیووبی، چاپی یەکەم، ١٣٦٧.
٢٠. عەبدوڵڵا زێوەر، گەنجینەی مەردان و یادداشتی ڕۆژانی دەربەدەری، بەغدا، چاپخانەی ئەلئەدیب، ١٩٨٥.
٢١. فریدون حکیم‌زاده، ساوجبلاغ مکری ـ مهاباد در آیینه اسناد تاریخی، مهاباد، انتشارات مرکز نشر فرهنگی هیوا، چاپ اول، ١٣٨٩.
٢٢. قازی محەممەد خزری شنۆیی، تاریخ مشاهیر اسلام (ویژه اهل سنت)، جلْدی یەکەم، ورمێ، چاپەمەنی حسێنی ئەسڵ، ١٣٨٦.
٢٣. کەیوان ئازاد ئەنوەر، حەمەڕەشید خان، چاپخانەی بەدرخان، وەزارەتی ڕۆشنبیری، ٢٠٠١.
٢٤. محەمەدسەعید نەجاڕی (ئاسۆ)، تەمەنی خزمەت، زەمەنی ئەزیەت، لەسەر حاجی بابەشێخ (چاپ نەبووە).
٢٥. محمد رئوف توکلی، جغرافیا و تاریخ بانه (کردستان)، چاپ دوم، تهران، چاپخانۀ سهیل، ١٣٦٣.
٢٦. مەلا حەسەن جەوهەری، دیوانی جەوهەری، کۆکردنەوەی عومەر خوسرەوی جامەردی، سنە، ئینتشاراتی گۆران.
٢٧. هێمن موکریانی، تاریک و ڕوون، پێشەکی "لەکوێوە بۆ کوێ"، بنکەی پێشەوا، ١٩٧٣.
٢٨. هەژار موکریانی، چێشتی مجێور، سنە، چاپەمەنی مێهرەگان، ٢٠٠٧.
٢٩. ویلیام ایگلتون جونیر، جمهوری ١٩٤٦کردستان، ترجمه سید محمد صمدی، مهاباد، انتشارات سیدیان، ١٣٦١.
٣٠. ویلیام ئیگڵتۆن جونیر، کۆماری کورد لە ساڵی ١٩٤٦دا، بەرگی دووەم، وەرگێڕ سەید محەممەد سەمەدی، مهاباد، کتێبخانەی سیدیان، ١٣٥٩.
٣١. ئاوێنە شکاو یان بیرەوەریی هێدی، خالید ئاغای حیسامی (هێدی)، دەزگای ئاراس، چاپی یەکەم، هەولێر، ٢٠٠٤.

گۆڤار:

١. گۆڤاری ڕامان، خولی سێیەم، ساڵی هەژدە، ژمارە ٢٠٠، کانوونی دووەمی ٢٠١٤، وتاری "کارگێڕی تورکی عوسمانی لە کوردستانی موکری"، ناسر عەلیار، لاپەڕە ١١٣-١٢٠

ماڵپەڕ:

١. انور سلطانی، "روحانیت، سنت، مشروطیت"، بە آدرس:
http://komarixwaz.com/fa/index.php/2011

سەرچاوەی زارەکی (چاوپێکەوتن):

١. مەلا محەممەد هیدایەت، بۆکان، ڕێکەوتی ٢٠١٢/٥/١٤.
٢. میرزا عەلی بەهرامی، بۆکان، ڕێکەوتی ٢٠٠٣/٩/٢٣.
٣. حاجی سەیید جەمیل هاشمی، مەهاباد، ڕێکەوتی ٢٠١٢/١/١٧.
٤. سەیید مستەفا سەیادەت (کوڕی حاجی بابەشێخ)، بۆکان، ڕێکەوتی ٢٠١٣/١١/٢٥
٥. عەباس ئیلخانیزادە، بۆکان، ڕێکەوتی ٢٠١٥/٤/٢٧.
٦. مام ساڵحە ڕەش، تورجان، ڕێکەوتی ١٩٩٦/١١/٥.
٧. بیرەوەرییەکانی نووسەری ئەم کتێبە.

ئەرشیف:

١. ئەرشیفی بەڵگە و وێنە و نامەی حاجی بابەشێخ (لای نووسەر پارێزراون).
٢. دەفتەری بیرەوەرییەکانی حاجی بابەشێخ بە قەڵەمی خۆی (لای نووسەر پارێزراوە).

کتێبە چاپکراوەکانی ناوەندی کوردستان بۆ دۆکیۆمێنت و لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی

١. دڵشاد مەحموود عەبدولڕەحمان، بارودۆخی کۆمەڵایەتی شاری کەرکوک (١٩٢٥-١٩٥٧)،چاپی یەکەم سلێمانی، ٢٠١٩.

٢. ئاشتی ڕەحمان بەکر، هەولێر لە سەردەمی عوسمانییەکاندا(سەدەکانی ١٨-١٩)، چاپی یەکەم سلێمانی، ٢٠١٩.

٣. هەورامان فەریق کەریم، یادەوەری و دادپەروەری، چاپی یەکەم سلێمانی، ٢٠١٩.

٤. خانەقین لە بەڵگەنامەکانی ئێراندا، ئامادەکردن: کاروان عوسمان خەیات، وەرگێڕان: جووتیار عوسمان، چاپی یەکەم سلێمانی، ٢٠١٩.

٥. ڕۆژنامەی باسەڕە ١٩٤٢، خاون و سەرنوسەر: شاکر فەتاح، لێکۆڵینەوە و ئامادەکردن: هۆگر ستار قەمەری و بەختیار شەریف قوربانی،چاپی یەکەم سلێمانی، ٢٠١٩.

٦. سەیید عەبدولڕەحمان سەیادەت، ڕۆڵ و پێگەی حاجی بابەشێخی سەیادەت لە ڕووداوە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی کوردستاندا، چاپی یەکەم سلێمانی، ٢٠١٩.

٧. بیبلۆگرافیای نامەکانی مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس، لێکۆڵینەوە و ئامادەکردن: عەدنان عەبدولقادر هەورامی، چاپی یەکەم سلێمانی، ٢٠١٩.

٨. سۆران بەها ئەحمەد، کشتوکاڵ و خۆراک لە هەرێمی چیا لە سەدەی (چوارەمی کۆچی/ دەیەمی زایینی)دا، چاپی یەکەم سلێمانی، ٢٠١٩.

٩. صالح أمير عزيز، أعلام علماء الكورد (٦ - ٨ الهجري خلال القرون)، طبعة الاول سليمانية، ٢٠١٩.

١٠. ياسين طه محمد، الأديان و المذاهب و العقائد في كردستان خلال العصر الوسيط الاسلامي، طبعة الاول سليمانية، ٢٠١٩.

١١. هَردی مهدی میکه، سیاست ایران در قبال کُردها١٢٩٩/١٣٢٠ش، چاپ اول سلیمانیه، ٢٠١٩.

سەرۆکایەتیی زانکۆی سلێمانی
ناوەندی کوردستان بۆ دۆکیۆمێنت و لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی

ناوەندێکی بەڵگەنامەیی-دۆکیۆمێنتکردن و توێژینەوەی ئەکادیمیی سەر بە زانکۆی سلێمانییە، لە کۆتاییەکانی ساڵی ٢٠١٨ دامەزراوە و کار دەکات لە هەر چوار ئاستی ئەرشیفی: ١. دۆکیۆمێنتکردن (التوثیق) و دۆکیۆمێنتپارێزی، ٢. کۆکردنەوەی دۆکیۆمێنتی ناوخۆ و دەرەوە و ئەرشیفی ڕۆژنامەوانیی کوردستان، ٣. دەستنووسەکانی کوردستان (کۆکردنەوە و پاراستن)، ٤. کۆکردنەوەی مێژووی زارەکی (لە پێناو پاراستنی مێژووی نەنووسراوەی هاوچەرخی کلتووری کوردستان)، هەروەها بنیاتنانی کتێبخانەیەکی دیجیتاڵی (نووسراو، وێنەیی و دەنگی) بۆ هەرسێ ئاستەکەی پێشوو و ئەنجامدانی توێژینەوە تیایاندا، سازکردنی کۆنفرانس، چالاکی و دەرکردنی گۆڤارێکی زانستیی تایبەت بەو بوارانە (لە داهاتوودا) و چاپ و بڵاوکردنەوەی بەڵگەنامە، دەستنووس و کتێب.

دیدگا و گرنگیدان

ئەم ناوەندە لە هەوڵدایە کە ئەرشیفێکی هاوچەرخ و دیجیتاڵ و کاغەزیی بۆ خزمەتی نیشتیمانسازیی کوردستان بخاتە بەر دەستی خوازیار و توێژەر و خوێندکاری کورد.
گرنگی دەدات بە کۆکردنەوەی هەر جۆرە دەستنووس، بەڵگەنامە و وێنەیەک کە پەیوەندیی بە مێژوو و کەلتوور و کۆمەڵگای کوردستانەوە هەبێت.
لە پێناو بەشداریکردن لە زیادکردن و پاراستنی سەرچاوەکانی مێژووی کوردستان لە هەوڵدایە و لە چوارچێوەی بنیاتنانی "دیدگایەکی نیشتمانیی کوردستانیانە" کار دەکات بۆ گێڕانەوە و نووسینەوەی مێژوو و کلتووری کۆمەڵگەی کوردستان و دەیەوێت ئەم ئامانجانە لە ڕێگەی بەکارهێنانی میتۆدە زانستییەکان، میتۆدی فرەپسپۆڕیی و هاوبەش و هەروەها فرەڕەهەندیی زانستییەوە مسۆگەر بکات.
لە ئێستادا خاوەنی هەزاران بەڵگەنامە، دەستنووس و کاسێتی تۆمارکراوی ئەلکترۆنی و ئۆرجیناڵە و سەرقاڵی داخڵکردنی ئەو ئەرشیفەیە لە چوارچێوەی بەرنامەیەکی دیجیتاڵی کە هەم ڕانانیان بۆ دەکرێت و هەم گەڕان و پشکنینی ئەرشیفەکان ئاسانتر و هاوچەرختر دەکات.

ناوەندی کوردستان بۆ دۆکیۆمێنت و لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی لە زانکۆی سلێمانی
ناونیشان: هەرێمی کوردستانی عێراق/سلێمانی/سەرەتای شەقامی مەولەوی - بەرامبەر سلێمانی پالاس و باخی گشتی - بینای پێشووی سەرۆکایەتیی زانکۆی سلێمانی - خوار قایمقامیەتی سلێمانی.

www.univsul.edu.iq/kurdistan-car
Email:kcdr@univsul.edu.iq
www.facebook.com/kurdistanCDR/
@t.me/kcdar